3

1978

létünk

társadalom
tudomány
kultúra

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

VIII. évfolyam, 3. szám, 1978., május—június

„Nem az emberek tudata az amely létüket, hanem megfordítva, társadalmi létük az, amely tudatukat meghatározza."

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához, Előszó. 1859

Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Árokszállási-Borza Gyöngyi szerkesztő
Ing. Bacsi Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Fejős I. István
Dr. Györe Kornél főszerkesztő-helyettes
Illés Lajos műszaki szerkesztő
Dr. Matkovics József
Borislav mr. Martin
Molnár Irén
Dr. Rehák László fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Szórád mr. György
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Dr. Božidar Kovaček
Borislav mr. Martin
Dr. Mirnics József
Vladimir Popin
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szirovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István, a tanács elnöke
Dr. Vajda József
Zrilić Ilona

Szerkesztőségi titkár
Csonka Júlia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat nyomdájában, Újvidéken.
A szám kéziratának leadási ideje 1978. április 15.
Megjelent 1978. június 15.

TARTALOM

Dunai Tibor — A küldöttrendszerünk politikai alapját képező Szocialista Szövetség a küldöttek, a küldöttségek megválasztásában és munkájában érvényesülő osztályjellegű, önigazgatáson alapuló káderpolitika szempontjából 7

Rövid József — A szakszervezetek időszerű feladatai a szocialista önigazgatás politikai rendszerének továbbfejlesztésében 11

Laki Mária — A munka gazdasági felszabadulása az önigazgatói szocialista társadalomban 17

Fejős I. István — A bírósági igazgatásról 35

Milena Vlaškalić
Szórád György — A Szabadkai Közgazdasági Kar új fejlődési szakasza 66

Petar Ljubojev — A film korszaka 75

Tolnai Ottó — A harcos és a szent — Konjović Milan művészete 91

Jelen és múlt

... — Látogatóban Hauser Arnoldnál 99

Đorđe Milanović — Adalék a Vajdaság területén kialakult osztályharc történeti szintéziséhez a burzsoá Jugoszlávia idején II. rész 126

Külpolitikai szemle

Risto Poplazarov — A San Stefanó-i fikció 157

Petar Stojanov — Macedónia helye az osztrák—magyar, orosz és szerb kormány — a Balkán érdekszférákra való felosztásával és meghódításával kapcsolatos — terveiben 1876—1878 között 161

Szimpozion

Gaál György — A jugoszláv szocialista hazafiság ápolása Vajdaság SZAT történelmének oktatásában 167

Könyv és folyóiratszemle

Benes Márta — Az ORG Reporter 1977. évi 6. száma 187

Könyvújdonságok — A Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója 195

Dunai Tibor

A KÜLDÖTTRENDSZERÜNK POLITIKAI ALAPJÁT KÉPEZŐ SZOCIALISTA SZÖVETSÉG A KÜLDÖTTEK, A KÜLDÖTTSÉGEK MEGVÁLASZTÁSÁBAN ÉS MUNKÁJÁBAN ÉRVÉNYESÜLŐ OSZTÁLYJELLEGŰ, ÖNIGAZGATÁSON ALAPULÓ KÁDERPOLITIKA SZEMPONTJÁBÓL

A Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének helyzetét és szerepét a küldöttségek és a küldött-testületek rendszerében az alkotmány, a kongresszusi határozatok, szabályzatok és a Szocialista Szövetség szabályai határozzák meg.

A társadalmi-politikai közösségek és az önigazgatási érdekközösségek küldött-testülete, a társadalmi-politikai szervezetek és a többi szervezett szocialista erő — amelyeknek élén a Kommunista Szövetség áll — a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének (a továbbiakban: DNSZSZ) szerepéből indul ki a küldöttek és a küldöttségek tagjainak megválasztásakor, és ennek alapján határozzák meg közös társadalmi-politikai tevékenységüket. A Szocialista Szövetség egyik legfontosabb feladata a szervezett szocialista erők frontjaként meghatározni a választási tevékenységet és a választás kritériumait, valamint biztosítani a demokratikus jelölést és a jelöltek nyilvántartásba vételét, akiket a társadalmi-politikai közösségek és önigazgatási érdekközösségek küldött-testületébe választanak, illetve az önigazgatási és más társadalmi szerepek betöltésére jelölnek.

A küldöttrendszer — mint az önigazgatási rendszer szervezetének alapja, integrális alkotóeleme és a közvetlen szocialista demokrácia tartós formája — reális feltételeket és lehetőségeket teremt ahhoz, hogy a munkásosztály és az összes dolgozó szervezetten és közös érdekektől vezérelve saját önigazgatási szervezetekben, valamint közösségekben az igazgatás és döntéshozatal valódi alanyává váljon. Az alapvető alkotmányos és politikai irányvonal alapján a küldöttrendszer mindenekelőtt az irányítási és az önigazgatási viszonyok egészének osztályjellegét fejezi ki és biztosítja.

Szocialista önigazgatási társadalmunk káderei egyre inkább a társadalom önigazgatási és gazdasági fejlődésének mozgatóerőivé válnak. Döntő befolyásuk van — akár pozitív, akár negatív — az általános termelési viszonyokra a társultmunka-alapszervezetekben és a tágabb értelemben vett társadalmi viszonyok terén, amelyek a társadalmi-politikai közös-

ségekben, a helyi és önigazgatási érdekközösségekben, a társadalmi-politikai szervezetekben, a polgárok különböző egyesületeiben és szervezeteiben alakulnak ki és fejlődnek.

Káderpolitikánknak arra kell törekednie, hogy megvalósuljanak a munkásosztály érdekei és kifejezésre jusson döntő befolyása. A káderpolitika osztályjellege abból a tényből következik, hogy minden dolgozónak eddig és ezután sem áll módjában közvetlenül, a tmasz-on kívül határozni, döntéseket hozni és megvitatni minden jelentős és lényeges kérdést, ezért ezt a jogukat részben az általuk választott küldöttek és küldöttségek által gyakorolhatják mind a társadalmi-politikai közösségek testületeiben és szerveiben, mind az önigazgatási érdekközösségekben és a társadalmi-politikai szervezetekben.

A munkásosztálynak ebből a szerepéből következik káderpolitikánknak a JKSZ eszmei-politikai platformján alapuló osztályjellege. Mindezek az okok arra utalnak, hogy kádereinknek és káderpolitikánknak egyre nagyobb társadalmi és politikai jelentőséggel kell bírniuk, hogy a Kommunista Szövetség, a Szocialista Szövetség, a Szakszervezetek Szövetsége és az Ifjúsági Szövetség a többi szervezett szocialista erővel együtt az állandó és szorgos tevékenység hordozóivá váljanak.

A káderpolitikának állandóan jelen levő politikai tényezővé kell válnia a KSZ, a DNSZSZ, az önigazgatási szervek, a községi küldött-testület stb. szervezeteiben, aminek lehetővé kell tennie az önigazgatási beállítottságú erők, mindenekelőtt a közvetlen termelők számára, hogy minden olyan szervben és szervezetben teljes mértékben kifejezésre jussanak, amelyben a politikát meghatározzák, és amelyben a döntéshozatalra kerül sor. A választások megszervezésének és véghezvitelének részévé kell válnia káderpolitikánk megvalósításának, mert csak a széles körű demokratikus viták, a Szocialista Szövetség és más társadalmi-politikai szervezetek útján lehetséges következetesen megvalósítani káderpolitikánkat a választások idején.

A DNSZSZ-nek a káderpolitika megvalósításában játszott szerepéhez jelentős mértékben hozzájárulnak a káderpolitika megvalósításával kapcsolatos társadalmi megállapodások, amelyek reális alapul szolgálnak társadalmi-politikai rendszerünk káderpolitikájának a kiteljesedésére. A Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége mint a szervezett szocialista erők egységes frontja, aminek élén a Kommunista Szövetség áll, ezekkel a társadalmi megegyezésekkel szabályozza káderpolitikánk fejlődését.

Káderpolitikánk elveinek a gyakorlati megvalósítását olyan problémák és gyengeségek jellemzik, amelyek az összes dolgozónak és a lakosságnak az önigazgatási jogaik gyakorlására és a küldöttrendszerben vállalt kötelezettségeikre való felkészítés gyengeségeiben mutatkoznak meg: nem kísérik eléggé figyelemmel és nem kapcsolják be kádereinket időben a társadalmi-politikai és önigazgatási tevékenységbe, káderpolitikánk alapelveit és kritériumait időnként következetlenül és formalista módon érvényesítik.

A küldöttrendszerünk káderpolitikájának megvalósításában felmerült problémák és gyengeségek megoldásához tovább kell erősítenünk a Szocialista Szövetség demokratikus szerepét az egész politikai rendszerben. A káderpolitika érvényesítéséről szóló társadalmi megegyezés gyakorlati alkalmazásában szükség mutatkozik némi összeegyeztetésre és felkészülésre, hogy a társultmunka-szervezeteitől egészen a községi szervekig egységesen magyarázzák és érvényesítsék káderpolitikánk elveit és mércéit.

A káderpolitikai egyeztető bizottságok szerepével, státusával kapcsolatos különböző nézetek szintén alaposan elemzésre szorulnak, mégpedig olyan értelemben, hogy milyen hatást gyakorolnak káderpolitikánk valóra válására.

A Szocialista Szövetség új szervezeti felépítése és A társult munkáról szóló törvény következetes alkalmazása még jobb lehetőségeket teremt ahhoz, hogy a dolgozók és a lakosság minél közvetlenebb hatást gyakorolhassanak a JKSZ káderpolitikájának érvényesülésére.

Éppen ezért a DNSZSZ-nek mint a szervezett szocialista erők frontjának, aminek élén a JKSZ áll, a legtevékenyebbnek a társultmunka-alapszervezetekben, a helyi közösségekben, valamint a többi szervezetben és közösségben kell lennie. A DNSZSZ-nek ezenkívül még szerepet kell vállalnia az ifjúságnak a küldöttrendszerbe való bekapcsolásáról is.

A DNSZSZ egységes tevékenysége útján biztosítani kell, hogy minden társadalmi-politikai szervezet és ennek a frontnak minden része eleget tegyen funkciójának, és megvalósítsa a káderpolitika megvalósításáról szóló társadalmi megegyezésből eredő feladatokat. Elsősorban ezzel biztosíthatjuk, hogy a küldöttek választása, munkája és felelőssége kifejezze önigazgatási társadalmunk álláspontját és irányvételét.

Ezért van olyan nagy jelentősége annak, hogy tevékenységét a küldöttek és küldöttségek megválasztásának mércéjére és kritériumaira, azok konkrét kidolgozására kell irányítania.

Az eltelt választási időszak küldött- és küldöttségválasztásának kritikai elemzése alapul kell hogy szolgáljon a küldöttrendszer minden alanyának jelenlegi választási tevékenységéhez. Annak a nézetnek kell érvényesülni, hogy a küldöttségekbe mindenütt csak azokat a dolgozókat és lakosokat válasszák be, akik a gyakorlatban is bebizonyították, hogy szocialista önigazgatású társadalmi rendszerünk és a küldöttrendszer fejlődése mellett vannak. Küldöttrendszerünkben már eddig is nagyon sok olyan ember érvényesült, akikre ezután is rá lehet bízni a különböző önigazgatási és más társadalmi tisztségeket. Küldöttrendszerünk további érvényesülése, a küldöttek és küldöttségek munkája nagyban függ majd a helyes káderpolitikai megoldásoktól.

Fordította *Garai László*

Rezime

Socijalistički savez kao politička osnova delegatskog sistema sa aspekta izgrađivanja i ostvarivanja klasne samoupravne kadrovske politike u izboru i radu delegacija i delegata

Najvažnije konstatovanje ovog članka je da u dosadašnjem funkcionisanju delegatskog sistema afirmisan je ogroman broj ljudi kojima se može poveriti vršenje različitih samoupravnih, javnih i drugih društvenih funkcija, ali dalja afirmacija delegatskog sistema, rada delegacije i delegata u mnogome će zavisiti od kadrovskih rešenja.

Summary

The Socialist Allience as the Political Basis of the Delegational System in view of the Construction and Realization of Class-Selfmanaging Cadre Policy in the Election and Activity of Delegates and Delegations

The most significant message of this article is included in the statement that the functioning of the delegational system has so far promoted a great number of people who could be trusted with various selfmanaging, public and other activities, but the further affirmation of the delegational system and functioning of delegations and delegates is to a great extent dependent on cadre solutions.

(J. J.)

Rövid József

A SZAKSZERVEZETEK IDŐSZERŰ FELADATAI A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁS POLITIKAI RENDSZERÉNEK TOVÁBBFEJLESZTÉSÉBEN

A társult munkáról szóló törvény hatálybalépésével a szakszervezetekre az eddigieknél sokkal jelentősebb és felelősségteljesebb feladat hárul. A Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség minden szervének és szervezetének állandó és permanens tevékenységet kell folytatnia, mivel a szakszervezetekre háruló feladatok nem tűrik a spontán vagy rögtönzött akciókat. A kampányszerű tevékenység ugyanis lehetetlenné tenné a szakszervezetek gyors és hatékony cselekvőképességét.

A társult munkáról szóló törvény rendelkezései — az önigazgatási elvek következetes alkalmazásával — mind fokozottabb mértékben valósulnak meg a társadalmi-gazdasági életünkben. Az érintett törvény egyes rendelkezéseinek a valóra váltása természetesen nem történhet minden nehézség és zökkenő nélkül. Ezt igazolja az a tény is, hogy a társultmunka-szervezetek önigazgatási alapon történő megszervezése terén bizonyos lelassulás következett be. Azokban a közösségekben, ahol nem tették lehetővé, hogy maguk a dolgozók döntsenek a jövedelmükről, valamint az újratermelési eszközök sorsáról az önigazgatás csak részben valósult meg. Ezekben a közösségekben a társultmunka-szervezeteknek az alkotmány elvei alapján történő megalakítása igen erős ellenállásba ütközik. *Itt az önállósult hatalmi központok döntő befolyása tapasztalható a társadalmi-gazdasági viszonyok alakulására; úgy hogy ezek a központok bizonyos mértékben az önigazgatási rendszer „fölé emelkedtek”*. A hatalmi központok kialakulásának egyik okát a „hatalmi csúcsok” az önigazgatástól való elszigetelődésében, valamint az egyéni és csoportérdekek előtérbe helyezésében kell keresni. Mindezeknek szemmel láthatóan az a célja, hogy fenntartsák a régi, klasszikus gazdasági viszonyokat. Az ilyen közösségekben és központokban uralkodó politikai aktívák működése és vezetése mellé „nem kívánatos” az erős szakszervezeti tevékenység. Az árucsere-forgalomban a sok megállapodás és megegyezés ellenére újra a régi viszonyok válnak uralkodóvá, amelyeknek a hajtóereje a tőke viszonyulásában van.

Vannak még más nehézségek is: a mezőgazdaságban a földművesek társulása és a mezőgazdasági-ipari társulás is csak kezdeti eredményeket mutat. Ezen belül a fejlesztési programok csak lazán kapcsolódnak A társult munka törvényének irányvételéhez és a tervezésről szóló törvényhez.

Nem elégedhetünk meg azonban csupán a negatív jelenségek megállapításával — különben ezt azért tesszük, hogy felismerjük az objektív körülményeket, és a társadalom vezető szubjektív erőinek akcióját az önigazgatás további fejlesztésére összpontosítsuk — hanem az elért eredmények és tapasztalatok elbírálására is szükség van.

Társadalmunkban az anyagi fejlődés területén is jelentős eredményeket értünk el. A stabilizálódás az anyagi és társadalmi fejlődés egységében, jó arányaiban valósulhat meg. Erre kellő bizonyíték, hogy az önigazgatásunk fejlődésében a vezető szubjektív erőknek sikerült társadalmunk erőit megszervezniük a stabilizációs programok megvalósítása érdekében, ami az önigazgatású rendszerünk további alkotó építésében az egyetlen és helyes út.

A szakszervezeteknek az alkotmány és A társult munkáról szóló törvény megvalósításában — a számos feladat közül — a küldöttrendszerben való feladatait, valamint a jövedelemszerzés és -elosztás körüli teendőket emelnénk ki — különösen pedig az önigazgatás politikai rendszerének fejlesztése tükrében. A szervezetek akcióképessége az 1976. év végén megtartott választások után — főképpen az alapszervezetekben javult. Ezt elősegítette az új káderpolitikai hozzáállás is, amely a legrátermetebb és szocialista önigazgatásunk fejlesztésében a legkiemelkedőbb egyének megválasztását szorgalmazta. Másrészt A társult munka törvénye az eddigieknél sokkal jelentősebb szerepkört szabott meg a dolgozóknak e legtömegesebb szervezete számára. A társadalmi-politikai akciók mindegyike a szakszervezeti alapszervezetek tömegesítésére és munkája minőségének javítására irányult. Az alapszabály alapvető tétele: Egy társultmunka-szervezet — egy szakszervezeti alapszervezet. Itt ki kell hangsúlyoznunk, hogy az úrintett időszakig alkalmazott módszereket a teljességében meg kell változtatni. A központból, tehát a magasabb szervekből irányított akciók nagymérvű csökkenése és az alapszervezetekben folyó munka megsokszorosodása állt be. Ugyanakkor a saját problémák és feladatok önálló megoldása került előtérbe. A társultmunka-szervezetekben és a társultmunka-alapszervezetekben folyó társadalmi-politikai akciók sikere nem csak a szakszervezeti alapszervezetek és azok végrehajtó szerveinek felkészülésétől függnek, hanem attól is, hogy milyen mértékben működik együtt a szakszervezet a többi szubjektív erővel a KSZ és a SZISZ alapszervezeteivel a bázisban. Nálunk Szabadkán az 1976-os választások alkalmával a szakszervezeti alapszervezetek végrehajtó szerveiben 40%-ig sikerült a KSZ tagságot bekapcsolni. Formailag tekintve ez kitűnő összetétel, a lényeg a tagok és a vezetőség akcióinak mennyiségében, de inkább az akciók minőségében van.

Amikor a szakszervezet szerepét és helyzetét vizsgáljuk a szocialista önigazgatás politikai rendszerének fejlődésében, akkor elsősorban a szakszervezet autonóm helyzetét és a szakszervezet politikai rendszerbe való integrálódását kell elemeznünk. Itt tulajdonképpen a szakszervezetek a többi társadalmi-politikai szervezethez való viszonyulásáról és a döntéshozatalban való részvételéről van szó. A szakszervezetnek az eddig végzett feladatai mellett önállóan és egyenrangúan kell helyet és teret adni a szervezett szocialista erők frontján. A gyakorlatban a szakszervezet nem lehet csupán a társadalmi-politikai szervezetek (pl. a KSZ) egyes határozatainak a végrehajtója. Ugyanakkor nem maradhat a küldöttrendszeren kívül sem, megelégedve egyes általánosításokkal és deklarációk meghozatalával a fennálló nehézségekkel kapcsolatosan.

A munkásosztály helyzetének legbiztosabb mutatóját mi abban látjuk, hogy a társultmunka-alapszervezetekben és a társultmunka-szervezetekben ki dönt a jövedelemről. Ebből világosan következik: a küldöttrendszer döntéshozatalában a bővített újratermelés sorsáról a munkacsere útján a munkásosztálynak kell döntenie. Itt elértünk addig a pontig, ahol a szocialista önigazgatás politikai rendszerét a szakszervezeti mozgalom útján tovább kell fejlesztenünk. Amikor 1974-ben először választottunk küldöttségeket és küldötteket a szakszervezetek szervei a választásokkal be is fejezték a szerepüket. Nagyrészt a legtöbb környezetben a szakszervezet mint társadalmi-politikai szervezet nem dolgozott együtt a küldöttekkel és a küldöttségekkel. A szakszervezet mint kívülálló szemlélő várta a fejleményeket. Egyrészt nem készítettük elő a küldötteket a társadalmi-politikai feladatokra, másrészt az állam eddigi szerepének egy részét — a bővített újratermelés terén — az érdekközösségekben a szakszolgálat vette át. Ez azt jelenti, hogy a legtöbb érdekközösségben a szabad munkacsere a megvalósulás kezdeti fokán áll. Változás ezen a téren csak akkor állhat be, ha a szabad munkacserét érvényesítjük, továbbá ha az általános és közös fogyasztásról szóló döntésekkel nem határozzuk meg előre a felosztást tartalmi és fejlődési szempontból. Itt mind a társadalmi-politikai szervezetek, mind pedig a szakszervezet fokozott tevékenységére van szükség az érintett általános és közös fogyasztással kapcsolatos határozatok meghozatala előtt. Itt van szükség az álláspontok kialakítására, és itt van helye a követelmények beterjesztésének.

Persze nemcsak az általános irányvételnél van szükség az érdekek megvilágítására és kiharcolására, hanem a továbbiak során, a küldöttségek és a küldöttek álláspontjainak kialakításánál is részt kell vennie a szakszervezet küldöttségének vagy tanácsának, mert csak így vállalhat felelősséget a döntésekért. A szakszervezetnek a küldöttségben tehát részt kell vennie a döntéshozatalban, az álláspontok kialakításában és a dolgozók érdekeinek megvalósításában.

A szakszervezet eddigi akciói majdnem kivétel nélkül a társultmunka-szervezeten belül történtek és a gazdasági problémák, a jövedelem

megvalósítása, valamint elosztása volt a leglényegesebb feladata. Az eddig elért eredmények a társadalmi megállapodások és önigazgatási megegyezések útján még nem eléggé kielégítőek a közvetlen termelők szempontjából. A szakszervezet több éves akciójának eredményeként elértük, hogy minden társultmunka-alapszervezetben sikerült az egyéni munka értékelésének az alapjait és mércéit kidolgoznunk. A továbbiakban is elsődleges feladat a magasabb szintű termelés elérése, mert nélküle nincs előrehaladás. A dolgozók érdeklődésének ki kell terjednie a társult munka egészére. Ebben a szakszervezetekre hárul az a feladat, hogy a munkások érdeklődését az összmunka és az egyéni munka eredményei felé irányítsák.

Egyszerűen szólva, amikor a szakszervezetek a társadalmi gazdasági élet területén ilyen döntő szerepet vállalnak, akkor a szocialista önigazgatás politikai rendszerében is helyet kell kapniuk. Azon az úton haladunk, hogy ezt a rendszert tökéletesítsük és még demokratikusabbá tegyük. Ezek a változások megkövetelik a tudomány, a kultúra és a társadalmi-gazdasági szervezetek nagyobb mértékű részvételét a dolgozók eszmei-politikai, szakmai, valamint kulturális továbbképzésében.

A társadalmi-gazdasági viszonyok keretében a termelési alapoknak és a politikai felépítményeknek összhangban kell lenniük. A szakszervezetek most végzik munkájuk bíráló elemzését, amelynek alapját Edvard Kardelj „A szocialista önigazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai" képezi.

Az elmúlt években külön figyelmet fordítottunk a dolgozók marxista képzésének és ideológiai felkészítésének. Tanulmányoztuk az elmélet és a gyakorlat lényeges kérdéseit, és nálunk szinte állandó jellegű tömeges ideológiai és társadalmi-gazdasági felkészülést. Lényegesnek tartjuk a szokásos szemináriumok szervezését a küldöttségek és a küldöttek, a szakszervezetek végrehajtó bizottsága és az önigazgatási munkásellenőrző bizottság tagjai számára. Az egyes témák körében szervezett szemináriumok (Akcióban a szakszervezetek, A társult munkáról szóló törvény alkalmazása) jelentős felkészülést jelentettek a társadalmi-politikai akciók végrehajtásában. A most folyamatban lévő társadalmi-politikai akciók sikere megköveteli az ágazati szakszervezetek közvetlen segítséget nyújtó munkáját, amit a szakszervezeti alapszervezetekben különösképpen igényelnek a dolgozók A társult munkáról szóló törvény kreatív alkalmazása céljából. Az időszerű feladatok tartalma szükségszerűen megköveteli a megfelelő módszerek alkalmazását a munkában, valamint a jó szervezésben is. Napjainkban egyértelműen szükségszerűvé vált a jó szervezettség elérése érdekében a Községi Szakszervezeti Szövetség szolgálatának és szerveinek erősítése. A község mint társadalmi-politikai közösség nagyobb szerepet kapott az önigazgatás politikai rendszerében és ennek megfelelően megnőtt a dolgozók közvetlen szerepe is a döntéshozatalban. Ugyanakkor alaposabb segítséget az alapszervezeteknek csak a jobban felkészült községi szakszervezeti szerv tud nyújtani. Ilyenformán kerül-

het sor a tartományi, köztársasági és szövetségi szakszervezetek szakszolgálatainak és adminisztrációjának a csökkentésére. Így juthatunk el addig, hogy a munkát nem a fórumokban szervezik, hanem az alapszervezetekben válik tömegesebbé a munka. A dolgozók csak ezen az úton valósíthatják meg az önigazgatású szocialista viszonyok további kiszélesítését, s csak így biztosíthatják a kötelezettségekkel kapcsolatosan az egyéni felelősség vállalását, a demokratikusabb és egyben az emberibb viszonyok megteremtését.

Irodalomjegyzék:

1. Kardelj, Edvard: A szocialista önigazgatás politikai rendszerének fejlődési arányai, Fórum, Újvidék, 1977.
2. Špiljak, M.: 101 feltett kérdés a szakszervezetnek, Rad, 47—48. sz. 1977. nov. 25.
3. Bogdanov, D.: A szakszervezetek a politikai rendszerben, Rad, 47—48. sz. 1977. nov. 25.

Rezime

Aktuelni zadaci sindikata na daljem razvijanju političkog sistema socijalističkog samoupravljanja

Autor ukazuje na nužnost i potrebe kvalitetnije organizovanosti sindikata prema odredbama Zakona o udruženom radu. Na sadašnjem stepenu razvoja društveno-ekonomskih odnosa javljaju se poteškoće i otpori oko organizovanja samoupravljanja u OOUR-ima. Dat je kratak osvrt na delovanje centra moći u nekim velikim radnim organizacijama, kao i na pojave monopola u društveno-ekonomskim odnosima. I pored brojnih društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma teško se ostvaruje udruživanje rada i sredstava i ostaju još tradicionalni ugovorni odnosi, koji omogućavaju dalje zadržavanje pojedinačnih i grupno-svojinskih interesa.

I pored brojnih poteškoća blagodareći akcijama subjektivnih faktora u našem društvu postigli smo značajne rezultate na planu realizacije privrednih aktivnosti.

Osnovna preokupacija i suština rada sindikata u razvijanju političkog sistema socijalističkog samoupravljanja je u tome da radnici i radni ljudi odlučuju o dohotku, pa i o sudbini viška rada. U tom pogledu opšte je opredeljenje da se celokupna akcija u sindikatu neposredno približi radnicima, dakako i delegacijama, da sindikat deluje unutar delegatskog sistema, što do sada nije bio slučaj. Drugim rečima da se radnici opredele za praćenje sudbine celine dohotka.

Sa značajnijom ulogom komune ili opštine postoji potreba i jedino rešenje da se opštinska organizacija sindikata i kadrovski i stručno jača, da bi mogla neposrednu saradnju ostvariti sa osnovnim organizacijama sindikata. Na taj

način će se smanjivati stručni administrativni obim zaposlenih u saveznim i republičkim organima sindkata — otvarajući put ka smanjenju forumskog rada, a istovremeno nastaje veća mogućnost na masovniji rad sa radnicima i radnim ljudima.

Summary

The topical duties of the trade union on further development of the political system os socialist selfmanagement

The author refers to the necessity and expediency of more qualitative organizing of the trade union according to the Associated labour Act. On nowaday degree of development of socio-economic relations there are some difficulties and oppositions concerning the organization of selfmanagement in the Basic Organizations of Associated Labour. There is referred a short review concerning the activities of the supremacy centers in some of the greater work organizations, and the occurence of monopoly in socio-economic relations as well. In spite of great number of social compast and selfmanagement-agreements the pooling of labour and resources is still difficult to realize and traditional cotractual relations still exist which allow the retaining of individual and grouplypropertial interests.

In spite of great number of difficulties, owing to the actions of subjective factors in our society we reached significant successes in the realization of economic activities.

The fundamental preoccupation and the essence of the activity of the trade union in the development of the political system of socialist selfmanagement is concerning the act, that the workers and the working people decide about the incomes, and so about the destiny of the surplus of labour. In this view there is a general tendency that the complete action in the trade union has to be brought closer to the workers, and to the delegations, that the trade union is to act inside the delegate system, which up till now hasn't been the case. In other words the workers have to decide to follow the flow ot the complete income.

With more significant activities of the community or the commune the necessity and only solution is that the communal organization of the trade union is to become stronger in personnel and in sight of qualificational structure in order to realize a direct collaboration with the basic organization of the trade union. In this manner the experted administrative volume of the employed people in the federal, and republical organs of the trade union will be reduced enabling this way the reduction of the forum-activities, and in the same time a greater possibility of collective work for workers and working people.

(B. B.)

Laki Mária

A MUNKA GAZDASÁGI FELSZABADULÁSA AZ ÖNIGAZGATÓI SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN

A munka felszabadulásának marxista elmélete

A marxista elmélet tanítása szerint a munka felszabadulásának alapfeltétele az elidegenedés feltételeinek megszüntetése, tehát a magántulajdon megszüntetése; ugyanis ezzel megszüntetjük az osztályviszonyokat, a kizsákmányolást és az összeférhetetlen társadalmi ellentéteket is.

A kapitalizmus teremtette meg és fejlesztette ki az elidegenedés különböző formáit. A termelési eszközök a kapitalizmusban érik el fejlettségük tetőfokát, ami lehetővé teszi a munkások legkíméletlenebb, de legrejtettebb kizsákmányolását is. A technikai fejlettséggel párhuzamosan kifejlődik a szubjektív erő is, amely előbb vagy utóbb megszünteti az elidegenedés minden létező formáját. Marx és Engels kihangsúlyozták, hogy a kapitalista rendszer megteremti saját „sírásóját" is. A proletariátus, amely számbelileg mindinkább növekszik, és történelmi feladatának tudatára ébred, meg kell szüntesse a kizsákmányolást, át kell vegye a gazdasági és politikai hatalmat, és az osztály ellentmondások megszüntetésével fel kell szabadítsa önmagát. „De nem szabadíthatja fel önmagát anélkül, hogy meg ne szüntetné saját életfeltételeit. Nem szüntetheti meg saját életfeltételeit anélkül, hogy meg ne szüntetné a mai társadalom összes embertelen életfeltételeit, amelyek az ő helyzetében összpontosulnak. A proletariátus nem hiába megy át a munka kemény, de megacélozó iskoláján. Nem arról van szó, hogy egyik vagy másik proletár, vagy akár az egész proletariátus időlegesen mit képzel el céljának. Arról van szó, hogy mi a proletariátus, és hogy e létének megfelelően történelmileg mit lesz kénytelen tenni. Célja és történelmi cselekvése saját élethelyzetében csakúgy, mint a mai polgári társadalom egész szervezetében érzékletesen és megmásíthatatlanul ki van jelölve."[1]

A marxista tanítás szerint tehát, az elidegenedés megszüntetésének alapfeltétele a magántulajdon megszüntetése és az állami, később pedig a társadalmi tulajdon kialakítása. Ezt az átalakulást a munkásosztály

csakis társadalmi forradalom által tudja megvalósítani, melyben lerombolja a kapitalista társadalmi rendszert és romjain felépíti az új, osztálynélküli, kommunista társadalmat.

A munkásosztály szociális felszabadulása lehetetlen a politikai felszabadulás nélkül, mert a gazdaságilag uralkodó osztály a termelőeszközök feletti tulajdonát politikai eszközökkel és módszerekkel őrzi. Éppen emiatt, a proletariátus felszabadulásához nem elegendő csak a tény, hogy a proletariátus osztályöntudatára ébredjen, hanem meg is kell szerveződjön, mint politikai párt, és ki kell ragadja a hatalmat a burzsoázia kezéből, meg kell szüntesse a termelési eszközök feletti magántulajdont.

A proletariátus történelmi szerepe a munka felszabadításában minden nemzeti proletariátus általános feladata, így ez a folyamat világméreteket ölt. Azonban — e történelmi feladat megvalósításának módszerei az egyes országokban igen különbözőek, tekintettel a különböző gazdasági, technikai és politikai adottságokra. Meg kell azonban állapítsuk, hogy a termelési eszközök központosítása és a központosított irányításuk igen fontos feladat, de még csak az első lépést képezi a munka teljes felszabadulásának útján. Ugyanis a proletariátus állama olyan állam, amelynek el kell halnia, az eszközök feletti igazgatást és irányítást pedig a közvetlen termelőknek kell fokozatosan átvenni. Ezzel a folyamattal megkezdődik a munkásosztály gazdasági felszabadulása, s ezzel együtt létrejön az alapvető feltétel az elidegenedés többi formájának megszüntetésére is.

A munka felszabadulásának gazdasági alapjai és társadalmi feltételei

A marxista eszmék terjedése sokban hozzásegített a proletariátus öntudatra ébredéséhez, s így a kapitalista társadalom proletariátusa megkezdte szervezett harcát a munkás szakszervezeteken keresztül. Azonban ez a harci folyamat meglehetősen nehéz és hosszú, elsősorban a burzsoázia különféle mesterkedése miatt (szociális segély, gazdasági helyzet javítása). A burzsoázia célja nem más, mint a munkásmozgalom forradalmi erejének csökkentése, és a munkástömegek eltávolítása a szociális forradalomtól.

Azonban függetlenül a burzsoázia különböző mesterkedéseitől, a proletariátus előtt előbb-utóbb világossá válik, hogy egyedül szociális társadalmi forradalom (vagy evolúció) útján tudja megváltoztatni társadalmi, gazdasági és politikai helyzetét és felszabadítani önmagát mint osztályt. Ez a történelmi feladat különösen az októberi forradalom és más szocialista forradalmak után vált világossá a proletariátus előtt. A munkásosztály harcában első helyre kerül a társadalmi termelés nacionalizációjára való törekvés. A társadalmi ellenőrzés hatása alatt a szervezett munkásosztály átveheti saját kezébe a gazdasági hatalmat, és ezzel megvalósítja a proletariátus diktatúrájának első feltételét. „A dolgo-

zó tömegeknek a gazdasági érdekeit és demokratikus jogaikat érintő kérdések megoldására irányuló közvetlen mindennapi harca során ma ilyen kérdések is felvetődnek: a termelőeszközök és a gazdasági funkciók áliamosítása és társadalmasításuk egyéb formái, a vállalatok igazgatása és az önigazgatás különféle formái, a bürokratizmus elleni harc, a demokrácia fejlesztése, a dolgozók helyzete a termelésben és a társadalomban, a dolgozók, a fogyasztók részvétele és ellenőrző szerepe a gazdasági igazgató szervekben stb.

Mindezek a kérdések lényegbevágóan fontosak az egész munkásmozgalom számára mint a munkásosztály társadalmi befolyásának fokozásáért, a munkásosztály egyesítéséért és szocialista öntudatának fejlesztéséért s a hatalomért folyó harc formái."[2]

A modern társadalmi mozgások elmélete és gyakorlata félreérthetetlenül bebizonyította, hogy egyedül csak az önigazgatói szocialista társadalmi berendezés tudja megteremteni a gazdasági alapot — a termelési eszközök társadalmi tulajdona alapján — a munkások és dolgozók közvetlen önigazgatása által.

A munka, valamint a munkás emberi és társadalmi lényének felszabadulása a szocialista forradalom végső célja. A célhoz vezető út a forradalmi harcon keresztül vezet, melynek feladata megszüntetni a kizsákmányolás minden létező formáját.

A munka gazdasági felszabadulásának útjai a mai társadalomban

A munka gazdasági felszabadulása a mai viszonyok között olyan folyamatot képez, amelyben kifejezésre jutnak a különböző osztálybehatások. Ezek a különféle osztályhatások a munkásosztály és a munka felszabadításának más-más formáit idézik elő.

A marxista elmélet szerint a munka és a munkásosztály gazdasági felszabadulását csakis maga a munkásosztály tudja véghez vinni, ha történelmi feladatának tudatára ébred. A forradalmi társadalmi átalakulásnak ebben a folyamatában a proletariátus lerombolja a kapitalista rendszert, és átveszi a politikai hatalmat. A politikai hatalommal, mint a proletariátus diktatúrájának egyik tényezőjével, a munkásosztály kezébe veszi a gazdasági hatalmat is, azzal hogy megszünteti a magántulajdont, a tőkés tulajdont.

„A szocializmus fejlődése a mai világban egész sor ország szocialista építésében már elért eredmények, valamint a tőkés országokban végbemenő legkülönfélébb forradalmi és evolúciós folyamatok gazdasági és politikai hatásának egymásba fonódását és kölcsönös összefüggését tükrözi. Ezek a folyamatok a harc forradalmi, parlamenti és egyéb formái, valamint a szocialista és más haladó társadalmi mozgalmakban meglelhető különféle együttműködési formák . . ."[3]

A szocialista országok gyakorlata rámutatott a lehetőségekre és bebi-

zonyította a munka gazdasági felszabadításának lehetőségét. Forradalom útján megdöntötték a kapitalista rendszert és a magántulajdont. A nacionalizáció mércéivel a magántulajdonból kialakítják a szocialista etatizmus társadalmi tulajdonát. Az ilyen államnak fő jellegzetessége az erős központosítású irányítás, igazgatás és döntéshozatal. Az ilyen társadalmi berendezés nélkülözhetetlen az első években a szocializmus minden olyan országában, amely társadalmi és gazdasági fejlődésében „átlépte" a fejlett kapitalizmus időszakát.

Ennek az időszaknak a szükségszerűsége elsősorban az alacsony gazdasági fejlettségi szint következménye, amelyet egyedül az erős központosítással lehet kiküszöbölni. A gazdasági fejlődés ebben az időszakban a szigorúan kötelező és részletesen kidolgozott tervek alapján történik. Ennek az időszaknak az árnyoldala, a munkásosztály gazdasági felszabadulásában, az államapparátus állandóan erősödő jellegében van, amely magán hordja a bürokrácia megjelenésének és uralkodásának veszélyét is.

„A bürokratizmus veszélye abban rejlik, hogy mint valami betegség gyengíti a szocialista társadalom szervezetét, és ezáltal mozgósítja és növeli a szocialistaellenes erőket és irányzatokat. A bürokratizmus először is elkerülhetetlenül megszakítja a szálakat a vezető politikai erők és a munkásosztály között, s ily módon kiélezi az összes belső társadalmi ellentéteket."[4]

Az ifjú szocialista államban a bürokratikus igazgatásra szükség van a relatívan gyönge munkásosztály miatt is, ugyanis az osztályellenség száma még igen jelentős. A belső ellenségen kívül számolnunk kell a külső ellenséggel is. Azonban, függetlenül az állam jelentőségétől a kezdeti időszakban, a szocialista államnak olyan államnak kell lennie, amely fokozatosan elhal; ugyanis csak az ilyen állam tudja teljesíteni alapvető rendeltetését a munka gazdasági felszabadulása terén.

A modern történelmi valóság másik oldalán a kapitalista világ áll, amely minden erejével küzd fennmaradásáért. E cél érdekében különböző eszközöket alkalmaz. Alapvető módszerei közé tartozik a hazug propaganda a tőkés társadalom „igazi demokráciájáról". A tőkés ország tudósai ezt az elméletet azzal magyarázzák, hogy a polgárnak politikai szabadsága van, ugyanis önmaga dönthet arról, hogy melyik politikai pártba hajlandó belépni. A több politikai párt fennállását ők a szabad demokráciával magyarázzák.

Érdemes megemlíteni a tőkés világ ellenérveit a szocializmussal, illetve kommunizmussal szemben, ugyanis a tőkés társadalmak tudósai hangosan hirdetik a politikai szabadságot is, ugyanis kinyilváníthatják véleményüket a parlamentben. Szerintük a többpártrendszernek legmegfelelőbb a parlamentáris berendezés, ahol teljes mértékben kifejezésre jut a politikai szabadság és a polgárok joga.

Azonban a munka gazdasági felszabadulása szempontjából érdemesebb figyelemmel kísérni a burzsoázia mesterkedéseit, ahogy a munkásosztály szociális-gazdasági helyzetét igyekszik látszólagosan megváltoz-

tatni. Elsősorban a munkásosztály anyagi helyzetének javítására és a szociális problémák megoldására törekszenek. Már régen elmúlt az az idő, amikor a munkások a nyolcórás munkaidőért harcoltak. A mai iparilag fejlett tőkés országokban már a negyven órás, vagy ennél rövidebb munkahét bevezetésére törekszenek.

A mai tőkés országok szakszervezetei jelentős erőt képviselnek a proletariátus egyesítésében. Éppen emiatt sikereik is vannak. A szakszervezeti szervek mind hangosabban és határozottabban követelik, hogy részt vehessenek a termelés irányításában és az egyes társadalmi-gazdasági döntések ellenőrzésében. Az egyes tőkés országokban a szakszervezeteknek ezen követelései eredményhez is vezettek.

A munkások döntésének módja más és más az egyes tőkés országokban, ugyanis egyes esetekben a munkások követelései arra szorítkoznak, hogy tudomást szerezzenek a vállalat működésével és problémáival kapcsolatos tényekről, más országokban viszont részt vehetnek már a döntéshozatalban.

A tőkés országokban a munkásoknak a bekapcsolása a döntéshozatalba és irányításba eddig még csak azt eredményezte, hogy elhomályosította a tényleges helyzetet a munkásosztály előtt is és a külvilág előtt is. Maga az a tény, hogy akár csak kezdetleges formában is, de a munkásosztályt bevonják a döntéshozatalba és az igazgatásba, rámutat az önigazgatás különleges megjelenési formáira a tőkés termelési feltételek között. Ez egyben azt is jelenti, hogy a tőkés viszonyok között a törekvés arra irányul, hogy megvalósítsák a munkásosztály gazdasági felszabadulását a termelési eszközök társadalmi tulajdona nélkül.

Félreérthetetlen az a tény, hogy a burzsoázia sokféle mesterkedésének a célja nem más, mint a munkásosztály forradalmi erejének csökkentése.

A marxista elmélet és a szocialista gyakorlat rámutatott a történelmi igazságra, hogy a munkásosztály igazi felszabadulását csakis a szocialista társadalom tudja megvalósítani a termelési eszközök társadalmi tulajdona alapján.

A munka önigazgatói felszabadulásának útja

A munka önigazgatói felszabadulásának első jelentős szakasza — a sikeres szocialista forradalom után — a központosított „állami szocializmus". A proletariátus diktatúrájának megvalósításához nélkülözhetetlen a magántulajdon megszüntetése és az állami tulajdon kialakítása.

A termelési eszközöknek társadalmi tulajdona képezi azt a forradalmi lépést, amely meg kell valósítsa a munkásosztály, a dolgozó, az ember és alkotó törekvését, a munka és az ember felszabadulására, illetve olyan termelési viszonyok kialakítására, amelyekben maga a munkás le tudja győzni az elidegenedés bármely formáját.

A munka és a dolgozó felszabadulásának útján — mint kezdeti sza-

kaszban — nélkülözhetetlen az állami tulajdon. A jugoszláv gyakorlatban az állami tulajdon a nacionalizáció útján jött létre. Sor került a kizsákmányolók felszámolására. A termelési eszközök nacionalizálásával megszüntettük a burzsoázia gazdasági hatalmát, és lehetőség nyílt a központi állami tulajdon kialakítására. A mi forradalmunk csak úgy tudta megváltoztatni a társadalmi viszonyokat, hogy a magántulajdont, a tőkét állami tulajdonná tette, és mint ilyent az állami tulajdont tovább erősítette, gyarapította központi felhalmozással.

Az etatista szocializmus mint rendszer szükséges és nélkülözhetetlen a szocializmus építésének kezdeti szakaszában. Ennek a rendszernek a jellegzetessége, hogy a vállalatok és más szervezetek csak a technikai és egyes szakkérdésekről döntenek önállóan. Minden más kérdés esetén, amelyek munkájukkal, fejlesztési tervükkel kapcsolatosak, és amelyek az adott szervezet társadalmi helyzetére vonatkoznak, teljes mértékben az állami szervek döntéseitől függnek. Az állami igazgatási szervek határozzák meg a vállalatok termelési politikájának irányvonalát, és foglalkoznak azokkal az aprólékos kérdésekkel is, amelyek a vállalat gazdálkodása során fölmerülnek (termék választék, a kapacitás kihasználására, a gazdasági szervezetek egymás közötti viszonya stb.). Az állami szervek gyakran meghatározzák a vállalatok számára a munkafeltételeket, kijelölik azt a gazdasági szervezetet, amelytől a vállalat vásárolhatja a nyersanyagot és az eszközöket, ugyanakkor meghatározzák azt is kinek lehet a kész terméket eladni.

Gazdasági szervezeteink tehát az adminisztratív irányítási időszakban teljes mértékben függnek az állami igazgatási szervektől, az ún. adminisztratív operatív vezetőségtől, amely szerv irányítja az egész társadalmi és gazdasági életet, s amely megteremti a feltételeket az erős államapparátus és a bürokrácia megjelenésére.

„E gazdasági funkció végzése közben az állam arra törekszik, hogy a gazdaságot megfossza belső mozgatójától, és ezáltal saját magát társadalmi szükségszerűségnek tegye meg és tüntesse fel. Ha ezek a törekvések erősebben kifejezésre jutnak, az állam a társadalmi fejlődés megtorpanásának és fékezésének tényezőjévé válhat, olyan tényezővé, amely akadályozza a szocializmus továbbfejlődését biztosító új társadalmi gépezetek kialakulását."[5]

A káros irányzatok korai felismerésének köszönhetően a jugoszláv szocialisták megteremtették egy fejlettebb szocializmus elméleti alapjait és gyakorlati alkalmazását. Ennek az időszaknak a kezdetét 1950. június 27-e jelzi, amikor meghozzák az állami gazdasági vállalatok és felsőfokú gazdasági egyesületek munkaközösségük által történő igazgatásáról szóló alaptörvényt. Ez alkalommal Tito elvtárs a következőket mondta: „Azáltal, hogy a gyárak, bányák stb. igazgatását a munkaközösségekre ruházzuk, lehetetlenné tesszük, hogy gazdaságunkban elterjedjen a bürokratizmusnak nevezett ragályos betegség. Ez a betegség hihetetlenül könnyen és gyorsan ragad át a burzsoá társadalomról, és igen veszedel-

mes az átmeneti időszakban, mert mint a polip, ezernyi karjával befonja és akadályozza a fejlődés helyes és gyors folyamatát. A bürokratizmus éppen azért tartozik a szocializmus legnagyobb ellenségei közé, mert észrevétlenül szívódik be a társadalmi tevékenység minden pórusába, s az emberek kezdetben észre sem veszik. Tévedés volna azt hinni, hogy a bürokratizmus nem kezdett már nálunk is gyökeret ereszteni. Nálunk is kezdett már beférkőzni az intézményekbe, az államgépezetbe és a gazdaságba, de mi ezzel tisztában vagyunk, és ezért máris több intézkedést tettünk megakadályozására. Itt nem segítenek a kampányszerű intézkedések, hanem állandó harc és az emberek nevelése szükséges."[6]

Azonban a munkásönigazgatás eszméje Jugoszláviában már a népfelszabadító háború alatt is megjelent a felszabadított területeken, ahol az egyes vállalatok már a népfelszabadító szervek, illetve a néphatalom ellenőrzése alatt álltak.

Az alaptörvénnyel a jugoszláv szocialista társadalom belépett a szocializmus fejlődésének egy új szakaszába, az önigazgatói szocializmusba, amely lehetőségeket teremt a munka és az egész társadalom felszabadulására az elidegenedés minden formája alól. Függetlenül attól, hogy a korszerű technológia és technika felaprózottságával és a részletes munkamegosztással elidegeníti az embert egy bizonyos fokig a munkafolyamattól, mégis kialakíthatja a humánus termelési viszonyokat. Az önigazgatásban és a döntéshozatalban való részvétellel az ember mint alkotó lény teljesen felszabadul.

Az 1950-ben kialakított társadalmi-gazdasági rendszer továbbfejlődött és tökéletesedett. Az 1953-as alkotmánymódosító törvény kifejezi a politikai szuverenitás klasszikus koncepciójának kezdeti változásait és meghatározza az önigazgatás első formáit.

A szuverenitási elméletet két alapvető alkotmányos elv fejezi ki: a) A JSZNK-ban a hatalom a munkásnépé; b) a munkások a hatalmat nem csak képviselőik útján gyakorolják, hanem a munkástanácsok a közvetlen választások, a referendumok és a polgárok tanácsai által stb. Ezeket az alapelveket dolgozza fel, tökéletesíti és alkalmazza a szocialista gyakorlat. Ezt a tökéletesítési folyamatot az 1963-as és az 1974-es alkotmány foglalja törvényes keretekbe.

„JSZSZK új alkotmánya és a köztársaságok, valamint a tartományok alkotmánya világosan kijelölte a szocialista önigazgatási viszonyok további fejlődésének útját, és szilárd gátat vontak a munkásosztály érdekeivel és történelmi küldetésével ellentétes törekvések és jelenségek előtt. A munkásosztály ezért fogadta az alkotmánymódosításokat nagy forradalmi változásként, amely forradalmunk új korszakának kezdetét jelenti, és erős fegyverül szolgál mindazokban a harcokban, amelyeket a jövőben folytatunk az anyagi és társadalmi haladásért, dolgozóink jobb és boldogabb életéért."[7]

Az önigazgatói szocialista társadalom gazdasági fejlődésében elért eredmények minden tekintetben jelentősek és kiemelkedőek.

A gazdasági fejlődés egyik legalapvetőbb eredménye a társadalmi szektorban foglalkoztatottak számának állandó növekedése, melynek szám szerinti növekedését a következő táblázat igazolja és mutatja be:

A foglalkoztatottak száma az egyes tevékenységek szerint a társadalmi szektorban:

(ezrekben kifejezve)

Év	Összesen	Ipar	Mezőgazd.	Építészet	Közlekedés	Kereskedelem	Kisipar	Nem g. tev.
1945	447	...	...	...	...	...	...	...
1950	1894	627	190	208	156	254	91	368
1955	2159	748	260	305	155	195	139	357
1960	2903	1072	352	316	196	248	242	477
1965	3583	1377	400	331	251	348	283	593
1970	3765	1454	309	347	269	433	301	652
1975	4667	1852	339	407	321	592	334	822

Forrás: SGJ—76, 80. oldal

A táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy az elmúlt harminc éves időszakban a foglalkoztatottak száma 10,4-szeresére növekedett, ami mindenesetre olyan adat amely önmagáért beszél.

A gazdasági helyzet tökéletesebb áttekintése érdekében érdemes elemeznünk azokat az adatokat és mutatókat is, amelyek az állóeszközökre, a társadalmi termékre, a nemzeti jövedelemre, a személyi és általános társadalmi fogyasztásra vonatkoznak.

A gazdaság fejlődésének általános áttekintése.

(millió dinárokban)

Év	Álló eszk.	Társadalmi term. a folyó ár szerint	Nemzeti jöv. f. ár szerint	Személyi fogyaszt.	Ált. és közös fogy.	Bruttó beruházás	
						össz.	A term. alapokba
1956	...	16123	14441	8640	2209	4605	3640
1959	40370	24463	22691	12690	2714	7500	5510
1962	71608	37726	34704	19500	4000	13331	8580
1965	97810	79515	73573	40168	6079	21788	13094
1968	200975	111973	101573	61921	11689	35044	25289
1971	357180	204476	186138	110514	17508	64651	45684
1974	486615	407221	363281	220187	35962	117387	79620

Forrás: SGJ—76, 142. oldal

A táblázat adatai rendkívül kedvező eredményekről tanúskodnak minden téren. Mégis leginkább figyelmet érdemel a termelési alapokba való összberuházások majdnem 25,5-szörös növekedése, valamint a személyi jövedelem majdnem ilyen méretű emelkedése. A beruházások területén kissé aggasztó az a jelenség, hogy a termelési alapok beruházásai lassabban növekednek az összbefektetéseknél, mivel mindössze kb. 21,3-szoros

növekedést mutatnak, ami arra utal, hogy az elemzett időszakban a nem gazdasági beruházások gyorsabban növekedtek. Ez mindenesetre bizonyos negatív következményekkel járhat az elkövetkező időszak komplex gazdasági fejlődésére.

A szocializmus fejlődésének vizsgálata, másrészről az egyes legfontosabb ipari termékek mennyiségi alakulása elemzésében jut kifejezésre, ami az emberi munka önigazgatású felszabadulásának anyagi alapja erősödési irányzatát mutatná. Ezért a következő táblázat az egyes termelési eredményeket mutatja be.

A villamos energia és az alapvető ipari nyersanyagok termelése:

	1946	1950	1955	1960	1965	1970	1975
Elektr. energ. mill. kW/h	1150	2408	4340	8928	15523	26023	40040
Szén (000) t	6652	12819	15207	22713	29957	28421	35537
Nafta (000) t	21	475	744	1286	2029	7091	10858
Nyersacél (000) t	202	428	805	1442	1769	2228	2916
Anód réz (000) t	22	40	28	36	57	108	162
Alumínium (000) t	0,5	2	11	25	39	41	168
Nyers ólom (000) t	39	65	81	100	116	112	140
Kénsav (000) t	29	38	73	130	435	747	936
Cement (000) t	698	1220	1572	2398	3102	4398	7066
Műanyag (000) t	0,1	0,3	4	10	57	97	160
Műszál (000) t	—	—	—	21	23	41	82
Épületfa (000) m^3	1201	3006	1887	2321	2677	3066	3517
Papír és karton (000) t	44	57	72	156	394	532	699

Forrás: SGJ—76, 87. oldal

Szinte hihetetlen a műanyagtermelés megvalósított növekedése, hiszen meg kell állapítanunk, hogy a harminc év alatt az évi kitermelt mennyiség 1210,8-szorosára növekedett, pontosabban az 1946. évi 132 tonnájáról 1975-ben 156 833 tonnára növekedett. Ezen fenomenális eredményen kívül jelentőségüket tekintve meg kell még említeni a naftafeldolgozás 517-szeres és az alumíniumtermelés 298,8-szoros növekedését is. Ezenkívül meg kell még említeni, hogy a termelés több mint tízszeresére növekedett a villanyáram-termelésben (34,8-szoros), továbbá a nyersacéltermelésben (14,4-szeres) és a cementgyártásban (10,1-szeres) valamint a papír- és kartontermelésben (15,9).

Ezek az adatok csak igazolják Tito elvtárs kijelentését, amely a JKSZ X. kongresszusán hangzott el: „Ebben a viszonylag rövid történelmi időszakban a szocialista Jugoszlávia gyorsított ütemben fejlesztette termelőerőit és emelte a dolgozók életszínvonalát. Jugoszlávia egész idő alatt azokhoz az országokhoz tartozott, amelyeknek gazdasága világviszonylatban legnagyobb arányban fejlődött. Ennek köszönhetőleg számottevően csökkent a különbség köztünk és az iparilag fejlett országok között."[8]

Azonban az anyagi termelés mennyiségi növekedésén kívül az eltelt időszakban az önigazgatás is megvalósította teljes mértékű kiteljesedését.

Ez leginkább abból látható, hogy egyre növekszik azoknak a száma akik aktívan részt vesznek a gazdasági és társadalmi önigazgatású döntéshozatal folyamatában. Különösen jelentős az önigazgatás kiszélesedése a társadalmi tevékenységben, mert ezen a formán keresztül valósulhat meg legteljesebben a munkásosztály önigazgatói hatalma a társadalmi újratermelés teljes folyamatában.

Az eddigi gyakorlat alapján elmondhatjuk, hogy a jugoszláv társadalom lényegesen előrehaladt az emberi munka felszabadulásának önigazgatói útján, s ezáltal nagy mértékben hozzájárult a munkásembernek az elidegenedés és az elnyomás minden formája alóli felszabadulásához.

A munka feltételei és eredményei feletti rendelkezés a munkásosztály részéről

Az önigazgatás olyan társadalmi viszonyokat jelent, amelyben a dolgozók felszabadulnak a létfenntartásuk biztosításáért vívott harc különféle kényszerei alól. Ez jelentős lépés az embernek a géppel szembeni alárendeltségének megszüntetésében, és amely mindazon társadalmi-gazdasági törvényszerűségek megszüntetését jelenti, amelyek a társult dolgozók tevékenységén és akaratán kívül alakulnak ki, és termelődnek újra. Ez a tulajdonviszonyok, a munkamegosztás, az osztály és az állam megszűnésének kezdetét jelenti.

A tulajdonviszonyok megszüntetése a munkásosztály önigazgatású felszabadulásának elengedhetetlen feltétele. Ez egyben megteremti a termelés eszközei feletti társadalmi tulajdon megjelenésének feltételeit is. A társadalmi tulajdon az az elengedhetetlen feltétel, amely szükséges, hogy a dolgozó ember és az egész munkásosztály uralkodjon a társadalmi újratermelés teljes folyamatában. A társadalmi újratermelés folyamatának ilyen hatalmi viszonyai alapján létrejönnek a munka feltételeinek és eredményeinek a munkásosztály által történő irányításának előfeltételei.

A munka eredményeivel való szabad rendelkezés társadalmi-gazdasági előfeltételei a megvalósított és értékesített jövedelem felosztását célzó közvetlen döntéshozatal rendszerében valósulnak meg. A jövedelmi viszonyok a társult munka alapszervezeteiben — a termelés eszközei feletti társadalmi tulajdonnal együtt — a munkásosztály és az emberi munka mindenfajta elnyomás alóli felszabadulás alapkövét képezi, és megnyítja a munkásosztály munkája és eredményei feletti szabad rendelkezés útját.

A munkásosztály jövedelemmel való rendelkezésének történelmi fejlődése a szocialista társadalomban

A jövedelem egyike az alapvető gazdasági kategóriáknak, amelynek hosszú történelmi fejlődése van. A különböző társadalmakban a munkások gazdasági kizsákmányolása különböző feltételei között a jövedelem

különféleképpen valósul meg, és oszlik fel. Minden kizsákmányoló rendszerben a jövedelem felosztása az egyes osztályokra egyenlőtlen. Ez az egyenlőtlenség elsősorban a kizsákmányolt osztályra vonatkozik, melynek a termelési eszközök tulajdonosai különböző mennyiségű jövedelemrészt adományoznak. Azonban tekintet nélkül az életszínvonalra, amelyet ez a rész biztosít minden osztálytársadalmi elosztási rendszerben a közvetlen termelők kárára történik. Ez azt jelenti, hogy a szocializmust megelőző minden egyes társadalmi-gazdasági alakulatban aránytalanul kis részt kapnak a megvalósított terméktöbbletből, illetve újratermelt értékből.

A szocialista változás a társadalmi forradalom által gyökeresen megváltoztatja a jövedelem elosztásának viszonyait. Az értéktöbblet egyéni eltulajdonításának megszüntetése az egész társadalomnak — de mindenekelőtt a munkásosztálynak — lehetővé teszi, hogy közvetetten, vagy közvetlenül rendelkezzék az általa kitermelt újratermelési értékekkel.

Gazdasági rendszerünkben a jövedelem olyan közgazdasági fogalmat képez, amely legteljesebben kimutatja az egyén, a munkaszervezet, a területi közösség és végezetül az egész társadalom működési eredményét. A jövedelmen alapul az egyének megélhetési lehetősége, gazdasági, politikai és szociális fejlődése.

A jövedelem szocialista társadalmi-gazdasági fejlődésünk folyamán néhány lényeges változáson és átalakuláson ment keresztül. Jövedelmi rendszerünk történelmi fejlődési időszakát lényegében két jellegzetes időszakra oszthatjuk, amelyek különböznek egymástól az elosztási elvek valamint a rendelkezés alapja és mércéi tekintetében. Az első időszak az adminisztratív irányítás — az etatista szocializmus — időszaka. Ebben az időszakban a társadalmi és gazdasági élet minden területén, s eseményében alapvető és meghatározó tényező maga az állam. A jövedelemmel való rendelkezés politikája tekintetében ez az időszak 1957-ig tart. A jövedelem elosztását ebben az időszakban a vállalati önállóság hiánya jellemezte, mind a gazdaságban, mind pedig a gazdaságon kívüli tevékenységekben, az állam kivételével, amely az egész időszakban domináns tényezőként szerepelt. A jövedelem elosztását 1952-ig az állam végezte adminisztratív intézkedésekkel, gazdasági mutatók nélkül; ún. felhalmozási ráta alkalmazásával, amivel felöleli az egész többletmunkát és lényegesen hat a vállalat fizetési alapjára, az 1952—1953-as időszakban; gazdasági mutatókkal az állam serkenteni próbálja a vállalatokat termelési eszközeik és természetes forrásaik ésszerű kihasználására az 1954—1957-ig terjedő időszakban. Ez utóbbi az elszámolási fizetések, valamint a társadalmi közösség és nyereség állandó hozzájárulása rendszere néven ismeretes. Erről az időszakról elmondható, hogy a társadalmi-gazdasági rendszer nagymértékben magán viselte az általános fejletlenség jeleit és a munkásosztályban lévők az egész ország területére érvényes egységes fizetési osztályokba tartoztak az „előírt fizetések" rendszerében. A vállalat nyereségét 35%-os adó terheli (valamint ugyanilyen nagyságú külön-

féle illeték) ami a föderáció központi költségvetési alapjában halmozódott fel. Az első ötéves terv időszakában (1947—1951-ig) a jövedelemmel való rendelkezés tekintetében jellemző a vállalatok teljes termelési többletének állami kisajátítása különböző megadóztatási formákban. Ezek az eszközök is a társadalmi-politikai közösségek költségvetési alapjába kerülnek, és ebből végzik a különféle beruházások finanszírozását, a veszteséges vállalatok dotálását, valamint a nem gazdasági fogyasztás pénzellátását. A költségvetési bevételek és kiadások részarányát a nemzeti jövedelemben az 1947—1951. évig terjedő időszakban a következő táblázat mutatja:

Év	Részarány a nemzeti jövedelemben %-ban		
	Költségvetési bevétel	Költségvetési kiadás	
		Összesen	Ebből beruházási fogyasztásra és dotációkra
1947	72,0	66,1	50,5
1948	72,5	63,7	48,1
1949	73,9	70,4	50,4
1950	85,6	83,1	44,4
1951	89,0	74,4	38,0

Forrás: Dr. Dragutin N. Marsemić: Razvoj i problemi privrednog satuma Jugoslavije „Naučna knjiga" Beograd 1976, 86. oldal, (3. és 4. lábjegyzet)

A munkások fizetésüket a normák teljesítése és a munkában eltöltött idő szerint kapják, de ezek a bevételek életszínvonaluk tekintetében másodlagos jelentőségűek, mert jegyrendszer alkalmazásával végzik a lakosság élelmiszerrel és egyéb közszükségleti cikkekkel való naturális ellátását.

Az 1948—49-es sorsdöntő események után, amelyek az első ötéves terv feladatai végrehajtásának meghosszabbítását idézik elő, 1950-ben megkezdődik az önigazgatás bevezetése a gazdasági vállalatokba. Ebben az időszakban a kötelező központi adminisztratív és részletes tervezés helyébe bevezetik a globális társadalmi tervezést, amely a következő arányokat határozza meg: a kapacitás kihasználásának kötelező minimumát, a felhalmozás és társadalmi alapok rátáját és az alapvető beruházások mennyiségét.

Ebben az időszakban az állam továbbra is közvetlenül részt vesz a nemzeti jövedelem másodlagos felosztásában. A jövedelem kisajátítását a felhalmozás és társadalmi alapok rátájával végzi, s egyszersmind a nem gazdasági tényezők számára a részletes felosztást is intézi. A gazdaság szemszögéből legfontosabb újdonságok: az önállóság a termékválaszték meghatározásában, a termelés piaci értékesítése és a vállalati önállóság a fizetési alap egyénenkénti elosztásában.

Az 1954-től 1957-ig terjedő időszakban az állam felöleli a vállalati jövedelem egy részét a termelési tényezők és a megvalósított nyereség alap-

ján. Ily módon az elosztási rendszer összetettebbé válik az előző időszakhoz viszonyítva, a vállalatokra pedig serkentőleg hat összes kapacitásaik és rendelkezésre álló eszközeik ésszerű kihasználása. Ebben az időszakban jelentkezik a „nyereség", ami az elosztás tárgyát képezi a vállalat és az állam között. A nyereség egy részét (50%-át) az állam sajátítja ki különféle adók formájában, míg a fennmaradt részből a vállalatok megalakítják tartalékalapjukat, fizetik a hosszú lejáratú kölcsöneik annuitásait és egyéb törvényes kötelezettségeiket. A nyereség ilyen formán kialakult mennyisége tovább oszlik a vállalatok és a járások között. Csak az ezután fennmaradt nyereségrészt használhatja a vállalat saját döntése alapján a fizetések emelésére és a saját alapjai megalakítására.

Szocialista rendszerünk második időszaka 1950-ben kezdődik, azonban a jövedelmi viszonyok önigazgatói irányítása tekintetében ez csak 1958-ban kezdődik, amikor már az egész gazdaságban megjelennek a jövedelem rendszerének első elemei, noha még itt sem jelentkezik a jövedelem tiszta formájában mint az újratermelt érték társadalmi elismerése.

A jövedelem kialakítása előtt a vállalatok kielégítik kötelezettségeiket a társadalmi-politikai közösségeknek, az álló- és forgóeszközökre fizetendő kamat, a földjáradék, a járulékok és a tagsági díjak formájában. E kötelezettségek elszámolási alapja a vállalat összbevétele. A vállalatok és az állam közötti elosztás ezen első fázisa után következik a jövedelem felosztása. A jövedelemből az állam még kiválaszt egy részt a jövedelemre fizetendő járulék formájában, ami a társadalmi-politikai közösségek beruházási alapjai bevételét képezi. Ezek után a vállalatoknak megmarad az ún. tiszta jövedelem, melyet tovább osztanak fel, de még ezzel sem rendelkeznek önállóan. A tiszta jövedelmet a vállalat a bruttó személyi jövedelmekre és az alapokra osztja fel. A bruttó személyi jövedelem a vállalat és az állam közötti elosztás harmadik szakaszának tárgya, mert erre fizetendő a költségvetési, szociális biztosítási és lakásépítési járulék. A jövedelem személyi jövedelemre eső részének elosztásában a vállalatok kötelesek alkalmazni a fizetési szabályzat intézkedéseit, melyeket a községi hatalmi szervek jelentős beavatkozásával hoztak létre.

Ebben az időszakban jellegzetes a vállalati önállóság hiánya az elosztásban, ami többek között abból is látható, hogy az 1960. évben a vállalat összjövedelméből (ami az összbevétel, az amortizáció és anyagi költségek különbségét képezi) a vállalatoknak mindössze 43,2%-a maradt az alapjaikban és személyi jövedelmükre, míg a többi 56,8%-ot elvették tőle."

Az 1961-es évben újabb változások következnek be a jövedelemelosztási rendszerben a munkaszervezetek és a társadalmi-politikai közösségek között, de a leglényegesebb változást a gazdasági szervezetek joga és kötelessége jelenti a személyi jövedelem elosztását szabályozó szabályzatok meghozatalában az állami szervek lényegesebb beavatkozása nélkül.

Munkásosztályunknak a jövedelemmel való rendelkezési joga tekinte-

tében legjelentősebb események a JSZSZK alkotmányának meghozatala (1963) és a társadalmi és gazdasági reform (1965). A jövedelmi viszonyok rendezését célzó társadalmi intézkedések rendkívüli szerepet játszottak a munka eredményeivel való rendelkezés társadalmi mércéinek pontosabb meghatározásában, ami egyrészt a társadalmi tulajdon lényegének és jelentőségének pontos meghatározását, másrészt pedig a gazdasági vállalatoknak a jövedelemmel való rendelkezésük területén megnyilvánuló önállóságuk növekedését jelenti. Nem sokkal az alkotmány meghozatala után, már 1963 végén megszüntetik a társadalmi beruházási alapok járulékát, a rendkívüli jövedelmek utáni járulékot és a bányászati járulékot. Egyidőben megszűnik az Általános Beruházási Alap is.

A társadalmi és gazdasági reformmal a gazdasági tényezők — munkaszervezetek még inkább önállósulnak az elosztásban és a jövedelemmel való rendelkezésben. Ebben az időszakban megszüntetik a jövedelem utáni járulékot és a társadalmi-politikai közösségek beruházási alapjait, valamint létrehozzák a paritásárakat, ami a gazdaság különböző ágazatai munkájának értékelési feltételei kiegyenlítését szolgálta.

Az elosztási rendszerben történő változások a jövedelmi rendszer intézményesítését tették szükségessé, elsősorban a szélesebb társadalmi befolyás biztosítására a munkaszervezetek gazdálkodásában. Ez a jövedelem megállapításáról és elosztásáról szóló alaptörvénnyel meg is történik, amely 1969. január 1-én lép életbe. Ez a törvény egyértelműen meghatározza a munkaszervezet jövedelmének fogalmát és tartalmát, valamint azt is, hogy a jövedelem megszerzését és felosztását a munkaszervezet a különféle szervezési egységei keretében kell végrehajtani. A törvény előírja, hogy a munkaszervezetek kötelezően kiválasztják — mint törvényes kötelezettségeiket — a közös szükségletek fedezésére fordítandó jövedelemrészt. A gazdasági vállalatok egyéb kötelezettségeiket szerződéses kötelezettségek formájában elégítik ki, úgyhogy ily módon nem történhet meg a jövedelemnek a gazdaságtól való elidegenedése a nem gazdasági, illetve társadalmi tevékenységgel folytatott cserében. Létrejön a társadalmi megállapodások intézménye a munkaszervezetek jövedelmének célfelosztása érdekében.

A társadalmi rendszer állandó demokratizálódási folyamata és a dolgozók önigazgatói jogkörének kiszélesítése alapján az 1974. évi alkotmány 17. szakasza megállapítja: „A társult munka alapszervezeteinek dolgozói a társult munka más dolgozói iránti és az egész társadalmi közösség iránti alkotmányos jogukkal és felelősségükkel összhangban a társult munka alapszervezeteiben döntenek az összjövedelemről, mint a társult munka alapszervezete dolgozói közös munkájának és a társadalmi összmunka eredményéről, amelyet a munka- és eszköztársítás különféle formáiban a piaci törvényszerűségek hatása alapján és a jövedelemszerzés önigazgatási alapon társadalmilag megállapított feltételei útján hoznak létre."[9]

Ezen alkotmányos rendelkezések alapján, valamint a Szövetségi Képviselőház 1976. november 25-én megtartott ülésén elfogadott társult munka törvénye rendelkezései értelmében a jövedelemszerzés, -felosztás és -rendelkezés még kimerítőbb és részletesebb megfogalmazást nyert. A törvény alapelve, hogy a megvalósított jövedelemmel a társult munka alapszervezete rendelkezik, szem előtt tartva a „mindenkitől képességei szerint — mindenkinek munkája szerint" szocialista elosztási elvet, valamint az egyenjogúság, a szolidaritás és a közös érdekek elvét.

A társult munka — a munka gazdasági felszabadulásának kiindulópontja

Önigazgatású gazdasági rendszerünk állandó fejlődését a termelők jövedelmi-elosztási jogkörük állandó növekedése, a gazdasági tényezők önállóságának állandó növekedése és az önigazgatás meg az egész társadalom anyagi alapjának állandó fejlesztése jellemzi.

Szocialista önigazgatásunk ezen alapvető jellegzetességei a legteljesebb mértékben a társult munka alapszervezeteiben jutnak kifejezésre. Az alapszervezetek olyan zárt szervezési és technológiai egységet képeznek, melyek önállóan kialakíthatják pénzügyi eredményüket a külső vagy munkaszervezeten belüli piacon végzett árucsere-forgalom alapján. Az ily módon kialakított jövedelem teljes mértékben a munkaközösség önálló rendelkezésére van bocsátva. A társult munka alapszervezetének dolgozói önállóan osztják fel a megvalósított tiszta jövedelmet életszínvonaluk biztosításaira, javítására és a bővített újratermelés anyagi alapjának kiszélesítésére. Ez azt jelenti, hogy a dolgozók önállóan döntenek a tiszta jövedelemnek személyi jövedelemre és felhalmozásra való felosztásáról. A jövedelem elosztása alkalmával a társult munka dolgozói szem előtt tartják a szocialista szolidaritás elvét, és kielégítik különböző törvényes és szerződéses kötelezettségeiket a társadalmi újratermelés többi résztvevőivel szemben. A társult munka alapszervezetei dolgozóinak teljes önkormányzati jogot biztosít a jövedelmi viszonyokban A társult munka törvénye.

Az alapszervezet tiszta jövedelme elosztásának alapjait és mércéit a dolgozók önigazgatói általános előírásokkal határozzák meg, melyeknek összhangban kell lennie a munkaszervezet többi társult munka alapszervezete alapjaival és mércéivel, valamint a más munkaszervezetekkel megkötött önigazgatási megegyezések vagy társadalmi megállapodások alapelveivel és rendelkezéseivel.

A munka eredményével való önigazgatású rendelkezés, vagyis a munka gazdasági felszabadulása jövedelmi viszonyainkban az élőmunka eredményeivel való rendelkezés mellett dolgozó jogot biztosít a holtmunkájának eredményére is.

A munka eredményeivel való önigazgatói rendelkezés joga alapján a munkásosztály egyre inkább bekapcsolódik az egész társadalmi újrater-

melés döntéshozatalába, ami egyben a munka eredményének a közvetlen termelőtől való elidegenítése minden formájának és megnyilvánulásainak végleges megszüntetését is jelenti. A közvetlen anyagi termelés dolgozói a munka szabad cseréje által megteremtik a nem termelői ágazatokban dolgozók tevékenységének anyagi alapját. Ez a munkacsere ki kell hogy fejezze a munka szerinti, a munka eredménye szerinti elosztás elvét, és meg kell teremtenie a gazdaságon kívüli ágazatok dolgozóinak is az azonos élet- és anyagi feltételeket.

Az önigazgatói jövedelmi autonómia lehetővé teszi az alapszervezet dolgozói számára eszközeik és munkájuk különböző együttműködési, kooperációs és szervezési formában történő társítását. Mindezek a társulások a termelékenység növekedését, a rendelkezésre álló gazdasági és egyéb tényezők jobb kihasználását, valamint a jövedelem növekedését célozzák.

A társadalmi termelési viszonyok dialektikus fejlődése semmiképpen sem áll meg a szocializmus önigazgatói szintjén. Az eddigi elért eredmények mindenképpen kiindulópontot képeznek a további gazdasági, szociális és társadalmi fejlődéshez. A szocialista fejlődés további folyamatában a tudományos technológiai forradalom hatása erősen kifejezésre jut. Ez mindenekelőtt a társadalom szociális, szakmai és szakképzettségi összetételében jut kifejezésre. A jövőben a munkások mind kisebb része dolgozik majd a közvetlen fizikai termelésben, és mind többen az egész termelési folyamat automatizált irányítói részlegeiben. A szocializmus további fejlődése magával hozza a gazdasági fejlettség színvonalbeli különbségeinek fokozatos csökkenését, ami szükségszerűen pozitív kihatással lesz az egységes jugoszláv piac megteremtésére és az ezen alapuló társadalmi tervezés lehetővé teszi a termelékenység gyorsabb emelkedését. A termelékenység emelkedése pedig kihatással lesz a jugoszláv áruk versenyképességének növelésére a világpiacon, ami egyúttal megteremti a nemzetközi munkamegosztásba való sokoldalú bekapcsolódás szükséges előfeltételeit.

A szocialista rendszer minden erőfeszítése a társadalmi viszonyok további korszerűsítésének folyamatában állandó hatást gyakorol az újabb, fejlettebb társadalmi viszonyok kialakulására, mindezen közvetlen hatások a kommunista társadalom megteremtéséhez vezetnek.

Jegyzetek

[1] Marx—Engels: „A szent család", Marx—Engels művei, 2. kötet, 35. oldal, Kossuth Kiadó, Budapest, 1971.
[2] A JKSZ programja, „Forum" — Újvidék, 1972. — 44. oldal
[3] A JKSZ Programja — 30. oldal
[4] A JKSZ Programja — 36. oldal
[5] A JKSZ Programja — 35. oldal
[6] Josip B. Tito: Beszédek és cikkek „Forum" — Novi Sad 1963, — 236. oldal

[7] A JKSZ tizedik kongresszusa — Dokumentumok „Forum" Újvidék, 1975. — 41. oldal
[8] A JKSZ tizedik kongresszusa, 24. oldal
[9] A JSZSZK Alkotmánya, 33. oldal

Rezime

Ekonomsko oslobađanje rada u samoupravnom socijalističkom društvu

Rad se sastoji iz tri osnovna poglavlja, i to: Marksistička vizija oslobađanja ljudskog rada, Ekonomske osnove i društvene pretpostavke oslobađanja rada i Raspolaganje sa uslovima i rezultatima rada od strane radničke klase.

Ekonomsku bazu oslobađanja ljudskog rada čini preuzimanje sredstava za proizvodnju od strane radničke klase. U tom cilju već u sklopu savremenog kapitalizma radnička klasa vodi organizovanu bitku za dobijanje pravo učestvovanja u donošenju odluka.

Diktatura proletarijata obezbeđuje pravu ekonomsku slobodu čoveku u procesu rada i u svim drugim oblicima društvenog procesa. Diktaturu jedne klase je moguće ostvariti jedino putem totalnog preuzimanja političke i ekonomske moći. Puno oslobađanje rada u predkomunističkom društvu moguće je u samoupravnom socijalizmu gde vladaju produkcioni odnosi na bazi društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju. Ta društvena svojina omogućuje i samostalno raspolaganje sa rezultatima ljudskog rada.

Zajedno sa razvojem naše socijalističke izgradnje razvijao se i sistem raspolaganja sa rezultatima rada, tj. raspolaganje s dohotkom od strane radnika. Dosadašnje najsavršeniji oblik raspolaganja sa rezultatima ljudskog rada se ostvaruje u osnovnim organizacijama udruženog rada, kao osnovnim ćelijama samoupravljanja i ekonomsko-dohodovne autonomije.

Dalji razvoj savremenog društva kruža putevima naučno-tehnološke revolucije u atomsko-kompjuterski svet, gde će nauka igrati glavnu ulogu u procesu društvene reprodukcije. Bitno će se promeniti klasna, socijalna, profesionalna i kvalifikaciona struktura ljudskog društva, a samim tim će se uslediti i bitne promene u procesu odlučivanja i raspolaganja sa rezultatima ljudskog rada. To će biti „predgrađe" komunističkog, bezklasnog društva, društva ravnopravnih ljudi sa jednakim obavezama prema sopstvenim sposobnostima. Raspodela će se obaviti prema Marksovom modelu: Svako prema sposobnostima — svakome prema potrebama.

Summary

The Financial Liberation of Labour in Self-Managing Socialist Society

This work includes three basic chapters, these are: the Marxistic vision of the liberation of human labour, the financial basis and social pre-conditions of the liberation of labour, and the power ove conditions and results of labour practiced by the working class.

The financial basis of the liberatin of human labour is provided by the expropriation of the means of production by the working class. Even in the circumstances of modern capitalism the working class leads an organized struggle in other to aquire the right to participate in decision making.

The dictatorship of the proletariat maintains the real financial liberty in the process of production and other spheres of social activity. Only a total political and financial take over can guarantee a dictatorship of any class. Complete liberation of labour in selfmanaging socialism, in a pre-communist society, is made possible by the relations of production based on socially owned means of production. This socially owned property provides for independant decisions regarding the results of labour.

Along with the progress of our socialist society the system of disposal with the results of labour i.e. disposal with the income has also experienced an improvement. The most perfect disposal with the results of human labour, so far achieved, is being carried out in the basic organizations of accociated labour, as basic accounting and selfmanaging units of financial autonomy.

The fourther development of modern society will be determined by the progress of science and technology in te era of computers, where science will assume a leading role in the process of social production. Mayor changes will occur in socill, professional and educational stratification of population, which provide for significant alterations in the process of decision making and disposal with the results of human labour, thus providing a stepping stone toward a classless communist society, a society of people with equal rights and obligations towards their own faculties. The distribution will be done according to Marx's model: Everyone according to his faculties, to each according to his needs.

(J. J.)

Fejős I. István

A BÍRÓSÁGI IGAZGATÁSRÓL

I. BEVEZETÉS

A bírósági igazgatás nálunk a tudományos kutatás kevésbé feldolgozott, pontosabban mondva annak teljesen elhanyagolt területei közé tartozik. Nincsenek a jogtudomány e területéről nagyobb rendszerezett művek, sőt értekezések sem.

A bírósági igazgatás nem tartozik a bírósági eljárások egyikéhez sem, hanem a közigazgatási joghoz. A közigazgatási jog összességében viszont egész sor sokkal fontosabb terület létezik, úgyhogy a bírósági igazgatás e tudományos és joghatályos területnek valahol a végén, perifériáján foglal helyet. Ezért részben érthető is, a bírósági igazgatásnak szentelt irodalom hiánya. Ezen a helyen megkíséreltük, hogy rendszerezett formában részben felöleljük és feldolgozzuk a bírósági igazgatást, azonban helyszűke miatt több aszpektus nem kerülhetett feltárásra. A témakör feldolgozásakor munkámat főleg az e tárgykörre vonatkozó és Vajdaság SZAT területén érvényben levő jogszabályokra szűkítettem.

A bíróságok ügyintézésének gyorsasága többször volt a bírálat tárgya. A lassú ügyintézés okainak elemzésénél rámutattak több objektív, de szubjektív körülményre és okra is. Nem fér kétség ahhoz, hogy a gyenge, elavult munkaszervezés és az ügyek gazdaságtalan elosztása egyike a legjelentősebb tényezőknek — szubjektív okoknak ezen a téren. A bírósági igazgatás mint a bírósági ügyintézés szervezője előtt áll az a feladat, hogy az ilyen állapotot megoldja. A jobb munkaszervezés egyúttal a bírósági eljárás meggyorsítását is jelentené, s hogy ez milyen fontossággal bír, nem szükséges külön hangsúlyozni. Éppen ezért a tudományos közéletben nagyobb figyelmet kellene szentelni a bírósági igazgatásnak.

II. A BÍRÓSÁGI IGAZGATÁS FOGALMA ÉS JOGI TERMÉSZETE

A bírósági igazgatással az elmélet keveset foglalkozik. Valahogy mindig csak mellékesen említi megjegyzésképpen megemlítve azt az előadás egésze megőrzése érdekében. Még az igazságszolgáltatásnak szentelt művekben is e tárgykör indokolatlanul kevés teret kap. Igaz, vannak érdekesebb témák is, de a bírósági igazgatásnak is mélyebb elemzés és elméleti feldolgozás tárgyává kellene válnia, mert szükség mutatkozik egy ilyen munka iránt.

Egyelőre a szakírók megelégednek a bírósági igazgatás fogalmának meghatározásával, rövid tekintettel annak feladataira. A további előadásban megkísérlünk rövid áttekintést adni a bírósági igazgatás definíciójáról.

Ferdo Culinović:[1] a hangsúlyt a bírósági igazgatás felügyeleti funkciójára teszi, „A bírósági igazgatás a bíróságok és azok szervei berendezése és működése feletti felügyeletből áll. A bírósági igazgatás szervei nincsenek felhatalmazva bírói funkciók végzésére (...). Hatáskörük csak a bírák megválasztásának rendszerére és a bíróság alkalmazottainak a kinevezésére, valamint azok egymás közti és a rájuk bízott munkával szembeni helyes viszonyulásra terjed. A bírósági igazgatás tehát a bíróságon történő technikai ügykezelés igazgatására vonatkozik, ideértve a bíróságok, feladataik hiánytalan elvégzésének előfeltételét képező dologi ellátását is.

Ivo Krbek[2]: „A bíróságtól (igazságszolgáltatástól) szigorúan különbözik az igazságszolgáltatás igazgatása. Az igazságszolgáltatás igazgatása a közigazgatási tevékenységnek csak meghatározott ágazata, amelyet szabály szerint annak szervei végzik. Szervezetileg azonban megengedett, hogy az igazgatás végzését ne csak az államigazgatás szerveire bízzák élükön kizárólag az igazságszolgáltatás legfelső igazgatási szervével, hanem részlegesen a bíróságokra is. Ebben az esetben a bíróság nem mint igazságszolgáltatási szerv, hanem mint államigazgatási szerv gyakorolja hatását, következésképpen itt közigazgatási előírások vannak érvényben. Tehát a bíróságok ezekben az esetekben nem élvezik a bírósági függetlenség előnyeit és a közigazgatási jog előírásait alkalmazzák."

Srećko Zuglia[3]: — a hangsúlyt a bírósági igazgatás szervezési funkciójára teszi: „A bírósági igazgatás feladata, hogy biztosítva legyenek a bírói funkció szabályszerű végzését szolgáló tényleges és személyi feltételek (...) Ezeket a teendőket különösen a bíróságok elnökei végzik, megfelelő számú hivatalnok segítségével. E teendők végzésében nem élvezik a bírói függetlenség biztosítékait, és kötelesek teljesíteni elöljáróik konkrét utasításait a törvényes kereteken belül."

Nikola Stjepanović[4]: „A bírósági igazgatás biztosítja a bíróságok működéséhez szükséges feltételeket. A bírósági igazgatás teendőit az igazságügy igazgatási szervei, valamint a bíróságok elnökei végzik."

Slavoljub Popović[5]: „Bírósági igazgatás alatt a bíróságok és az ille-

tékes közigazgatási szervek által való igazgatási teendők végzését értjük. Ezek szerint a bíróságok nemcsak bíráskodnak, hanem nagy számú közigazgatási teendőt is végeznek, azaz a bírósági igazgatás teendőit. A bírósági igazgatásnak az a feladata, hogy biztosítsa a bíróságok működéséhez szükséges feltételeket." Később műveiben[6] hasonló definíciókat találunk.

Tihomir Vasiljević[7]: „A bírósági igazgatás tevékenysége, amely tisztán közigazgatási tevékenység, a bíróságon a bíróság elnöke végzi, mégpedig nem bírói, hanem a bíróság igazgatási vezetőjének minőségében".

A törvényi közegek a bírósági igazgatás funkcionális definícióját határozzák meg.

A bíróságokról szóló törvény[8]: „A bírósági igazgatás biztosítja a bíróságok működésének feltételeit." Ezt követi a teendők felsorolása, a gondoskodás, hogy a bírósági teendőket időben és rendesen elvégezzék, a bírák, bírósági ülnökök, szakmunkatársak, káder- és személyi kérdéseinek megoldása, a bírósági ülnökök idézése, a bírósági ügykezelés megszervezése stb. (106. szakasz).

Az általános hatáskörű bíróságokról szóló alaptörvény[9]: „A bírósági igazgatás hatáskörébe azok a teendők (ügyek) tartoznak, amelyekkel biztosítják a feltételeket a bíróság szabályszerű munkájához és ügykezeléséhez, de különösen a bíróság belső ügykezelésének szervezése, teendők a bíróságon foglalkoztatott személyek munkaviszonyának rendezésével kapcsolatban, gondoskodás arról, hogy a bíróságon az ügykezelés rendben és időben történjék, valamint a statisztikai szolgálat." (37. sz. 1. bekezdés)

Az általános hatáskörű bíróságokról szóló törvény[10]: „Azok a teendők végzése, melyekkel biztosítják a bíróság szabályszerű munkájához és ügykezeléséhez szükséges feltételeket, a bírósági igazgatás kereteibe tartoznak" (27. szak. 1. bek.).

A rendes bíróságokról szóló törvény[11]: „A belső ügykezelés felöleli az igazgatási, pénzügyi és technikai teendők végzését, melyekkel biztosítják a bíróság munkáját, éspedig"... (következik a teendők felsorolása). (77. szak.)

Bírósági ügyrend[12]: „A bírósági igazgatás hatáskörébe tartoznak azok a teendők, melyekkel biztosítják a bíróság szabályszerű munkája és az ügykezelés feltételeit."

A felsorolt definíciókból következik, hogy a bírósági igazgatás jogi természetét tekintve közigazgatási tevékenység. Egyrészről a bíróság belső ügykezelése rendes elvégzésének és a szükséges munkafeltételek biztosítására irányul, másrészről felügyeleti funkciót is gyakorol a bíróságok — mint a munkásosztály és az összes dolgozó egységes hatalmának része — munkája felett.

A bírósági igazgatást egyrészről a bíróság elnöke és a bíróság munkaközössége, illetve annak önigazgatási szervei, másrészről pedig az igaz-

ságügyek végzésére illetékes megfelelő közigazgatási szervek (szövetségi, köztársasági és tartományi igazságügyi titkárságok) végzik.

A bírósági igazgatás szigorúan el van határolva a bíróság által az egyes eljárásokban végzett bírói tevékenységtől, mind az egyes eljárásokban kifejtett tisztán döntő tevékenység, mind pedig azon tevékenység vonatkozásában, amely a döntéshozatal előkészítésével kapcsolatos, valamint minden más eljárási és végrehajtási tevékenység vonatkozásában, melyeket a bíróság a különféle eljárásokban végez.

III. A BÍRÓSÁGI IGAZGATÁS FUNKCIÓJA

1. Bevezetés

A bírósági igazgatás feladatai felelősségteljesek, hatásköre pedig összetett és szerteágazó. Szervezője és irányítója a bíróság — mint önálló szerv — munkájának és belső ügykezelésének. Úgyszintén a bírósági igazgatás a felügyelet és a bíróságok munkája összehangolásának eszköze a bíróságok gyors és rendes munkájáért felelős illetékes közigazgatási szervek részéről.

A bírósági igazgatás funkcióját kétféle szerv végzi, melyek közül egyesek kívül, mások magán a bíróságon belül vannak. A bíróságon kívül vannak az igazságügyi igazgatás szövetségi, köztársasági és tartományi szervei (az igazságügyek és a szövetségi közigazgatás szervezésének szövetségi titkársága, az igazságügyek és általános közigazgatás köztársasági és tartományi titkárságai). A bíróságokon a bírósági igazgatás teendőit (legnagyobb részben) a bíróságok elnöke végzi. Ezen szervek hatásköri felosztására szolgáló kritérium alapja abban áll, hogy a bíróságok elnöke végzi a bíróság belső rendjével és munkájával, szervezetével és szabályszerű működésével kapcsolatos igazságügyi-igazgatási funkciókat. A bírósági igazgatás külső szervei (titkárságok), ellenőrzést gyakorolnak, gondoskodnak a bíróságok anyagi, pénzügyi, káder és más feltételeiről, körülményeiről és szükségleteiről. A titkárságok a bírósági igazgatást közvetlenül vagy a felső bíróságok elnöke útján végzik, átvive azokra egyes felhatalmazásaikat. A felső bíróságok elnökei egyébként is rendelkeznek bizonyos felhatalmazásokkal az alsóbb bíróságokkal szemben a törvényes előírások alapján. A bírósági igazgatást tehát több aszpektusból lehet tekinteni:

1. mint titkársági-bírósági viszonyt,
2. mint az alsó és felső bíróság viszonyát bírósági igazgatási ügyekben,
3. mint tevékenységet, amely a bíróságok belső rendjének és munkájának biztosítására irányul.

2. *A bírósági igazgatás külső funkciói*

A bírósági igazgatás külső funkciójáról beszélhetünk, ha a bíróságok és titkárságok maguk egymás közti viszonyáról van szó a bírósági igazgatás ügyeiben. A bírósági igazgatás kívülről mint hatósági (államhatalmi) viszony „többemeletes" tevékenységként jelentkezik, illetve azt több szinten, felső és alsó szintek gyakorolják meghatározott jogokkal és kötelezettségekkel. A következő szervek tevékenységét lehet tanulmányozni: 1. a Szövetségi Igazságügyi Titkárságét, 2. a köztársasági és tartományi igazságügyi és általános igazgatási titkárságét, 3. a VSZAT Legfelsőbb Bíróságáét és a Felsőbb Gazdasági Bíróságáét, 4. a kerületi rendes és gazdasági bíróságokét, 5. a községi bíróságokét.

Bíróságon belül, a bírósági igazgatás teendőit, a bíróság elnöke, és a munkaközössége, illetve a munkaközösség önigazgatási szervei végzik.

1. A Szövetségi Igazságügyi és Közigazgatás-Szervezési Titkárság funkciói.

E szerv funkciói a bíróságoknak adandó utasításokból, a bíróságok munkájáról szóló utasítások adásából, valamint a statisztikai adatok begyűjtéséből és rendezéséből állnak.

2. A Tartományi Igazságügyi és Általános Igazgatási Titkárság funkciói (a bírósági igazgatás szervezetéről a VSZAT területén a továbbiakban lesz szó).

A bírósági igazgatás végrehajtásáról VSZAT területén ez a Titkárság gondoskodik, melynek utasításai kötelezőek a bíróságra nézve. A Titkárság az igazságügyek szervezője és egyeztetője VSZAT területén. Feladatai közé tartozik a bíróságok munkájának figyelemmel kísérése és tanulmányozása, a munka és ügykezelés fejlesztéséről való gondoskodás, döntés káderügyekben, a bíróságok munkája feltételeinek biztosítása, valamint a bíróságok munkája szempontjából fontossággal bíró más kérdések megoldása. A Titkárság jelentéseket kérhet a bíróságoktól munkájukról, munkájukkal kapcsolatos problémákról, a bíróságok által kísért jelenségekről; statisztikai adatokat kérhet stb. A Titkárság kötelező utasításokat, valamint felvilágosításokat adhat a bíróságok munkájával kapcsolatban.

A Titkárság ezenkívül végez államigazgatási ügyeket, melyek a bíróságok és más igazságügyi szervek szervezetének és ügykezelésének fejlesztésére, valamint ezek munkája feltételeinek biztosítására vonatkoznak..., ügyeket végez a büntető szankciók végrehajtására vonatkozóan, valamint felügyeletet végez az elítélt személyeknek a büntető-javító és nevelő-javító intézetekben való szabályos és törvényes bánásmód felett. Ügyeket végez továbbá nemzetközi jogsegéllyel, ügyvédi és a jogsegély más módjaival kapcsolatban az igazságügyi, valamint a szabálysértési bírói vizsgával kapcsolatban. Úgyszintén intézi a bírósági és a szabálysértési statisztika ügyeit, valamint más, törvény által meghatározott ügyeket az igazságügy területéről.

Jogrendszerünkben a bíróságok önállóságának elve érvényesül (JSZSZK alkotmányának 219. szakasza: „A bíróságok a bírói funkció végzésében függetlenek és az alkotmány, a törvény és az önigazgatási általános aktusok alapján ítélkeznek.") Ez azt jeleni, hogy függetlenek a közigazgatás szervétől. A Titkárság tevékenysége kivételt képez a fenti elv alól, de ez csak a bírósági igazgatás ügyeire vonatkozik. A bíráskodás ügyeiben a bíróságok teljesen önállóak. A bírósági igazgatás közigazgatási tevékenység és itt a közigazgatási viszonyok elvei érvényesülnek, ezért a bíróságok kötelesek teljesíteni a Titkárság meghagyásait, utasításait és magyarázatait mint az igazságügyek felelős közigazgatási szervének aktusait.

A belső ügykezelés szabályait (Bírósági Ügyrend), a tartományi igazságügyi és általános igazgatási titkár hozza meg.

A bírósági igazgatás teendőit a Titkárság közvetlenül vagy a felsőbb bíróságok elnökei útján végzi.

A Titkárság véleménykutatást végez a bíróságok körében az igazságügy szempontjából jelentős kérdésekkel kapcsolatban.

Az igazságügy helyzetére és a bíróságok által kísért társadalmi jelenségekre vonatkozó tájékoztatás javítása érdekében a Titkárság olyan jelentéseket és adatokat is kérhet, melyek összegyűjtése egyébként nincs előlátva a statisztikai kutatások tervében. Kérhet más információkat és javaslatokat a bíróság munkájával kapcsolatos kérdésekben. Különben a bíróságok kötelesek munkájukról évi jelentést készíteni a Titkárság külön előírásai és kötelező utasításai alapján. A jelentések külön nyilvántartás, statisztikai vizsgálatok és a bíróság munkájának elemzése alapján készülnek. A Titkárság magyarázatot ad a bíróság elnökének kérésére, amennyiben kétség merül fel valamely körlevél vagy utasítás érvényességére vonatkozólag.

A Titkárság közelebbi előírásokat és utasításokat ad ki a bírósági ügyrend alkalmazására vonatkozólag.

A községi bíróságokon fennáll a nemzetközi jogsegély előadói részlege, a külföldön használatra kerülő iratok hitelesítésére, valamint más ügyek intézésére a nemzetközi jogsegély keretében, melyekre a községi bíróságok illetékesek a Titkárság külön előírásai és utasításai alapján.

A Titkárság őrzi a bírósági elnökök és községi bíróságok bírái eredeti aláírásait, akik a nemzetközi jogsegély teendőit végzik.

Ha eljárás indult olyan személy ellen, aki külföldi képviselet nem diplomata személyzeti állományához tartozik, erről a bíróságok értesítik a Titkárságon keresztül a Szövetségi Külügyi Titkárságot. Hasonló az eljárás, ha az eljárás folyamán (pl. házkutatás közben) ilyen személy kárára incidens történik.

A bíróságok értesítik az illetékes bíróságot minden olyan esetben, amikor büntető eljárás indul vagy elítélésre kerül sor bírósági ülnökkel szemben. Úgyszintén értesítik az illetékes szervet, szervezetet vagy intézményt minden jogerős ítélettel kimondott foglalkozáseltiltásról szóló

biztonsági intézkedésről, kitüntetés megfosztásáról stb. A bíróságoknak más szerveket, szervezeteket és intézményeket is értesíteniük kell, ha arra külön előírások vonatkoznak. Azokban az esetekben, ha az értesítés kötelezettsége nincs külön előírással előirányozva, valamint a vitás esetekben az értesítés szükségességéről a Titkárság dönt.

Ha a bíró felmentéséről kell határozatot hozni, annak részéről elkövetett, a bírói kötelesség, illetve a bírói funkció tekintélye, súlyos megsértése miatt a Titkárság szakbizottságot alakít. Ugyanis felmentésről szóló határozatot csak azután lehet hozni, miután az illető bírót megválasztó képviselőház (szkupstina) választási és kinevezési bizottsága előzetesen lefolytatta az eljárást. A bizottságnak mielőtt megadná a felmentésre vonatkozó indítványt, be kell szereznie a Titkárság szakbizottságának véleményét, a bíróság véleményét, melyhez a bíró tartozik és a közvetlenül felettes bíróság véleményét.

Ha a jelentések, véleménykutatások, statisztikai adatok alapján vagy más módon megállapítást nyer, hogy a bíróságon az ügyeket nem végzik időben és rendesen, a felsőbb bíróságnak és a Titkárságnak jogában áll:

1. figyelmeztetni a bíróság elnökét és utasítást adni az ügyek szabályos intézésére vonatkozólag,
2. értesíteni az illetékes képviselőházat és javasolni megfelelő intézkedések foganatosítását.

A titkárság más ügyeket is végez a törvény és más előírások alapján. Az elmondottakból látható, hogy annak feladatai sokrétűek. A Titkárságra hárul egyrészről az a feladat, hogy biztosítsa az igazságszolgáltatás szabályszerű munkája számára a feltételeket (dologi és más feltételek biztosításával), másrészről, hogy felügyeletet végezzen az igazságügyi szervek munkája felett, jelentések begyűjtésével vagy más megfelelő módon, de konkrét feladatai vannak a nemzetközi jogsegéllyel kapcsolatban, különböző statisztikai és más nyilvántartások vezetésével, az intézmények értesítésénél, a bírák felmentésénél stb.

3. A VSZAT Legfelsőbb Bíróságának és a VSZAT Felsőbb Gazdasági Bíróságának funkciói

E bíróságok funkcióiról kevés rendelkezést tartalmaznak a törvényes előírások (korábban, amíg az alsóbb és felsőbb bíróságok hierarchikus kötöttsége jobban ki volt hangsúlyozva, elegendő rendelkezés volt egymás közti viszonyukat illetően). Ezekben a szövegekben kifejezetten csak néhány helyen szerepelnek (pl. az Ügyrend 123. szak.). A legtöbb esetben „felsőbb bíróságról", „közvetlenül felsőbb bíróságról" vagy „másodfokú bíróságról" beszélnek. A törvényes rendelkezések a VSZAT Legfelsőbb Bíróságára és Felsőbb Gazdasági Bíróságára vonatkoznak azokban az esetekben, amikor az alsóbb rangú bíróság a kerületi bíróság.

A Legfelsőbb Bíróság elnöke jelentést kérhet az alsóbb bíróságoktól

azok munkájáról; értékelést és javaslatokat a törvények alkalmazásáról és jelenségekről, melyeket ezek a bíróságok kísérnek és tanulmányoznak, a bíróság által tanulmányozott társadalmi viszonyokról és a bíróság munkájával kapcsolatos problémákról.

A legfelsőbb bíróságok utasítást adnak a bírósági gyakorlat, társadalmi viszonyok és jelenségek tanulmányozására és nyilvántartására létrehozott szolgálat szervezésére vonatkozólag.

A legfelsőbb bíróságok olyan társadalmi fejlődésről, jelenségekről és más olyan problémákról is kérhetnek adatokat és jelentéseket, melyek gyűjtése egyébként nincs előlátva a statisztikai kutatások tervével. Ezek a bíróságok konkrét kérdésekben kérhetnek különféle más információkat, véleményeket és javaslatokat.

A legfelsőbb bíróságok elnökei időlegesen végzik a polgári és büntető-statisztika adatainak elemzését a bíróságok munkájával kapcsolatban és intézkedéseket tesznek a bírósági gyakorlat kiegyensúlyozottá tétele, és a kiderített hibák elhárítása céljából.

A bíró más bíróságra is áthelyezhető, ha erre szükség mutatkozik. Az okok különbözőek lehetnek: elégtelen számú bírósági eset az egyik, túlterhelés a másik bíróságon, a bíró megbetegedése stb. A bíró ideiglenes áthelyezéséről szóló végzést a Legfelsőbb Bíróság elnöke hozza meg, amennyiben két kerületi bíróságról van szó.

A Legfelsőbb Bíróságnak meghatározott fegyelmi felügyeleti joga van az alsóbb bíróságok felett (azonban ez sem igazi fegyelmi hatalom, mivel a bírák nem tartoznak fegyelmi felelősséggel.) Az általános ülésen, a Legfelsőbb Bíróság határozatot hozhat a bíró hivatalától való felfüggesztése ügyében, ha az el lett ítélve olyan bűncselekmény miatt, amely őt méltatlanná teszi a bírói funkció végzésére, vagy a bírói kötelesség súlyosabb megsértése, illetve a bírói funkció tekintélyének megsértése miatt.

Amikor megállapítást nyer, hogy a kerületi bíróságon az ügyeket nem végzik szabályszerűen és időben, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és a Titkárság figyelmeztetheti a kerületi bíróság elnökét, és utasítást adhat az ügyek szabályszerű végzésére vonatkozólag, valamint értesíthetik az illetékes képviselőházat is a megfelelő intézkedések foganatosítására tett javaslatokkal.

A felsoroltakból következik, hogy a VSZAT Legfelsőbb Bíróságának és Felsőbb Gazdasági Bíróságának a bírósági igazgatás végrehajtása területén végzendő funkciója főleg felügyeleti jellegű. A szervezési funkciója másodlagos, és a statisztikai kutatások vezetésére szolgáló utasítások adására, a bíróságok más bíróság bírája általi kisegítése és hasonló teendőkre szűkül.

A felügyeletet állandó jelentések, statisztikai adatok és az alsóbb bíróságok egyes konkrét kérdésekben alkotott véleményei alapján végzik. Amennyiben szükség mutatkozik, a Legfelsőbb Bíróság és a Felsőbb Gazdasági Bíróság, kérhetnek kiegészítő információkat, jelentéseket, adatokat, véleményeket, és javaslatokat. Az alsóbb bíróságok saját kezdemé-

nyezésük alapján is küldhetnek jelentéseket, javaslatokat és véleményeket munkájuk hatáskörébe tartozó kérdésekről, és a társadalmi viszonyokról és jelenségekről, melyeket e bíróságok kísérnek.

4. A kerületi bíróság funkciói

A kerületi bíróság funkcióira legnagyobb részben érvényes az, amit elmondottunk a Legfelsőbb Bíróságról és a Felsőbb Gazdasági Bíróságról. Ők a községi bíróságokkal szemben mint „felsőbb", „közvetlenül felsőbb" vagy „másodfokú" bíróságok lépnek fel, bizonyos esetekben pedig kifejezetten megjelölik, hogy kerületi bíróságokról van szó (pl. az Ügyrend 4., 47., 55. stb. szakasza).

A kerületi bíróság felügyeletet végez a községi bíróság munkája felett a kerületi bíróság területén a bírósági igazgatás ügyeiben. Ezt a felügyeletet a bíróság elnöke végzi. Az elnök a felügyeleti funkcióját különösen a községi bíróságok munkájának követésén, jelentések beszerzésén, az elnökökkel, bírákkal és más dolgozóval való értekezletek tartásán keresztül végzi. A kerületi bíróság elnökének joga és kötelessége vizsgálatot lefolytatni a községi bíróságokon a bírósági igazgatás ügyeiben. A kerületi bíróság elnökének kötelessége legalább egyszer évente megvizsgálni a kerületi bíróság területén lévő községi bíróságok ügykezelését. A talált állapotról értesítenie kell a Titkárságot.

A kerületi bíróság mint „másodfokú bíróság" (A rendes bíróságokról szóló törvény 13. szakasza), adatokat kérhet a területén levő bíróságoktól a törvények alkalmazásával kapcsolatban és a bíróságok problémáiról az ítélkezés területén, valamint más szükséges adatokat is az egyes, a községi bíróságok munkájában jelentkező kérdések tanulmányozása céljából.

A kerületi bíróság elnöke mint a „közvetlenül felsőbb bíróság" elnöke hozza meg a határozatot a községi bíróság elnökének állásából való felfüggesztése ügyében, amíg a vizsgálat folyik ellene, vagy ha előzetes letartóztatásban van. Amennyiben a kerületi bíróság elnökét kell állásából felfüggeszteni, a határozatot a Legfelsőbb Bíróság elnöke hozza meg.

A kerületi bíróságnak kell elnökén keresztül nyilvántartást vezetni a területén lévő községi bíróságok munkájáról. Ezen az úton kap betekintést, hogy a községi bíróságokon az ügyek rendesen és időben folynak-e. Ez egyúttal tájékoztatásul szolgál a bíróságok látogatásával kapcsolatos teendőkre. Így könnyebben fel lehet fedezni a hibákat, és hatékonyabban lehet intézkedéseket tenni a felszínre jutott visszásságok elhárítására.

A bíróság vezeti az állandó szakértők jegyzékét, amely időközökben változik és új szakértőkkel bővül. Az állandó szakértők jegyzékének másolatát, valamint a későbbi változásokat minden bíróságnak kötelessége megküldeni a felsőbb bíróságnak, hogy az felhasználhassa a szakértők kijelölésénél. A kerületi bíróságok, az ügyrend szerint saját szakértői jegyzékeiket megküldik a területükön lévő községi bíróságoknak,

a Felsőbb Gazdasági Bíróság a kerületi gazdasági bíróságoknak (az ügyrend 47. szak. 2. bek.). Ezekből a rendelkezésekből tulajdonképpen nem világos, ki kinek küldi meg a jegyzékeket. Az következne, hogy a községi és kerületi bíróságok kicserélik egymás jegyzékét, a Legfelsőbb Bíróságnak pedig nem küldenek jegyzéket. Lehet, hogy ez a szövegezés hibás, de logikusabb volna, hogy a kerületi bíróságok küldjék meg a jegyzékeiket a községi bíróságnak is és a Legfelsőbb Bíróságnak is mint a közvetlenül felsőbb bíróságnak. Tehát a szövegnek úgy kellene hangzania: „a kerületi bíróságoknak meg kell küldeniük jegyzékeiket a községi bíróságoknak *is*...".

A kerületi bíróságok jegyzéket vezetnek a kinevezett bírósági tolmácsokról is. A kerületi bíróság elnöke összeállítja a kerületi bíróság és a területén lévő községi bíróságok számára a süketnémák jelbeszédét ismerő tolmácsok jegyzékét.

Ha a kerületi bíróság, illetve annak elnöke megállapítja, hogy az ügyek a községi bíróságon nem folynak rendesen és időben, a kerületi bíróság elnöke és a Titkárság felhatalmazásuknál fogva felhívhatják a községi bíróság elnöke figyelmét a mulasztásokra, és utasítást adhatnak az ügyek szabályszerű intézésére, valamint értesíthetik az illetékes képviselőházat és javasolhatják megfelelő intézkedések foganatosítását.

A kerületi bíróság a bírósági igazgatás végrehajtásában kifejtett funkciója jellegéről elmondható, hogy az hasonló a Legfelsőbb Bíróság funkcióihoz, ami annyit jelent, hogy főleg felügyeleti jellegű némi kevés szervezési elemmel.

5. A községi bíróság funkciói

A községi bíróságoknak nagyjából az egymás közti relációk viszonylatában végrehajtandó bírósági igazgatásban vannak feladatai. Ez érthető is, mert ők alapjában véve a bírósági igazgatás gúlái. A községi bíróságoknak kötelessége adatokat, információkat, véleményeket és javaslatokat adni minden kérdésben, melyet figyelemmel kísérnek és tanulmányoznak, munkájukkal kapcsolatos problémákról és minden más kérdésben, ha azt a felsőbb bíróság vagy a Titkárság kéri, illetve a rendes időszaki jelentés útján. Saját kezdeményezésükből is küldhetnek jelentéseket és véleményeket egyes részvételükről munkájukkal vagy azokkal a jelenségekkel kapcsolatban, melyeket kísérnek és tanulmányoznak.

6. A bírósági igazgatás belső funkciói

Az előző fejtegetéseinkben a bírósági igazgatás funkcióit külsőleg az államhatalmi szervek egymás közti viszonyainak aspektusából vizsgáltuk. A további fejtegetéseinkben a bírósági funkciókat, mint ezen szerveken

belüli tevékenységet vizsgáljuk, amely a belső rend és munka szervezésére és biztosítására irányul.

A rendes bíróságokról szóló törvény és a Bírósági Ügyrend a bírósági igazgatás ügyeit általános (generális) formulával határozzák meg: ügyek, melyekkel a bíróságok szabályszerű munkája és ügykezelése számára szükséges feltételeket biztosítják. Ezután felsorolnak néhányat a bírósági igazgatás ügyei közül. Így, mint a bírósági igazgatás ügyei, különösen a következők tekinthetők:

— a bíróság vezetése és a bíróság munkaszervezése, annak egészében és az egyes osztályokon és szakszolgálatokban,
— a bíróság évi munkaprogramjának megállapítása,
— az ügyek rendes és időben való elvégzéséről való gondoskodás,
— a bíróság pénzügyi tervének és zárszámadásának összeállítása,
— gondoskodás arról, hogy a bírósági-adminisztratív ügyek végzésében a munkamódszereket a legcélszerűbben használják és a legkorszerűbb műszaki munkaeszközöket alkalmazzák,
— a bíróság önigazgatási szervének munkájával kapcsolatos közigazgatási-adminisztratív ügyek,
— a bíróságon munkaviszonyban levő személyek munkaviszonyának rendezésével kapcsolatos ügyek,
— a bírósági ülnökök idézése és nyilvántartása,
— a bírósági statisztikai szolgálat ügyei,
— gondoskodás a nemzetközi jogsegély ügyeinek helyes elvégzéséről,
— a bíróság elhelyezésének ügyei, a leltári tárgyak és irodai kellékek beszerzése,
— a bírósági épület és a leltár kezelése,
— gondoskodás a bírák és más dolgozók munkájuk közbeni szakképesítéséről,
— a belső szervezés és a munkahelyek szisztematizációjáról, a munkaviszonyokról, az eszközök létesítéséről és felosztásáról szóló általános aktusok és más, a bíróság belső viszonyait szabályozó aktusok előkészítése és meghozatala,
— más, az ügykezelés belső szervezése területéről való ügyek végzése, ha azt a törvény, a Bírósági Ügyrend vagy a bíróság általános aktusa előírja (az ügyrend 12. szak. és A rendes bíróságokról szóló törvény 77. szakasza).

A felsorolt ügyeknek az a céljuk, hogy biztosítsák a bíróság belső ügykezelésének rendes és folyamatos lefolyását. A bírósági igazgatás ügyeit a bíróság elnöke a munkaközössége, illetve annak önigazgatási szervei végzik. Az ügyrend közvetlen végrehajtásáról a bíróság elnöke gondoskodik. A bíróság elnöke a központi figura a bírósági igazgatás ügyeiben, ezért valamivel többet kell mondani feladatairól és felhatalmazásairól.

A bíróság elnöke vezeti a bíróság belső ügykezelését és képviseli a bíróságot más bíróságok, államhatalmi szervek, munka- és más szerve-

zetek, társadalom-politikai közösségek képviselőházai, intézmények és egyes személyek előtt.

A bíróság elnöke mint a szerv elöljárója, köteles a bíróságon megszervezni a munkát, a bírósági igazgatás ügyeiben utasításokat és rendeleteket kiadni, valamint más intézkedéseket is megtenni az ügyek a bíróság munkaprogram szerinti rendes és időbeni elvégzése céljából.

Az elnök felügyeletet gyakorol a bírósági osztályok, iktatók és más szolgálatok munkája felett, az iktató, határidőnapló és a tárgyalások beosztása felülvizsgálatával. Megfelelő nyilvántartás útján és a bírósági osztályok és szolgálatok ügyintézésének gyorsasága és megterhelése áttekintésével állandó betekintést kell nyernie a bíróság munkájába és annak teljes egészébe. Kötelessége intézkedéseket foganatosítani az eljárás elhúzásának megakadályozására azokban az ügyekben, melyek megoldása hosszabban tart. Úgyszintén intézkednie kell a bíróság munkájában felmerülő szabálytalanságok elhárítása céljából.

Az ügyrend nagyszámú szakaszaival sokkal konkrétabban határoz meg néhányat a bíróság elnöke feladatai közül. Így a bíróság elnöke felvilágosítást ad a sajtó képviselőinek a bíróság munkájáról általában, gondot viselve az adatok pontosságáról és a titoktartásról. A bíróság elnöke ad engedélyt a bírónak az egyes ügyekben való adatközlésre, melyekkel az illető bíró foglalkozik. A bírósági igazgatás jogkörében való közleményeket csak a bíróság elnöke adhat vagy az a bíró, akit erre meghatalmaz.

A bíróság elnöke összehívhat kollégiumi, osztály- és szakszolgálati értekezleteket a munka összehangolása és jobb megszervezése, valamint a bírósági osztályok és szakszolgálatok közötti együttműködés céljából. Az elnök szükség szerint megbeszéléseket szervezhet az ülnökökkel, munkájukat érdeklő kérdések megvitatása céljából.

A bíróságokon időnként szakmai munkaértekezleteket is kell tartani a bírák, szakmunkatársak és gyakornokok részére a bírói gyakorlat területéről. A bíróság elnöke, illetve az osztály vezetője határozza meg az értekezlet időpontját és tárgyát a bírákkal egyetértésben.

A bíróságoknak kell adni véleményt azokról a törvény- és más előírások tervezeteiről, melyeket megküldenek nekik ebből a célból. Az osztályok elnökeivel egyetértésben, a bíróság elnöke dönthet arról, a kérdések jelentőségétől és természetétől függően, hogy ezekről a bírók ülésén vagy általános ülésen tárgyal-e.

A bíróság elnökének a bíróság területén levő ügyvédi szervezettel időnként közös értekezleteket kell tartania egyes, a bíróság ügykezelését és az ügyvédek munkáját érdeklő kérdések megvitatása céljából.

A bíróság elnöke végzi a gyakornokok és más jogászok beosztását, akik nincsenek munkaviszonyban a bíróságon, de gyakorlaton vannak az igazságügyi vizsgához szükséges feltételek megszerzése miatt. A bíróság elnöke és az osztályok elnökei állandó felügyeletet végeznek az ügyirat-

kezelő iroda munkája felett. A bíróság elnöke úgyszintén közvetlenül felügyel a könyvelőség munkája és a nyilvános könyvek vezetése felett.

A bíróság elnöke állítja össze a teendők beosztását a bíróságon, a kollégium előzetesen bekért véleménye, illetve az általános ülés és a szolgálatok vezetői véleménye alapján. Valamennyi dolgozónak joga van kifogást emelni a beosztás ellen. A kifogásokról a bíróság elnöke dönt a munkaközösség tanácsának előzetesen beszerzett véleménye alapján.

A bíróság elnöke előre kijelöli a bírókat a vizsgálati feladatok elvégzésére, akik felváltva ügyeletet végeznek. Erről a beosztásról értesíteni kell a belügyi osztályt és az ügyészséget.

Legalább 10 nappal korábban a bíróság elnöke határozza meg, hogy az ülnökök közül kit idéznek be a tárgyalásokra. E beosztás alapján idézik be az ülnököket. A bíróság elnöke dönt a megszabott térítés kiutalásáról szóló kérelmek ügyében, amelyek az ülnöki funkció végzésével kapcsolatosak. Ha az ülnöknek joga van a személyijövedelem-térítésre, amíg az ülnöki teendőket végezte, a bíróság elnöke megfelelő igazolást ad ki a bíróságon hivatalos minőségében eltöltött időről.

A bíróság elnöke kinevezi az állandó szakértőket. Beszerezheti a kamara, szakegyesület vagy más intézmény véleményét, amely e személyek szaktudásáról tájékoztatást tud adni.

A kerületi rendes elnöke és a gazdasági bíróság elnöke megegyezhetnek abban, hogy a szakértőket csak egyikük nevezi ki, ha egy területen vannak a bíróságon.

A kerületi bíróság elnöke összeállítja a területéhez tartozó községi bíróságok és a kerületi bíróság számára a süketnémák jelbeszédének ismerői-tolmácsai jegyzékét.

A szakértőknek kinevezett személyek ünnepélyes esküt tesznek a bíróság elnöke előtt.

Ügyfeleket vagy más személyeket csak bírák vagy a bíróság elnöke által meghatározott tisztviselők fogadhatnak. Az ügyfeleket az ügyfelek fogadására kijelölt időben fogadják. A bíróság elnöke engedélyezheti, hogy bizonyos személyeket a meghatározott időn kívül is fogadhassák indokolt esetben.

A bíróság elnöke megengedheti, hogy a sürgős és indokolt esetekben jogsegélyt nyújtsanak a bíróságon az erre megszabott időn kívül is. A jogsegély ellátására a bíróság elnöke egy-egy bírót vagy szakmunkatársat nevez ki meghatározott időre.

A nemzetközi jogsegély nyújtásának teendőit a községi bíróság elnöke végzi, illetve kivételesen az a bíró, akit erre a célra elrendel.

A községi bíróság elnöke ellenőrzi a bíróság által hitelesített iratokat, amelyek külföldi használatra készültek. Ha az okirat nem tiszta, rendes stb., és mint olyan kárt okozhatna az ország tekintélyének, a bíróság elnöke nem engedélyezheti a hitelesítést. Utasítania kell azt a személyt, aki az okiratot beadta, hogy szabályszerű okiratot adjon be, amely alkalmas lesz a külföldi használatra. Az elnök aláírásával és a bíróság

pecsétjével igazolja, hogy a szóban forgó személy a bíróság előtt aláírta az okiratot, vagy azon az aláírást elismerte.

A bírósági kiszállásról a bíróság mindig akkor dönt, ha a bíróság épületén kívüli tárgyalás megtartásáról, helyszíni szemle vagy bírósági szakértői vizsgálat elvégzéséről, végrendelet összeállításáról, vagy olyan személyek okiratainak és aláírásának hitelesítéséről van szó, akik betegség vagy más okok miatt nem tudnak a bíróságra jönni. Más esetekben a kiszállás szükségességéről a bíróság elnöke dönt. Kiszállásra való engedélyt szintén a bíróság elnöke ad.

A bíróság elnöke gondoskodik arról, hogy egy kiszállás keretében minél több hivatalos ügyet végezzenek el.

A bíróság elnöke van felhatalmazva egyes ügyek teljes vagy részleges felújítására irányuló eljárás megindítására. Amennyiben egyes ügydarabok elvesznek, vagy olyan mértékben sérülnek meg, hogy használhatatlanná válnak, eljárás indul felújításukra. Ha olyan ügyekről van szó, melyek folyamatban vannak, a felújításukra irányuló eljárást a bíróság elnöke indítja meg hivatalból. Ha jogerősen befejezett ügyről van szó, eljárás csak akkor indul, ha arra indokolt magán- vagy közérdek áll fenn. A végzést a bíróság elnöke hozza meg hivatalból, az ügyfelek, az ügyész, illetve a védő javaslatára. A bíróság elnöke elrendeli a bírót is, aki le fogja vezetni a befejezett ügy felújításának eljárását. A folyamatban levő ügy felújítását a bíróság elnöke végzi.

A bíróság elnöke, a tanácselnökök, az egyes bírók, és a bírósági iroda vezetője, kötelesek állandó ellenőrzést végezni az illeték megfizettetéséről és megsemmisítéséről az összes eljárásban.

A bíróság elnöke megszervezi és közvetlenül felügyeli a bíróságon, a statisztikai ügyek végzését, az illetékes statisztikai szerv utasításaival összhangban. Az adatok statisztikai űrlapokba való bevezetését a bíróság elnöke által kijelölt dolgozók végzik, amennyiben az illetékes statisztikai szerv külön utasítása nem rendelkezik másképpen.

A bírósági iroda vezetője, a bírósági igazgatás számára, legalább háromhavonként jelentést és áttekintést állít össze a bírósági osztályok és hivatalok munkájáról. Ezeknek az adatoknak alapján összeállítják valamennyi bírósági osztály és hivatal munkája összesített áttekintését. Az ügyrend írja elő, milyen adatokat kell a jelentésbe foglalni. A bíróság elnöke más adatok figyelembevételét is elrendelheti. Ezen áttekintések alapján a munkaértekezleteken értékelik az osztályok és hivatalok munkaeredményeit.

A bíróság elnöke gondoskodik a bíróság szakkönyvtárát képező könyvalap fenntartásáról és kiegészítéséről. Ő rendeli el, hogy a bírósági munkával kapcsolatos fontosabb törvényi rendelkezéseket és más előírásokat sokszorosítsák, és a bírósági osztályokon és hivatalokban kiosszák. Külön figyelmet kell fordítani, hogy a bírósági igazgatás tájékoztassa a bírákat és szakmunkatársakat az új előírások hatályba lépéséről, valamint az érvényben levő előírások módosításáról és kiegészítéséről. Az

elnök megbízhatja a bírót vagy a szakmunkatársat, hogy az új előírásokkal kapcsolatban külön feldolgozzon egyes kérdéseket és azokat külön munkaértekezleten ismertesse.

A bíróság elnöke kezeli a külföldi jogsegélyre vonatkozó körleveleket és utasításokat, valamint a bizalmas természetű utasításokat. Az elnök időszakos vizsgálatot végez a körlevelek gyűjteményébe helyezett és nyilvántartásba vett összes körlevelek között, érvényességük megállapítása céljából. Kétség esetén, egyes körlevél vagy utasítás érvényességét illetően, kérnie kell a titkárság magyarázatát.

A bíróság elnöke kezdeményezheti az osztályok üléseinek összehívását. Az ülést az osztály elnöke hívja össze. Az a bíró, aki nem ért egyet az osztály ülésének határozatával, javaslatot tehet a bíróság elnökének, hogy a kérdést az általános ülésre, illetve az összes bíró ülése elé vigye.

A bíróság elnökének külön felhatalmazása van az ügyek irattárba való helyezése tekintetében. A befejezett ügyeket a bírósági irodában legtöbb 2 évig lehet tartani; ennél tovább csak az elnök engedélyével tartható. Egyes történelmi, tudományos és politikai jelentőségű ügyek, valamint más ügyek, amelyeket a bíróság elnöke határoz meg, külön helyen őrizhetők. Az irattárba helyezett ügyek bíróságoknak, más szerveknek vagy intézményeknek csak a bíróság elnöke engedélyével adhatók ki.

A bíróság elnöke köteles átnézni az iktatókat, névmutatókat, és más segédkönyveket. Ez szükség szerint, de legalább kétszer évenként történik. Az irodavezető havonta egyszer nézi át a könyveket és az eredményről értesíti a bíróság elnökét.

Az elnöknek megfelelő határozatot kell hoznia, amikor a dolgozó, az ellenőrzés vezetője értesíti, hogy valamilyen megterhelés nincs megfizettetve.

A bíróság elnöke időszaki betekintést végez a vizsgálóbíró naplójába és arra megteszi esetleges észrevételeit.

A bíróság elnöke jelentéseket fogad a vizsgálóbírótól, azon ügyek állásáról, melyekkel előzetes letartóztatást rendeltek el.

A döntő ügyekben folyó előzetes eljárásban részt vevő valamennyi szerv munkájának minél jobb és teljesebb összehangolása érdekében a bíróság elnöke gondoskodik az ezen szervek között szükséges együttműködés megszervezéséről. A kerületi bíróság elnöke időszaki munkaértekezleteket tart a vizsgálóbírókkal, tanácselnökökkel és azon tanácsok elnökeivel, akik tárgyalás nélkül döntenek első fokon, valamint intézkedéseket tesz a vizsgálati osztály hatékony és szabályszerű munkája érdekében.

A bíróság elnöke azon ügyek időszakos ellenőrzésével, melyekben megnyitották a vizsgálatot, figyelemmel kíséri a vizsgálóbíró munkáját. A bíróság elnökének legalább háromhavonként el kell végeznie a vizsgálati osztály munkájának részletes átvizsgálását annak megállapítása céljából, hogy betartják-e a határidőket, elég gyorsan és időben intézik-e el az

ügyeket, és a büntető eljárási törvénnyel összhangban történik-e az ügyintézés.

Amikor a vizsgálóbíró nincs abban a helyzetben, hogy elvégezzen minden szükséges cselekményt időben, erről köteles időben értesíteni a bíróság elnökét, aki e cselekmények elvégzésére kijelöl egy vagy több bírót.

A bíróság elnökének kötelessége meglátogatni az előzetes letartóztatásban levő személyeket. Erről külön jegyzőkönyvet vezetnek, melybe az elnök bejegyzi észrevételeit. Az észrevételekről tájékoztatják a vizsgálóbírót és a fegyházigazgatót. Amennyiben hiányosságokat és szabálytalanságokat állapítanak meg, a bíróság elnökének kötelessége intézkedéseket tenni azok elhárítása érdekében.

A bíróságon a pénzügyvitelt a fizetési meghagyásokkal megbízott személy, a vagyonkezelő és más dolgozók végzik, akik rendelkeznek a bíróság pénzeszközeivel, illetve vagyonával. A fizetési meghagyásokat a bíróság elnöke írja alá. Az erre vonatkozó felhatalmazását átruházhatja valamelyik bíróra.

A bíróság elnöke végzi az ellenőrzést a pénzügyek, az anyagi javak és a letétek kezelése stb. felett. Az elnök köteles megvizsgálni a teljes pénzügyi és dologi ügyvitelt évente legalább kétszer. Amennyiben a vizsgálat alkalmával kisebb hiányosságokat és szabálytalanságokat állapít meg, utasítást ad azok elhárítása céljából. Ha nagyobb szabálytalanságokat vagy visszaélést állapít meg, melyek miatt indokolt lenne a fegyelmi vagy büntető eljárás indítása, az elnöknek kötelessége intézkedni ezen eljárások megindítása és az esetleges kár megtérítésére szolgáló intézkedések foganatosítására.

Az elnök más, a törvényben (pl. A büntető eljárásról szóló törvényben), valamint a bíróság általános aktusaiban meghatározott ügyeket is végez. Az elnök mellett kisebb mértékben a bírósági igazgatás teendőit végzik még a bíróság munkaközössége és annak önigazgatási szervei (pl. a tanács dönti el, milyen szakkönyveket vásárolnak stb., vagy a bíróság tanácsadójaként szerepel, az évi szabadságok beosztásánál stb.).

Ha csupán futó pillantást is vetünk a bíróság elnöke nagyszámú jogaira, kötelezettségeire és feladataira, nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy funkciója kihangsúlyozottan vezetői. A bírósági igazgatás szinte minden ügyében (de nagy részben az önigazgatás területén is) a szava végleges és döntő. Ezért lehet mondani, hogy az ő képességeitől, igyekezetétől és lelkiismeretességétől függ nagy mértékben a bíróság belső ügykezelésének, de egész munkájának rendes és időben való elvégzése. Az elnöknek nagy felhatalmazásai vannak, de ő viseli a közvetlen és személyes felelősséget is (politikai, fegyelmit és büntetőjogit) a bíróság szabályszerű munkájáért.

Sok bíróságnál, különösen a községieknél, az elnök munkakörének részletes rendezése mellett is, vezető szerepe nem volt eléggé kifejezve, aminek szabály szerint az lett a következménye, hogy különböző gyengesé-

gek és hiányosságok merültek fel a bíróság munkájának hatékonyságában, a mindennapi ügykezelés során. Ilyen állapot rendszerint megkövetelte a titkárság és a kerületi bíróságok elnökei beavatkozását, a bírósági igazgatás és a bíróság egész munkája szabályszerű működésének biztosítása érdekében. Tényként lehet megállapítani, hogy kevesebb probléma volt azoknál a bíróságoknál, ahol jobban jutott kifejezésre a bíróság elnökének vezető szerepe.

IV. A BÍRÓSÁGI IGAZGATÁS ÉS A BÜNTETŐELJÁRÁSRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY

A büntetőeljárásról szóló törvény (JSZSZK Hivatalos Lapja 4/1977. sz.) a bírósági igazgatástól lényegében különböző anyagot szabályoz. Amíg a bírósági igazgatás belső szervezéssel, renddel és munkával foglalkozik, a Bet (Büntető eljárásról szóló törvény) a bírósági tárgyalás és ítélkezés ügyeit szabályozza, azaz maga a tárgyalás szabályozásával, annak előkészítésével, az ítélet meghozatalával és közlésével stb. foglalkozik. Mégis bizonyos és kétségkívül fontos bírókapcsolat fennáll közöttük, mert jól megszervezett belső szervezet nélkül nincs jól elvégzett tárgyalás sem.

A büntetőeljárási normák meghatározzák az eljárási cselekményeket, formáikat, belső érzéküket, valamint meghatározzák az eljárásban részt vevő alanyokat mint ezen cselekmények hordozóit és azok jogállását. (Tágabb értelemben ide tartoznak azon tárgyakról szóló rendelkezések, melyek esetleg jelentkezhetnek, s melyek habár a büntetőjogi igényen kívül esnek, a büntetőeljárás-jog rendezése tárgyát képezik — mint pl. az ún. komex igények. Ide tartoznak még azok a rendelkezések is, melyek különleges büntető eljárásokra vonatkoznak, melyek a fő tárgy tárgyalása után következnek vagy azokkal kapcsolatosak, mint pl. a büntetőeljárási költségek megtárgyalása stb.) A Bet normáinak legnagyobb része ilyen természetű és tartalmú, de ezeken a büntetőeljárás-jogi normákon kívül, a Bet tartalmaz néhány olyan rendelkezést is, melyek tartalmuknál fogva nem oda tartoznak, hanem a bírósági igazgatásról szóló előírásokhoz. Mégis ezeket a rendelkezéseket beépítették a Bet-be, hogy ezáltal is kihangsúlyozzák fontosságukat, hogy ezáltal nagyobb súlyt adjanak nekik. Ezen rendelkezések célja a bíróság jobb megszervezése és munkájának gyorsítása, következésképpen a büntetőeljárás rövidebbé tétele.

A Bet említett rendelkezéseivel a bírósági igazgatással, illetve annak vezetőjével, a bíróság elnökével szemben számos kötelezettséget, jogot és kötelességet támaszt, melyek nem tartoznak a tárgyalás teendői közé, amelyekbe a bírósági igazgatás nem avatkozhat.

A bíróság elnöke, mint az eljáró szerv vezetője határoz a bírók, illetve bírósági ülnökök ún. „fenntartásáról". Amennyiben a bíróság elnöke

„fenntartásáról" van szó, helyettest rendel magának bírósága bírái közül, amennyiben ez nem volna lehetséges, a közvetlenül felsőbb bíróság elnökétől fogja kérni, hogy számára helyettest rendeljen ki (40. szak. 1. és 2. bek.).

A bíróság elnöke határoz a bírák és ülnökök szűkebb értelemben vett kizárásáról, azaz amennyiben ezt a felek követelik. Amennyiben maga a bíróság elnöke kizárásáról van szó, vagy az elnök és bíró vagy ülnök együttes kizárásáról, a határozatot a közvetlenül felsőbb bíróság elnöke hozza. Ha a köztársasági vagy tartományi legfelsőbb bíróság, illetve a szövetségi bíróság elnökének kizárását kérik, a határozatot erről az illető bíróság általános ülése hozza (42. szak. 1. és 2. bek.).

A bíróság elnöke nevezi ki az ügyvédek sorából a vádlóként szereplő sértett képviselőjét, ha az eljárás az ő kérelme alapján folyik, olyan bűncselekmény elkövetése miatt, melyért öt évi, vagy ettől súlyosabb börtönbüntetést lehet kiróni, és ha a sértett mint vádló kér képviselőt, a képviselet költségeit azonban nem tudja viselni (65. szak. 2. bek.).

A bíróság elnöke, amennyiben nincs elegendő számú ügyvéd, a vádlott kérésére engedélyezi, hogy védőként a vádlott védelmét ellátni képes okleveles jogász szerepeljen (67. szakasz).

A bíróság elnöke védőt rendel ki a terhelt számára, amennyiben a védelem kötelező, de a terhelt nem fogadott védőt (70. szak. 4. bek.).

A bíróság elnöke rendel ki védőt a szegénysorsúak számára is (71. szak. 2. bek.).

A bíróság elnöke, a terhelt kérésére vagy annak egyetértésével felmentheti a kinevezett védőt, védői kötelezettsége végzése alól, ha az rendetlenül látja el teendőit. Helyette másik védőt rendel ki, a felmentésről pedig értesíti az ügyvédi kamarát (72. szak. 4. bek.).

Ha védővel nem rendelkező terheltnek kell kézbesíteni az ítéletet, amely tartalma feltétel nélküli börtön, és a kézbesítést nem lehet elvégezni, hivatalból fognak számára védőt kirendelni. A kinevezést (70. szakasz alapján) a bíróság elnöke fogja elvégezni (123. szak. 3. bek.).

Ha az eljárás folyamatban van, az iratokba való betekintést és azok másolatainak készítését az eljárást vezető szerv hagyja jóvá. Ha az eljárás befejezést nyer, ugyanezt a bíróság elnöke vagy az általa kijelölt személy engedélyezi (131. szak. 2. bek.).

A személy, aki engedélyt kapott az alaptalan letartóztatás vagy elítélésre vonatkozó ügyiratok megtekintésére, illetve másolatok készítésére, a tudomására jutott adatokat nem használhatja fel oly módon, hogy abból kár származzék annak a személynek a rehabilitációjára vonatkozólag, aki ellen az eljárást vezették. A bíróság elnökének az engedély megadása alkalmával, kötelessége hogy e körülményre figyelmeztesse az illető személyt, és erről az iratokban hivatalos feljegyzést készítsen az illető személy aláírásával (548. szakasz).

Ha a vizsgálat nem fejeződik be 6 hónapon belül, a vizsgálóbíró köteles ennek okairól értesíteni a bíróság elnökét. Az elnöknek kötelessége,

hogy szükség esetén intézkedéseket tegyen a vizsgálat minél gyorsabb befejezése érdekében (175. szak. 1. és 2. bek.).

A felek és a sértettek minden időben panasszal fordulhatnak a bíróság elnökéhez, aki előtt az eljárás folyik, az eljárás elhúzása és más, a vizsgálat folyamán észlelt szabálytalanságok miatt. Az elnök köteles kivizsgálni a panaszban említett állításokat, és ha az ügyfél erre kérte, őt a megtett intézkedésekről értesíteni (181. szak. 1. és 2. bek.).

Ha előzetes letartóztatás esetében kötelező a védelem, az illető személlyel ismertetik az erre vonatkozó jogát. Amennyiben 24 órán belül nem fogad védőt, azt a bíróság elnöke fog számára hivatalból kirendelni (193. szak. 3. bek.).

A bíróság elnöke végez felügyeletet a letartóztatásban levő személyek felett. Az elnök (vagy az általa kijelölt személy) köteles legalább hetenként egyszer meglátogatni a letartóztatásban levő személyeket, és amenynyiben szükségesnek találja, a börtön felügyelője és őre távollétében is tájékozódni, milyen a letartóztatásban levő személyek élelmezése, milyen ellátásban van részük, és milyen a velük szembeni bánásmód. Az elnök (illetve az általa kijelölt személy) köteles intézkedéseket tenni, hogy a börtönlátogatás alkalmával észlelt szabálytalanságokat kiküszöböljék.

A bíróság elnöke és a vizsgálóbíró minden időben meglátogathatják az összes letartóztatásban levőket, velük beszélgetést folytathatnak, és a panaszukat meghallgathatják (205. szak. 1., 2. és 4. bekezdés.).

A bírósági tanács elnöke köteles a vádirat kézhezvételétől számított 2 hónapon belül kitűzni a főtárgyalást. Ha azt ebben a határidőben nem teszi meg, köteles értesíteni a bíróság elnökét az okokról, amelyek miatt a tárgyalás nincs kitűzve. A bíróság elnöke szükség szerint intézkedni fog a tárgyalás kitűzése céljából (279. szak. 2. bek.).

Ha egyes esetekben a bírósági épület termei nem alkalmasak a tárgyalás megtartására, a bíróság elnöke elrendelheti a tárgyalás más épületben való megtartását. A tárgyalást az illetékes bíróság más területén is meg lehet tartani, ha azt indokolt javaslat alapján a felsőbb bíróság elnöke engedélyezi (280. szak. 2. és 3. bek.).

A bíróság elnöke a tanácselnök kérésére egy vagy két bírót, illetve ülnököt jelölhet ki, ha feltehetően a főtárgyalás hosszabb ideig fog tartani, hogy a tanács tagjait elfoglaltságuk esetén helyettesíthessék (283. szak.).

A tárgyalóteremben nem végezhető film- vagy televíziós felvételezés. Kivételes esetben, a köztársasági illetve tartományi Legfelsőbb Bíróság elnöke engedélyezheti egyes főtárgyalások ilyen felvételezését (294. szak. 3. bek.).

A kihirdetett ítéletet 8, illetve 15 napon belül el kell készíteni írásban. Ha az ítélet az említett határidőkben nem készül el, a tanácselnök köteles erről értesíteni a bíróság elnökét és jelenteni a késés okait is. A bíróság elnöke szükség esetén intézkedéseket fog tenni, hogy az ítélet minél előbb elkészüljön (356. szak. 1. bek.).

A rövidített eljárásban is a főtárgyalást a bíróság székhelyén tartják. Sürgős esetekben, vagy amikor ez a bizonyító eljárás könnyebb levezetése céljából szükséges, a bíróság elnökének engedélyével a főtárgyalást azon a helyen is megtarthatják, ahol a bűncselekmény történt, vagy ahol a helyszíni szemlét kell tartani, amennyiben ez a hely annak a bíróságnak a területén van. (440. szak.).

A fiatalkorúak bírája értesíti a bíróság elnökét minden hónapban, mely ügyek nincsenek befejezve és azokról az okokról, melyek gátolják a bírósági eljárás befejezését. A bíróság elnöke szükség esetén intézkedéseket tesz az eljárás meggyorsítása érdekében (479. szakasz).

A fiatalkorúak bírája köteles 8 napon belül kitűzni a főtárgyalást, az ügyész javaslatának kézhezvételétől, vagy az előkészítő eljárás befejezésétől, illetve attól az időtől számítva, amikor a tanácsülésen elhatározták, hogy megtartják a főtárgyalást. E határidő bármiféle meghosszabbításáért a fiatalkorúak bírájának a bíróság elnöke engedélyével kell rendelkeznie.

A fiatalkorúak bírája köteles a főtárgyalás minden elhalasztását vagy megszakítását megindokolni.

A fentiekből látható, hogy a bírósági igazgatás Bet-el meghatározott feladatai, elsősorban a bíróság munkájánk meggyorsítását és a büntető eljárás hatékonyságának növelését célozzák. Ezekkel a rendelkezésekkel hatást gyakorolnak a fegyelem megszilárdítása és a munkában való felelősség irányában is. Ezenkívül szabályozott a panaszok fogadása, az iratok megtekintése, a letartóztatásban levő személyek látogatása stb.

V. A BÍRÓ FELELŐSSÉGE A BÍRÓSÁGI IGAZGATÁS ÜGYEINEK VÉGZÉSEKOR

Felvetődik a kérdés: a bírót fegyelmi felelősségre lehet-e vonni, ha nem végzi szabályosan a bírói igazgatás ügyeit és egyáltalán a hatáskörébe tartozó teendőket? A bíróság elnöke mint igazgatási feljebbvaló foganatosíthat-e ilyen dolgozó ellen fegyelmi intézkedést?

A bíróságokról szóló valamennyi törvény tartalmazott rendelkezéseket a bírák fegyelmi felelősségéről. A népbíróságok megszervezéséről szóló törvény (JSZNK Hivatalos lapja 51/46. szám.) és A bíróságokról szóló törvény (JSZNK Hivatalos Lapja 30/54 sz.) előírták a bíró fegyelmi felelősségét és meghatározták a felelősség megállapításának külön eljárását is. Az általános hatáskörű bíróságokról szóló törvény (JSZSZK Hivatalos Lapja 7/65. sz.) már ellentétes álláspontot foglalt el, kifejezetten előírja, hogy a bírák fegyelmi felelősséggel nem tartoznak (21. szakasz). A rendes bíróságokról szóló törvény (VSZAT Hivatalos Lapja 15/75) szintén ezen az álláspontón áll. A 85. szakasz alapján a bírákra nem lehet alkalmazni a munkakötelezettségek megsértéséért való felelősségről szóló előírások és önigazgatási általános aktusok rendelkezéseit.

A bíróság elnökének, a szerv elöljárójának nincs tehát semmiféle fegyelmi hatalma a bírákkal szemben a bírósági igazgatás végzése tekintetében (az igazságszolgáltatás ügyei tekintetében még kevésbé). A bíróság elnöke személyesen felelős a bíróság munkájáért, de nem tudja semmiféle fegyelmi kényszerrel rávinni a bírót kötelességének szabályszerű végzésére. Ő csak „primus inter partem" (első az egyenlők között) a bírákkal szemben.

A bírót a társadalmi-politikai közösség illetékes képviselő-testülete választja, és annak tartozik felelősséggel. A képviselő-testület értékeli a bíróság egész munkáját, ezzel a bíró munkáját is. A bírót fel lehet menteni, ha erre megvannak a feltételek vagy ha nem választják meg az újraválasztás alkalmával. Felelőssége munkájáért politikai természetű, nem pedig fegyelmi. Ennek okát abban a törekvésben kellene keresni, hogy minél nagyobb mértékben biztosítsák a bíró függetlenségét.

Ami a bíróság többi dolgozóját illeti munkájukért a bíróság elnökének tartoznak fegyelmi felelősséggel.

VI. A BÍRÓSÁGI IGAZGATÁS ÉS AZ ÖNIGAZGATÁS

A dolgozók önigazgatása a bíróságon és más állami szervekben elsősorban ezen szervek társadalmi-politikai rendszerünkben betöltött helyzetétől és funkcióitól függ. Több szempontból sajátos jellegű, és objektíve különbözik a társult munka más formáitól. A bíróságok helyzetének és funkciójának sajátossága többek között abban is megnyilvánul, hogy a bíróságokat a meghatározott társadalmi-politikai közösség képviselőháza alapítja és szünteti meg, a képviselőháznak tartoznak felelősséggel munkájukért, a bíróság vezetőit — elnökét a képviselőház nevezi ki és ő felel személyesen saját és az általa vezetett szerv munkájáért, a képviselőház nevezi ki a bíróság elnökén kívül a többi bírót is, az ügykezelés tárgyát a törvény határozza meg, a finanszírozás a költségvetésen keresztül történik stb.

A dolgozók önigazgatásának a társultmunka-szervezetekben történő rendezése tekintetében az alkotmány néhány, meglehetősen részletes rendelkezést tartalmaz, amikor pedig az állami szervekben lévő dolgozókról van szó, csak elvi rendelkezéseket tartalmaz.

E szervekben dolgozók önigazgatási jogainak terjedelmét illetően, az alkotmány csak annyit szögez le, hogy az általuk végzett ügyek természetéből kell kiindulni. Ebből az következik, hogy az alkotmány felhatalmazza a törvényhozót, hogy az alkotmányos elvek alapján maga határozza meg e jogokat.

Elmondható tehát, hogy elég sok sajátosság van a bíróság dolgozói önigazgatási jogainak tekintetében, a társult munka dolgozóihoz viszonyítva. E sajátosságok a következőkben jutnak kifejezésre:

1. Tartalmilag a bíróságok dolgozói a belső viszonyok területéről

rendeznek egyes kérdéseket, és döntenek felőlük. Tehát belső természetű kérdésekről van szó.

2. Terjedelmét tekintve, amíg a társultmunka-szervezetek dolgozói önigazgatási jogainak terjedelme gyakorlatilag mindent felölel, addig a bíróság dolgozóinak önigazgatási jogai az egyes kérdésekben való döntésre szűkülnek le.

3. A megvalósítás módja különbözik az önigazgatási jogok érvényesítése módjától a társultmunka-szervezetekben.

A fennálló törvényi megoldás olyan, hogy egyes kérdésekben a bíróság elnöke önállóan dönt, egyes kérdésekben a munkaközösség dönt önállóan, a kérdések többségében pedig a munkaközösség és a bíróság elnöke együttesen dönt.

a) A dolgozók önállóan:

— döntenek a munkaközösség tanácsa megalakításáról, megválasztják és visszahívják annak tagjait és elnökét.

— közvetlenül végrehajtják a személyi jövedelem szolgáló eszközeinek az elosztását a munkaközösség dolgozói között, és döntenek a jóléti alap eszközeinek a felhasználásáról,

— döntenek más kérdésekben is törvényben, az ügyrendben vagy más előírásban meghatározott esetben.

b) A dolgozók az elnökkel egyetértésben:

— meghozzák az általános aktusokat, melyekkel meghatározzák a bíróság belső szervezetét, a dolgozók személyi jövedelmének felosztására szolgáló alapokat és mércéket és más, egymás közti viszonyokkal kapcsolatos kérdést is szabályoznak,

— megállapítják a bíróság munkaprogramját,

— meghozzák a költségvetést és a zárszámadást,

— határoznak a munkaegységek részvételében a személyi jövedelem eszközeinek felosztásában,

— határoznak a dolgozók felvételéről és a munkaviszony megszűnéséről,

— határoznak más, a bíróság belső viszonyai területéről való kérdésekről, a törvényben, más előírásban vagy a bíróság általános aktusaiban meghatározott esetekben,

c) Az elnök önállóan:

— megszervezi és vezeti a bíróság hatáskörébe tartozó ügyek végzését,

— utasításokat ad a dolgozóknak munkájukra vonatkozólag,

— jogait gyakorolja, melyekkel a dolgozók fegyelmi felelősségével kapcsolatban megbízták,

— határoz a dolgozók munkaviszonyáról a törvényes felhatalmazása keretei között,

— határoz más kérdésekről is, melyet a törvény, az előírások vagy a bíróság általános aktusa hatáskörébe utalnak.

Amint látható, ha olyan önigazgatási viszonyokból származó kérdésekről van szó, melyeknek jelentős következményeik vannak a bíróság

munkájára, ezekben a kérdésekben a munkaközösség határoz az elnökkel egyetértésben. Amennyiben ezekben a kérdésekben nem ért egyet a munkaközösség és a bíróság elnöke, a végső döntést a megfelelő társadalmi-politikai közösség képviselőháza hozza. A többi kérdésben a munkaközösség teljesen önállóan dönt. Amikor a bíróság elnöke úgy találja, hogy a munkaközösség által hozott aktus törvénytelen, annak végrehajtását felfüggeszti és erről értesíti a képviselőházat. Ily módon a dolgozó önigazgatási jogai korlátozódnak, mert annak a kérdésnek az eldöntése, melyben az elnök és a munkaközösség nem jutott megegyezésre, valamint az aktus felfüggesztése esetében, kikerül a munkaközösség hatásköréből. A kérdést egy harmadik szerv, az illetékes képviselőház dönti el.

Azokban a kérdésekben, melyekben a bíróság elnöke önállóan dönt, és a kérdések jelentőséggel bírhatnak a munkaközösségre vagy a bíróságra mint egészre, a dolgozók javaslatokat, véleményeket és megjegyzéseket tehetnek az elnöknek, aki köteles ezeket figyelembe venni és álláspontjáról a munkaközösséget értesíteni.

Az önigazgatás a bíróság munkaközösségeiben, bevezetése kezdetétől fogva, a figyelem középpontjába helyezi a bíróság elnökének és a munkaközösség viszonyának kérdését. Mondhatni, hogy a bíróságokon a munkaközösség és a bíróság elnöke viszonyának kérdése, az önigazgatás és az önigazgatási jogok közös döntés formájában való érvényesülése, kulcskérdéssé vált az önigazgatási viszonyok megoldása és további fejlődése tekintetében. A bíróságokon az együttes döntéshozatal tulajdonképpen átmeneti forma a dolgozók teljes önigazgatása felé. Az együttes döntéshozatal átmeneti forma az igazgatási funkciótól az önigazgatási funkció felé.

Ha figyelembe vesszük a bírósági dolgozók teendőinek természetét, nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy a bíróság elnökének helyzete, bizonyos esetekben a munkaközösséggel való szembenállást követeli meg. A gyakorlat megmutatta, hogy a bíróság elnöke az együttes döntéshozatal útján lényegesen nagyobb hatalmat érvényesített a munkaközösség felett, mint a törvénytelen aktusok végrehajtása megakadályozásának formáján keresztül.

A bíróság elnökének felelőssége úgyszintén egyike az önigazgatást korlátozó tényezőknek. Mivel személyes felelősséggel tartozik a bíróság munkájáért, ezáltal ösztönözve van, hogy felfüggesszen minden olyan, a munkaközösség önigazgatási szervétől származó aktust, amely ellentétben van a törvénnyel, a behatás általánosan elfogadott irányelveivel stb. Ezáltal elhárítja azt a lehetőséget, hogy felelősségre vonják.

Az önigazgatás tehát, a munkaközösségben teljes értelemben csak akkor létezik, amikor az elnöknek nem kell semmit tenni a munkaközösség aktusai ellen, hogy ezáltal elhárítsa saját felelősségét. Akkor az elnök azonosul a munkaközösség tagjával abban a kérdésben, melyben a munkaközösség határozott.

Sok kezdeményezés és hasznos indítvány kárba veszik az együttes döntéshozatal miatt még az általános aktusok tervezeteinek előkészületi szakaszában, mert indítványozóik tudatában vannak, hogy az nagyjából csak vélemény, a végső szót az elnök mondja ki.

A felhozott tények kétségkívül arra mutatnak, hogy az elnök önállóan végzendő jogai és felhatalmazása mellett, döntő szóval rendelkezik az önigazgatás érvényesítésében és végzésében is mindazon kérdésekben, melyekben együttesen dönt a munkaközösséggel. Az önigazgatás feltételei között a bíróság elnöke és a munkaközösség közötti ellentét azonban mégsem antagonisztikus természetű. Egymás közti viszonyukat a jövőben kell és lehet is úgy szabályozni, hogy e viszony fejlődése az ellentétek állandó enyhüléséhez vezessen, nem pedig annak kiélezéséhez, amely a kezdeményezés és a dolgozók alkotó erejének lefékezéséhez, vagy az elnök lemondásához vagy drámai „leváltásához" vezetne. Az elnök és a munkaközösség közötti ellentét az igazgatási funkció ellentétbe állítása az önigazgatásiéval, az igazgatási funkció önigazgatási funkcióvá való fejlődése irányzatával.

Az a következtetés tételezhető fel, hogy az önigazgatás meg nem valósítása (vagy nem elég mértékben való megvalósítása) legfontosabb okainak egyike (objektív tényezőkön kívül, mint pl. a finanszírozás módja és más) a bíróság elnökének szerepe, illetve passzív magatartása. Mivel ő az egyetlen felelős a bíróság ügyeinek és feladatainak végrehajtásáért, majdnem teljes tevékenysége ezek sikeres megvalósítására irányul és az esetek többségében minden mástól, eltávolodik, így az önigazgatás és az önigazgatási jogok érvényesítésétől is. Azonban ő mint a szerv vezetője a legfelelőssebb a dolgozók önigazgatásának és önigazgatási jogainak érvényesítéséért is, mivel a legnagyobb számú esetben az ő szava, a törvény szerint is, döntő azok érvényesítésében. Ilyen állása következtében, a bíróság elnökének legtöbbször nemcsak kezdeményezőjének, hanem legtevékenyebb részt vevőjének kell lennie az önigazgatás végrehajtásában és helyes megvalósításában.

VII. A BÍRÓSÁGI IGAZGATÁS FEJLŐDÉSI TÁVLATAI

Az igazságügyi rendszer nem elszigetelt rendszer, hanem ellenkezőleg szorosan egybekapcsolt a társadalmon belüli más rendszerekkel. Az igazságügyi rendszer az egész globális társadalmi rendszer állandó hatása alatt áll, de maga is hatást gyakorol a globális rendszerre. Ily módon megteremtődik a kölcsönös ráhatás viszonya, ennek pedig a következő következménye van: ha egy társadalmi rendszer fejletlen, állandóan kisebb vagy nagyobb mértékben negatív hatással lesz a többi társadalmi rendszer fejlődésére is. Más szóval, a technológiailag fejletlen igazságügyi rendszer (a miénk éppen ilyen) az egész társadalom további fejlődésének

objektív fékezői egyikévé válik. Ez volna az igazságügy korszerűsítésének legfontosabb oka.

A második, nem kevésbé fontos ok, abban áll, hogy az igazságügyben dolgozóknak javítsák munkafeltételeit, s ezáltal lehetővé tegyék, hogy azok alkotói készséggel végezzék feladataikat. Ez minden bizonnyal nagy mértékben hozzájárulna a munka minőségének javításához. Erre különösen szükség van ma, amikor az információk egész tömegével találjuk szemben magunkat. Az igazságügyben dolgozóknak kell értékelni és feldolgozni azt az információtömeget, amely különböző polgári helyzet, büntető eljárási tényállás stb. számára bírnak jelentőséggel. Társadalmi érdek, hogy ezeket az ügyeket ne végezzék kapkodva és felületesen, de korszerűsítés nélkül ez mind nehezebben fog megvalósulni.

A korszerűsítés harmadik oka abban a lehetőségben rejlik, hogy a technikai eszközöket a polgárok jogai érvényesítésében a hatékonyabb alkotmányosság és törvényvédelemre használják fel.

Az igazságügyi rendszer és szervek a törvényesség védelmére szolgáló alapvető társadalmi mechanizmust képezik. Hatékonysága azért szükséges, hogy a polgárok ne kényszerüljenek jogaik megvédése érdekében önhatalmú és jogtalan eszközökhöz folyamodni. A bíróságok és az igazságszolgáltatás eredményességét egyáltalán, egyedül a korszerű munkamódszerekkel, a tudomány és technika vívmányainak bevezetésével lehet biztosítani. Csak ilyen módon lehet biztosítani az igazságügyi információk gyors és jóminőségű feldolgozását, lerövidíteni az eljárást, illetve a jogvita keletkezése idejétől vagy az ellentétes helyzettől az ítélethozatalig, és biztosítani a késedelem nélküli beavatkozásokat, valamint megfelelő intézkedések foganatosítását törvénysértés esetén.

Mint a tudományos és technikai vívmányok alkalmazásának feltételeiről és lehetőségeiről való eddigi eredményt el lehet mondani, hogy nem lehet őket sikeresen használni az igazságügyi rendszer minden területén, így a kriminalisztikában a bizonyítékok bemutatásában, a káderképzésben, a normatív tevékenységben, a bírósági aktusok kidolgozásában stb., de különösen hasznosnak mutatkoznak:

1. valamennyi igazságügyi információ használatára, őrzésére és feldolgozására (bírósági szakgyakorlat, törvényhozási helyzet stb.),
2. az összes statisztikai adat használatára, őrzésére és feldolgozására, valamint az igazságügyi szervek nyilvántartására,
3. a kataszteri könyvek vezetésére és gépi feldolgozására vagy még tágabb értelemben a polgári állományok nyilvántartására,
4. a társadalmi jelenségek figyelemmel kísérésére,
5. a bírósági igazgatás ügyeinek végzésére.

A komputerek és más korszerű eszközök sohasem fogják helyettesíteni a bírót a határozat meghozatalában, de technikailag segítséget adhatnak a határozat meghozatalának folyamatában. Így a bírák és más dolgozók, amikor elsajátítják ezeknek az eszközöknek a kezelését, abban a helyzetben hesznek, hogy használhatják őket mint segítséget az esetek

prezentálásában és érveik ellenőrzésében a bírósági gyakorlat, a törvényhozás állásának ellenőrzésében stb.

A helyzet jelenleg azonban olyan, hogy a bíróságok gyengén vannak felszerelve. Kézi erővel dolgoznak, mint száz évvel ezelőtt. Ez természetesen a bírósági igazgatásra is vonatkozik. A korszerű munkaeszközök bevezetése — a komputerizálás és automatizálás a bírósági igazgatás nagy esélye a további fejlődésre. A munka valamennyi társadalmi viszonya egyidejű fejlődése, dinamikus üteme és a nagyszámú ellentétes helyzet, amely állandóan nagyobb számú bírósági ügydarab keletkezését és ezzel a bírósági igazgatás mind nagyobb megterhelését is eredményezi. A bírósági igazgatás azzal a felszereléssel, amivel ma rendelkezik és a mai munkamódszerrel, nincs abban a helyzetben, hogy kellő gyorsasággal és pontossággal áttanulmányozza, feldolgozza és osztályozza a bíróság munkája számára fontos összes ténykörülményt és információt, még kevésbé lesz erre képes a jövőben. Azt is lehetne mondani, hogy a bírósági munka gyorsaságának csökkentése nagy részben a bírósági igazgatás fejletlenségének és ellátatlanságának a következménye. Az ügyek mennyisége olyan ütemben nő, hogy még az ügyintézés gépesítése sem tudja ma már kielégíteni a bíróság egyre nagyobb igényeit. A bírósági igazgatásnak azonnal a technológiai felkészültség és fejlettség magasabb fokára, a komputerizáció és automatizációra kellene áttérni. Ezen eszközök használata a bírósági igazgatás nem sejtett fejlődésének távlatait nyitja meg. Az automatizáció és komputerizáció igaz nagyon nagy befektetéseket igényel, de ez rövid időn belül kifejeződne figyelembe véve e rendszerek hasznosságát.

Mivel a korszerűsítés megszervezése és végrehajtása az igazságszolgáltatás területén, az igazságügyi rendszer kiépítésének és fejlesztésének elemét képezi, az intézkedések végrehajtásában jelentős szerepet és feladatokat kell vállalnia magának a bírósági igazgatásnak is mint a belső munka szervezőjének. Neki kell megszervezni és egybehangolni mindazokat a tevékenységeket, melyek a tudományos és technikai vívmányok alkalmazásának feltételei és lehetőségei felkutatására irányulnak az igazságügyi tevékenység végzésében.

VIII. ÖSSZEFOGLALÁS

1. A bírósági igazgatás ügyei a normatív tevékenység keretében elég részletességgel feldolgozottak és szabályozottak (ügyrend, A rendes bíróságokról szóló törvény stb.).

A jó és gyors munka azonban nemcsak a belső viszonyok helyes jogi szabályozásától függ. A jog nem mindenható. Nem kell neki olyan jelentőséget adni, és nem szabad hinni korlátlan hatékonyságában.

A jó belső szervezet nagymértékben a bíróság elnökének személyes képességeitől is függ. Az ő képességeitől függ, hogyan szervezi meg a

munkát, hogyan helyez megfelelő embereket a megfelelő helyekre. Az emberekkel való bánásmódban megfelelő ismeretekkel és tapintattal kell rendelkeznie, helyesen kell értékelnie azok képességeit és ambícióit, és mindegyiküknek a megfelelő ügyeket juttatni.

A bíróság elnöke vezető szerepének nem csak a belső munkáról szóló előírások szigorú végrehajtásában kell megmutatkoznia, hanem elsősorban a bíróságon az emberek helyes beosztása által alkotott jó légkör megteremtésében.

Az emberek közötti jó viszonyok mondhatni a jó és hatékony együttes munka legfontosabb feltételeit képezik. (Fordítva, a rossz viszonyok az ilyen munka legnagyobb fékezői.) Az elnöknek felhatalmazásait és állását éppen ebben az irányban kellene érvényesíteni. Az elnöknek meg kell teremtenie a dolgozók jó egymás közötti viszonyát, és azt óvnia, ápolnia kell. A bíróság elnökének csak végső eszközként kellene hivatkozni igazgatási felhatalmazásaira a bíróság elöljárói minőségében, miután más módon nem érhetők el megfelelő eredmények. A jogi előírások alkalmazása az egymás közti viszonyok kialakításában legutoljára kell hogy maradjon, amikor minden más eszköz hatástalannak bizonyult. Ez nem jelenti azt, hogy a bíróság belső szervezetéről szóló jogi előírásokat tagadni kell, ellenkezőleg tiszteletben tartásuk igen fontos, de a megfelelő keretbe kell helyezni őket. Az egymás közti viszonyokat nem lehet leegyszerűsíteni az előírások tiszteletben tartására és a formaságok végrehajtására.

Mindezek a feladatok nagy erőfeszítéseket kívánnak a bíróság elnökétől, a bíróság többi dolgozójától és annak önigazgatási szerveitől.

Ami a normatív szabályozást illeti, hozzá kell tenni, hogy a bíróságoknak adva van a lehetőség, hogy önigazgatási általános aktusaikkal részletesebben feldolgozzák és kiegészítsék a törvényben meghatározott feladatokat és a bírósági igazgatás funkcióit. Ez azonban elmaradt. A bíróság általános aktusaiban, legnagyobb részben ismétlődnek a törvényes rendelkezések minden konkrét, részletesebb feldolgozás nélkül.

2. Ami az önigazgatást a munkaközösség és a bíróság elnökének mint a szerv igazgatási elöljárójának viszonyát illeti, azon kérdések csökkentésére kellene menni, melyeknél az együttes döntéshozatalt alkalmazzák. Sokkal jobban kellene bővíteni azon kérdések körét, melyekben a munkaközösség önállóan határoz.

3. A hatékonyabb bírósági ügykezelés elengedhetetlen feltétele a bírósági igazgatás korszerűsítése. A bíróság csak ilyen módon tudja teljesíteni valamennyi kötelezettségét, és tud hozzájárulni társadalmunk gyorsabb fejlődéséhez.

Fordította *Teleki László*

Jegyzetek

1. Ferdo Culinovic: Igazságszolgáltatás Jugoszláviában, Zágráb, 1946.
2. Ivo Krbek: JFNK közigazgatási joga, Belgrád, 1955.
3. Srećko Zuglia: A bíróságok és a polgári igazságszolgáltatás többi szervei, Zágráb, 1955.
4. Nikola Stjepanović: JFNK közigazgatási joga, Belgrád, 1958.
5. Slavoljub Popović: Szervezés és tevékenység a közigazgatás egyes ágazataiban és a társadalmi szolgálatokban, Belgrád, 1961.
6. Slavoljub Popović: Közigazgatási jogi, általános rész, Bgd. 1975.
7. Tihomir Vasiljević: JSZSZK büntető eljárásjogának rendszere, Bgd, 1970.
8. JFNK Hivatalos Lapja 30/1954. sz.
9. JSZSZK Hivatalos Lapja 7/1965. sz.
10. VSZAT Hivatalos Lapja 9/1969. sz.
11. VSZAT Hivatalos Lapja 15/1965. sz.
12. VSZAT Hivatalos Lapja 22/1972. sz.

Irodalom

1. JSZSZK alkotmánya, JSZSZK Hiv. Lapja 74/9. sz.
2. A bíróságok belső ügykezeléséről szóló szabályzat (Bírósági ügyrend), VSZAT Hiv. Lapja 72/22. sz.
3. A rendes bíróságokról szóló törvény, VSZAT Hiv. Lapja 75/15. sz.
4. A népbíráságok megszervezéséről szóló törvény, JSZNK Hiv. Lapja 46/51. sz.
5. A bíróságokról szóló törvény, JSZNK Hiv. Lapja 54/30. sz.
6. Az általános hatáskörű bíróságokról szóló alaptörvény, JSZSZK Hiv. Lapja 65/7. sz.
7. Szabályzat az Újvidéki Kerületi Bíróság igazgatási szerveiről és a munkahelyek belső beosztásáról és szisztematizációjáról.
8. Szabályzat a Temerini Községi Bíróság igazgatási szerveiről és a munkahelyek belső beosztásáról és szisztematizációjáról.
9. Szabályzat a Kulai Községi Bíróság igazgatási szerveiről és a munkahelyek belső beosztásáról és szisztematizációjáról.
10. A büntetőeljárásról szóló törvény, JSZSZK Hiv. Lapja 77/4. sz.
11. Pravni leksikon, Bgd. 1970.
12. Nikola Stjepanović: Upravno pravo FNRJ, Bgd. 1958.
13. Slavoljub Popović: Organizacija i rad u pojedinim granama uprave i društvenim službama — Posebni deo upravnog prava, Bgd. 1961.
14. Slavoljub Popović: Upravno pravo, Opšti deo, Bgd. 1975.
15. Ivo Krbek: Upravno pravo FNRJ, Bgd. 1955.
16. Pavle Dimitrijević: Osnovi nauke o javnoj upravi, Niš, 1967.
17. Tihomir Vasiljević: Sistem krivičnog procesa prava SFRJ, Bgd. 1970.
18. Ferdo Čulinović: Pravosuđe u Jugoslaviji, Zagreb, 1946.
19. Srećko Zuglia: Sudovi i ostali organi građanskog pravosuđa, Zagreb, 1956.
20. Eugen Pušić: Bliža perspektiva razvoja uprave, Naša zakonitost, 1975. 9. sz.
21. Mlađen Đuro: Dijalektika odnosa starešine i ostalih radnih ljudi u organu uprave, Pravna misao, 1975. 3—4. sz.

22. Ilija Bekić: Samoupravljanje radnih ljudi u organima uprave u SFRJ, Naša zakonitost, 1976. 3. sz.
23. Radovan Šturanović: Samoupravna prava radnika u radnim zajednicama organa uprave, Opština, 1975. 8—9. sz.
24. Mlađen Đuro: Samoupravljanje u organima uprave, Opština, 1974. 4. sz.
25. Pero Krijan: Politička odgovornost upravnih funkcionara, Naša zakonitost, 1975. 11—12. sz.
26. Vojislav Bošković: Samoupravljanje u organima uprave, Naša zakonitost, 1976. 7—8. sz.
27. Đuro Gatarić: Samoupravna prava radnika u državnim organima, Naša zakonitost, 1973. 9. sz.
28. Lovro Šturm: Opšti pojmovi o automatskoj obradi podataka i oblasti uvođenja i automatizacije u javnoj upravi, Pravni život, 1970. 5. sz.
29. Borislav Milić: Politika kompjuterizacije pravosuđa u SFRJ, a közigazgatás és igazságügyi tevékenység korszerűsítéséről szóló tanácskozás anyaga. Kranj, 1972.
30. Vjekoslav Hraste: Prilog za predosnovu programa modernizacije pravosuđa, 1970.
31. Ilija Došen: O nekim problemima u ostvarivanju sudske funkcije, Pravni život, 1970. 10. sz.
32. Nikola Perenčević: Neka pitanja pravosudne reforme u nacrtima Ustava, Naša zakonitost, 1973. 7—8. sz.
33. Aleksandar Minaković: Efikasnost u radu pravosudnih organa, Pravni život, 1972. 12. sz.
34. Tiosav Velimirović: Nezavisnost suda i odgovornost sudije, Pravni život, 1972. 12. sz.

Rezime

O sudskoj upravi

Sudska uprava spada u malo obrađivane oblasti pravne nauke. Autor nastoji da u okvirima i obimu koji jedan članak dopušta, sistematski obradi pojam i funkcije sudske uprave. Težište rada je na funkcijama sudske uprave u svetlu raznih propisa i drugih normativnih akata koje važe na teritoriji SAP Vojvodine.

U I glavi autor određuje pojam i pravnu prirodu sudske uprave. Daje jedan pregled raznih definicija tog pojma i izvlačenjem njihovih zajedničkih elemenata pokušava odrediti jedan sintetički pojam, odnosno definiciju sudske uprave. Sudska uprava je prema njemu upravna delatnost usmerena s jedne strane na organizovanje unutrašnjeg reda i rada u sudu, obezbeđivanje potrebnih uslova rada, a s druge strane ima i nadzornu funkciju nad radom sudova.

U II glavi govori se o funkcijama sudske uprave. Autor deli funkcije sudske uprave na unutrašnje i spoljne. Pod spoljnom funkcijom sudske uprave pisac podrazumeva odnos između Sekretarijata za pravosuđe i opštu upravu s jedne strane i sudova s druge strane kao i odnos između samih sudova u poslovima sudske uprave. Sudska uprava u svom smislu pokazuje se kao „višespratna" delatnost, vrši se na više nivoa sa određenim pravima i obavezama prema višim

i nižim nivoima. Autor detaljno razlaže funkcije 1. Saveznog sekretarijata za pravosuđe i organizaciju savezne uprave, 2. Pokrajinskog sekretarijata za pravosuđe 3. Opštu upravu u odnosu na sudove, kao i funkcije. 4. Vrhovnog suda Vojvodine, 5. Okružnih sudova, i 6. Opštinskih sudova u poslovima sudske uprave.

Unutrašnja funkcija sudske uprave po mišljenju autora, sastoji se od organizovanja unutrašnjeg reda i rada u sudovima. Ove funkcije su takođe detaljno izložene.

U glavi IV govori se o odnosu sudske uprave i Zakona o krivičnom postupku. Naglašeno je da ovaj zakon reguliše sasvim drugačiju materiju od sudske uprave, ali da ipak sadrži neke odredbe koje bi po svojoj pravnoj prirodi pripadale sudskoj upravi. Sve te odredbe sudsko-upravne prirode imaju za cilj ubrzanje krivičnog postupka.

U sledećoj glavi autor se ukratko osvrće na odgovornost u vršenju poslova sudske uprave. Konstatuje, da sudije ne odgovaraju disciplinski za neuredno vršenje poslova sudske uprave zbog izričite naredbe zakona.

VI glava posvećena je odnosu sudske uprave prema samoupravljanju. Naglašava se da je to vrlo važno i aktuelno pitanje. Pisac detaljno izlaže ovlašćenja raznih samoupravnih organa suda i organa sudske uprave u pogledu vršenja samoupravnih prava. Naročita pažnja posvećena je ovlašćenjima predsednika suda u tom pogledu. Konstatuje se da predsednik suda kroz formu tzv. saodlučivanja može ostvarivati određenu vlast nad radnom zajednicom suda. Prema autorovom mišljenju tendencija razvoja samoupravljanja u sudu trebalo bi da ide u pravcu stalnog smanjenja broja pitanja po kojima se odlučuje u formi saodlučivanja predsednika suda i radne zajednice i tako jačati samoupravna prava radne zajednice.

U VII glavi govori se o perspektivama razvoja sudske uprave i razlozima koji idu u prilog što hitnijem pristupanju modernizacije sudske uprave.

Summary

On Judicial Administration

The administration of judiciary is a comparatively neglected field of jurisprudence. The author is trying to elaborate systematically the idea and the functioning of judicial administration, as far as the length and means of such an article allow him to go. The emphasis is laid on the functioning of the administration of judiciary in the light of various regulations and other documents and by laws in operation on the teritory of the Autonomous province of Vojvodina.

In the first chapter the author defines the idea and legal character of judicial administration. He gives a survay of various definitions and by selection of the essential features tries to render a synthetic definition. According to his definition the judicial administration functions in the sphere of management with the aim of organizing the inner management of law courts on the one hand, having a supervisiory function over the activities of law courts on the other hand.

The second chapter is about the functions of the administration. The author

distinguishes internal and external functions of administration. By external function he means the relations between the Ministry of Justice and general management on the one hand, and the law court on the other hand, and also the relations between the law courts themselves with regard to judicial administration. The administration in this instance appears as a „multilevel" avtivity, being carried out on different levels. The athor elaborates on the functions of 1. The Federal Ministry of Justica and constitution of the federal management. 2. Provincial Ministry of Justice and general management, with regard to the judiciary and their functions, 3. The Supreme Court of Vojvodina, 4. District Courts of law, 5. Municipial laws covering matters of juristic management.

The internal functions of the administration of judiciary consist of the inner management of courts. The author also elaborates on these functions.

The fourth chapter deals with the relations between judicial administration and criminal law. It is emphasized that this law regulates an entirely different field from judicial administration, yet it includes certain regulations which would, judicialy speaking, belong to judicial administration. These regulations of judicial management are meant to speed up legal procedures.

The following chapter touches on the responsibility of judicial administration while performing its task. The author observes that, by law, the judges are not liable to to be called to account in the event of not doing their duty properly.

The sixth chapter is dedicated to the relations of judicial administration toward self-management. He stresses the significance and timeliness of the issue, elaborates on the authorities of various self-managing bodies within the court of law and judicial administration when exercising selfmanagement rights. In that respect special attention is given to the powers of the president of the law court. It is noticed that the president may establish a certain domination over the people of the worker's organization by means of so called co-decision, and thus strengthen the self management rights of the workers' collective, the author believes that selfmanagement trends should try to reduce the cases of co-decision.

In the seventh chapter he deals with the prospective development of judicial administration argues in favour of its urgent modernization.

(J. J.)

Milena Vlaškalić — Szórád György

A SZABADKAI KÖZGAZDASÁGI KAR ÚJ FEJLŐDÉSI SZAKASZA

A Szabadkai Közgazdasági Kar jellege és feladatai

A Szabadkai Közgazdasági Kar az Újvidéki Egyetem keretében működik. 1960-ban alapították, s azóta a közgazdasági képzés fejlett központjává vált. A Közgazdasági Kar az eltelt időszakban igen szép eredményeket ért el.

A Karon való továbbtanulás iránti érdeklődés állandóan fokozódik, hisz a nappali tagozatos hallgatók száma évről évre nő, és a rendkívüli hallgatók számának megkétszereződése is azt tanúsítja, hogy minden szinten alkalmas az utólagos továbbképzésre.

A beiratkozott hallgatók száma

Egyetemi év	Összesen			Nappali hallgatók			Rendkívüli (levelező) hallgatók		
1960/61	949	100,0	218	100,0	23,0	731	100,0	77,0
1961/62	1003	105,7	218	100,0	21,7	785	107,4	78,3
1962/63	827	87,1	275	126,1	33,3	552	75,5	66,8
1963/64	567	69,8	182	83,5	32,1	385	52,7	67,9
1964/65	564	59,4	264	121,1	46,8	300	41,0	53,2
1965/66	653	68,8	353	161,9	54,1	300	41,0	45,9
1967/68	682	71,9	384	176,2	56,3	298	40,8	43,7
1968/69	405	42,7	276	126,6	68,2	129	17,7	31,8
1969/70	1209	127,4	688	315,6	56,9	521	72,2	43,1
1971/72	1214	127,9	651	298,6	53,6	563	77,0	46,0
1972/73	1290	135,9	716	328,5	55,5	574	78,5	44,5
1973/74	1152	121,4	661	303,3	57,4	491	67,2	42,6
1974/75	1329	140,0	497	319,8	52,5	632	86,5	47,5
1975/76	1468	154,7	590	270,6	40,2	878	120,1	59,8
1977/78	1424	150,1	618	283,5	43,4	807	110,3	56,6

A Szabadkai Közgazdasági Kar Vajdaság területén a közgazdasági és szervezési tudományok legrangosabb oktatási és tudományos intézete.

A Kar a következő oktatási feladatoknak tesz eleget:

1. Egyetemi és főiskolai végzettségű szakembereket képez a közgazdasági és szervezési tudományok egyes területei számára.
2. Szocialista önigazgatású társadalmunk céljainak megfelelően alakítja ki hallgatóinak marxista világnézetét.
3. Ápolja és elmélyíti a hallgatóknál a testvériség-egység és egyenjogúság érzését.
4. Gondoskodik a hallgatók személyiségének sokoldalú fejlődéséről, és fejleszti azok erkölcsi, intellektuális és munkaképességét.
5. Fejleszti a hallgatóknál a társadalmi felelősség tudatát és a társadalmi életben, az önigazgatásban való aktív részvétel iránti szükségérzetet.
6. Biztosítja a hallgatók testneveléséhez, szakmai és társadalmi tevékenységéhez szükséges föltételeket.
7. Megszervezi a dolgozók szakmai továbbképzését és megismerteti őket az egyes területek legújabb tudományos eredményeivel.

Az a közgazdasági képzettség, amit négyéves tanulmányai idején a hallgató megszerez, lehetővé teszi számára, hogy eredményesen végezzen el minden olyan munkát, amihez egyetemi fokú közgazdasági végzettség szükséges; ugyanakkor alapot nyújt a továbbképzéshez.

A Szabadkai Közgazdasági Kar tanterve alapján a hallgatók az első két évben egységes és közös oktatásban részesülnek mindazokból a tantárgyakból, amelyek kialakítják általános közgazdasági tudásszintjüket, a harmadik tanulmányi évben pedig kezdetét veszi a sajátos közgazdasági problémakörök tanulmányozása, természetesen a hallgatók érdeklődése és elhatározása alapján.

A hallgatóknak az egyes szakterületekre való irányítása úgy megy végbe, hogy mindazok, akik befejezik az első két évet, bekapcsolódhatnak és folytathatják tanulmányaikat az alábbi szakok valamelyikén:

— ipargazdasági szak,
— mezőgazdasági és élelmiszeripari szak,
— kereskedelmi szak,
— informatika és komputeralkalmazási szak,
— ügyvitelszervezési szak,
— pénzügyi és számviteli szak (most indul),
— ügyviteli-jogi szak (az egyetemek közötti együttműködés lehetősége).

A tanítás, illetve az oktatási folyamat során a Közgazdasági Kar a fennállása óta eltelt tizenhat év alatt számos anyagi természetű és szakemberhiányból eredő nehézséggel került szembe.

A Közgazdasági Kar azonban dolgozói segítségével és a társadalom széles körű támogatásával a nehézségek nagy részét sikeresen leküzdötte. A tanári kar egyre jobb szakemberekkel bővült, és az őket felváltó fiatal előadók kiválasztása is megfelelőnek bizonyult. Azonban azok a feladatok, amelyek az előttünk álló időszakban felsőoktatási intézményünkre várnak, szükségessé tesznek egy dinamikus fejlődést és mindazoknak a szakembereknek az angazsálását, akiket be lehet vonni a Közgazdasági

Kar oktatási folyamatába. Lényegében véve az anyagi ellátás és a szakemberek bevonása a legfontosabb feltétele annak, hogy a Közgazdasági Kar az 1977/78-as iskolaévvel a fejlődés egy új, magasabb szintű szakaszába lépjen.

Nagy jelentősége van azoknak az új létesítményeknek, amelyeknek az alapjait 1977. szeptember 3-án raktuk le. Ez a befektetés annak a pénzügyi társulásnak a kifejezője, amely egyrészt a Közgazdasági Kar és intézetei, másrészt pedig a Gorenje—Sever Villanymotorgyár, a szabadkai régió, az adai, a topolyai, a kanizsai, a kishegyesi, a zentai és a szabadkai községi képviselő-testület, valamint a szabadkai Hitelbank között jött létre. Közös befektetésük nagyszerűen példázza, hogy hogyan kell együttműködnie a felsőoktatási intézményeknek és a társadalmi termelésnek, a különböző tevékenységi területeknek. Kiváló példája ez annak az *önigazgatási gyakorlatnak, ami a munka és a pénzeszközök önigazgatási alapon való társításához vezetett.*

Ezek a létesítmények jelentős mértékben lehetővé teszik, hogy a Közgazdasági Kar a fejlődés egy olyan új szakaszába lépjen, aminek során megerősödik és a *szakosított közgazdasági képzés* erős központjává válik.

Az eszközöknek ezekbe a létesítményekbe való befektetése szorosabbá teszi és még jobban elmélyíti a tudományos kutatómunka és az oktatási folyamat kapcsolatát, a társultmunka-szervezetekkel kialakított együttműködés pedig lehetőséget nyújt majd arra, hogy minél teljesebben menjen végbe a felsőoktatási intézmény önigazgatási átalakulása, aminek nem csak azok látják majd hasznát, akik ezen a karon dolgoznak, hanem mindazok akik munkájuk során erre az intézményre támaszkodnak. A közgazdasági tudományoknak a hétköznapi gyakorlatban való közvetlen alkalmazása egyben annak az egyetemi rendszernek a túlhaladását is jelenti, amely elkülönült a hétköznapok gazdasági problémáitól és így társadalmi-gazdasági valóságunktól is.

A Szabadkai Közgazdasági Karnak a munkaszervezetekkel kialakított befektetései és anyagi lehetőségei a termelés és az oktatás, a tudományos kutatás közötti kapcsolatok megszilárdulásához vezetnek. Mivel a gazdasági és társadalmi tevékenységek fejlesztési programjaira támaszkodik, minden bizonnyal szocialista önigazgatású társadalmunk tényleges szükségleteinek megfelelő közgazdászokat fog kiképezni.

A Közgazdasági Kar intézményének kialakítása

A Szabadkai Közgazdasági Kart — ahol az általános és szakosított közgazdasági és szervezéstudományi ismeretek elsajátítása folyik — intézményként a munkaszervezetek közé soroljuk. Létrejöttét két társultmunka-alapszervezet munkája és eszközei társításának, illetve két intézet munkája és eszközei társításának köszönheti:

— a Közgazdasági Intézetnek és
— az Ügyvitelszervezési Intézetnek.

Ezek az intézetek egy munkaközösséget hoztak létre közös ügyeik elvégzésére (anyagi, tervezési, pénzügyi, könyvelési, könyvtári és dokumentációs ügyek), amely a Közgazdasági Kar keretébe tartozik és annak szerves része.

A Kar ilyen megszervezése lényegében véve a tudományos kutatótevékenység fejlődésével és a szakosított rendszerű oktatás kialakításával kapcsolatos határozatok gyakorlati alkalmazását jelentik. Így valósul meg az oktatási folyamat, a tudományos kutatómunka, a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazása és a gyakorlati eredmények tudományos hasznosításának egysége.

A Szabadkai Közgazdasági Karnak ebből a három szerepköréből az alábbi feladatok következnek:

1. Közgazdasági és szervezéstudományi szakembereket képez azáltal, hogy az egyetemistákat megismerteti a tudományos kutatómunkával.
2. Tudományos kutatásokat szervez a közgazdasági tudományok területén.
3. Kétirányú együttműködést alakít ki a munkaszervezetekkel.

Az oktatás menete

A Szabadkai Közgazdasági Karon az előadásokat úgy szervezték meg, hogy az első négy tanulmányi félévben a hallgatók a közgazdasági tudományok legfontosabb, legalapvetőbb ismereteit sajátítják el. Ezen alapul a szabályzatnak az a rendelkezése, miszerint az első négy félév tananyaga azonos. Az ötödiktől a nyolcadik félévig terjedő tanulmányi időszakban és a diploma utáni tanulmányok során a munka külön szakokon és tanszékeken folyik, amelyek lehetővé teszik a szakosodást. Ha már a szakosodást említjük, akkor mindenekelőtt szem előtt kell tartanunk azt az igazságot, hogy a teljes szakosításra a diplomálás után kerülhet sor, mégpedig a közgazdász munkatevékenysége során, és eltart mindaddig, amíg az dolgozik és tökéletesíti ismereteit. Ez mindig is így volt! A helyzet csak annyiban változott, hogy *a tudomány fejlődése felgyorsult.*

Általában véve a második világháborút követő időszakban a tudomány és a technológia területén olyan kiváló eredmények jöttek létre, amelyek az utóbbi negyed évszázad során lehetővé tették a gazdasági fejlődés olyan felgyorsulását, amilyenre a történelemben még nem volt példa. A tudomány általában véve az emberi tevékenység olyan területévé vált, amely manapság a leggyorsabban fejlődik és a legváltozékonyabb. Szinte hihetetlenül gyorsan váltják egymást a tudományos felfedezések és találmányok. Egyre rövidebb idő alatt jelentkeznek az új, a meglévő ismereteket módosító megoldások. Egyesek szerint a tudományos ismereteknek legalább a fele az utóbbi tizenöt év kutatásainak az eredménye.

Ez teszi tehát szükségessé az ismeretek szelektálását, hogy a hallga-

tóknak csak azokat az ismereteket adjuk át, amelyek a társadalom változásainak törvényszerűségei, amelyek alapján a közgazdász huzamosan képes önállóan dolgozni. A Közgazdasági Kar következő fejlődési szakaszában azoknak az ismereteknek az elsajátítására kell hangsúlyt fektetni, amelyek kialakítják a hallgatók közgazdasági gondolkodását, amelyek fogékonnyá, kreatívvá teszik a hallgatókat. Mindez arra készteti az előadókat, hogy tudásukat tökéletesítsék, hogy a tanítást korszerűsítsék és elmélyítsék, továbbá hogy minden új ismeretet átadjanak diákjaiknak. Szó szoros értelemben a tananyagnak nem volna szabad azonosnak lennie még két egymást követő generáció esetében sem.

Ezzel kapcsolatban a tudományos és előadói káderre, valamint az igazgatás szerveire rendkívül sok és összetett feladat hárul, amelyeknek véghezvitelétől függ a közgazdasági tanulmányok időszerűsége és színvonala ezen a karon. Ilyen körülmények között a tudományos és előadói kádernek folyamatosan módosítania kell a tantervet, hogy a tudományos ismeretek előadása a legkorszerűbb színvonalon menjen végbe.

Az egyetemi oktatási reformból következően karunkon is szervezett, rendszeres munka folyik, ez hangsúlyozottan vonatkozik az egyes tanszékekre és szakokra is. Állandóan felülvizsgáljuk az eddigi tanítási gyakorlatot, az összes tantárgyakat, hogy minél jobb és korszerűbb módszereket alkalmazhassunk az oktatási-nevelési folyamatban, aminek az oktatás színvonalának emelkedéséhez és minőségének javulásához kellett hozzájárulnia. Mindezeknek az intézkedéseknek az eredményeképpen karunkon hatékonyabbá kell válnia az oktatási folyamatnak és így le kell rövidülnie a tanulmányi időszaknak.

Magától értetődik, hogy már ettől az egyetemi évtől kezdve új módszerek és formák kialakítására kell törekednünk egyrészt hogy túlhaladjuk eddigi tapasztalatainkat és kísérleteinket, másrészt pedig hogy minél jobb eredményeket érhessünk el ezen a téren.

Ezenkívül a Közgazdasági Kar hatásköre is ki kell hogy terjedjen. Eléggé erős ahhoz, hogy tudományos oktatási intézményként fiókintézetet létesítsen; ebben az évben például Újvidéken, tehát a székhelyén kívül. Ezzel párhuzamosan a Szabadkai Közgazdasági Karnak az előttünk álló időszakban kapcsolatot kell kialakítani azokkal az oktatási intézményekkel is, amelyek a maguk szintjén hozzájárulnak a közgazdászok kiképzéséhez. Ebbe a körbe be kell kapcsolni a közgazdasági középiskolákat, a főiskolákat és a közgazdasági egyetemeket a közgazdasági képzés legmagasabb szintjének elérése érdekében.

A Szabadkai Közgazdasági Kar jellege és sajátosságai

A Szabadkai Közgazdasági Karnak kétségkívül megvannak a maga sajátos jellemvonásai, amelyek csak mindenképpen előnyére válhatnak. Elmondhatjuk például, hogy tevékenységének tartalma és irányvétele szerint nem a hozzá hasonló karok mása, hanem már létrejöttekor igye-

kezett megfelelni azoknak a követelményeknek, amelyeket a környezete támasztott irányában.

Ezek a sajátos jellemvonások a következők:

— Ez a Közgazdasági Kar sokkal szorosabb kapcsolatban van a társult munkával, mint bármelyik másak az országban. Éppen ennek az iskolaévnek a kezdetén (1977. szeptember 3-án) — miután létrejött a munka és az eszközök önigazgatási társítása a Közgazdasági Kar és a Gorenje—Sever Villanymotorgyár, a Hitelbank, valamint a szabadkai régió (az adai, topolyai, kishegyesi, kanizsai, zentai és szabadkai községi képviselő-testület) között — indult meg az építkezés, ami legszebben példázhatja az összetartozást. Ily módon sikerült kialakítanunk egy regionális számítóközpontot, és helyiségeket biztosíthatunk mindkét intézményünk tevékenységéhez.

— Karunknak mindenképpen előnyére válik, hogy nem nagy múltú intézmény, hisz minél kisebb múlttal rendelkezik egy ilyen intézmény, annál kevésbé áll fenn a konzervativizmus veszélye. A mi Karunk nem küzd ilyen nehézségekkel. A Szabadkai Közgazdasági Kar korszerű, nyílt és változékony típusú felsőoktatási intézmény. Teljes egészében a saját közegére támaszkodik és azzal a legszorosabban együttműködik. Tehát már azáltal, hogy a termelés és a tudományos kutatómunka, az oktatási tevékenység közvetlen kapcsolatán alapul, mentes minden konzervatív beállítottságtól és közvetlenül kapcsolódik a valós társadalmi érdekekhez.

Egyszóval konzervativizmustól mentes fiatal egyetemi kar. Fiatalok a hallgatói, de az előadói is. Fiatalságuk nagy lehetőségeket rejt. Alkotó- és kezdeményezőkészségüket az előttünk álló időszakban a lehető legjobban ki kell használni.

Karunk intézményes alapokon jött létre és A társult munkáról szóló törvénynek, valamint az egyetemi reformnak egy sajátos, önigazgatási jellegű eredménye. Valójában ez azt jelenti, hogy nem lépett a már meglévő karok nyomdokaiba. A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságát szem előtt tartva karunk már meghatározott eredményeket ért el a kétnyelvű egyetemi oktatás bevezetése terén, illetve az oktatás magyar nyelven való megszervezésében is.

Az egyetem elvégzése utáni tanulmányok

A Szabadkai Közgazdasági Kar a főiskolai és egyetemi fokú tanulmányok mellett módot nyújt a diplomálás utáni tanulmányok folytatására is.

Az egyetem elvégzése utáni tanulmányok megszervezését egyrészt a társadalomnak a szakosított közgazdászok iránti igénye, másrészt pedig a diplomával rendelkező közgazdászok szakosodási igénye teszi szükségessé.

Az első diplomálás utáni tanulmányokat Karunkon az 1965/66-os egye-

temi évben szerveztük meg negyven hallgatóval a következő témakörből: Munka- és ügyvitelszervezés. A következő tanfolyamot Az üzemszervezés és irányítás témájára szerveztük meg negyvenhárom hallgatóval az 1968/69-es évben. A következő diplomálás utáni tanulmányokat Az önigazgatáson alapuló munkaszervezetek kibernetikus megszervezése témára szerveztük harmincnyolc hallgató részvételével. Az utóbbi két év diplomálás utáni tanulmányait a Bel- és külkereskedelem címmel hatvanöt hallgató számára szerveztük meg.

Mivel rendkívül nagy számú hallgató, diplomálás után továbbtanuló közgazdász jelentkezett a társultmunka-szervezetekből, ezért joggal szögezhetjük le, hogy ez az oktatási forma egy sajátos kapcsolatot képez a Kar és a gazdaságunk között. Az egyetemi oktatás reformjának keretében ezután még jobban érvényre kell juttatnunk a tanácskozáson alapuló munkát, és arra kell törekednünk, hogy a diploma utáni tanulmányok minél jobban megfeleljenek az egyéni érdeklődésnek. Ugyanakkor az egyetem elvégzése utáni tanulmányoknak kell felölelniük társadalmigazdasági rendszerünk legidőszerűbb kérdéseit.

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a Közgazdasági Kar és a társult munka közötti befektetések egyben intézményünk egy új fejlődési szakaszát eredményezik. Az új regionális számítóközpont, a Közgazdasági Intézet és az Ügyvitelszervezési Intézet új helyiségei lehetővé teszik, hogy a közgazdasági képzést még hatékonyabbá tegyük, és ugyanakkor magasabb fokra emeljük a társult munkával kialakított kölcsönös együttműködést.

Rezime

Nova faza razvoja Ekonomskog fakulteta u Subotici

Ekonomski fakultet u Subotici je visokoškolska ustanova u sklopu Univerziteta u Novom Sadu. Osnovan je oktobra 1960. godine i sad predstavlja naučnu i najvišu obrazovnu ustanovu u oblasti ekonomskih i organizacionih nauka na području SAP Vojvodine.

Autori u ovom članku ukazuju na profil i zadatke ove institucije, kao i na njen razvoj od osnivanja do danas, pa i na perspektive daljeg razvoja.

Sa školskom 1977/78. godinom Ekonomski fakultet ulazi u novu, višu fazu razvoja. Poseban značaj imaju pri tom novi investicioni objekti, čiji je temelj položen septembra 1977. godine. Ove zajedničke investicije (Ekonomski fakultet, odnosno njegovi instituti, Industrija električnih mašina i agregata „Gorenje Sever", Kreditna banka — finansijske asocijacije udruženog rada subotičke regije i Skupština opštine: Ada, Bačka Topola, Kanjiža, Mali Iđoš, Senta, Subotica).

Autori ističu da zahvaljujući investicijama u koje je ušao Ekonomski fakultet u Subotici sa udruženim radom i koja vodi proširenju materjalne baze, uspostaviće se čvrsta veza obrazovnog, naučno-istraživačkog rada i materijalne pro-

izvodnje. Oslanjajući se na takav sadržaj rada koji odgovara programima razvoja privrede i društvenih delatnosti, — on će sasvim sigurno — obrazovati ekonomiste upravo na način koji odgovara stvarnim potrebama našeg socijalističkog samoupravnog društva.

Članak upoznaje čitaoce sa institucionalnim konceptom Ekonomskog fakulteta koji je koncipiran kao radna organizacija, koja je nastala udruživanjem rada i sredstava dve osnovne organizacije udruženog rada, naime udruživanjem rada i sredstava svoja dva Instituta (Ekonomski institut, i Institut za organizaciju poslovanja).

Proces odvijanja nastave na Fakultetu je dosta detaljno razrađen sa posebnim osvrtom na društvene okolnosti.

Zbog brzine kojom se danas nauka razvija u novoj fazi razvoja Ekonomskog fakulteta treba insistirati samo na prenosu onih znanja koji studentu daju ekonomsku logiku, ono što kod studenta stvara fleksibilnost, mogućnost za kreaciju i sl. Naučno-nastavni kolektiv treba da obogaćuje svoje znanje i da vrši permanentnu adaptaciju nastavnog plana i programa.

Iz članka saznajemo o mogućnostima i potrebi ekspanzije Ekonomskog fakulteta, pa i o njegovim specifičnostima u odnosu na druge slične fakultete u zemlji.

Posebno je tretirano u napisu mogućnost i karakter poslediplomskih nastava na fakultetu.

Summary

A New Stage in the Development of the Faculty of Economics in Subotica

The Faculty of Economics in Subotica is a high school institution within the University of Novi Sad. It was founded in October 1960 and is today the highest scientific and educational institution in the field of commerce and organization in Vojvodina.

The authors of this article tell us about the profile and tasks of the institution as well as about its development from the establishment till the present day, and the prospects of its further development.

In the academic year of 1977/78 the Faculty of Economics enters a new, higher stage of development. Special signicance is attached to heavy investments in new objects, the foundation of which was laid down in September 1977. These collective investments were undertaken by The Faculty of Economics, its institutes, the industry of electrical devices and agregates „Gorenje-Sever", the loan bank, the financial associations of associated labour in the region and the Municipal Assemblies of Ada, Bačka Topola, Kanjiža, Mali Iđoš, Senta and Subotica.

Owing to the investments shared by The Faculty of Economics and associated labour, the capital assets will increase and the ties between instruction, scientific research and material production will strengthen.

With the emphasis on programmes which will meet the demands of economy and the non-productive branches, the Faculty will no doubt, train economists capable to cope with the requirements of social self-managing society.

The article informs the reader about the institutional concept of the Faculty of Economics, which is laid down as a working organization established by assotiation of labour and funds of two basic institutes, the Institute of Economics and the Institute for the Organization of Labour.

The process of training on the Faculty is given in full details, with special regard to the social circumstances.

In view of the rapid progress of science the Faculty of Economics should insist on teaching those skills which will equip the student with creative working knowledge and flexibility. The teaching stuff should aquire new skills and know-how and adjust the course of training and instruction to current needs.

From the article we can learn about the necessity and posibilities of the expansion of the Faculty of Economics, and also about its uniqueness with regard to other similar institutions in the country.

The article also deals with the possibilities and character of post gradual training on the Faculty.

(J. J.)

Petar Ljubojev

A FILM KORSZAKA*

Miguel de Cervantes regényhőse, a hosszú lábú Don Quijote hosszas kóborlás és a kísérteties szélmalom kimerítő rohamozása után meggyőző ismeretekkel gazdagította az olvasót. Ez a félelmet és kishitűséget nem ismerő vitéz jelentette ki, hogy a legnagyobb bolondság az életet olyannak látni mint amilyen, ahelyett, hogy olyannak néznénk, mint amilyennek lennie kellene.[1]

Don Quijote a letűnt idők nyugtalan, kóbor lovagja (akinek a nevét mindig — nyíltan vagy rejtett formában — valamiféle szimbolikus értelemben említik) törékeny testében hordozott nyugtalanságával és egy megállapodott időszakon végighullámzó érzékenységével konok útkeresőként járja a bűvös körből és a felduzzadt folyó körülhatárolt medréből kivezető utat, amelyen az emberszeretet felfedett lehetőségei halmozódnak, mintegy kiutat keresve a sötét, szűk, omladozó, penészes, de a tudatunkban és a valóságban egyaránt előretolt szorongás-bástyájú várfalak közül, amelyeknek a miniatűr ablakaiból felröppen ugyan a tekintet, a téglarengetegbe és szokások közé falazott ember arca azonban rejtve marad. Ez az átoksújtotta nyugtalan vitéz látszólag eredménytelen rohamozásaival az emberszeretet lényegéhez vezető rejtett hidakat fedte fel egy összetettségében terhes időszakban, s ezzel mintegy kijelölt egy lehetséges kalandot, amit majd csak az új idők hozhatnak felszínre.

A klasszikus regény a meg nem ismert emberi lényeg áttekinthetetlen területét fedezte fel, mintegy kimondva a lényegbehatolás lehetetlenségét, a bemutatott kor sajátos jegyeinek megismerhetetlenségét, és a saját példáján szemléltette azt a törékenységet, ami elkerülhetetlenül egy olyan kor lezárulását jelöli, amelynek művészi szintű megjelenítője. Vajon az újabb idők művészi kalandja a megváltozott valóság nem várt kifejeződése? Vajon a teljes értékű művészi megjelenítéshez vezető út olyan sajátos jellegű volt-e, ami által a valóság tényleges képe végül is a legmegfe-

* Részlet a szerző hamarosan megjelenő, A film szociológiája c. könyvéből.

lelőbben jutott kifejezésre a mű szerkezetében, mintegy kifejezve a társadalmi átalakulás eredetiségét vagy éppen az újszerűség káoszát?

Vajon az újabb idők — kalandosságukkal, de ugyanakkor a lényegi megnyilvánulások keresésével — lehetőséget adtak az ébredező önérzet terében folyó megfeszített és racionalizált verseny vonzó és egyben elképesztő zabolátlanságának: a mechanizmusnak vagy az eszköznek, a szerszámnak vagy az önnön megjelenítésére alkalmas terméknek, a *filmnek?*

Vajon a film, az emberi létezés legújabbkori szemtanúja, tágra nyitja-e az élet valószerű nem pedig lehetséges formájának megismerése előtt a kapukat? Vajon annak az időnek az elkerülhetetlen szülötte-e, aminek először áll módjában önmagát olyannak látni, amilyen valójában (és ami saját lényegét a megjelölt lehetőségekkel ki is fejezi)?[2] Valójában nem ez feltételezte és formálta meg a világnak azt az egységes képét, amelyet a film elképesztően vulgárisan, de hihetetlen eredeti módon bemutat?

A kutatások kezdetére — amelyek számos kérdésre keresnek választ — serkentő hatással lehet Martin Heideggernek az a nézete, amellyel ez a filozófus Lukácshoz közeledik: nem a valamikori középkori világkép vált újkorivá — mondja Heidegger —, hanem maga az a tény, hogy a világ képi jellegűvé vált, egy új kor létezését jelenti.[3]

Ha a film olyan tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek igazolják az új világ lényegéből fakadó hajtást, illetve a világ lényegéből következik ez a kaland, amely a világot az élet tényleges megnyilvánulásaként mutatja be, akkor ez a mágikus doboz — amiből a vetítővászonra áramlik az élet — biztosíthatja a kor színvonalán való megjelenítést és a hétköznapok felismerésének jövőjét.

A mozgás szépségét megörökítő és reprodukáló csoda iránti lelkesedés ma már a múlté, amit a jelen ésszerűen elemezhet, azzal hogy meghagyja a közelmúlt emlékének, a feledhetetlen naiv és megismételhetetlen kezdet romantikus mosolyának és lelkesedésének. A gyakorlat szüntelenül elénk állít egy állandó nyugtalanságot és gyanakvást keltő kérdést: hol vannak a film határai? Vajon ott vannak-e, ahol a paraván mögül felsejlik az emberi lényeg látszólag meg nem sejtett kinyilatkoztatásával való manipuláció vége, ahol az elidegenedés kiúttalan labirintusába kényszerített degradált egyénnel kapcsolatos gondolatok rejtőznek, vagy pedig ott rejtőznek a megvalósított értékek, ahol a beláthatatlan lehetőségek mellett új hódításokra is lehetőség van? Vajon a film — amennyiben a gazdag valóságból kiragadott jellegtelen és lényegtelen jelenetek sorából áll — tudatosan törekszik-e az adott világ változatlanságának illúzióját kelteni, és ezáltal saját létét és szerepét egy silány társadalmi közegben biztosítani, illetve betölteni? Mert ha a valóság egészéből kiragadott képekkel csalogató játékszer a film, ami csak a felcicomázott hétköznapok deformált és beteges jelenségeit mutatja fel, akkor a saját szerepével kapcsolatos illúzió lerombolásával módjában áll újszerű ismereteket nyújtani a világról és demisztifikálnia önmagát.

A film nem csupán pillanatnyi kielégülést nyújtó játékszer, amely a kiábrándult remények ürességét hagyja maga után. Ha csak az lett és maradt volna, aminek ígérkezett — a felszínes, vásári látványosságra vágyó, naiv közönség szórakoztatója, minden olyan kritérium nélkül, amely lehetővé teszi, hogy térben és időben maradandót alkosson — akkor cirkuszi látványosságát hamarosan elfeledték volna. Az időnek ez a képi jellegű mágikus játékszere rendkívül lényegbevágó és újszerű tulajdonságokkal rendelkezik. Még akkor is, amikor a vásári attrakciók és görbe tükrök szintjén jeleníti meg a világot.

A társadalmi tudat és öntudat forrongásának, forradalmi átalakulásának válságos helyzeteinek és eltorzulásainak lényegét nem hagyhatjuk figyelmen kívül a film döntő pillanatainak, alkalmazkodásának és társadalmi fennmaradásának elemzésekor. A film jelenségének analitikus megközelítésekor elkerülhetetlenül hidakat kell kiépítenünk a társadalomban betöltött szerepe felé, függetlenül attól hogy a partra vetett hal hánykolódásának, vagy a hétköznapok zavaros tengerében való vergődés állapotában találjuk. Ha megfeledkeznénk a nem éppen szemet gyönyörködtető széthulló világ lényegéről és a feltartóztathatatlanul duzzadó forradalmi tudatról, amelynek századunk elején minden lehető módon ellenszegültek, akkor ez a kép sterilizációját és az egydimenzionális esztétika valóságra vetett tekintetének, sokak szerint az új művészet tekintetének az elhomályosulását jelentené.

A film által az első vetítéstől napjainkig megtett utat számtalan periódikusra osztották eddig a legkülönbözőbb célok és indítékok alapján. Gyakran a műszaki fejlődés ténye volt a döntő nem pedig a kép, amely állandóan új utakat keres a társadalmi változások teljességének bemutatására. Ezért a korábbi felosztások pontos időhatárai biztonságossá teszik a minőségi változások felismerését ennek az új társadalmi jelenségnek az életében.

Vajon ennek a társadalmi jelenségnek az életében olyan kifejezett változást jelentett volna a némafilmről a hangosfilmre való áttérés időszaka? A hang mindenesetre nagy nyereség a film számára. Kétségkívül új esztétikai eredmények létrehozását tette lehetővé, de műszaki újításként vezették be, és az adott társadalmi körülmények között nagyobb tőkebefektetést jelentett. A hang kezdeti bevezetésének ténye nem hozott magával azonnal egy újfajta viszonyulást művészetünkkel szemben. Ezért a művészetünkben bekövetkezett változást másutt, sokkal magasabb szinten, a film által követett vagy éppen megelőzött társadalmi változásokban keressük.

A filmtörténet változásainak, átalakulásainak hagyományos felosztását kétségbevonni, a kanonizált átmeneti időszakokat és határokat megkérdőjelezni, amelyek többé-kevésbé mindig megegyeznek még a jellegzetesen kritikus időszakok kisebb eltéréseitől függetlenül is, ilyen körülmények között szentségtörtésnek számít. Az ilyen felosztások csak azt igazolják, hogy a film társadalmi helyzetének nevében döntöttek a mű-

szaki újítások bevezetése mellett, amelyek az adott társadalmi helyzetnek csak egyik kifejezői voltak.

Az átlagos amerikai polgár jelentős dolgokhoz való viszonyulása — élete az ökölvívástól a földimogyoroig terjed, a különböző időszakokat a klasszikus horogütések időhatáraival, a csődtől való megmenekéléssel vagy a lottónyereményeivel méri — jutott kifejezésre a filmtörténet időszakolásában is, nemcsak az óceánon túl, hanem Európában, hazánkban is. A valódi társadalmi változások meghatározott időpontjai sem megbízható támpontok. A minőségi társadalmi ugrást jelentő időszakok többnyire nem választják el hajszálpontosan a túlhaladottat az újszerűtől. Az új jelenségek jelen vannak már a réginek az elmúlásában, ezért a legambiciózusabb időszakokra bontás sem mutathat ki pontos határvonalakat. A periodizációnak a termelési mód jellegzetes minőségi változásaira és a film kifejezésmódját kísérő esztétikai megformálásra kell támaszkodnia, ami a valóságos társadalmi viszonyok lényegét jeleníti meg. Tehát a film társadalmi érvényesülése új időszakának kialakításához elkerülhetetlenül meg kell találnunk a forradalmilag új viszonyok érvényesülésének, egy új tudat kialakulásának módját.

A filmforgalmazó üzletemberek 1927 októberében[4] egy olyan lépést tettek, ami a teoretikusok és a filmtörténészek szerint az új film létrejöttének időpontja és ami forradalmasította a filmnyelvet és a filmesztétikát. A hangosfilm megjelenéséről van szó.[5] A hang a némafilm kifejezett komplexuma volt és többé-kevésbé a film kifejezésmódjának részévé kellett válnia. A hangosfilm megjelenésének ténye olyan látványosság volt, ami lelassította a némafilm által tökéletességre vitt kifejezőeszközök érvényesülését. A némafilm fejlődése megállapodott, a hangosfilmek készítői pedig nem sokat törődtek az esztétikával. A helyzet csak néhány évvel később kezdett javulni, amikor a hangot elfogadták a kifejezőeszköz részének. Ami a némafilmben a legfontosabb volt, az továbbra is a film kifejezésmódjának elkerülhetetlen támasztéka maradt, és közben kibővült egy új dimenzióval, a műszakilag tökéletesített hanggal.

A hangosfilm éppen a film válságának idején jelent meg. De megjelenésének oka az amerikai banktőke hatalmas gépezetének abban a vágyában rejlik, hogy mindenképpen be akart hatolni az akkor még jelentéktelen, de egyre jobban jövedelmező filmiparba. A válság rövid időn belül elmúlt. Azonban az a társadalmi helyzet, amelyben a filmipar elfoglalta az őt megillető helyet, semmilyen lényeges forradalmi változást sem hozott felszínre, hanem még ennek a társadalmi terméknek a fejlődése is elősegítette a dolgok megszokott menetét, ezentúl pedig racionális fejlődés jellemezte a film kulturális tömegcikké válásának időszakát.

Az általános megközelítésnél alkalmazott periodizációnkban kerülni fogjuk a pontos és ezért tartalmilag nem megfelelő dátumszerű határokat, amelyek sohasem mutattak rá jelentős összefüggésekre, főleg nem olyan változásokra, amelyek elkerülhetetlenül jelenvalónak bizonyultak

egy olyan társadalmi tevékenység fejlődésében, amely megköveteli az eredmények eléréséhez vezető folyamatok tényezőinek figyelemmel kísérését.

A film társadalmi érvényesülésének előtörténete az első képsorok tökéletesítésével és a nagyközönség előtti vetítésével kezdődik és tart egészen a filmalkotások társadalmi forgalmazásának mechanizmusában elfogadott iparszerű előállításuk bevezetéséig. Az az időszak, amikor a film a szórakoztatás és nevelés eszközévé kezdett válni, és amikor a népszerűsítési gépezet kezdett hozzájárulni ahhoz, hogy a filmet olyan attrakcióként fogadják el, amely állandóan jelen tud lenni a közönség tudatában, valójában egy látványosság bizonytalanságának a végét és a film egy sokkal magasabb szintű társadalmi jelenlétének kezdetét jelzi.

Egy évtizeddel az első filmelőadás után megkezdődött a film tartós elismeréséért folyó harc.

Az első időszakot a kiharcolt kezdeti társadalmi helyzet jellemzi. A film olyan kifejezésbeli lehetőségeket mutat fel, amelyek arra utalnak, hogy az nem a színházi tapasztalatok összességének vagy valamilyen más művészeti ágnak a tükröződése. A köznép szórakoztatójává válik, aminek ebben az időszakban nem volt sajátosan jellemző szórakozási lehetősége az elmaradott cirkuszi előadásokon és a kis, nyomorúságos vándorszínházak bizonytalan előadásain kívül. A kis üzletemberek pénz- és tekintélyszerzés lehetőségét látták benne, a művészek pedig — a vándorszínházak és cirkuszok egyre nyilvánvalóbb válságában — a filmet utolsó lehetőségként ragadták meg. A filmgyártás központjának az Egyesült Államokba való áttevődése a kezdeti korlátozottság ellenére sokkal kiterjedtebb lehetőségeket hozott felszínre. A filmgyártás teljesen átadja magát a profitszerzésnek, és a legolcsóbb szórakozást nyújtja, primitív és melodramatikus tartalmakkal oszlatja el a hétköznapok hadseregének megkövesedett gondjait, akik ily módon aprópénzért jutnak hozzá „nagy álmaikhoz". Éppen amikor ennek a világnak a válsága egyre nyilvánvalóbbá válik, a tőkések a társadalmi ámítás eszközévé teszik. A látszólag hatalmas és változatlan emberi lét tele van a szétesés repedéseivel. A megosztott tömeg, amely még érezte saját erejét, a társadalmi és egyéni káosz konglomerátumát hozta létre. A nyugtalanság egyrészt kisebb-nagyobb válságos helyzetekkel teli drámát hozott magával, másrészt életre hívta azoknak a humanizmusát, akiknek nem volt mit veszteniük a versenyben, hisz azon a szinten, ahol találták magukat csak megnyerhették a történelmi jelentőségű, döntő küzdelmet. A film pedig naivan és látszólag őszintén támogatta a jó eljövetelét, amit karbatett kézzel kell kivárni.

Van még egy dolog ebben az időszakban ami döntő hatással volt a film felemelkedésére. A hagyományos művészeteket olyan változások rázkódtatták meg, amelyek a megállapodott jelenségek szétzúzására irányultak. Az elfogadottnak a tagadása vált az elkötelezettség legjelentősebb tényévé. Az erkölcsi normák válsága és az új világ új lehetőségei

kérlelhetetlenül rányomták bélyegüket a klasszikus művészetekre. A morális katarzisok és a lerombolásra váró körülhatárolt világba való menekülés számos hagyományos ellen irányuló mozgalomnak nyújtott lehetőséget a kibontakozáshoz. Elkerülhetetlenül egy légüres tér alakult ki. Ilyen körülmények között találta magát ez a félig művészeti jelenség, ami a műszaki fejlődésnek köszönhette létrejöttét. Egyelőre a képzelet, a reménykedés, a komikus önhittség és a kihangsúlyozott kisebbségi érzések szelepeit szabadítja fel. A pillanatnyi megtorpanás, vagy éppen a klasszikus művészeti hanyományok megállapodottságára való rákérdezés időszaka volt ez, amikor a film egyértelműen az események központjának vette irányát, hogy eredeti és minden dísztől mentesen, a múlt ballasztjait maga mögött hagyó fellépésével mutatkozzon be.

A film ebben az időszakban nem volt olyan helyzetben, hogy ragaszkodott volna a klasszikus művészetek csúcspontján való megállapodáshoz, nem szándékozott egy helyben maradni az Olümposzon, ahonnan — mint addig hitték — soha és sehova sem lehet lezuhanni, főleg nem egy olyan új szellemi áramlat mélységébe, amely a hagyományos művészetek ellen irányul és a valóságban lerombol minden változatlansággal kapcsolatos illúziót.

A film esetlenül és nehézkesen, gyakran képzetlen üzletemberek és kétes értékű művészek lelkesedésétől elragadva tört utat a világot rózsaszínben látók és az érdektelenség érvényesülése előtt. Ezekbe a rongyokba öltözve és az alkotók tudatára nehezedő klasszikus művészet komplexusától szabadon kopogtatott a művészet kapuján, éppen abban a pillanatban, amikor a hagyományos művészet a legnagyobb káosz közepette várta az új születését. Beleveszett a bejáródott dolgok menetébe, nem igyekezhetett megszabadulni azoknak a mentalitásától, akik felkarolták és életrekeltették abban a reményben, hogy lebilincselő képet nyújt majd a világról, vagy egy lépést jelent majd az életről alkotott idealizált képek és rejtett álmok felé.

A film egészen mást nyújtott. A legkülönbözőbb tehetségű és érdeklődésű kísérletezők táptalajává vált. A filmesek számára — kezdve azoktól, akik ebben az új művészeti ágban a rég elfojtott és állandóan kétségbe vont, saját maguk által zseniálisnak vélt szórakoztató jeleneteik életrekeltési lehetőségét látták, egészen a művészekig, akik a filmben a mindaddig helyettesíthetetlen klasszikus művészet lerombolóját fedezték fel — ez a megjelenítési mód a külvilág elviselhetetlen látványának kifejeződését tette lehetővé.

Ezért nem meglepő, hogy a film már az első világháború előtt két különböző csoport színterévé válik. Az egyiket a vásári szórakoztatók, bohócok, bűvészek és a kisebb kabarékban fellépők képezik, a másikba a művészek, elsősorban a festők, színházi rendezők, kritikusok és költők tartoznak.

Az első átmeneti időszak egybeesik az első világháborúval, ugyanis a háború nem szakította meg a filmgyártás menetét. A filmeket részben

háborús propaganda céljára is felhasználják, főleg az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában. Ebben az időszakban számos alkotó hagyja el Nagy-Britanniát és települ le az óceánon túl. A nagy lelkesedésnek ugyan vége szakadt, de az érdeklődés a film iránt tovább fokozódott, mert rájöttek, hogy más célokra is fel lehet használni.

A második időszak a nagy világégést követő évekkel kezdődik.

Az elsőtől eltérően ez az időszak a világ filmgyártásának felemelkedését, megállapodását és visszaesését foglalja magába. Tény, hogy az első időszak a fokozott fejlődés és a határozott érvényesülése hirtelen megszakadását mutatja.

A második időszakot mindenekelőtt az jellemzi, hogy ez a művészeti ág erőteljes fejlődésnek indult mindazokban az országokban, amelyekben már régebb óta táptalajra talált. A filmművészet megújhodása olvasható ki a forradalmi és életerős szovjet kinematográfia létrejöttéből. Ennek a minőségileg új és nélkülözhetetlen eredménynek a jelenléte hatást gyakorolt a polgári társadalmak filmgyártására is.

Az uralkodó szellemi áramlatok befolyása egyre szembeötlőbb. A polgári társadalom nyugtalansága a filmipar anyagi alapjainak lázas sietségű létrehozásában fejeződik ki. Ez az iparág nagyszerűen kamatozik és az sem lényegtelen, hogy lehetővé teszi a tőke sokkal alaposabb behatolását a tömeghatás céljából, amit a tömegek, elsősorban az olcsó szórakozást keresők tudatának befolyásolásával lehet elérni. Ebben a koordináták meghatározta térben jönnek létre a kigondolt esztétikai fellendülések. Természetesen a képzeletbeli fellendülések mellett meghatározott értékek is születnek. A nagy hatású és emelkedést mutató forradalmi kinematográfiával szemben — az első szocialista forradalom utáni időszakban — ugyancsak a saját fejlődésük eredményezte minőséggel tűnnek fel másutt is a film művelői.

A gazdasági világválság a filmgyártást is érinti. A film erőteljes fejlődésének idején, amit számos értékes alkotás létrejötte kísér, következett be a filmgyártás és a mozilátogatás válsága. A film fejlődésének ekkor adott egy új lökést a hang bevezetése.

Az európai film továbbra is versenyképes maradt az óceánon túli filmgyártással szemben. A kifejezetten avantgard jellegű szovjet filmmel szemben ott találjuk az észak-európai országok, Franciaország és Németország filmgyártását. A jellegzetes német expresszionizmus a társadalmi tudat morális kiúttalanságának következtében jelentkezett, bár a hétköznapok egyformaságából való menekülést ábrázolta, mégis be tudott hatolni egy életformába. Az új megrázkódtatásoknak, a nemzetek új próbatételének megsejtése egyre szembeötlőbbé válik Vine Murnau és Lang filmjeiben.

Bár a szovjet filmgyártás később kezdte el a költséges hangosfilm készítést,[6] a jóval hosszabb ideig tartó némafilm időszakában is fokozottan nő az alkotók érdeklődése a forradalmi gyakorlattól ihletett és serkentett filmezés iránt.

A válság első jelei a társadalmi légkör átalakulásának következményei voltak. A nagy tisztogatások, de ugyanakkor a gyanúsításokra, vádaskodásokra és gáncsoskodásokra való válaszkeresés éveiben ez az alkotótevékenység sem tudott lépést tartani a fejlődéssel, pedig kezdetben fejlődése olümposzi magaslatot ígért. Az olyan filmek, mint Eizenstein Alekszandr Nyevszkij című alkotása[7] — egy összetett és az emberi egyént degradáló és lealacsonyító társadalmi helyzetben jöttek létre — tanúskodnak e fejlődés gyors lezárulásáról, és annak az új áramlatnak a jelentkezéséről, amely sablonossá, üressé és erőtlenné tette a filmgyártást.

A harmincas években nagyot fejlődött az amerikai film. Az amerikai társadalmat jellemző morális válság a kereslet és kínálat törvényét, a gyors meggazdagodást teszi meg erkölccsé, és a magamutogató látványosságot ígérő filmeket helyezi előtérbe. A jómodorú kritika szórakozássá válik. A bűnügyi film hangsúlyozott szerepet kap. A közönség a gengszterek lebukását szereti látni, de a megvásárolható, gyáva és feladata ellátására alkalmatlan rendőrséget is a géppisztolyok és revolverek erejével uralkodó klánokkal együtt. Mákonyként bódít a Vadnyugat romantikája. A népszerű filmek harmadik csoportját a heroinélvezőkről készült melodramatikus alkotások képezik, akik összeverekszenek és a kisvendéglők hétköznapjainak életét élik, amelyekben a jólelkű, de az általános gazdasági válságtól terhelt világban elveszett bűnözők részegeskednek. A filmrendezők legnagyobb gondja arról gondoskodni, hogy a szerencse végül mindig bekopogjon a főhős ajtaján és a film a már megszokott hollywoodi happy enddel végződjön. Ez vált a filmezés legfontosabb mozzanatává. A happy end éppen elegendő ok a pénzeszközök befektetésére és egy irányított társadalmi feladat véghezvitelére. A társadalmi feladat pedig nem más, mint bemutatni a lehangoló és szürke hétköznapokat felváltó szerencsés napokat egy változatlan társadalmi közegben.

Az európai helyzet válságba sodorta a filmet. A gazdasági válság idején állandóan felülvizsgálták a piacot és a közönségigény alakulását. Ebben az időszakban a filmesztétikát a filmgyártás gazdaságossága diktálta. Ennek a jellegzetes időszaknak a filmjei tartalmilag leginkább a nyugtalan tengeren hánykódó úszó sorsával fejezhető ki. Ezzel ellentétben számos olyan példa is akad, amikor nem távolodtak el a parttól, de így is veszélybe kerültek, mert magával ragadta őket a látszólag nyugodt víz örvénylése.

A második átmeneti időszak a második világháború idejére tevődik, amikor is a háborútól csak közvetetten érintett országokban a filmgyártás a háborús uszítás és a hadsereg szórakoztatásának szolgálatába lépett.

A háború befejeződése számos országban a film kétirányú fejlődését ígérte. A korábban jelentős eredményeket megvalósító filmgyártók a „katonai szükségletek" megszűntével egy kevés kockázattal járó utat választottak: visszatértek a régi jó időkhöz, ami jóval magasabb színvonalat ígért a háború alatti megfeszített tevékenység miatt.

A harmadik időszak a háború befejeztével veszi kezdetét. Kétségtelen, hogy az egyes országok filmgyártása minőségileg sok újat adott, és jól érvényesült.

Az olasz neorealizmus példája támaszthatja alá legjobban állításunkat. A nemzeti lét morális csődjével szembeni ellenállás nagyszerű tolmácsolójaként és kifejezőjeként jött létre, és a rezignáció, az apátia elleni lázadás személyesült meg benne. Kezdetben csak félénken, de később mind határozottabban fejeződött ki benne az emberi méltóság igazi forrásainak és a kiéhezett munkásosztály egyszerűségében is megragadó összetartásának keresése. Az irodalmat szem előtt tartó neorealista film új képet nyújtott a válságról, kifejezésre juttatta a szűkös társadalmi körülmények, a sokoldalú jellemek, az emberi együttérzéssel és barátsággal mindig bőkezűen bánó szegények és proletárok életének költészetét és szépségét.

A neorealizmus esztétikája nem maradt meg az olasz filmgyártás határai között. Európa egyes részein — a rombadöntött családi otthonok és a bánat vidékein — a háborús vihar elmúlta után a filmgyártás terén az úgynevezett sötét realizmushoz vezetett, ami egészen más volt, mint ami a francia realizmust jellemezte, bár az a háború előtt számos alkalommal tért vissza az élet perifériájára szorult, elveszett emberek életéhez.

Az Európától távol eső új háborús színtér nagyszámú amerikai filmre rányomta bélyegét: a zenés, humoros filmek érvényesültek. A western, ennek a kinematográfiának a legteljesebb műfaja — ekkor erősödik meg és válik látványossá.

Az ázsiai háború és a rosszindulattal átszőtt napi hírek iránti érdeklődés sem vonhatta el az érdeklődést az addig ismeretlen japán filmtől. Lehetőség nyílt, hogy ez a nagy filmgyártás kitörjön az országhatárok közül. A japán film az emberi egyén új lehetőségeinek keresésével és érvényesítésével hozott meglepetést, amit egy univerzális következtetéseket ígérő társadalmi közegbe ágyazott.

A japán film nagyban hozzájárult ennek a minőségileg új időszaknak kialakulásához. Jellegzetes értékeivel és tulajdonságaival emelkedett ki a többi közül. De ennél sokkal többet is nyújtott. Annak az időszaknak a jövetelét jelezte, amely majd a 60-as évek elején következett be.

Az 50-es évek lengyel filmje nem maradhat említés nélkül, ha a film felemelkedéséről beszélünk. Az 50-es évek közepe táján a szocialista táborban végbement események reakciójaként jelentkezett, és egy olyan népnek a még be nem hegedt morális kétkedéseit fejezte ki, amely a felszabadító jellegű és győztes háború végét fellélegezve és a szörnyű népírtás sebeinek gyógyulását várta. Felfedte a fiatal varsóiaknak a háború végén bekövetkezett értelmetlen tragédiáját is. Ezek a dolgok vetnek fényt arra az állandóan jelen levő mellékízre, ami többnyire minden lengyel filmes hőseinek életében jelen van. Többnyire mindig az azonosan végződő filmek szerves részeként jelentkezett: a főhős kivégzése egy sze-

métdombon vagy a városi csatornahálózatban. Bár az alkotók nem mindig voltak tudatában annak, hogy mi is vezérelte őket egy ilyen üzenet közvetítéséhez, mégis olyan megrázkódtatást fejeztek ki, ami nagyon sokáig foglalkoztatta ezt a népet. Így jött létre az úgynevezett lengyel fekete sorozat, ami annak az időszaknak a legértékesebb szocialista filmjeit foglalja magába. Ennek a meglepően eredeti hullámnak a létrejöttét a zsdanovizmus gyors felszámolása tette lehetővé, ami az értelmiségi réteg egy részében ment végbe.

A film agóniája az ötvenes évek vége táján kezdődött. A televízióval folytatott küzdelme során (bár az ötödik évtized kezdetén a film nagyon életképes volt és műszaki fölényét olyan újdonságok bevezetésére használta fel, amelyeket később a filmgyártás és szállítás költségessége miatt nem alkalmaztak) elgyengült, mert a két legfontosabb területen elvesztette a küzdelmet. A film a mozgást tökéletesen visszaadta. De nem tudott behatolni a családi életbe, mint azt a televízió tette, ahol még azok is nézik, akik egyébként nehezen szánják rá magukat egy-egy mozilátogatásra. Ezenkívül a társadalmi méretű befolyásolásra alkalmas propagandaeszközként a televízió sokkal eredményesebb lett.

Hosszú agónia után az Egyesült Államok fejlett filmgyártásában módosult ennek a művészeti ágnak a társadalmi feladata. A televízió széleskörű elterjedésével sem tudta helyettesíteni az ideológiai exportra alkalmas és jelentős szerepet betöltő filmet. Így ez utóbbi csak akkor állta meg ismét társadalmi helyét, amikor jelentős kiviteli cikké vált. De erre csak jóval később került sor.

Megemlíthetjük még, hogy ebben az időszakban a mennyiségileg felfejlődött szovjet filmgyártás elég szűkkörű volt, mert elsősorban nevelési, propaganda és kulturális célokat szolgált.

A negyedik időszak több mint egy évtizedig tartott, és kiterjedt az egész hatodik évtizedre. Az újabb fellendülés elsősorban a megújult francia filmnek köszönhető, majd pedig az átalakult olasz filmgyártásnak.[8] Az emberi egyén tudatára ébred a térben és időben való elveszettségének, megsemmisülve érzi magát a műszaki haladás tökéletességének mítoszától. Ezeknek az időknek az elidegenült és magáramaradt értelmiségi tudata önmaga elidegenedésének és semmivé válásának okait keresi. A korszerű ember kétkedései egy meghatározott társadalmi környezetbe ágyazva az új filmművészeti kutatások tárgyává válnak, és a nekik megfelelő formában ki is fejeződnek. A hagyományos formákkal való hasonulás nagy lendületet kapott, és gyakorlattá vált. A megszokott és idejétmúlt formákat újak váltják fel, amelyek nagyszerűen vallanak a társadalmi állapotról. Ennek a jelentős minőségi eredményeket felmutató időszaknak a rövidsége azzal magyarázható, hogy a világot csak egyetlen dimenziójában jelenítette meg. De ez az időszak nem zárult le a saját egydimenzionális jellegét kihangsúlyozó világ elsorvadásának bemutatásával.

Ha ezt a vonulatot tovább vizsgáljuk, mindenképpen ki kell térnünk

a csehszlovák filmre, valamint a jugoszláv alkotásokra, amelyek minőségileg újat adtak, de nem erősödtek meg eléggé. A formabontás éppen ezeknek az eredményeknek a következtében vált összetettebbé. Hogy miért nem vált valóra az, ami új értelmet adhatott volna a korábbi formák széttagolásának és ami reményt adhatott volna egy utópia valóra válásához, annak okát több helyütt kell keresnünk. De egyelőre azoknak a szerzőknek a teremtő ereje volt a lényeges, akik a klasszikus és megcsontosodott formák lerombolásának első időszakában kiégtek.

A hetvenes években a magyar film is kifejezett eredményeket ért el. Az embernek a történelem során való elidegenedését korszerű eseményekkel fejezték ki. A múltból merített általános témát a film úgy közvetítette, hogy az emberi történelem koordinátái közé zárt egyén végtelen elidegenedése elleni tiltakozást tette meg korszerű kiindulópontnak. A lengyel filmtől eltérően, amely az ötvenes években a háborús évek népirtásának reflexióit hozta felszínre, de a hatvanas évek csehszlovák filmjétől is függetlenül, amely a nemrégiben letűnt személyi kultusz glorifikálása elleni tiltakozást ábrázolta minden kilátástalanságával és veszélyével, a magyar film nemcsak egy rövid reflexióként tűnt fel a világ filmgyártásában. A múlt és a jelen összetett kérdéseinek elmélyült párbeszédei hívták életre.

Az új (a harmadik) átmeneti időszak már néhány éve tart és napjainkban az új amerikai rendezők előtérbe kerülésének vagyunk szemtanúi. Filmjeiket egy erkölcsi traumáktól és hétköznapi önmagára ébredéstől átszőtt valóság termékeiként, a tömegkultúra exportlehetőségének fogták fel, de életerősebb alkotói elkötelezettség eredményei, hisz a hagyományossá vált és bejáródott hollywoodi viszonyok és filmgyártás lerombolására törekszik. Az elemzett társadalmi jelenségeket nem kérdőjelezi meg, de minden visszás jelenséget szégyenoszlopra helyez. Azonban ez a szégyenoszlop igen gyakran szórakoztató és csalogató jelenségek látszólagos kipellengérezőjévé válik.

Valahogy ilyen a kép világának illusióját keltő filmről kialakult szemléletünk, bár el kell ismernünk, hogy egészen sajátos módon mutatja be azt a világot, amely olyannak szeretné magát a vásznon viszontlátni, mint amilyen lenni szeretne. A film rövid jelenléte, habár nem garantál nagy eredményeket, megmarad mindazokban az alkotásokban, amelyek felfedik a hetedik művészet arculatát és fonákját.

Don Quijote a kérkedő és törékeny gáncs nélküli lovag a maga idején egy világot fejezett ki, és az élet végességének tudatában egy jövőben tervezett kiránduláshoz építgetett hidat képzeletében. Don Quijote-hoz hasonlóan meglehet, hogy a film is lemezteleníti a világnak az önnön értékeivel kapcsolatban táplált illúzióit. Ezzel ellentétben a film valószínűleg szélmalomként szegült szembe, hogy a hétköznapok vásári látványosságú tükréből előtűnő kép változatlanságának látszatával rámutathasson az általa bemutatott világ leplezetlen lehetőségeit társadalmi spanyolfalak mögé rejtő parciális és primitív rendezők alantas szerepére.

Vajon sikerült-e korunk e látványos útitársának — amely a neki kiosztott szerepek és valóságos lehetőségek között feszül — meglelnie saját arcát?

Vajon a film képeivel valóban egy új kor feltűnését jelezte?

Fordította *Garai László*

Jegyzetek

[1] Miguel De Cervantes Saavedra (1547—1616) közismert regényéről, a Don Quijote-ról van szó. Heinrich Heine, a költő az 1837-es kiadás előszavában írja, hogy a Don Quijote-i magatartás komikussága abban nyilvánul meg, hogy a nemes vitéz a régmúlt időket akarta feltámasztani, de tapasztalnia kellett, „hogy háládatlan dolog az, amikor valaki túl korán akarja jelenné tenni a jövőt."

Lukács György A regény elmélete című könyvében éppen Cervantes művének és a klasszikus regény más képviselőinek elemzése alapján alakítja ki jellegzetes regénytipológiáját a hős és a világ közti kapcsolat alapján. Lucien Goldman Lukács nyomdokain haladva fogalmazta meg néhány hipotézisét „amelyek a regény klasszikus szerkezetének és az irodalom anyaga szerkezeti változásainak egybevágóságára vonatkoznak, valamint eddigi fejlődésük párhuzamaira". (Lucien Goldman: Pour une sociologie du roman, Párizs 1964. 6. old.)

[2] Különös figyelmet érdemel Jean-Louis Riepevrout-nak az amerikai westernről írt könyvének előszava, amelyet André Bazin filmkritikus fogalmazott meg. Bazin bevezetőjében a következőket mondja: „A westernnek, ennek a sajátos műfajnak minden bizonnyal valamiféle titkot hordozójának kell lennie, titoknak, amelyek a film lényegével azonosak... A western egy mitológia és egy kifejezőeszköz találkozásának eredménye... A szecessziós háború a tizenkilencedik század történelméhez tartozik, de a western a legmodernebb idők trójai háborúját elevenítette fel benne. A filmtörténet ezenkívül csak még egy epikus formát ismer, a történelmi filmet. Az amerikai és orosz film epikus jegyeinek összehasonlítása és a stílusaik elemzése kétségkívül meglepetéseket hoznak mindkét esetben a cselekmények történelmi lényegét illetően. Célunk csupán felhívni a figyelmet arra, hogy a cselekmény hasonlósága semmilyen kapcsolatban nincs a stilizálásukkal. Vannak egészen rövid tartamú legendák, amelyhez egy fél nemzedék is elég, hogy megfilmesítve egy egész korszakká érleljék. Az olyan események mint a nyugat meghódítása és a szovjet forradalom, tele vannak történelmi mozzanatokkal, amelyek egy rendszer, egy civilizáció kialakulását fémjelzik. Mindegyiknek sikerült kialakítania a maga erkölcsét, rátalálnja saját léte forrásán — mielőtt az még zavarossá, szennyezetté vált volna — egy olyan törvényre, amely rendet teremt a káoszból, elhatárolja az eget a földtől. Valószínűleg a film volt egyedül képes ezt kifejezni és valódi esztétikai dimenziót adni neki. Nélküle a Nyugat meghódítása megmaradt volna apró törté-

neteknek, sokkal alacsonyabb szintű műfajnak, ehhez hasonlóan a szovjet művészet sem volt képes festészetével, regényeivel jobban bemutatni saját nagyságát, mint a film. Hisz a film előtt kezdve a kor sajátos művúszete". (Jean-Louis Rieupevrout, Le ou le cinema americain per exellence, Les editions Cerf, Párizs 1933. 16—17. old.)

[3] Martin Heidegger: Doba slike svijeta, Razlog Kiadó, Zágráb, 1969, 21. old.

[4] Az első hangosfilm címe: The singing fool.

[5] A filmgyártás üzleti jellegéről a 20-as években tértek át a széles körű közvélemény befolyásolással való üzletelésre, ami csúcspontját a némafilmről a hongosfilmre való áttéréskor érte el. A filmet az élet bemutatására még alkalmasabbá tevő segédeszköz egy egész sereg filmembert és alkotót késztetett ellenállásra, annak bizonygatására, hogy a hangosfilm térhódításával el fog veszni annak az eredeti művészetnek a közvetlensége, amely a pantomim felhasználásával hihetetlen lehetőségeket fedett fel világunk lényegének bemutatására. Mások viszont derűlátók voltak, annak ellenére, hogy a némafilmről a hangosfilmre való áttérés néhány évtizeddel visszavetette a filmezést. A tökélyre vitt némafilmet fel kellett áldozni a hangosfilm első esetlen és bizonytalan lépéseinek, amelynek kifejezését megnehezítette a primitív technika és a művészi alkotásra való nagyfokú alkalmatlansága. De ez a hirtelen átmenet nagyon sok időt és lendületet igényelt. A hangosfilmre való áttérés okai minden bizonnyal az embernek abban a kimeríthetetlen szükségletében rejlenek, ami állandóan új lehetőségek felfedésére készteti. Természetesen emögött nagyon alantas motívumok rejteznek, a hétköznapok állandó profitéhsége, függetlenül ennek az iparágnak a sajátosságaitól.

Az amerikai üzlet körében nagyon sokáig folyt a harc azért, hogy a filmet társadalmilag irányíthassák, és hogy a filmgyártást tudatosan beprogramozhassák az állandó szórakoztatásra, a közvélemény érdeklődésének és figyelmének elterelésére. Kezdetben — mivel a film nem sok hasznot hajtott — többnyire az egyszerű és perifériára szorult tőkések kezén volt, akik nem sokat jelentettek ennek az országnak gazdasági életében. Ezek a kisebb gazdasági erővel rendelkező üzletemberek saját előjogaik megőrzése végett összefogtak, hogy ellentállhassanak a finánctőke lappangó veszélyének, amely szerette volna megkaparintani ezt az egyre többet ígérő ágazatot. Hogy a hangosfilm feltalálásának ténye nem volt a legjelentősebb indítóoka annak, hogy radikálisan megváltozzon a film, arra rámutat az a tény is, hogy ez a találmány néhány éven át hevert az egyik filmvállalkozó fiókjában. A kis üzletemberek a finánctőkétől való félelmükben — ami azzal fenyegetett, hogy beavatkozik a filmgyártásba — megegyeztek abban, hogy nem alkalmazzák a találmányt. Viszonzásul mindannyian pénzelték a találmány birtokosát, aki előre jelezte nemcsak a némafilm bukását, hanem az ilyen filmgyártással foglalkozók csődjét is. A némafilm expanziója idején létrejött nem mindenben tökéletes találmány, a hangosfilm nem talált azonnal megfelelő talajra. De néhány évvel később, amikor a filmgyártás első válsága jelentkezett, már senki sem tétovázott. A hangosfilm mentőövként szolgált, illetve olyan csengő volt, amely az alaposan megváltozott filmgyártás folytatását jelezte. Az új csoda — bármennyire is süllyedt a ko-

rábbi filmgyártás színvonala alá — elégnek bizonyult ahhoz, hogy ismét megteljenek a mozitermek és kifizetődővé váljon a filmezés. Ezért eredménytelennek bizonyult a filmalkotóknak az a törekvése, hogy előbb vegyék fontolóra, hogy mit is lehetne tenni, mielőtt felszámolják a némafilm gyártását. A hangosfilm nagyon is megfelelt a filmgyártásnak, ami a nagy expanziót követően került válságba, amiből csak a csoda menthette meg.

A finánctőke alig várta a lehetőséget, hogy bekebelezhesse a filmgyártást és a spontán társadalmi szórakozásból irányított társadalmi hatótényezőt fabrikáljon, ami egyébként rendkívül jövedelmező is. A hangosfilm bevezetéséhez nem volt elég csupán egy döntés, hanem azokra a milliókra is szükség volt, amelyek a filmgyártás tulajdonosainak a hiteleibe voltak befektetve. Akié volt a filmgyártás, az irányíthatta a filmezést. A küzdelmet viharos leszámolás jellemezte. Vesztesei látszólag nem voltak. Hisz a kis filmvállalkozók megmaradtak a gyártás hordozóinak, de az amerikai mágnások finánctőkéjének hatáskörébe kerültek. Amikor Johnson megszólalt, illetve elkezdett énekelni az első hangos filmben — a technikai újítás sikere és sikertelensége körüli fogadkozások idején — már minden el volt döntve. Meghosszabbodhatott a film létezése, mert pénzügyi támogatást kapott, és új társadalmi szerepet töltött be. Szorosan kapcsolódott ahhoz a társadalomhoz, amelyben hatott. A status quo spontán és gyakran esetlen védelmezőjéből jelentős és helyettesíthetetlen ideológiai fegyver lett egészen a televízió térhódításáig.

Adatainkat Jezsi Teplic filmtörténetéből merítettük, amelyben a letűnt gazdasági versengések számos jellemző mozzanata helyet kapott. (Jezsi Teplic: Isztorija kinoiszkusztva 1928—1933. III. kötet, Progressz Kiadó, Moszkva 1971. III. fejezet, 30—48. old.)

[6] Bár a szovjet filmgyártásban Nyikolaj Eko Út az életbe című filmjétől kezdődően alkalmazták a hangot, mégis határozatlanság és tapasztalatlanság jellemzi. Függetlenül attól, hogy bevezették a hangot, még mindig elkülönítették egymástól a jeleneteket, hogy a néma filmek mintájára feliratokkal tájékoztassanak a cselekményről, a filmhősök érzelmi állapotáról stb. Ez a film 1931-ben készült.

[7] Szergej Mihajlovics Eizenstein filmje, az Alekszandr Nyevszkij a legendás hírű hadvezér szavaival fejeződik be, amelyeket a németek fölött aratott győzelem után mondott ki: „Menjetek és mondjátok el mindenkinek, hogy Oroszország él. Hadd jöjjenek félelem nélkül a vendégeink. De ha valaki karddal jönne, az kard által fog elveszni. Így jött létre és így is fog megmaradni a mi orosz hazánk." Nem véletlen, hogy ilyen tartalmat választottak annak idején ennek a látványosan feldolgozott filmnek. 1938-ban a háborús veszély közeledtekor készült. Ezzel vette kezdetét a szovjet filmgyártásban az az irányzat, amely a szovjet ember hazaszeretetét közvetítette a film nyelvén. Később az ilyen filmnek értéktelen propagandaként árasztották el a mozikat és készítették fel a nemzetet a korabeli európai helyzethet való viszonyulásra. (Idézetünket Eizenstein válogatott műveiből vettük: Szergej Eizenstein, Izabrannije proizvegyényija v seszty tomah, Iszkusztvo Kiadó, Moszkva 1971. 196. old.).

[8] Itt mindenekelőtt Ingmar Bergmannak a tevékenységét kell kiemelni, aki az olaszokkal, Michelangelo Antonionival, Luciano Viscontival és Federico Fellinivel, valamint a francia hullám alkotóival — akik közül Jean-Luc Godard, Francois Truffaut, Alain René, Claude Chabroul és mások érdemelnek figyelmet — együtt képviseli az új filmet.

Itt nem vettük figyelembe az angol film későbbi eredményeit, amely ugyan felmutatott egy-egy alkotást, de egészében véve az új jelenségek nem szövődtek irányzattá. Mindenesetre érdekesek azok a filmjeink, amelyek az angol munkásosztály osztálytudatáról vallanak.

Rezime

Doba filma

Suština ključanja, revolucionarnog vrenja, kriznih situacija i deformiteta društvene svijesti i savjesti, ne može se mimoići u analizi odsudnih trenutaka prilagođavanja i opstanka osobenog društvenog fenomena, filma — piše u svojoj studiji Petar Ljubojev, jedan od najboljih poznavalaca sociioloških aspekata ove umetnosti kod nas. U ovom poglavlju knjige sa naslovom Za sociologiju filma — koja još nije objavljena — rasčlanjava problematiku ustaljenog načina periodizacije filmskih prekretnica, koji su se manje-više uvek poklapali i pored postojanja neznatnih razlika fiksiranih datuma, nepouzdanih orijentira. Istoriju ovog fenomena deli na predistorijsku, na prvi period (označen je izborenim početnim društvenim statusom), na prvi međuperiod (vreme prvog svetskog rata), na drugi period (posle velikog svetskog razaranja), na drugi međuperiod (drugi svetski rat), na treći period (od 1945 do kraja pete decenije), na agoniju filma (prekretnica pete i šeste decenije), na četvrti period (1960—1970) i na novi (treći) međuperiod, koji traje do danas.

Summary

The Age of the Film

The very essence of the turbulances, revolutionary upheavals, moments of crisis, distorted social awareness and concience cannot be overlooked in the analysis of this unique social phenomenon, the film- says Peter Ljubojev, one of the leading authorities on the sociological aspects of this art in our country.

This is a chapter taken from his hitherto unpublished book, entitled: For the Sociology of Film, and tackles the question of the traditional chronology of the development and turning points of the film, which are more or less generally agreed upon, in spite of slightly inconsistent dates and misleading landmarks.

His chronology of this phenomenon distinguishes several stages such as: the introductory stage, the first stage (designated by the beginnings of public recognation), an intermediate stage (during the first World War), the second sta-

ge (after the great world wide destruction), the second intermediate stage (during the second World War), the third stage (from 1945 to the end of the fifth decade), the throes (beginning of the sixth decade), the fourth stage (from 1960—1970) and the latest, third intermediate stage, still lasting.

(J. J.)

Tolnai Ottó

A HARCOS ÉS A SZENT

I.

Hogy Konjović Milan nem az enteriőr és nem a műterem festője, azt már sokan megállapították. Magam is legtöbbször künn látom és tudom őt, künn, akárha magát a firmamentumot akarná dekorálni, künn még akkor is, ha külső rekvizítumai, a búzakereszt, a firmamentum stb. lassan el is tűnik körüle, fölüle... És mégis, azt hiszem, akkor sem tévednénk, ha az ellenkezőjét állítanánk, mégpedig azt, hogy: Konjović Milan az enteriőr és a műterem festője. Nem tévednénk, hiszen műteremképei, csendéletei, önarcképei és aktjai pl. egy teljes, nagy életmű orkesztrációjával zengenek.

Éppen ezért, igen fontosnak tartom a hasonló tematikus tárlatokat (*Meditativni trenuci — enterijeri i mrtve prirode — 1974, Ateljei* — 1976), mint ahogy igen fontos volt az 1959-ben megrendezett *Ljudi* című tárlat is, mert segítenek teljes összetettségében látni Konjović — szó szoros értelemben végtelent idéző — munkásságát. Noha tudnunk kell azt is, hogy a tematikus válogatások, feldolgozások legtöbbször előkészítő felszíni munkálatok csupán.

II.

A csendéletek tárgyai, motívumai között, különösen a néger plasztika forradalmasító hatása óta, igen gyakori a szobor. Egy másik civilizációra, egy másik közegre utal — a dinamika jele, de amely a nature mort *nature mort-jellegét* van hivatva hangsúlyozni, fokozni, mondván: a csendélet a festészet szobrászata.

A jugoszláv festészetben Vidović és Čelebonović (aki maga is szobrásznak készült) munkásságára utalnánk. A magyar művészek munkái közül pedig csupán Déli Huber *Vándor az ablakban* című vásznát em-

lítenénk, ugyanis kitűnően érzékelteti a dinamika jelének statikum-fokozó szerepét. A képen csupán az ablakkeret választja el a csendéletet és a kinti utat: a faszobrocska, akárha éppen távozni készülne...

III.

Emlékezetemben Emanuel Vidović kis szobros enteriőrjei, műteremképei mutatkoznak, kínálkoznak szinte, Konjović szobros csendéleteinek párjaiként, abszolút ellenpontjaként. Természetesen nem véletlenül, hiszen színterünkön, pontosabban, harcterünkön, Konjović zombori műtermében, is lóg egy Vidović-kép.

Vidović kis szobra sötétben áll, áll magában, giacomettisen elfogyasztva, némán dideregve. Közel a teljes éj, ám e szobrocskák, órák világos rétegeket érintő kaparása-karmolászása — akárha rádiumot rejtettek volna el bennük — a teljes éjben is idézni tudnák a tenger fényességét. E sötét kis képek is a napról beszélnek napként világítanak, akár Trakl ama *másik* napja, mely a sárga nap távozása után *„sötét szurdokból tör elő"*.

Konjović szobrai viszont párban mozognak, forognak, viaskodnak, képről-képre változtatva pozíciójukat. Hol felénk emelkednek már-már kilépve a képből, hol háton fekve lebegnek valami zajló örvénylő sötétségben. Egy nagy körtánc közepén állunk most; szituációnk hasonló Wajda kitűnő filmje, a *Menyegző* nézőjének szituációjához.

Először lépve e képek közé, először próbálkozva tájékozódni a még aranzsálatlan képek között: megszédültem, meg mint gyermekkorom színes faszobrokkal teli bolondkocsiján, megszédültem — *elszabadult a szerkezet, mérhetetlen a sebesség!*, jegyeztem füzetembe.

Van egy lényeges különbség a tenger és a tengernyi sík (mindkettőjük csendéletei mögött ott érezni a végtelen elemek lélegzését): a tenger mellett eleve adva vannak a végső, metafizikai kérdések, a síkságon még e kérdések felvetésének lehetőségét is ki kell harcolni. Többek között ezért is nevezem Konjović műtermét harctérnek. A tengernél ki kell oltani a színeket, ki, hogy lássuk őket, ki mert eleve tudatunkba vannak szögezve, itt viszont, mint nagy tüzeket kell kigyújtani őket, mint nagy őrtüzeket...

IV.

Lépjünk közelebb immár.

Mint jeleztük, az elmúlt évtizedben két szobor, egykor praktikus célokat szolgáló két fatorzó, lett Konjović (a zombori múzeum épületében levő) műtermének, műteremképeinek főhősévé:

a kuruc és a krisztus.

„*Egy rossz karddal száz csatában*" írja Ady egyik kuruc-versében. Kelet-Közép-Európa történelmének néhány fontos momentumára utal ez a szobor így, tárgyként telítődve, megérve, mint egy gyümölcs: Rákóczi korára, 48-ra, a kiegyezéskori kuruc-kultuszra és Ady korára, költészetére, amelyben a kuruc, a bujdosó kuruc kép, a „*forradalmiság megtalált formája*" lett.

Egy romantikus kor faraghatta, építhette mellkasába a nagy órát, hogy semmis idejét mutassa. Majd elkallódott, alámerült az idők tisztítótüzében. Hogy most, bár funkció és mutató nélkül és Konjović végtelenül fokozott kézírása, színvilága, dramatikája által egy magatartás szimbólumaként ismét mutatni kezdje az időt, mutatni az örökös harc, az örökös harcos (kuruc, partizán, gerilla stb.) Idejét. Király István írja Ady-könyvében motívumunkról: „*Egy jellegzetesen magyar hagyomány felemelkedett az általános emberi szintjére, a morál rangjára: példa lett s iskola az emberség számára.*"

Konjovićot egy időben szokás volt franciás, sőt legfranciásabb festőnknek nevezni, jogosan, de ismét csak nem tévednénk, ha azt állítanánk hogy éppen ő az a jugoszláv festő, akinél leginkább jelen van, jelen minden pórusában Kelet-Közép-Európa is. Ezért fontos alaposabban felmérni cseh és magyar vonatkozásait...

Két radikális, végletes magatartás: a harcosé és a szenté. A harcos még színes (vörös, kék, zöld), de a szentnek már csak meztelensége, csonkasága, sebje van. Az egyik képen a harcos mintha éppen a sebet mutatná ecsetszerű kardjával, kardszerű ecsetével. Arra a 70-es képre gondolok, amelyen a nagy nap vörösre festi a szent szakállát — mennyi finomság e néhány míniumozó, durva ecsetmozdulat nyomán!

A harcos, a tett embere: lép, a szent, a „*tehetetlen*" (Pilinszky): visszakozik és máris beindul a mozgás, a forgás, a körtánc, amit a számlap és a két napkorong még csak fokoz.

V.

Talán a kettős nap a legizgalmasabb problémája e tárlatnak. Mert nagy megdöbbenésünkre, Konjović műtermében is ott az óriás, vörös nap mely nélkül már elképzelhetetlenek búzatáblái, tanyái. Igen, annyira fokozta, növelte, hogy már a műteremfalakat is átégeti, átéget mindent. Úgy is mondhatnánk, aki egész életében az izzó, tüzes napkoronggal nézett farkasszemet, az már szemhéja alatt hordja, annak már éjszakáiban is világít.

Igor Zidić mondja, éppen Vidović kapcsán, Job csendéleteiről: „*Zna li uopće šta je krov i sjena taj čovjek, koji u svaku tanjur prvo po jedno sunce?*"

Konjović első gesztusa is hasonló, de csak az első, mert ő tud a másik napról, Trakl és Vidović napjáról is — éppen azért is állíthattuk, hogy

igenis műtermi festő. Mert ha el is tűnik a háttér, el is tűnnek a falak, a közeg sűrűsége, sötétsége csak fokozódik.

B. Protić Konjovićról értekezve, szintén kihangsúlyozza, hogy nem műtermi festő, hogy a plein airben dolgozik és hogy a természet képezi festészetének alapját, s azzal zárja gondolatát, hogy a világosság és a sötétség epikai harcában festőnknél a nap győzedelmeskedik. Valamiféleképpen mi is a nap győzelméről beszélünk, ám e képek összetettebb, áttételesebb olvasását szorgalmazva.

Okvetlenül részletesebb elemzést igényelne az álványra helyezett festmény napkorongjának totálja és az óra kopár számlapja (képek a képben). Valamint a fényforrások hirtelen megsokasodása, (napok, csillag, lámpás) ellenére sűrűsödő, sötétedő közeg is.

Mert egy új műfaj született itt, egy műfaj, amelyben a kinti rekvizítumok eltűnésével, a plein air egy fajtája tovább tud élni. Eltűnt a vékony határvonal, amelyet Déli Huber ablakkerete jelképezett. Egy új elnevezést kellene találnunk a műteremkép és a csendélet helyett, hiszen a csendélet legnagyobb modern mesterének, Braquenak madaras műteremképei is már valami egészen újat jelentettek...

VI.

A 68-as *Harcos torzója,* akár a vitrázs címet is viselhetné. Sokáig álltam e szokatlan kép előtt s lassan észrevétlenül a többi képet, az egész tárlatot is, üvegablakokként, aféle katedrálisként kezdtem vizsgálni.

Említettem már a vitéz színességét, most a szent rózsaszínéről is tegyünk említést.

A chartresi katedrális ablakain is rózsaszín a krisztus teste; nagy, rózsaszín üvegpogácsák, bonbonok képezik, melyeket a nap nyaldos — de merről?!

Nekem úgy tűnt ott Chartresban, hogy a nap benn van és nem künn, benn a katedrálisban. Soutine is valami hasonlóra gondolhatott, amikor a katedrális ajtait vörösre festette: a fény, a vérszerű vörös fény bentről ömlik kifelé...

Rezime

Ratnik i svetac

Milan Konjović je poznat kao slikar eksterijera, ipak nismo daleko od istine kad tvrdimo suprotno. Njegovi brojni enterijeri, mrtve prirode, autoportreti i aktovi, i zasebno, predstavljaju izuzetni životni opus.

Ratnik i svetac su već godinama dominantni likovi u ateljeu slikara. Ta dva ekstrema su izvor dinamike i dramskog intenziteta Konjovićevih enterijera.

Sunce ima posebno mesto u umetnosti Konjovića, ono je uvek prisutno u ateljeu umetnika, i čini njegove enterijere i mrtve prirode osobitim. Bez vanjskih rekvizita plein air i dalje živi na ovim slikama.

Summary

The Saint and the Warrior

Milan Konjovits has always been regarded as a painter of exteriors, however it would not be far from the truth if we argued against this opinion. His numerous interiors, still lives, self portraits and nudes represent a remarkable oeuvre on their own.

The saint and the warrior have assumed a dominant role in the atelier of the great painter. The two extemes would best account for the dynamics and dramatic tension of Konjovits's interiors. The sun is of special significance in his art. It is always there in the atelier of the painter, and renders a special quality to his ineriors and still lives. In the absence of external devices plein air is still noticably there in those paintings.

(J. J.)

Jelen és múlt

LÁTOGATÓBAN HAUSER ARNOLDNÁL*

Hauser Arnold a világszerte ismert művelődéstörténész és művelődés-szociológus hatvanesztendős távollét után a Magyar Tudományos Akadémia hazahívására visszatért Magyarországra, ahol azonban bekövetkezett halála miatt életének már csak nagyon rövid idejét tölthette. Munkásságára emlékezve az alábbiakban annak a beszélgetésnek a szövegét közöljük, amelyet Nyíri Kristóf filozófus folytatott a neves tudóssal egy évvel hazatérése előtt.

Nyíri Kristóf: Londonban vagyunk, Hauser Arnold professzor, filozófus, művészetszociológus lakásán. Hauser Arnold Temesváron született, Londonban 1938 óta él. Most múlt 83 éves. Művei közül, ha a 910-es években odahaza írt és publikált tanulmányokat nem számítjuk, eddig egy könyve jelent meg magyarul: *A művészet és irodalom társadalomtörténete.* Ezt a művét Hauser Arnold 1950-re fejezte be. Azóta tizenhét nyelvre fordították le és több mint egymillió példányban adták ki. Legutóbbi munkája néhány hónapja jelent meg: *Soziologie der Kunst,* A művészet szociológiája címen.

Beszélgetésünkben Hauser Arnoldot életéről és műveiről és különösen élet és mű kapcsolatáról kérdezem.

Hauser Arnold: Én — ha röviden fejezném ki magamat — akkor azt mondanám, későn szüretelő vagyok. Akinek a szüretjét a németek: Spätlesének nevezik, amikor a dér már megcsípte a szőlőt, amikor megkapja azt az őszi zamatját a bor. Én nem tudom, milyen az én szüretem, vagy szabad-e szüretnek nevezni, amit én összehordtam, de olyasféle a működésem, vagy legalábbis azok az írások, amelyekért vállalom a felelőséget, joggal vagy jogtalanul, elbitorolva vagy nem, hogy későn jöttek létre. 47 és 57 éves korom között írtam az első számottevő könyvemet, szóval egy olyan korban, amikor sok ember már túllépte a fejlődésének a tető-

* Kritika, művelődéspolitikai és kritikai lap, 1976. 4. és 5. szám.

pontját. Ez volt az a tíz év, amelyben létrejött: *A művészet és irodalom társadalomtörténete.*

Nyíri Kristóf: Ez a könyv persze egy olyan fejlődésnek volt a gyümölcse, amelynek kezdetei, ha jól tudom, az 1910-es évekre, annak a bizonyos nagy nemzedéknek az indulására nyúlnak vissza...

Hauser Arnold: Ez a kérdés, ha történetileg akarod látni, meg akarom magyarázni, hogyan jött létre az az ún. „nagy nemzedék", amelyet mi, résztvevők korántsem éreztünk nagynak, távoli volt tőlünk ilyennek látni — ez kb. akkor kezdődött, amikor Lukács György Németországból, Heidelbergből hazajött az első háború kitörése idején. És amikor talán egy tucatnyi fiatal, ambiciózus, de felkészületlen fiatal ember köréje csoportosult, és amellyel én Mannheim barátomon — aki egyetemi kollégám volt — keresztül érintkezésbe léptem. Létrejött egy kör, amely valahogy, pontosan nem is tudnám megmondani, hogyan, találkozott, megszokta, hogy találkozott hetenként egyszer, vasárnap délután Balázs Béla budai lakásán. A csoport majdnem elejétől végig vagy tizenöt emberből állt és egy irodalmi kör volt, amely később a Vasárnapi Kör nevet nyerte és divattá vált, noha nem viselte eleinte ezt a nevet. Természetesen a központ Lukács volt elejétől kezdve és az is maradt. A kör természeténél fogva egy nagyon laza szellemi csoportosulás volt; bárki tagja lehetett, aki akart, nem kellett semmi igazolás, se a múltban való produkció, sem egy hitvallás, sem egy tannak az elfogadása, se Lukács írásainak egészükben való elfogadása; jött, ha akart, elmaradt, beszélt, ha akart, vagy hallgatott. Az jött el, akit érdekelt az, amiről szó volt. És miről volt szó? Az is független volt minden programtól, nem úgy mint a XVIII. századbeli szalonok voltak, vagy a romanticizmus idején, a „cénacle"-k Franciaországban, ahol volt egy központi személy, akinek a tana, a hite, alkotása volt a magva az összejövetelnek. Rendesen összejöttünk és még nem is tudtuk eleinte, hogy miről lesz szó. Nem arról van szó, hogy valaki felolvasson egy esszét vagy novellát, vagy akármit és hogy elkezdtünk afölött vitatkozni — szó sincs róla. Elkezdtünk hétköznapi dolgokról beszélni, valamilyen művészi eseményről, talán egy tárlatról, talán egy új könyv megjelenéséről, talán a NYUGAT-nak egy számáról.

Különben a NYUGAT-tal való viszony az egy furcsa kapcsolat volt, amely részben a rokonságon, részben nagyon erős ellenzéken alapult. A NYUGAT egy kapu volt a nyugat felé, de elfogultságánál és saját dogmatikus voltánál fogva ellenkezett a mi felfogásunkkal politikailag is. Különben a kör politikailag se volt elkötelezve, mert ugyan liberális természetű volt, és ez a liberális természete meg is maradt, és magától értetődő volt, de nem volt szó kimondottan arról, hogy szocialisták voltunk, vagy pláne, kommunizmusról vagy általános politikai programról soha nem volt szó, tudtommal. Egész mellékesen, néhány lényeges elvről, világnézeti dologról igen. A kiindulópontja azonban egészen más volt, mint ami lett belőle. Egész

furcsa módon a kiindulási pont, tisztán szellemi volt. Az igazi nagyságai annak a szellemi világnak, amely felé orientálódtunk, olyan emberek voltak, mint Meister Eckehardt, a középkori német misztikus, vagy Kierkegaard, a dán vallásfilozófus, vagy Dosztojevszkij, akiről tudjuk, hogy „durch und durch" konzervatív ember volt, ezek voltak azok, akik a központját képezték a mi szellemi világunknak, ami ellentéteként nyilatkozott meg az akkor divatos és még erősen fennálló pozitivizmussal szemben, amelynek Mach és Moleschott voltak a központjai, és idegen volt még a XVIII. századra visszamenő pozitivista, materialista felfogástól is. Ennek az első folyamatnak, amely nagyon különböző formában nyert kifejezést, ez a szó, hogy „szellem" — úgyszólván a mottója lehetett volna. Nemcsak azért, mert a folyóiratot, amelyet Lukács kezdett Fülep Lajossal kiadni, még mielőtt Magyarországra visszajött, külföldről — SZELLEM-nek hívták, hanem kifejeződött abban is, hogy a Vasárnapi Körből kialakult egy esti szabadiskola, amelyet a Szellemi Tudományok Iskolájának neveztünk és amelyhez éppen úgy bárkinek joga volt belépni az utcáról, ha tetszett, és amelyik nagyon népszerűvé vált. Néha volt 100—150 hallgatója, az jött, aki akart és az maradt el, aki akart, nem volt semmilyen feltételhez kötve.

Lukács György ambíciója abban is kifejeződött, hogy ő ebben az időben, amellett, hogy Firenzében egy esztétikai mű tervével foglalkozott, részben egy nagyon benső ifjúkori barátjának hatása alatt, Blochnak, Ernst Blochnak a befolyása alatt, azzal a tervvel jött haza, hogy egy monográfiát ír Dosztojevszkijről. A *Theorie des Romans*, a Regény elmélete című kis könyve, az tulajdonképpen egy Dosztojevszkij-tárgyú monográfiának lett volna a bevezetése, tovább nem jutott, másfelé terelődtek az érdeklődések, az eredeti orientáció valahogy elvesztette az aktualitását, kevésbé lett sarkantó, kevésbé lett ösztönző, mint amilyen volt, de megmaradt az „*Aufhebung*", a hegeli Aufhebung értelmében, hogy felfüggesztünk bizonyos elméleteket és tanokat, de megmaradnak és tovább hatnak. Ebben az értelemben a Dosztojevszkij-féle örökség lényegében nem veszett el, a mai napig sem veszett el, de nem állt többé a mozgalom középpontjában. A *Theorie des Romans*-nak, amely Lukácsnak egyik legsikerültebb írása, stilisztikusan is, ha szerényen szabad megjegyeznem, a keresztapja vagyok, mert eredetileg az lett volna a címe, hogy *Philosophie des Romans*, de Dessoir, aki akkor a *Zeitschrift der Aesthetik*nek a főszerkesztője volt és akinek volt egy furcsa elfogultsága a filozófiának alkalmazásáról helytelennek tartotta, hogy e kifejezés ilyen összetételekben, mint a Philosophie des Romans, előforduljon. Akkor én proponáltam Lukácsnak, nem volna-e helyesebb és talán de facto jobb is ebben az esetben *Theorie des Romans*nak nevezni és akkor ő rögtön el is fogadta (az ilyen dolgokban nagyon fogékony volt Lukács, a lényeges dolgokban nem volt ilyen fogékony). Innen van a *Theorie des Romans* cím, amely talán a legnépszerűbb és legolvashatóbb írása maradt Lukácsnak.

Nyíri Kristóf: És Zalai hatása?

Hauser Arnold: Igen, van még egy történeti örökség, amit ingyen kaptunk, és az a fiatalon elhalt, az első világháborúban elesett vagy halálosan megsebesült Zalai Bélának a személye és alkotása. Zalai Béla volt az első nagy tehetségű fiatal, modern magyar filozófus. Egy rendkívül invenciózus, rendkívül eredeti gondolkodó, akinek a problémái főleg a rendszerezés körül forogtak. A saját doktori munkám, a disszertációm, a Zalai-féle rendszerezés problémájával foglalkozott, amelyet annak idején az *Atheneum* folyóirat közölt. Ezt csak azért említem meg, mert ez jele volt annak, hogy mennyire fontosnak tartottuk ezt a kezdeményezést, ez is hozzátartozott azokhoz az alapokhoz, amelyeken az, amit építettünk, amit félig tudattalanul építettünk, de amit mégis tettünk — nyugodott.

Nyíri Kristóf: Zalai Béla 1915-ben halt meg — úgy tudom —, most kezdjük ismét felidézni Magyarországon. Úgy látszik, hogy az ő történeti jelentősége a Vasárnapi Kör szempontjából is igen jelentős. Szeretném megragadni az alkalmat és megkérdezni, hogy a mai filozófia szemszögéből nézve, a 70-es évek filozófiai tudományának szemszögéből nézve is — van-e Zalainak, lehet-e Zalainak jelentősége, vagy pedig csak történeti az ő szerepe?

Hauser Arnold: Hát egy bizonyos jelentősége van, és egy nagyon szoros összefüggést látok a mostani struktúra-filozófia és az ő rendszerezési módja között.

Nyíri Kristóf: A strukturalizmus és Zalai között?

Hauser Arnold: Igen. Hogy ez mennyiben függ össze közvetlenül, azt nem tudom, és nem is vagyok biztos benne, hogy van-e, de hogy lényegileg van egy összefüggés, az kétségtelen. A struktúra gondolatát nem a modern francia filozófia találta ki, már mélyen benne gyökerezik az egész XIX. századbeli német filozófiában, és a Zalai-féle rendszerezésben a struktúrának a gondolata nagyon erős elem.

Ami a Zalai-féle filozófiának a fontosságát képezte számunkra, az főleg abban állt, hogy az elemeknek önmagukban nincs nagy jelentőségük, hanem tulajdonképpeni jelentőségüket a funkciójuk révén nyerik, amely úgy jön létre, hogy hogyan viszonylanak egymáshoz. A rendszer nem egyéb, mint az elemek összefüggése. Különböző szférákban, különböző területein a tudásnak vagy a szellemi alkotásnak, vagy a szellemi létnek, ugyanazoknak az elemeknek különböző funkciói lehetnek és a különböző funkciók szerint különböző rendszereket alkotnak, és ezekből a rendszerekből alakulnak ki az egyes diszciplínák, az egyes tudományok. Ez nagy ösztönzés volt és nagy előlegezése a későbbi funkcióteóriának, amely az egész modern filozófiának alapvető problémája. Ez hozzátartozik ahhoz, hogy miért nyerte Zalai azt a jelentőséget, amelyet tulajdonítottunk neki.

Nyíri Kristóf: Igen, ez valóban egy nagyon modern gondolat, hogy

a jelek önmagukban nem jelentenek, hanem egymásra vonatkoztatásukban nyernek jelentést.

Hauser Arnold: Úgy van.

Nyíri Kristóf: A Vasárnapi Kör első összejövetelei, úgy tudom, 1915-ben voltak. Mi volt az a szellemi légkör, ami ezt a kört összehozta és speciális irányultságát indokolta?

Hauser Arnold: Az első kérdésre azt mondhatnám, hogy akármilyen újnak látszott és látszik még mindig ez a Vasárnapi Kör, mint tömörülés nem volt olyan új, voltak előzményei, nem esett az égből. Itt volt a Galilei-kör, amely liberális, polgárilag nagyon progresszív alakulat volt. Itt volt Szabó Ervin, aki nagy szellemi erő volt és nagy ösztönző, és bizonyos tekintetben mindnyájunknak ideálunk volt. Egy erős ember, egy erős alkatú ember! Itt volt főleg mindaz, amit Lukács György magával hozott Németországból és Lukács György mindenféle lényeges befolyást hozott magával, barátai voltak Németországban, akiktől sokmindent átvett. Barátja volt például Ernst Bloch, akit már megneveztem, aki rendkívül tehetséges fiatal filozófus volt, s aki akkor már a *Geist der Utopiet* írta, az első híres könyvét. Itt volt Emil Lask, a fiatal tudós, aki elesett az első háborúban. Itt volt főleg és talán mindenekelőtt Georg Simmel, akinek Lukács egyik kedvenc tanítványa volt és tagja volt a „privatissimumának", szóval annak a szemináriumnak, amely Simmel privát lakásán találkozott. A kiválasztottak kiválasztottja volt. Már Simmel felfedezte a nagy tehetséget Lukácsban — és ő ennek hatását magával hozta, magával hozta azt az egész szellemi légkört, amely az akkori szociológiai atmoszférát képezte Németországban és amely Max Webernek, Werner Sombartnak befolyása alatt jött létre. Ezzel ő telítve érkezett meg Magyarországra, ezt magával hozta a zsebében — szóval ez a gondolkozás nem egészen volt új, voltak előzményei, voltak alapok, de ezek elszórtan voltak. Egy új szociológiai légkörben mozgott az egész kör, de ez nem volt kimondott és nem volt programszerű és alig volt róla de facto kimondottan szó.

Nyíri Kristóf: És volt valamiről kimondottan szó?

Hauser Arnold: Dosztojevszkijről volt kimondottan szó, aztán Meister Eckehardtról, Hegelről volt kimondottan szó, Marxról ritkábban, és még kevésbé volt szó a kommunizmusról és szocializmusról ebben az első létrejövő időben. De a szociológia az mégis megvolt, akár volt róla szó, akár nem volt, volt egy eleven szociológiai légkör, amiben mozogtunk.

Nyíri Kristóf: Milyen személyi kapcsolatok vitték a professzor urat ebbe a körbe?

Hauser Arnold: Hát a legközvetlenebb személyes kapcsolat Mannheim barátom révén jött létre, akivel egyetemi éveim alatt találkoztam össze (akivel egy életen keresztül tartó barátság — ha az idők folyamán különböző fluktuációkon ment is keresztül, amire nem érdemes ebben az összefüggésben kitérni — de facto fennállt), őrajta keresztül ismerkedtem meg Lukáccsal és ezen keresztül a Vasárnapi Körrel. Így, ahogy

már az előbb elmondtam, jött létre az a laza csoportosulás, amelyben mondjuk 12—20 ember vett részt maximum, és most az a kérdés, hogy kik voltak. Vagy kik voltak azok a nevek, akik leginkább megmaradnak az ember emlékezetében, ha a Vasárnapi Körről van szó, kik is azok?

Kikről beszélünk, ha egy tucat emberről beszélünk? Hát elsősorban Lukács Györgyről, aki kétségkívül nemcsak kiindulópontja, nemcsak középpontja maradt a körnek, nemcsak véges-végig a vezetője, nem a kimondott, de feltétlen elismert vezetője, és nem a diktatorikus vezetője, de de facto a középpontja volt a mozgalomnak. És Lukácson kívül a jelentős, a két legjelentősebbje a körnek Mannheim és Balázs Béla volt. Azonkívül, hogy még megjegyezzek egypár nevet, akik szintén jelen voltak többé vagy kevésbé fontos hozzájárulással: Hajós Edit, Balázs Béla első felesége, Lesznai Anna, Antal Frigyes művészettörténész, Schlamadingerné, Balázs Béla második felesége és még néhány ember, akik vagy jelen voltak és meghallgatták, hogy mit mondtak a többiek, vagy hozzászóltak vagy nem szóltak hozzá. Most az a kérdés, hogy mi volt általában a két embernek, akit én centrálisnak tekintek, a hozzáállása.

Hát Mannheim Károly kétségkívül, nézetem szerint Lukács mellett, vagy ha akarod, Lukácson kívül, a legjelentősebb tagja volt a körnek, aki eredeti gondolkodású volt, bár határozottan Lukács hatása alatt állt, mint mi valamennyien, de meglehetős önállósággal, egy főleg politikai, de nem dogmatikus elme, ez volt a fő jellemvonása. Mindnyájan többé-kevésbé, Lukácsot beleértve és Lukácsot leginkább beleértve, dogmatikus természetűek voltunk. Lukács volt a legdogmatikusabb, aki bizonyos időpontokban és bizonyos tanokban feltétlenül hitt és feltétlenül gyökerezett, annak a mondásnak az alapján, hogy aki katolikus, az legyen pápista. Sok régi barátja mellett kitartott, sok olyan emberhez, akitől később elszakadt — eleinte Bloch volt egyike azoknak —, aztán Paul Ernst német költő, Richard Beer Hoffmann, és egész csomó más ember, nem is beszélve tanítóiról, mint Max Weber, akivel nagyon bensőséges viszonyban állt. Thomas Mannhoz egy élethossziglan tartó barátság fűzte. Ő nem volt a Vasárnapi Kör tagja, mert ha Pestre jött, mindig csak látogatóba jött és a Lukács családnak a vendége volt, és akkor egypár napig ottmaradt és megint eltűnt. De nagyon erős volt a köztük levő kapocs, és tudjuk, hogy Lukács életben maradt és természetes halállal halt meg, az részben Thomas Mann-nak az érdeme, aki annak idején, mikor a magyar Horthy-rezsim kikövetelte őt Ausztriából, élesen tiltakozott, és az ő neve és a súlya, amellyel rendelkezett az akkori Európában, hozzájárult ahhoz, hogy megmentette őt a szörnyű sorstól.

Nyíri Kristóf: És Mannheim?

Hauser Arnold: Ő tudatában volt annak, hogy ő egy középburzsoá zsidó családból származott, eleve egy minoritáshoz tartozott és entellektüelnek tudta magát és felelősnek azért, hogy mi folyik a világban és

abból bizonyos részt vállalt. Úgy érezte, hogy az entellektüelnek van befolyása és ez annyira ment, hogy átvett Max Weber fivérétől, Alfred Webertől egy tant, azt, hogy az entellektüel az osztályok között lebeg.

Nyíri Kristóf: Ez a szabadon lebegő értelmiség...

Hauser Arnold: Igen. Hát ilyen nem létezik, ilyen nincsen, mindenki gyökerezik egy eredetben, egy szociológiai eredetben és annak következtében egy ideológiában is. Az entellektüelnek is van egy ideológiája és ahhoz az ideológiához kötve van, akármilyen mélyen tiltakozik is ellene. Ideológia alatt értjük azt, hogy minden ember meg van határozva az által a pozíció által, amelyben találja magát, amelyet részben gazdasági, részben általános szociális befolyások folytán nyer, amelyből kifolyólag él, cselekszik, gondolkodik, érez, alkot és van.

Nyíri Kristóf: Balázs Béla sajátos hozzájárulása mi volt a körhöz?

Hauser Arnold: Balázs Béla a köztudatban mint magyar költő él, de nem mint költő volt jelentős, és mint magyar költő tulajdonképpen a legtöbbünk szemében — talán az olyan elfogult emberek szemében, mint Lukács maga volt, fontosabb volt —, a többiek szemében kevésbé. De Lukács és Balázs között egy benső régi ifjúkori barátság állt fenn. Tudni kell, hogy a Vasárnapi Körön belül kétféle kapcsolat létezett, egy tárgyilagos kapcsolat bizonyos emberek között és egy személyes kapcsolat, ifjúkori barátsági alapon, és ilyen állt fenn Lukács és Balázs között is, ami egy bizonyos hűséget jelentett. Lukács írt egy könyvet, egy nagyon érdekeset különben, „Balázs Béla és akiknek nem kell...", és akiknek nem kell: ehhez tartozott főleg Babits Mihály és az egész NYUGAT Kör, amely nagyon lényegesen különböző volt a Vasárnapi Körtől. Miben állt Balázsnak a fontossága a körön belül és a kört követő időszakban? Abban, hogy az, amit mi szenzibilitás alatt értünk... (közbeszólás: érzékenységnek...) ... érzékenységnek, a művész érzékenységének vagy a műértő kvalitásérzékének nevezünk, az benne nagyobb mértékben volt meg, mint bárkiben, főleg sokkal nagyobb mértékben, mint Lukácsban, akiből ez az érzék hiányzott. Lukácsnak nem volt kvalitásérzéke és mint nagyon öntudatos ember, ő tudta legjobban, hogy nem volt meg. Ő ezt úgy fejezte ki, hogy „Én nem vagyok műkritikus, én művészetfilozófus vagyok". Ez azt jelentette, hogy amikor valakit jelentős művésznek vagy költőnek tartott, akkor majdnem mindig téves volt az ítélete. Paul Ernstet nagy költőnek tartotta, Richard Beer Hoffmannt, a *Graf von Charolais* szerzőjét nagy írónak, és egy egész sorát az embereknek, egész Walter Scottig. Amikor már a történelmi regényelméletét fejtette ki a késői években, még akkor is ráhibázott a rosszra, mert nincs az az angol irodalomtörténész, vagy az az angol műkritikus, ki Walter Scottnak olyan jelentőséget tulajdonítana, mint Lukács György tulajdonított annak révén, hogy nem volt kvalitásérzéke. És itt egy olyan hézagot töltött be Balázs Béla, amely páratlan volt a Vasárnapi Körön belül.

Nyíri Kristóf: Na most Lukácsnak a kvalitásérzéke volt az..., vagy

pedig arról is szó volt, hogy neki voltak bizonyos művészetfilozófiai elvei, amelyekhez mintegy illusztrációkat keresett?

Hauser Arnold: Úgy van. Lukácsnak óriási jelentősége van mint művészetfilozófusnak, mint esztétikusnak. Ő felfedezett két dolgot, amihez rajta kívül talán egész Európában nem értett senki annyira, és nem volt annyira fogékony, mint ő, a tragédia és a modern regény jelentőségét. De ő ennek a két jelenségnek nyitját felfedezte és megindította az áradatát az erre vonatkozó irodalomnak, azt a számtalan könyvet, amely ennek kapcsán megjelent egészen Lucien Goldmannig, aki a könyveiben nagyrészt nem csinált egyebet, mint hogy elcsente *A tragédia metafizikája* esszéből a tragédiára vonatkozó álláspontokat. (Lukács *Lélek és forma* című művéből, amely magyarul 1911-ben, németül 1910-ben jelent meg.)

Balázs Bélának nagy jelentősége a költői szenzibilitás tudatos fölfedezése. Felejthetetlenek számomra azok az esti tanfolyamok. Főleg az az előadás, amelynek „A lírai szenzibilitás története" volt a címe, és amelyben újból felfedezte a középkori trubadúrszenzibilitást, az a szenzibilitás, amely a középkori lírai költőkben először nyilatkozott meg a klasszikus örökség elvesztése után.

Nyíri Kristóf: Akkor ő tényleg jól látta azt a dolgot, amit azt hiszem a naplójában...

Hauser Arnold: Persze, hogy jól látta, és ez korszakalkotó volt. De van még egy korszakalkotó tevékenysége, ő írta az első két jó könyvet a filmről és felefedezte azt, hogy a film egy korjelenség, amely a korszaknak az elejét képezi, és soha azóta ahhoz fogható jó könyvet filmről senki nem írt. Ezt nem tudták a Vasárnapi Körön belül, annál kevésbé, mert a könyvek még nem is voltak meg, de már megvolt neki az érzéke, hogy itt egy újfajta érzékenység, egy új világ nyílt meg, amelyet ő vizualitásnak nevezett.

Nyíri Kristóf: Mannheim sikere a húszas évek közepén írt tanulmányaival kezdődött?

Hauser Arnold: Mannheimnek nagy sikere az *Ideologie und Utopie* című könyve volt (közbeszólás: 29-ben jelent meg)... Nem emlékszem az évszámra, emlékszel?

Nyíri Kristóf: Úgy emlékszem, hogy 29-ben jelent meg.

Hauser Arnold: Lehet. Akkor történt az, hogy Oppenheimer meghalt és a frankfurti tanszéket Mannheim kapta meg, amelynek különböző kihatása volt... (közbeszólás: Mannheim kapta meg?)... Igen Mannheim kapta meg, amelynek különböző, hol lelkes, hol féltékeny visszhangja volt. Mannheim a hőskorát élte, Mannheim volt a nagy, modern szociológus évekig, azután elbukott és lényegileg elhallgatott...

Nyíri Kristóf: Professzor úr, most Mannheimnél hadd kérdezzem meg, hogy az ő elmélete a „szabadon lebegő értelmiségi"-ről, amely az *Ideologie und Utopie*ban pozitív hangsúlyt kap, hát ő maga is egy ilyen szabadon lebegő értelmiségi volt — itt biztosan egy összefüggés van az

élet és a mű között. Most úgy emlékszem, hogy az értelmiség osztályhoz nem-kötöttségének a problémája korábban nem olyan pozitív hangsúllyal merült fel nála.

Hauser Arnold: Nem. De hát ez összefüggött azzal, hogy az entelektüel ismét főpap akart lenni, és ez az osztály közötti lebegés egy osztályfölöttiséget jelentett... Lukács természetesen nagyobb kaliberű ember volt, mint Mannheim, de...

Nyíri Kristóf: Lehet mondani, hogy a Mannheimben volt egy bizonyos karrierizmus?

Hauser Arnold: Lehet mondani. Lehet mondani, de nem mondom, hogy ez éppen azért folyt, hogy nagyobb fizetést kapjon, hanem befolyásért, szellemi hatásért.

Nyíri Kristóf: Tulajdonképpen mi volt az emberi viszony Mannheim és Lukács között a későbbiek során?

Hauser Arnold: Változó viszony volt, amely eleinte nagyon bensőséges volt. Mannheimben felfedeztek egy új, nagy tehetséget, és borzasztóan sokra becsülték, tehát túlbecsülték.

Nyíri Kristóf: Ez volt akkor a Vasárnapi Kör elején? Igen?

Hauser Arnold: Igen, amely az idők folyamán és különösen a londoni tartózkodás folyamán és a németországi tartózkodás után gyengült. Ebben mennyire volt része annak, hogy Mannheimnek nagy sikere volt és hogy Lukács azt érezhette, hogy Mannheim a szociológiai mozgalomnak túlságosan az előterébe kerül, azt nem tudom megmondani, nem is akarnám, nem is tudnám. De tény az, hogy elhidegült a viszony annyira, hogy a vége felé majdnem egy animozitássá vált (ellenségeskedéssé), hogy Lukácsnak az volt az érzése, hogy Mannheim sokat eltulajdonított abból, amit az ő révén nyert. Mannheim különös mértékben Lukács hatása alatt állt, az kétségtelen, de mindketten teljesen különböző természetű gondolkodók és különböző karakterek voltak. A nagyobb kaliber kétségtelen Lukács volt.

Nyíri Kristóf: Egyébként az egyik magyar folyóiratban, a KRITIKÁban most jelent meg egy dokumentum, amiben szó van arról, hogy Professzor úr részt vett annak idején a Tanácsköztársaság kultúrpolitikájának a kivitelezésében.

Hauser Arnold: Nemcsak ebben, hanem főleg a művészi nevelésnek funkciójában, amelyet az akkori kormány reformálni akart, és én voltam megbízva ennek a Reform Tanácsnak a vezetésével.

Nyíri Kristóf: De hogy került sor erre az aktív politikai tevékenységre?

Hauser Arnold: Ez nem volt politikai tevékenység, tisztán kulturális volt.

Nyíri Kristóf: Tulajdonképpen Professzor úrnak ez a közreműködése a Tanácsköztársaság kultúrpolitikájában vezetett oda, hogy a Tanácsköztársaság bukása után emigrálnia kellett?

Hauser Arnold: Nemcsak ez. Az, hogy a Vasárnapi Kör nagyon balorientációjú volt, és nem nagyon disztingváltak a között, hogy ki és

mióta volt kommunista, és hogy kommunistává vált igazán vagy csak szimpatizált ezzel a liberális, progresszív irányzattal, és hát én is köztük voltam, én is tagja voltam a társaságnak — de a finom nuance-okra nem fektettek súlyt.

Tagja voltam ennek a körnek, erősen annak éreztem magam és ez egy belső kapocs volt, ha nem is volt nagyon érezelmi jellegű, szoros összetartozás, de az alaphangját ennek az összetartozásnak Lukács közismert hidegsége adta meg. Lukács nem volt szentimentális hajlamú ember — voltak ugyan nagyon erős személyes kapcsolatai, különösen ifjúkori barátaihoz és barátnőihez, de azokkal, akikkel tárgyilagos viszonya volt, ezek az érzelmi kapcsolatok nem érvényesültek. Velem szemben sem.

De nem üres kézzel jöttem ki azért ebből a körből, nem anyagi alappal gazdagon, nem jöttem ki egy tannal vagy tantétellel, de egy tanulsággal, egy erkölcsi elszántsággal. Azzal a tudattal, hogy egy erkölcsi elkötelezettséget jelent ilyen körhöz tartozni, hogy ez mértéke annak, amit az ember csinálni akar, akármilyen sikerrel tudja is csinálni. De üres kezekkel, értem abban az értelemben, hogy orientációmat elvesztettem. Kijöttem és nem tudtam, hogy hányadán vagyok. Nem voltak közvetlen céljaim, nem volt produkció mögöttem — és különben is lassú munkás vagyok, lassan dolgozom, és van egy különös, nagyon problematikus viszonyom a nyelvhez, én kinlódom és verekszem a nyelvvel és küszködöm a nyelvvel, nem mint ellenségemmel, hanem mint baráttal és én vallom Paul Valéry „saint langage"-hitét, hogy a nyelv szentség és egy olyan elkötelezettség, amely súlyos feladatot jelent. Úgy, hogy az én normális írásmódom abban áll, hogy három-négy verzióban írok meg mindent, bármit is írok. Ez lassúságot jelent, azonkívül anyagi helyzetem is arra kötelezett, hogy lelassítsam a tempóját. Én szegény szülők gyermeke voltam, aki egyetemi éveimet részben azzal töltöttem, hogy magam kerestem meg a kenyeremet, de már fiatalabb koromban is ezt tettem.

Mindez meglassította a munkát, és ez a magyarázata annak, hogy olyan lassan indult és a legnagyobb baj az volt, hogy ez a dezorientáció, ez a céltalanság, ez az üreskezűség egy hamis doktrínával tetézve lépett fel. Ugyanis én az egész Vasárnapi Körhöz tartozásom óta, vagy azóta, mióta egyáltalán a művészetbe beleszerettem — mert ezt szerelmi viszonynak lehetne nevezni, ugyan egyoldalúnak —, az volt, hogy a művészet jobban érdekelt, mint a szociológia. És ha szociológiai szempontból néztem a művészetet, az tulajdonképpen mindig ürügy volt — a mai napig is az —, egy olyan szemszögből nézni a művészetet, amelyből rendesen nem nézik, vagy mellékesen nézik. Találni egy olyan szemszöget, egy olyan perspektívát, amiből kitűnik a művészetről valami, amit nem tudnak általában, vagy nem általánosan tudatosítanak. Különben is azt hiszem, hogy minden ilyenfajta jelenséghez, mint amilyen a művészet is, a mi viszonyunk nem egy egyenes vonalban való közeledés, hanem egy spirális mozgás egy központ körül, amely mozgás emelkedhetik nívóban,

de soha el nem éri a centrumot, és különböző perspektívában nyílik meg a kép a centrum felé. Adva volt a művészet, mint a szerelem, mint az érdeklődés tárgya, de a tehetetlenség és a megbénulás abban nyilvánult meg, hogy kapcsolatban volt egy doktrínával, amelyet formalizmusnak vagy esztéticizmusnak nevezünk, ami abból indult ki, hogy a művészetnek a lényege a forma. De facto igaz az, hogy a forma annyiban kiindulópont, hogy forma nélkül nincs művészet, és a forma csak az ajtó, amelyen keresztül a művészetbe beléptünk, de a forma nem az a tető, amely alá jutunk. A tetőhöz sokkal magasabb nívón jutunk el, mint az ajtó, amely megnyílik a művészet felé, és a művészet forma által válik művészetté, de nem a forma által válik *nagy* művészetté. Ez a tan a formalizmus, Wölfflinnek, a nagy német művészettörténésznek teóriája volt. Én a tan tanítványának vallottam magamat, amely abból indult ki, hogy párhuzamok és geometriai viszonyok, rend és rendszeresség, a kategóriák, az egységesség és a harmónia a művészet lényege.

És hasonló viszonylatokból áll elő valóban az, amit művészi struktúra alatt értünk. Lassanként, nagyon lassan és nagyon erős ellenállások dacára alakult ki, hosszú évek folyamán ebből a formalizmusból egy realizmus, amelyben tudatosítottam azt, hogy nem egy belső logika szabja meg a művészet fejlődésének az útját. Szóval nem formák küzdenek egymás ellen és váltják fel egymást az emberek feje fölött és háta mögött, hanem az emberek külsőleg szociális pozíciójuknál, szociális célkitűzéseiknél fogva érdekeltségeket vállalnak, célokat tűznek ki maguk elé, irányelveket, befolyásokat próbálnak biztosítani a maguk számára, szolgálatába állnak ideológiáknak, és ezekből aztán kialakul egy új fordulat, egy új meglátás, egy újfajta érdeklődés — és ebből az újfajta érdeklődésből születik az, ami nem immanensen, nem a művészeten belül, hanem kívülről szabja meg a művészet fordulatait — szóval azokat a változásokat, amelyek ízlés- és formafejlődését idézik elő —, s hogy ez nem egy névtelen entitás-nak a folyamata, hanem igenis minden ilyen tevékenység, minden ilyen funkció mögött egy egyén áll, és annak az egyénnek az elkötelezettsége embertársai politikai, gazdasági, szociális szolidaritása révén nyer irányt.

Nyíri Kristóf: Hogyan függött össze ez az eltávolodás a formalizmustól Professzor úr életének akkori alakulásával?

Hauser Arnold: A körnek a felbomlása áldozata volt a Tanácsköztársaság bukásának. És akkor mindenki azt nézte, hogy hogyan menti meg bőrét. Hogy ki tartozott a körhöz, az köztudomású volt, ha nem is sokkal többet tudtak rólunk, csak azt, hogy balorientációjúak és liberálisak voltunk — hogy mennyire voltunk szocialisták, mennyire voltunk kommunisták, azt talán pontosan nem tudták, de elég volt gyanúsnak lenni annak idején, hogy gyűjtőfogházba kerüljön az illető és elég volt arra, hogy igyekezzen minél hamarabb — ha lehet — kikerülni az országból. Ami meg is történt, a körnek a tagjai elszéledtek a világba, és nekem végül sikerült Olaszországba kijutnom, amely az életemnek egyik

legnagyobb szerencséje volt. Általában az életemnek egy alapvető vonása, amint mondani szokás, hogy az, ami az emberrel történik, annak van egy törvényszerűsége. Bizonyos dolgok megismétlődnek, mégpedig ugyanazok a fajta dolgok. Az én életemben, ami megismétlődik, ami látszólag nagy csapás: az csak „blessing in disguise", ahogy az angol mondja, egy „rejtett áldás". Ez volt az is, hogy a Tanácsköztársaság bukása miatt kikerültem Olaszországba. Részben ennek köszönhettem, hogy azzá lettem, ami vagyok — aminek a megítélése ugyan nem rám tartozik —, de mindenesetre nem volnék, aki vagyok, anélkül a két év nélkül, amit Olaszországban töltöttem, ha nem is volt boldog időszak, mert bénító passzivitással volt kapcsolatban. Óriási felvevőképességgel és készséggel, de elégtelenséggel, az üresség és a kifejezés lehetősége korlátoltságának tudatával volt kapcsolatos.

Nyíri Kristóf: És akkor mi volt ennek az olasz tartózkodásnak a tanulsága?

Hauser Arnold: Az olasz élmény az volt, hogy egész időnket — az első feleségem, aki szintén művészettörténésznek készült, akkor még élt, de fiatalon meghalt — azzal töltöttük, hogy templomokat, múzeumokat és kiállításokat nézegettünk és olvasgattunk, de tulajdonképen nem produkáltam semmit, és amit írogattam, annak nem volt sok értelme, és nem láttam sok értelmét. Elhatároztuk, hogy valahol Németországban kell letelepednünk, valahol igazán tanulnunk. A feleségem járt egyetemre, de én úgyszólván munkátlan voltam. És Németországban újból elkezdtem az egyetemre járni, dacára annak, hogy akkor már túl voltam az egyetemi éveimen és már túl voltam a doktori vizsgámon, de újból elekezdtem tanulni és a szociológiával és történelemmel komolyan foglalkozni. Belekerültem egy légkörbe, amelyet szociológiai légkörnek lehet nevezni. A nagy historikus Troelsch tanítványának éreztem magam, a Max Weber-féle légkörben mozogtam, ha nem is voltam közvetlen tanítványa és lassanként rájöttem arra, hogy a realitásnak és ezeknek a szociális pozícióknak, amiről annyit hallottam, nagyobb része van a művekben, mint annak a belső logikának, annak az immanens szükségszerűségnek, amely az egyik formából a másikhoz vezet, az egyik stílusból a másikhoz visz el bennünket, és ezzel felfedeztem, hogy tulajdonképpen a művészettörténelem igazi lehetősége ott van, ahol a szociológiával párosul és találkozik.

Ott vált a dolog érdekessé — ha a munkásságom fejlődéséről beszélünk —, amikor már az olasz és német tartózkodáson túl voltunk. Ugyanis Németországban akkor a nácizmus, a Hitler-korszak előrevetítette az árnyékát, és a feleségem, mint asszony bátrabb volt, mint férfiak rendesen lenni szoktak — azt mondta: „Innen el kell menni, én ezt a légkört nem bírom." És hát, hova menjünk? Olaszországot kipróbáltuk, Magyarország el volt zárva, menjünk Bécsbe. És letelepedtünk Bécsben, a feleségem beiratkozott az egyetemre, és én is eljártam az előadásokra. Végül is valamivel meg kellett keresni a kenyeremet, nem éldegélhettem folyton

kolduskenyéren; állást vállaltam egy filmvállalatnál, amelynek aztán a propagandafőnöke lettem, ennek kapcsán jutottam közeli viszonyba későbbi praktikus szociológiai orientációmmal. Ugyanis az, hogy egy filmnek milyen a sikere és milyen a visszhangja, az egy kettős viszony, amelyben az egyik szereplő a film, a másik a közönség, és hogy mi jön ki belőle, az egy kölcsönös dialektikus folyamat. Akkor következett be, hogy Hitler bejött Ausztriába. Ez volt 1938-ban és itt állt be az igazi fordulat az életemben, ami mint tevékeny lényt, vagy ha úgy tetszik, mint alkotó lényt jellemez.

Mikor 1938-ban Ausztriából Angliába jöttem, akkor tovább foglalkoztam annak a könyvnek a megírásával, amelyet Bécsben kezdtem, és ami a filmnek a formájáról, esztétikájáról és szociológiájáról szólt volna.

Nyíri Kristóf: Ez volt Londonban? Itt kezdődött Londonban...

Hauser Arnold: Ami az életem alakulását illeti — amely nagyon keserves volt, nagyon szomorú volt, nagyon üreskezű volt minden tekintetben — Londonban üres kézzel, pénztelenül, céltalanul bolyongtam, a British Museum olvasótermében találtam egy új otthont, abban az olvasóteremben, ahol Marx a *Kapitalt* írta, amelynek a tudata állandóan kísértett, anélkül, hogy bármiféle közösséget éreztem volna, vagy akár bátor lettem volna érezni, csak az a tudat, hogy egy templomban vagyok...

Szóval 1938-ban elhatároztam — mert akkor már egyedül voltam, az első feleségem meghalt abban a súlyos influenzajárványban —, magam voltam, ami nem könnyítette a helyzetemet és tovább próbáltam dolgozni azon a könyvön, azon a filmről szóló könyvön, amelyet Bécsben elkezdtem. Az első évben még azon dolgoztam, de nem éreztem boldognak magamat, nem voltam otthon benne, és akkor már megvoltak a Balázs Béla könyvei a filmről, amelyek kitűnőek voltak, megvolt már az Arnheimnek a fontos könyve, már számos hasonló könyv volt, de valami nem tetszett nekem, valami zavart: és megint jött az áldás, az álruhában az álarc mögött a „blessing" ott volt titokban. Mannheimmel találkoztam, aki már 1933 óta, mióta Németországban a nácizmus aktuálissá vált, kimenekült Londonban és így fordult hozzám egy napon: „... Én most a szerkesztője vagyok egy szociológiai sorozatnak, a Routledge nevű angol kiadó megbízásából, és szeretném, ha összeállítanál egy antológiát a művészet szociológiai szerepéről, úgy, ahogy fejlődött az idők folyamán, és hogyha ahhoz egy hosszú, meglehetősen kimerítő bevezetést írnál, ami lehet 100—150 oldal, ha jólesik. De nem kötöm meg a kezedet, az a fontos, hogy képet nyerjünk arról, hogy ennek a szociológiai szempontnak egy bizonyos idő óta, főleg a XVIII. század óta folytonossága van".

Nekem ez tetszett és kivetettem megint a hálómat, az üres hálómat, és megint halat fogtam, amelyet nem akartam kiengedni a kezem közül, és rájöttem kínlódásom közepette, hogy nincsen mire támaszkodni, hogy alig van valami, hogy egyetlenegy komoly könyv sincs a művészetszo-

ciológiáról, ha eltekintünk Guyannak a könyvétől, ami kb. száz évvel ezelőtt jelent meg, *L'art du point de vue sociologique* címen, és amelyről joggal mondták, hogy az egyetlen dolog, ami a tárgyról szól, az a címben foglaltatik — több szó a szociológiáról nincs a könyvben. Ez azóta a legtöbb ilyenfajta könyvről fennáll. Remélem, hogy az én könyvem kivétel.

És lassanként kezdtem küzdeni ezzel a rettenetes anyaggal, ami nemcsak abból állt, összeállítani azokat az esszéket, kritikákat, mellékes megjegyzéseket, tanulmányokat, amelyek valamilyen kapcsolatban voltak a művészetszociológiával és abból felépíteni valami egységet — rekonstruálni kellett egy nem létező entitás-t. Nem volt művészetszociológia, csak utalások voltak, amivel meg lehetett konstruálni, hogy művészetileg és társadalomelméletileg mi tette lehetővé és mi tette szükségszerűvé azt, hogy a művészet bizonyos fordulatokon ment keresztül. És ennek kapcsán, ami egy antológiának készült — vagyis egy antológia bevezetésének készült —, annak volt köszönhető, ha köszönhető, hogy egy kétkötetes, ötszáz-ötszáz oldalból álló mű jött létre, amelyről még ma is azt hiszem, hogy szilárd alapja annak, amit a művészetszociológiáról írtam, mert az szolid tényekből adódott össze, tízéves kínlódás után. Tíz évig nem volt egy napi szünetem és rosszul tartottam el magamat, egy filmvállalatnál dolgoztam, egy office-boynak a munkáját végeztem, egy kifutóinasnak, heti öt font fizetéssel, ami épp elég volt ahhoz, hogy éhen ne haljon az ember, de nem sokkal többre, mégis kitartottam mellette, és tíz évig úgy éltem, hogy nem voltam egy napi szabadságon sem, és akkor kezdtem dolgozni és élni, amikor hat órakor hazajöttem az irodából — éjfél és éjfél utánig.

Nyíri Kristóf: Ez volt az a tíz év, amikor az első könyve íródott...

Hauser Arnold: Ez volt az a tíz év..., szombaton, ami szabad, ami nem munkanap — és Angliában nem volt már akkor sem munkanap —, reggel én voltam az első, aki a könyvtárban voltam, és én voltam az utolsó, aki elhagyta a könyvtárat. Napról napra és az egész vasárnap, amikor 1940 körül már feleségemet, Nórát megismertem, és Nórához jártam, akkor reggel, vagyis délelőtt folyamán elmentem Nórához a kis írógépemmel, sokkal kisebbel, mint a mostani, és kéziratainmal leültem és ott együtt voltunk, nyugodtan dolgoztam, és ő készítette az ebédet.

Nyíri Kristóf: Szóval a mű és a házasság együtt alakult?

Hauser Arnold: ...és stoppolta a zoknimat és ellátta a fehérneműmet és ezalatt folyt a munka... tíz évig éltem így.

Nyíri Kristóf: Most ezt úgy kell érteni, hogy az első évei ennek a tíz évnek kiadó nélkül, szerződés nélkül teltek el?

Hauser Arnold: Szerződés nélkül hosszú ideig, egészen addig — ugye Mannheim felajánlotta ezt a munkát nekem, de nem ajánlhatott fel egy szerződést, ez feltételektől függött. Közben Mannheim megkapta ezt az influenzát és belehalt, és nekem nem volt szerződésem, se semmi kötöttségem a vállalattal. S akkor egy közös ismerősünk — találkoztam vele

a British Museum olvasótermében — azt mondta: „... Hogyan áll ez a munka, dolgozik-e még rajta, be akarja-e fejezni, és mi a viszonya a Rautledge-dzsel. Van valami kifogása ellene, ha megkérdezem Herbert Readet, hogy érdekli-e?"

Nyíri Kristóf: Herbert Read...

Hauser Arnold: Ő igazgatója volt a főszerkesztőségnek, a kiadó...

Nyíri Kristóf: Ő az, akitől Magyarországon megjelent a *Modern festészet* című kézikönyv.

Hauser Arnold: Az a Herbert Read, igen, ő volt a főszerkesztője az irodalmi osztálynak. Elolvasta egy fejezetét a készen lévő kéziratnak, és nagyon tetszett neki.

Nyíri Kristóf: Ez nagyon szép volt Herbert Readtől, mert az álláspontja tulajdonképpen...

Hauser Arnold: Nemcsak az, hogy vállalta az anyagi felelősséget érte, ami nem azt jelentette, hogy ha ez balsiker lett volna, be lehetett volna perelni, de azt mondta: „Én vállalom a felelősséget, hogy ebből jó könyv lesz." Eleinte azt mondták, milyen alapon adjunk ki egy ezeroldalas könyvet egy ismeretlen embertől, akinek Angliában még nem is hallották a nevét? Magyarországon ismerhetik, de Angliában azt se tudják, hogy kicsoda-micsoda. Akkor Herbert Read azt mondta, hogy „Én vállalom az erkölcsi felelősséget".

Nyíri Kristóf: Érdekes, mert Herbert Readnek egészen más álláspontja volt a művészet funkciójáról.

Hauser Arnold: De nagyon jó ítélete volt, és nagyon értelmes és nagyon jóindulatú ember is volt. Ha valakinek, akkor neki köszönhetem azt, hogy sikerült „kalandor" vállalkozásom.

Nyíri Kristóf: ... és ez hányban volt körülbelül, amikor végre a szerződés megszületett?

Hauser Arnold: A szerződés létrejöhetett mondjuk, 43-ban vagy 44-ben. Akkor kaptam egy levelet Herbert Read pozitív álláspontjáról, az igazgatóság révén, hallván Herbert Readtől, hogy egy érdekes könyvön dolgozom, és az illető igazgató szeretne velem közvetlenül beszélni róla. Elmentem hozzá, és ő azt mondta: „Mi sokat tartunk erről a kéziratról, mikor tudná befejezni?" Mondtam, hogy nekem van egy foglalkozásom, abból élek, és nem tudom pontosan megmondani. Azt felelte, hogy nagyon fontos, mert ez a probléma a levegőben van, és ha maga nem írja meg, akkor holnapra megírja valaki más. Azóta 25 év telt el, és még nem írta meg senki a konkurrens könyvet, még mindig ez az egyetlen könyv a témáról, ezt büszkén mondom, és örülök neki, hogy így van, mert még mindig olvassák, és még mindig az történik, hogy minden új egyetemi generáció újból megveszi a könyvet. Most jelent meg a spanyol verzió 12. kiadása, ami azt jelenti, hogy minden évben minden tanuló újból megveszi a könyvet, és minden spanyolnak a Biblia mellett ott van az én szociológiám.

Nyíri Kristóf: És hogyan nyitotta meg ez azután Professzor úr akadémiai pályafutását?

Hauser Arnold: Az úgy történt, hogy azt mondtam a főnökömnek a filmvállalatnál: „Én már kiadhatnám azt a könyvet, amin sok éve dolgozom, ha megengedik nekem, hogy fél napig dolgozzam, bármilyen feltétel mellett." Az volt a feltétel, hogy redukálják a fizetésemet, és fél napig dolgoztam az irodában, és fél napig csináltam a munkámat. Belementem. Én akkor mindenbe belementem volna azért, hogy megírhassam ezt a könyvet. De ez nagyon keserves és nagyon nehéz idő volt — de belementem. — És mikor elkészültem a kézirattal, azt mondtam a főnökömnek: „Most a kézirat készen van, és most már azon múlik, hogy a végleges szerződést megkössem a kiadóval, és most hajlandó volnék megint egész nap dolgozni." Azt mondta: „Igen, de most a filmüzlet nagyon kritikus periódusába kerültünk, és nem tudunk többet fizetni, mint amennyit fizettünk." S akkor a feleségem, aki megint bátor asszony volt a gyáva férfi mellett, azt mondta: „Nem mégy vissza, egyszerűen azt mondod, hogy köszönöd!" Mondom: „És miből fogunk élni?" — „Majd meg fogunk élni, majd adódik valami." És akkor próbálkoztam mindenféle hirdetésekkel, ahol megürült egy egyetemi magántanári szék, és többek között a leedsi egyetemen volt egy lectorship, egy hirdetés, amelynek a határidejét — Freudra tartozik, hogy megmagyarázza — elmulasztottam. De dacára annak, hogy elmulasztottam, egyszerre postafordultával azt a választ kaptam, hogy nem tesz semmit, hogy elmulasztottam a határidőt, csak jelentkezzek, amikor az interjú folyik (a jelentkezők közül a megfelelőket egy bizottság választja ki — ezt nevezik interjúnak), és délelőtt elmentem könyvemmel a professzorhoz, aki főnöke volt annak a szakosztálynak, és azt mondta, itt hagyhatja — nem volt még meg a könyv, de ki volt szedve, ha nem is kötve —, hagyja nálam délutánig. Elolvasott néhány részletet belőle, és közölte velem előre: „Nem lesz konkurrenciája." Így is történt. A ceremónia végén azt mondta nekem: „Nyugodt lehet, megkapja az állást, nincsen, aki ehhez mérhető könyvet írt vagy írhatna . . ." És megkaptam a magántanárságot, és Leedsben tanítottam hat évig, és ez alatt a hat év alatt írtam meg a második könyvemet, aminek az eredeti címe: *A művészettörténet filozófiája* volt . . .

Nyíri Kristóf: Azt hiszem, ez az a pont, ahol beszélgetésünket mára lezárhatnánk. A következő alkalommal azokról az elméleti, művészetfilozófiai kérdésekről szeretném Professzor urat kérdezni, amelyek immár megállapodott pályája során a továbbiakban foglalkoztatták.

Nyíri Kristóf: A századforduló mozgalmas magyar politikai élete egy olyan gondolati, filozófiai megélénküléssel járt, amelyet a századelő kulturális monográfusa joggal nevezett a második reformkornak. A gondolati fellendülésnek kiemelkedő mozzanata egy értelmiségi filozófuscsoportosulás volt, amely a Vasárnapi Kör nevet nyerte. Ennek a körnek

gondolati vezéralakja Lukács György volt és a körhöz tartozott a fiatal Hauser Arnold is. Hauser Arnold most 83 éves. Londoni lakásán látogattuk meg, s a múlt alkalommal arról beszélgettünk vele, hogy milyen küzdelmek során jutott el a Vasárnapi Körtől az 1950-es évekig, amikor első alapvető munkáját, a magyarul is megjelent *Művészet és irodalom társadalomtörténetét* írta.

Mostani beszélgetésünkben arról a periódusról szeretném kérdezni, amikor a második, harmadik és negyedik könyvét írta, elsősorban azokról az elméleti problémákról, amelyek köré ezek a könyvek épülnek. Az első könyv megírása után Hauser Arnold nyomban tanári katedrát kapott a leedsi egyetemen. Itt kezdett hozzá második könyvének megírásához. Most mindenekelőtt a leedsi évekről kérdezem.

Hauser Arnold: A leedsi egyetemi évek alatt, amelyek szubjektíve nem voltak terméketlenek, nekem fontosabb volt az a könyv, amelyen gondolkoztam, mint a tanítás, amit gyakoroltam, amelyet nem nagyon lelkesen tettem, mert Leeds egy vidéki egyetem volt, ahol a tanítványok teljesen üres kézzel jöttek, teljesen előkészületlenül és ilyeneket mondtam nekik, hogy nem érdemlitek meg azt a villanyvilágítást, ami fölöttetek ég. Hát ez körülbelül jellemezte viszonyomat a helyzethez. De a könyv az megérdemelte a villanyvilágítást, mert azokat az elveket, amelyen egész későbbi munkásságom nyugodott, itt alapoztam meg a második könyvben. Ugyanis az első könyv már olyan hosszúra nyúlt — két ötszáz oldalas kötetre —, hogy előszót már nem lehetett hozzá írni. Az előszónak terjedelmesebbnek kellett volna lennie, amelyben tisztáztam volna azokat az elveket, amelyeken nyugodott a művészet szociológiája, a művészettársadalom története. Ez egy külön könyvet kívánt volna. Ebből lett a *Philosophie der Kunstgeschichte. A művészettörténet filozófiája,* amely később *Methoden der modernen Kunstbetrachtung — A Modern művészet módszerei* címet nyerte. Ebben megalapoztam azokat a vezérelveket, amelyek még az utolsó könyvemben is mindvégig kísértek, ezeket szeretném felsorolni és egypár szóval jellemezni.

Az első probléma volt a művészetszociológia célja és a határai. Tudatában annak, hogy a művészetszociológiával nem ért véget annak a kutatásnak a története, ami a művészet körül forog. Tehát tudatában annak, hogy volt egy pszichológiai műesztétika és volt egy logikai esztétika, és volt egy klasszikus esztétika, egy romantikus esztétika és hogy a szociológia esztétika is el fogja veszíteni egy napon az aktualitását és valami más foglalja el — tehát, hogy van egy bizonyos célja és vannak határai. Ez volt az első probléma, amivel a könyv foglalkozott.

A második probléma az volt, hogy mik az ideológiai alapjai annak, hogy a közönség ízlése fordulatot nyert, és a stílus elfordult attól az iránytól, amelyben éppen fejlődött — szóval, az ideológia a világnézet... Mert az ideológia tulajdonképpen semmi egyéb, mint egy világnézet, amelyet az határoz meg, hogy milyen kapcsolatban vagyunk embertársainkkal, az institúciókkal, az intézményekkel, a konvenciókkal,

a tradíciókhoz képest, szóval azzal a szellemi légkörrel, amelyben élünk. Ez a viszonylat határozza meg, hogy hogyan gondolkozunk. Ugyanazt a problámát különbözőképpen lehet megoldani, és az nem a problémán múlik, hanem a mi helyzetünkön, a mi szituációnkon, amely kívülről ránk van kényszerítve, s amely megváltozik, de kívülről változik meg és nem belülről. Történik valami, például hogy a feudalizmus véget ér és a feudalizmus helyébe a kapitalizmus — a korai kapitalizmus — lép, vagy a korai kapitalizmusból a későbbi ipari kapitalizmus alakul ki. Ez olyan átváltozását jelenti az egész szociális létnek, az egész társadalmi légkörnek, amely a művészetet is magával ragadja és új célokat tűz ki számára. Szóval az ideológiának az ilyen értelemben való kutatása volt a második fő probléma.

Egy további fő probléma volt a művészet pszichológiai és szociológiai analízisének a különbsége. Egy egészen más képet nyerünk ugyanis a művészetről, ha mint egy pszichológiai dokumentumot tekintjük és egészen más képet nyerünk, ha mint szociológiai dokumentumot elemezzük. És a pszichoanalisztikus képe a művészetnek egészen más eredményhez vezethet, ha a tudatalattiból származtatjuk a művészeti irányokat, mint ha a tudatból vezetjük le. Ez egy fontos további problémája maradt a kutatásaimnak.

Egy további probléma volt — és egyik fő pontja a könyvnek — az anoním művészettörténet kérdése. Az úgynevezett „Kunstgeschichte ohne Namen", a művészettörténet nevek nélkül. Az egész kifejezés és az egész fogalom Wölfflintől indult ki, aki ezt olyan értelemben használta, hogy a művészet fejlődése nem egyéneken múlik. Az, hogy Rembrandt létezett, nem sokat változtatott azon, hogy már a barokk előtti későrenaissance művészet egy ilyen barokkféle claira-obscure (fény-árnyék) jelleget mutatott. És hogy egy rembrandti tragikus-dramatikus akciónak a kritériumát vette fel, az nem azon múlott, hogy milyen egyéneket képviselt, hanem azon, hogy a művész feje fölött a művészetnek egy belső logikája érvényesül, amely kikényszeríti azt, hogy ez vagy az történjen. Már Hegel is felfedezte, persze nem ilyen kapcsolatban, hogy van valami, amit ő „List der Vernunft", az értelem „cselének" nevezett, hogy van valami erősebb, ami az értelem fölött uralkodik. Ez a valami majdnem a középpontja lett a könyvemnek.

Egy további probléma volt a művészettörténet tagolása nem stílusok szerint — szóval nem horizontálisan —, hanem a másik irányban, a műveltségi rétegek szerint. Szóval úgy vizsgálni a művészettörténetet, hogy a közönsége milyen rétegekből tevődik össze, hogy egy elit közönséghez fordult, hogy félművelt közönséghez, vagy pedig a néphez, mint egy műveletlen, de művészileg nem értéktelen közönséghez.

Szóval van egy háromrétegűség és hogyha ebbe az irányba tagoljuk a művészettörténetet, akkor egy egészen más képet nyerünk, mintha tisztán kronológiailag követjük. Ez is egyike volt az alapproblémáknak.

Végül, egyike a legfontosabb kérdéseknek a hatodik, a konvenció kér-

dése volt. Annak a tudata, hogy a művészet nemcsak invencióból, hanem konvenciókból is származik. Minden művész bekapcsolódik bizonyos konvenciókba, amelyeket mint örökséget tulajdonába vesz, amelyek kifejlődtek már őelőtte, amelyeket tudattalanul, már mint gyermek ellesett. Például, hogy hogyan beszélnek a tesvérei, a szülei, a szomszédai, a barátai, a környezete, és ebből a dadogásból lassanként kialakul egy kifejezésre alkalmas nyelv. Később a művész is bizonyos konvenciókat, kész eszközöket átvesz és ebből kettőből; invenciójából — ami az ő saját belső impulzusa — és abból, ami annak határt szab — mint konvenció, amit elfogadott — alakul ki a művészete. Így például az, hogy egy vígjátéknak házassággal kell végződnie: konvenció, egy bizonyos fajta vígjátéknak a konvenciója. Az, hogy egy tragédiában mindenkinek meg kell halnai — hogy durván fejezzem ki magam —, ez konvenció. Száz és száz ilyen konvenció uralkodik a művészetben és ez a belátás egyik alapelve maradt további szociológiai kutatásaimban azokkal a problémákkal együtt, amelyeket már megneveztem.

Nyíri Kristóf: Tehát korántsem lehet azt mondani — hogy az utolsó problémához kapcsolódjak —, hogy ezek a konvenciók pusztán gátjai volnának a művészetnek?

Hauser Arnold: Nem. Ezek éppúgy repülésre biztatnak, mint meggátolnak. Kétféle funkciójuk is van: vannak termékeny konvenciók és vannak halálosan megbénító konvenciók, ez azon múlik, hogy milyen korban élünk, és azon, hogy milyen művész dolgozik velük, hogy ki hogyan tudja a tradícióit felhasználni.

Szóval 1957-ben véget ért az én leedsi működésem és szerencsére befejeztem a második könyvemet — majdnem egyidejűleg. Ekkor kaptam meg az amerikai meghívást a Brandeis egyetemre — amely egyike az elit egyetemeknek az Egyesült Államokban —, ahol két évig tanítottam mint vendégprofesszor, és ahol már a *Philosophie der Kunstgeschichte* című könyvem megvolt. Elkezdtem foglalkozni egy nem egészen új, de nekem új elindulással. Rájöttem arra, hogy az alapprobléma a *stílus*, amiről folyton szó van, ha művészettörténetről beszélünk. Akár szociológiailag, akár olyan absztraktul nézzük, mint Wölfflin — a magyarázat különböző, a jelenség ugyanaz. A stílusok változnak, a stílusok megtörnek, a stílusok összeomlanak, a stílusok elvesztik az aktualitásukat, egy új ízlés alakul ki; de mi ennek az oka? Ráeszméltem valamire, ami majdnem forradalmi jelenség volt a saját fejlődésemben! Az, hogy mi válik aktuálissá a múltból, az a jelentől függ. Csak az válik aktuálissá a múltból, ami a jelennek része és amivel a jelenben küzdünk. Azok a problémák, amelyek a modern művészetben mint mai problémák lépnek fel, megnyitják az utat olyan stílusjelenségek felé, amelyek zártak voltak, amelyek halottnak vagy elveszettnek látszottak, s amelyeket „az eltűnt idő nyomában" újból fel kellett fedezni, hogy egy idézettel éljek. Ami után futni kellett, amit csak úgy lehetett megérteni, ha a jelenből indult ki az ember. Felfedeztem a magam módján — nem magam, mert akkor

már többé-kevésbé a manierizmus divat volt —, hogy a manierizmus az a stílus, amely a legközelebb áll a jelen feladataihoz.

A manierizmus olyan művészi irányzat, amely a renaissance és a barokk közt lépett fel. A művészettörténet sokáig egyátlalán nem vette tudomásul, korcsszülöttnek tekintette, egy kritikus állapotnak, amely egészen hasonló a mi jelen helyzetünkhöz. Tehát felvetődik a kérdés, hogy a művészet, mint olyan létezik-e még, vagy már a vége felé jár-e, és tulajdonképpen csak egy átmeneti krízis, amely a jelen kritikus jellege folytán felfedez a múltban egy hasonló jelenséget és azt feléleszti. A manierizmus újból élő irányzattá válik és az érvényességét visszanyeri.

A belső ellentmondások, az extravaganciák, az indirekt kifejezések, a metaforákban való beszéd, az intellektualitás fölénye az érzelmekkel szemben, egy művelődési elitnek a győzelme a szentimentális elit fölött: ezek a jelenkornak a legfeltűnőbb jelenségei és csupa olyan jelenségek, amelyek a manierizmusban is megvoltak, csak újból ki kellett ásni és fel kellett fedezni őket. És egyszerre megnyílt a kapu, amelyen számtalanszor kopogott az ember és nem nyílt meg — s most egyszerre feltárult. Nem mint hogyha egy nyitott kapun át az emberek minden akadály nélkül átsétáltak volna — az emberek nagyon nehezen lépnek át nyitott kapukon —, de itt volt egy nyitott kapu és egy új lehetősége a jelen értelmezésének. És a jelen, mint probléma a kritikus helyzetből adódott. Tehát két dolgon múlt az egész: a stílusnak egy új értelmezése, a stílusváltozásnak egy új értelmezése és a jelen problematikájának egy új meglátása. Ebből alakult ki a Manierizmusnak, legterjedelmesebb könyveim egyikének tárgya. Ezt a könyvemet fontosnak tartom, mert hiszen az utána következő könyv mindazoknak a könyveknek az összegezése, amelyeket azelőtt írtam. Van egy kontinuitás a négy könyvben, amelyet fontosnak tartok. Írtam közben cikkeket és kritikákat, esszéket, de négy könyvet írtam, amelyekben azt hiszem a legtöbbet adtam, amire én képes vagyok — ami nem azt jelenti, hogy a legjobb, amit azokról a témákról írni lehet. Mindenkinek vannak határai és a szellemi produkció lényege az, hogy az ember a saját tevékenységének a határát felismerje és tudja, hogy hol vannak azok a határok. Azokon a határokon belül csodálatos dolgokat tud teremteni, ki tudja aknázni a lehetőségeit. Azt a hálót, amelyet kivetett nem engedi többé el, és azt a halat, amit kifogott, nem hagyja többé kicsúszni a kezéből és legalábbis egy szorgalmas, lelkiismeretes munkássá válik. Zsenivé nem születik senki se, zsenivé lesz az ember, vagy nem lesz. Nagyon kevesen, azt hiszem, bíznak abban, hogy azzá születtek, de becsületes munkássá az ember főleg azáltal lehet, hogy kontinuitást visz a munkásságába és az alkotásába. Én azt hiszem, hogy ez a kontinuitás nálam megvan.

A manierizmusról szóló könyvön, mint a többi könyvemen is, meglehetősen hosszú ideig dolgoztam. 1957-ben kaptam a meghívást a Brandeis egyetemre, ahol két évet töltöttem. 1959-ben visszajöttem Londonba, és a legközelebbi meghívásom... az lehetett talán... 64—65-ben, az

ohiói States Universitesbe. Ez egy óriási egyetem, tizenöt évvel ezelőtt negyvenötezer hallgatója volt, most valószínűleg van hatvanezer, egy egész város. Itt lettem professzor, és nagyon kiváltságos helyzetem volt, *egy* szemináriumot kellett tartanom hetenként, egy kétórás szemináriumot, ebből állt a kötelezettségem és mint szorgalmi feladatot vállaltam, hogy a kollégáimmal egy esti szemináriumban beszélgetek. Arról a könyvről beszéltem, ami a szemem előtt lebegett. Egy rendszeres művészetszociológia. Ez volt az a könyv, amit meg kellett írni! Akkor, 64—65-ben én már jóval 70-en felül voltam és már nem voltam fiatal ember. Az volt az érzésem, hogy ideje volna elszámolni azzal, hogy mit tettem az időmmel és mit csináltam az életemből. Mi az a sok minden, amit másoknak köszönhetek, amit a véletlennek köszönhetek, hogy beleugrottam az árba és úsztam az árral és megtanultam úszni, miközben ugrottam, és sohasem tudtam, hogy mi lesz a „kaland"-ból, sosem bíztam a sikerben. Ez az utolsó könyv nagyon nehéz külső körülmények, betegség, nehéz feladatok között jött létre. És kételyek közt, mert sokszor nem hittem, hogy valaha könyv lesz belőle.

A végén, várakozás ellenére, ahogy az angolok mondják: „hope against hope" született meg a könyv és magam csodálkoztam legjobban, mikor a végére jutottam. Nagy teher esett le a vállamról, de más nehézségek léptek föl, ez persze nem tartozik szorosan a történethez. Ami azonban a történethez tartozik, az hogy miképpen viszonylik ez az utolsó könyv, a *Művészet szociológiája,* az előbbiekhez és főleg, hogy elvileg milyen változásokon ment keresztül az én viszonylatom azokhoz a problémákhoz, amelyek az egész életemen vagy legalábbis fél életemen keresztül foglalkoztattak.

Nyíri Kristóf: Beszéljünk talán még néhány művészetfilozófiai problémáról. Tetszett mondani, hogy a művészet jelenlegi válsága nem a művészet vége. Szóval a válság és a vég között különbség van?!

Hauser Arnold: Hogyne, óriási különbség. Nem hiszem, hogy vége van a művészetnek.

Nyíri Kristóf: De válságról lehet beszélni?

Hauser Arnold: Válságról kétségtelenül szó van.

Nyíri Kristóf: De most mit jelent ez a válság?

Hauser Arnold: A válság azt jelenti, hogy elvesztették a bizalmukat az emberek azokban az eszközökben, amelyekben kifejezhetik magukat. A nyelv problematikussá vált! Kifejezhető-e nyelvileg az, hogy egy olyan ember például, mint Samuel Beckett, aki ma az érdeklődés középpontjában áll, ahelyett, hogy beszélne, hogy dadogva beszélnek az emberek, hogy az elhallgatás, hogy a hallgatás maga művészi kifejezési eszközzé válik, az elnémulás . . .

Nyíri Kristóf: És valóban professzor úrnak az a véleménye, hogy lehet az elnémulás művészi eszköz, vagy pedig ez visszavonulás?

Hauser Arnold: Az. Azért különbözik egy pauzától a zenében. A zenében is van elhallgatás, de az része a formának. Ez pedig egy krízis-

jelenség. Az emberek elhallgatnak, mert nem tudnak beszélni, mert olyan komplexszé válik a viszony a művészethez, hogy már nincs rá szó, vagy csak zagyva — vagy dadognak, vagy hallgatnak. Erre azt lehetne mondani, hogy akkor nincs művészet, megszűnt; akár dadogunk, akár elhallgatunk. De az, hogy a művészet mint művészet még probléma, azt jelenti, hogy a művészet még latensen (még mint lehetőség) létezik, mert különben a kutya se törődne vele, és akkor tudomány volna csak. Nagyon sokan mondják, hogy a művészet helyét a tudomány foglalta el, de ez nem igaz, mert a művészet nem tűnt el, a művészet krízisállapotában leledzik, amennyiben egy új nyelvért küzd.

Nyíri Kristóf: Ez egy problémát vet föl; szoktak mostanában arról beszélni, hogy bizonyos alkotások azért olyan konfúzusak struktúrájukban, szóval azért olyan nehezen érthetőek, mert olyan valóságot tükröznek, ami szintén nem nyilvánvaló. Na most, igaz-e az, hogy a hiteles műalkotásnak ilyen módon hasonlítani kell ahhoz, amit úgy...

Hauser Arnold: Én nem hiszem. Mert az, amit egy művész kifejez, az mindig konfúzus. Kiindul egy konkrét konfúzióból egy művészi intenció, egy művészi ösztönzés, amely mindig inartikulált, nem tagolt — az artikulációját az alkotás során nyeri el. A művész idegennek érez mindent, ami a bensőjétől különbözik, minden művész ugyanis egy bensőségből indul ki, egy benső — ha akarja — konfúzióból és a műalkotás nem egyéb, mint annak a konfúziónak a tisztázása.

Nyíri Kristóf: ... és sikerül megtalálnia a művészeti...

Hauser Arnold: Néha sikerül, néha nem. Ma nem sikerül, ma próbálkozások vannak.

Nyíri Kristóf: De ebbe nem kell belenyugodni?!

Hauser Arnold: Nem kell belenyugodni, tovább kell küzdeni egy nyelvért, amely adekvát, amely megfelel ennek a konfúziónak. Ma még sokkal komplikáltabb a kifejezési ösztön, vagy a kifejezési intenció, mint a kifejezési lehetőség. Tehát még dadogunk. Beckett könyveinek nagy része majdnem „kínaiul" van írva, majdnem érthetetlen nyelven, de ez tulajdonképpen a lemondás arról, hogy szimplán fejezzek ki valamit, ami nem szimpla. Vannak művészetek, amelyek folyton komplikáltabbá válnak, de még mindig lépést tartanak a nyelvvel. Például Wölfflin, a nagy német művészettörténész felfedezte, hogy amikor a barokk aktuálissá vált, tulajdonképpen komplikáltabbá vált és hogyan fejezte ezt ki? Hogy egy kerék forgásából nem lehetett látni...

Nyíri Kristóf: ... a küllőket.

Hauser Arnold: ... a küllőket. Ez egy új eszköze volt a kifejezésnek, amely konfúzióból indult ki és tisztázódott ezáltal és új művészi közlés lett. Egy ilyen új művészi küzlésmód után keresünk, kutatunk, de még nem vagyunk benne, ami nem jelenti azt, hogy feladtuk és nem jelenti azt, hallgatásra vagyunk ítélve.

Nyíri Kristóf: A modern festészetben például, ami sokak számára nagyon érthetetlen, hogyan lehet megragadni ezt az értelemadó funkciót?

Hauser Arnold: Hát ez egy olyan probléma, amelybe nem szeretnék belemenni, mert túl messzire vezetne.

Nyíri Kristóf: Nem lehetne-e egy illusztrációval esetleg?

Hauser Arnold: Nem, mert borzasztó komplikált az eset, mert a festészetben az egész probléma úgy van feladva, hogy lehet-e egy Cezanne-féle Csendéletben ideológiáról beszélni? Hol van az ideológia abban, hogy két káposztafej van egymás mellett, vagy két alma? Az ember akkor arra az eredményre jut, hogy az ideológia abban fejeződik ki, hogy *azt* a rendet, amelyet egy erkölcsi lény az életében teremt, *azt megismétli a művészetben*, akár két Madonna-fejről, akár két angyalról vagy két káposztafejről van szó. És hogy itt *a rendnek* a problémája az a kategória, amely betölti azt a szerepet, amelyről szó van, de hogy ezt teljesen kifejtsem, sokkal több időt venne igénybe, mint amennyi rendelkezésünkre áll.

Nyíri Kristóf: De azért valami feltűnőt hadd kérdezzek meg, hogy mondjuk hogyan lehet egy szürrealista képben rendcsinálásról beszélni?

Hauser Arnold: Egy szürrealista képben a rendcsinálás a freudi elmélet nélkül érthetetlen egyszerűen azért, mert egy másféle tudatosságból indul ki, mert két világrendszerből indul ki, abból, hogy van egy világ, amelyben a tudat és van egy világ, amelyben a tudatalatti szellemi ténykedés uralkodik és hogy ennek a két világnak az összeütközéséből adódik az az álomvilág, amelyben a szürrealista festészet mozog. Állandóan álmokról van szó, amelyek egyes reális tényekből egy fantasztikus egészet alakítanak ki. Az egész, a keret, fantasztikus, az összes elemek realisztikusak. Tehát két különböző létezésmódnak találkozásáról van szó. Ez a szürrealizmusnak a kvintesszenciája, a lényege. De erre lehetetlen kitérnem ennek a beszélgetésnek a folyamán.

Nyíri Kristóf: Szeretném megkérdezni, hogy lehet-e a mai kulturális helyzetben egy reprezentatív művészetről beszélni, egy művészeti ágról, amely legjobban kifejezi a jelenlegi problémákat? Lehet-e a filmművészetet reprezentatívnak nevezni?

Hauser Arnold: (szünet után): Azon gondolkodom ... Itt előbb vissza kell térnünk egy tételhez, amelyről már szó volt, hogy a művészet különböző rétegekhez fordul. A lényege az általános fejlődésnek az, hogy a közönségszínvonal süllyed. A nagyvárosi közönség félművelt közönség és a film, ha általában vesszük, „mass medium", tömegkommunikáció, amely ehhez a félművelt közönséghez, mint a tulajdonképpeni közönséghez fordul. Se nem a legalsó műveletlen parasztsághoz, amely a paraszti vagy falusi művészetet teremti — és még mindig teremti egy bizonyos mértékben —, se ahhoz az elit közönséghez, amely egy bizonyos fajta filmet még mindig vezetőnek tart. Vannak, tudjuk, a mai olasz filmgyártásban olyan emberek, mint Fellini és más hasonló alkotók, például Ingmar Bergman, akik nagyszerű, filmeket készítenek, amelyek a legjobb alkotások közé tartoznak — de egy szűk rétegre támaszkodnak. Ha tisztán kvantitás szerint ítéljük meg, akkor azt mondhatnám, hogy

a film talán a legszélesebb médium, természetesen a televízió mellett, amely tulajdonképpen egy mellékvágánya a filmnek, és ez egy külön megbeszélés és vita tárgya volna, hogy hogyan viszonylik ez a két kifejezési mód egymáshoz: a televízió és a film. Az, hogy leülök, és nem én megyek el a tárgyakhoz, hanem a tárgyak jönnek el hozzám, erre nem akarok most kitérni, de mindenesetre ezek a tömegmédiumok kétségkívül a legszélesebb tömegekhez szólnak. De ha egységként veszem őket, akkor differenciálni kell az egyes formák között. Tehát ebből a szempontból a film egy nagyon problematikus módszer, és ha abból indulunk ki, ahogy a filmről általában beszélnek, akkor a filmhez képest az, amit az irodalomban még mindig vezetőnek tekintünk — mondjuk az ilyen emberek alkotása, akik ha nem is egészen maiak, de tegnapiak, mint Camus, mint Kaffka — még mindig összehasonlíthatatlanul magasabb nívón mozognak, még egy Beckett is, mint az az átlagfilm, amely a széles tömegek igényeit elégíti ki, és amely kizárólag szórakoztatást nyújt. Vagy, hogy egy másik példát mondjak, a popművészet, az ún. popzene, amely nagyon komplex dolog, s amelyben részt vesznek *zeneileg művelt* emberek, de nagy tömegekhez szólnak, tehát sok olyan eszközzel dolgoznak, amellyel Schönberg vagy Berg is dolgozhatott volna. Szóval vannak tömegmédiumok, amelyek többségben vannak, ha közönségét nézem, de amelyek minoritásban vannak, ha a kvalitást tekintem.

Nyíri Kristóf: És a művészfilm és közönségfilm jelenlegi hasadása, aminek a bekövetkezését első könyvében professzor úr már mintegy megjósolta, ennek mi a jelentősége a sznobizmus szempontjából?

Hauser Arnold: Itt is kialakul egy elit, amely megpróbál literális filmet alkotni úgy, ahogy a modern nagy olasz rendezők, Fellini és társai és Bergman, Franciaországban pedig Alain Resnais és Godard csinálják. Az egész tulajdonképpen a „nouveau roman"-ból indul ki, az új regényből. Ők sok film-manuscript-et, filmkönyvet írtak, aminek alapján ezeket az elit filmeket gyártják, s amelyek a film közönsége számára majdnem érthetetlenek, mert olyan komplikáltak az összefüggések, hogy majdnem követhetetlenek. De ott is, abban is van egy bizonyos sznobizmus. Kialakítani abból a nagy tömegből, amely New Yorktól Sanghajig terjed, és amelyben sok millió ember vesz részt, egy elitet, amely számára egy külön literális film a mértékadó. Ebben is van sznobizmus, de ez a sznobizmus minden elit kialakulásában szerepet játszik, s tulajdonképpen nem egyéb, mint egy rétegeződés, ami itt is érvényesül — intellektuális rétegeződés.

Nyíri Kristóf: Szó esett arról, hogy a konvenciók, a tradíciók nem gátjai vagy fékjei a művészet fejlődésének, hanem éppenséggel az életeleméhez tartoznak.

Hauser Arnold: Úgy van.

Nyíri Kristóf: Szeretném megkérdezni, hogy nincs-e a mai kulturális hangulatban, a mai polgári kultúra légkörében egy túlzott tradícióellenesség?

Hauser Arnold: Mind a kettő megvan és ez tulajdonképpen természetes történelmi folyamat. A kontinuitásnak is van egy rétege — mint annak a képviselője és híve —, de a diszkontinuitásnak is. Vannak nagyon haladó művészek, akik mindenáron szakítani akarnak a múlttal, és direkt feltétele törekvéseiknek, hogy ne legyen olyan az alkotásuk, mint a múlté. De vannak olyanok is, akik abban hisznek, hogy csak akkor igazi a művészet, ha belekapcsolódik egy tradícióba, tehát, hogy az igazi művészet folytat valamit — ami egyszer elkezdődött, és ami valószínűleg a föld alatt folytatódik latensen —, van elődje és vannak konvenciói, amelyek tovább élnek. Szóval nem lehet a kettőt elkülöníteni, vannak periódusok, amelyekben az egyik vagy a másik van előtérben.

Nyíri Kristóf: És most milyen periódusban vagyunk?

Hauser Arnold: Én azt hiszem, hogy antikonvencionális periódusban vagyunk, egy tradícióellenes periódusban, amelyben nagyon erős intellektuális tendencia törekszik az elszakadásra. Azt lehetne mondani, hogy a művészeteknek olyan korszakában vagyunk, amikor a művészek nagy része kételkedik a művészet létlehetőségében. Az a groteszk helyzet, hogy a művészek maguk kételkednek a legjobban abban, hogy van-e jövője a művészetnek...

Nyíri Kristóf: Van olyan elképzelés, hogy a művészet a társadalmi, különösen pedig a politikai megkötöttségek által gátolva, fékezve van. Igaz ez, vagy pedig az értékes művészet keletkezéséhez az ilyen megkötöttségek is hozzátartoznak?

Hauser Arnold: Nem feltétlenül, de itt sincsenek általános szabályok. Nem lehet mondani például, hogy a megkötöttség ellentétben volna az értékes művek jelenlétével. Akkor az ilyen tirannus, ilyen zsarnoki korszakokban, mint például mondjuk a régi egyiptomi kultúra, lehetetlen lett volna, hogy olyan nagyszerű művészi alkotások jöjjenek létre. Olyan szűk határok között mozgott a művész, hogy úgyszólván a műnek egyes részei — például egy szoboré is — már előre készen voltak, csak rá kellett tenni a frizuráját a fejére, mert az már megvolt a műhelyben. És olyan szigorú konvenciók között mozogtak, mint például a frontalitás, hogy minden alakot csak egyetlen néző szempontjából lehetett nézni, például oldalról nem (ez is iskolapéldája a konvenciónak). Egy ilyen konvenció úgy jön létre, hogy eleinte bizonyos nehézsége van például a perspektivikus ábrázolásnak. Mondjuk az elferdülésnek egyszerűbb megoldását találták a frontalitásban, ami szükségszerű volt, mert képtelenek voltak a nehézséget másképpen áthidalni, s ez konvencióvá vált. Mint ahogy... Aus der Not eine Tugend machen...

Nyíri Kristóf: A szükségből erényt csinálni...

Hauser Arnold: ... erényt csinálni. Ez a lényege annak, hogyan válik egy konvenció kultúrateremtő elemmé.

Nyíri Kristóf: Most megint valami személyeset szeretnék kérdezni. Mi a viszonya Professzor úrnak a mai magyar nyelvhez?

Hauser Arnold: Kétségkívül fennáll az a személyes benyomásom —

és nem hiszem, hogy ez egyedülálló —, hogy egy krízis állapotában vagyunk a magyar nyelv jelenlegi fejlődésében. A krízist nem abban látom, hogy változik a nyelv — mert az a természetéhez tartozik —, hanem abban *ahogy* változik. Hogy abban egy bizonyos erőszakos jelleg van, egy szándékos újítási vágy, egy bizonyos mesterkéltség, amely legalábbis azzal a nyelvvel, amelyet mi beszéltünk fiatalkorunkban — és ahogy én még ma is többé-kevésbé beszélek — nemigen egyeztethető össze. Kétségkívül találtak kifejezéseket, amelyek megragadnak bizonyos fogalmakat, lehetővé teszik egyes fogalmaknak a megformálását, amelyek különben lehetetlenek volnának, de ezek minoritásban, kisebbségben vannak, a változások többsége erőszakos változás és feltűnésvágy. Én úgy érzem, hogy ez eltorzítása a magyar nyelvnek, dacára annak, hogy tudom, a nyelv természetéhez tartozik a változás. Az erőszakos változást nem tartom kívánatosnak, és nem tartom kívánatosnak azt a modorosságot, amely nemcsak magyar jelenség, de ma a magyar nyelvnek nagyon jellegzetes tulajdonsága, a mai magyar irodalmi nyelvnek is. Ez a modorosság Németországban is megvan, még olyan rendkívüli stílusművészeknél is, mint Adorno, akinél néha az az érzésem, hogy nem németül ír és hogy van benne egy bizonyos idegenség, dacára annak, hogy egész virtuóz módon játszik azon a hangszeren, ami a nyelv, amely nagy istenáldása, és ha az ember bánni tud vele, nagy erőforrás.

Nyíri Kristóf: Professzor urat szokás egy hármasság tagjaként említeni. A hármasság másik két tagja: Lukács és Adorno. Értelmesnek tartana-e egy olyan kérdést, hogy hogyan látja saját helyzetét Adornohoz és Lukácshoz képest?

Hauser Arnold: Én azt hiszem, hogy egyikkel sem vagyok nyelvet illetőleg összefogható. Egyrészt Lukáccsal azért nem, mert én nem tartom feltétlenül szükségesnek, hogy az ember abban, amit mond, csak a tartalmi részre fektesse a súlyt, és hogy formailag pongyolán fejezze ki magát, mint ahogy Lukács utolsó írásaiban tette. Nemcsak ehhez a Lukács-féle közönyhöz a stílussal szemben érzek idegenséget, ami csak a késői Lukácsot jellemzi, nem a korait — mert a korai Lukácsban volt bizonyos tetszelgés abban, hogy rafináltan fejezze ki magát —, de az sem volt igazi német. Jó német stiliszták nem teljesen azonosították magukat azzal a nyelvvel sem, amelyen a *Lélek és a formák* vagy még a *Theorie des Romans* is íródott. Nem azonosítom magam a nyelv szépségének teljes elhanyagolásával.

Nyíri Kristóf: És Adorno?

Hauser Arnold: Ami Adornótól elválaszt, az kézenfekvő: az affektáció. Az a föltétlen törekvése, hogy másképpen mondani valamit, és a jobb kézzel a bal fülét megfogni az embernek, az természetellenes. A jobb kézzel fogja meg az ember a jobb fülét, és a bal kézzel fogja meg az ember a bal fülét és nem feltétlenül fordítva.

Nyíri Kristóf: Na most, hogyha ezt a hármasságot nem a nyelv, nem a stílus szempontjából tekintjük, hanem az elméleti álláspont leglényege

szempontjából, tehát Lukácsot, Adornót, Hausert mint három elméleti csúcsot, hogyan látja professzor úr a saját helyzetét?

Hauser Arnold: Csodálom Adornónak az ötletszerűségét, hallatlan szenzibilitását, amely messze túlszárnyalja Lukács szenzibilitását. Sokkal fogékonyabb, sokkal több kvalitásérzéke van, sokkal jobban tudja, mi jó költemény és mi nem. Határolt az is, mert az ő kvalitásérzéke két műfajra szorítkozik: zenére és lírára. Ebben a két műfajban Adornónak nagyszerű és egész kifogástalan műérzéke van. Lukácsnak óriási jelentősége van a regény és a tragédia elméletének kifejlesztésében, de ezek nem formai értékek: ezek tartalmi értékek. Ő tényleg új filozófiáját teremtette meg ennek a két műfajnak és ehhez nagyon szoros kapcsok fűznek, úgyhogy elképzelhetetlennek tartom, hogy *A művészet társadalomtörténete* valaha megíródott volna ezek nélkül a kezdeményezések nélkül. De Adornónak éppúgy lekötelezettje vagyok, és nem szeretnék állást foglalni a kettő között. Vannak pontok, ahol tényleg feltevődik ez a kérdés. Például a manierizmus kérdésénél, amikor azt hittem, hogy Lukácsnak van igaza és nem Adornónak, vagy például a metafora értelmezésénél és más hasonló kérdésekben. Szóval nem következetesen egyoldalú, hanem kétoldalú lekötelezettség ez, én mindkettőnek rendkívül hálás vagyok, és mindkettő tanítványának érzem magam.

Nyíri Kristóf: Most az utolsó kérdés professzor úr. Terveiről szeretném kérdezni.

Hauser Arnold: Szeretném magam mindenekelőtt kialudni... (nevetés). Ez a legközvetlenebb tervem. Nem hiszem, hogy valaha fogok még nagyobb szabású munkába kezdeni. Most azzal foglalkozom, hogy utolsó könyvemet, amelyet németül írtam — mint az azelőtti könyveimet —, angolra fordítsam. Minthogy nem találtam senkit, aki képes lett volna ezt kielégítően megtenni, remélem, úgy fordítom le, ahogy egy nem angol ember tűrhetően le tudja fordítani, és majd egy jó angol stilisztát kérek meg, hogy olvassa el és pofozza helyre ott, ahol én magam elégtelennek bizonyultam.

Nyíri Kristóf: Feltételezem, hogy mire ezzel a nagy munkával végezni tetszik, addigra megint fölmerülnek elméleti kérdések, amelyek egy új könyv megírását teszik szükségessé.

Hauser Arnold: ... ha megérem...

Nyíri Kristóf: Ehhez kívánunk professzor úrnak további jó egészséget. Nagyon köszönjük az interjút.

Đorđe Milanović

ADALÉK A VAJDASÁG TERÜLETÉN KIALAKULT OSZTÁLYHARC TÖRTÉNETI SZINTÉZISÉHEZ A BURZSOÁ JUGOSZLÁVIA IDEJÉN

II. rész

A hatalomnak a gazdasági nehézségek enyhítésére és a diktatúra politikai megszilárdítására irányuló törekvéseivel *ellentétben*, egyre fokozódott a rezsimmel szembeni elégedetlenség és ellenállás, amely során az ország fennmaradása körüli kétségek is felszínre kerültek. A város és falu minden nemzetiségű kisbirtokos tömege, különösen pedig a munkásosztály, a munkás-parasztság, valamint az ifjúság tudatában kialakult és erősödött az a meggyőződés, mely a nagyszerb burzsoázia hatalmának megdöntésére irányult. Az agrárkrízis, a diktatúra, az általános nagy gazdasági válság, valamint a fasizmus veszélyének terhe alatt fokozódott a parasztság, a kisbirtokos rétegek, ezzel párhuzamosan pedig a munkásosztály szerveződése is. A korabeli események nyomán nem nehéz felismerni Vajdaság társadalmi életének főbb politikai vonulatait, melyek a fokozott vagyonrétegeződés és a diktatúra politikai rendszerének széthullása következtében jöttek létre és a fontosabb európai politikai megmozdulásokhoz igazodtak, melyekben egyfelől a fasizmus erősödése és a békeszerződések módosítására irányuló egyre szervezettebb igények, sőt gyakorlati lépések képezték a legjelentősebb áramlatot, míg másfelől a demokratikus és haladó erőknek a fasizmus és a reakció elleni csoportosulása alkotott fontos tényezőt. Egyre terjedt és erősödött a magyar revizionista hadjárat, ugyanakkor a német lakosság körében a fasiszta mozgalom erősödött.

Azonban a megújuló polgári oppozíciós pártok ún. támaszpontjaiban kifejezésre jutottak a demokratikus igények is, mintegy halvány visszatükröződéseként a munkástömegek egyre erősödő demokratikus törekvéseinek.

1932 végén ellentétben a magyarországi békeszerződés módosítását követelő hadjárattal, továbbá Jugoszláviában a kormány pártjának az ország területi egységének és a centralisztikus berendezésnek megőrzésére irányuló kampányával, valamint az integrált jugoszlávság belső politikájával és a nagytőke érdekeinek védelmével ellentétben — Vajdaságban

a polgári oppozíció soraiban új követelményt fogalmaztak meg: „Vajdaságot a vajdaságiaknak".[40] Ilyen megfogalmazásban hozták meg a kispolgári demokratikus mozgalom programhatározatát, melyben Vajdaság autonómiáját követelték többek között azért is „hogy a legnagyobbfokú nagylelkűség és a teljes egyenjogúság szellemében megállapodási határozat szülessen a politikai-nemzeti kérdések rendezésében", melyek „korábban is mély elégedetlenséget okoztak, a diktatúra rendszere alatt pedig... katasztrofális mértékben kiéleződtek és ezáltal a gazdasági válság hasznos kiútkeresésének legkomolyabb akadályát képezték".

A mai hazai és magyar források arra engednek következtetni, hogy a vajdasági burzsoázia, s így a szerb is, már az idő tájt komolyan kételkedni kezdett Jugoszlávia fennmaradásában. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a burzsoá Jugoszlávia, s keretében a vajdasági területek fennmaradása is szorosan összefügg a nemzeti ellentétek enyhítésével, s ez a kérdés képezte a politikai harcot és összetűzések központját, valamint küzdőterét. Ily módon alakult ki egy, a politikai viszonyoknak és a hatalom rendszerének átmeneti állapota, mely lehetővé tette, és igényelte is a kezdeményezést.

Az ún. vajdasági támaszpontok 1932 decemberétől beszüntették a szerb Vajdaságért folytatott küzdelmet. A kispolgári demokratikus mozgalom arra a következtetésre jutott, hogy Vajdaság többé nem lehet szerb, hanem egyenjogú népek közösségét kell alkotnia. Mindennek ellenére azonban a vajdasági mozgalom, mely a vajdasági autonómia megteremtését, vagyis a centralisztikus államberendezés megszüntetését tűzte ki célul, nem tartott ki az akció során többek között azért sem, mivel a polgári politikai erők egyre inkább belebonyolodtak a nemzetiségi torzsalkodásokba és összetűzésekbe, melyek csak fokozták a bizonytalanságot a vajdasági területek államhoz tartozása kérdésének tekintetében.

Ilyen körülmények közepette Vajdaságban a forradalmi harcnak egy más jellegű gyakorlata alakult ki.

A vajdasági kommunistáknak a szervezetek és vezetőségek felújítására és egybekapcsolására irányuló törekvéseit állandó árulások akadályozták, melyek az előző évek gyakorlatához hasonlóan, egyre halmozódtak. Ennek ellenére 1932-től szemmel látható a kommunista szervezetek, valamint tevékenységük erősödése.

A kommunista mozgalom felújítása és átalakulása nagymértékben az alulról érkező egyre kihangsúlyozottabb törekvéseknek és annak az egyre határozottabb és kitartóbb igyekezetnek eredménye, mely a munkásosztály és a parasztság tényleges harcos forradalmi szövetségének megvalósítását sürgette. Erről közöl fontos adatokat az újvidéki párt kiképzői szerepét betöltő Josip Tot szabómunkás 1933. évi áprilisi beszámolójában:

„A munkások és parasztok beszélgetésének központi kérdését helyzetük tisztázásának problémája képezi." Továbbá: „A burzsoázia támogatójával a szociáldemokráciával egyetemben arra törekszik, hogy hasa-

dást idézzen elő a város és falu munkástömegeinek soraiban, s hogy ezáltal megakadályozza közös harcukat." Majd tovább: „A középparasztság állandóan süllyed a társadalmi ranglétrán, mely még jobban elmélyíti az osztályharcot. Vannak 30—40 lánc földdel rendelkező parasztok, akik a következőképen nyilatkoznak: „Csak már történne valamilyen változás!" A szegény parasztok pedig ekként vélekednek: „Tenni kellene valamit, csak nem tudjuk hogyan." A KP tömegektől való eltávolodása nyilvánvaló, és a parasztság kérdései iránt tanúsított érdeklődése még nem elégséges, ugyanis a Pártnak a falu egyes rétegeihez kell alkalmazkodnia."

A felvetett paraszttömegek túlnyomórészt Bácska magyarlakta helységeinek magyar parasztságából tevődik össze. Ezért írja a továbbiakban Josip Tot a következőket: „A KB-nak tekintettel kell lennie a vajdasági mozgalom létkérdésére, ennek érdekében minden utasítást és anyagot magyar nyelven kell továbbítania, ellenkező esetben sok időt vesztünk, ezenkívül nézeteltérések és hibák is adódhatnak."[41]

Valójában azonban megmozdult többé-kevésbé minden nemzetiség munkástömege, sőt kommunista alapsejtek is létesültek.

A Mokrinban létrejött önálló kommunista csoport 1933. évi május elsejei röpirata a következőképpen kezdődik: „Szervusz paraszt és munkás...!"[42] Izbištén a tanító Žarko Zrenjanin által indított Lenjinist 1933. évi 3., áprilisi száma tudósítást közöl a kommunista alapszervezet munkájáról, melyet 16 paraszt és két nem paraszt alkotott.[43]

Szabadkán 1934 nyarán a JKP községi bizottsága Revolucionarni front radnika i seljaka[44] címmel folyóiratot indított.

A kommunista mozgalom előző periódusbeli mély politikai elszigeteltsége és fejletlensége magyarázatot követelt. A JKP vezetősége már 1932-től komolyan foglalkozott ezzel a kérdéssel. Felismerte téves eljárásait, lassanként általánosított és beismerte helytelen gyakorlatát. Az előző időszak hibáinak felismerése főként a szakszervezetekben kifejtett munkára irányult. A korábbi gyakorlat értékelése az 1934 végén megtartott IV. országos értekezleten fejeződött be a *Tanulságok 1929—1932-ből* című határozattal. A megtett észrevételek és a rendkívüli jelentős események — a fasizmus erősödése Európában, a munkásszervezetek antifasiszta ellenállása Franciaországban, az ausztriai vérontások (a Bécsben és Stájerországban 1934 februárjában lezajlott általános sztrájk és fegyveres harc) a Spanyolországban történt vérontás (a bányászok felkelése 1934 októberében) és egyebek; az országban a már 1931 végétől kezdetét vevő egyetemista tüntetések hulláma, az egyetemisták forradalmi demokratikus mozgalmának erősödése, valamint a parasztoknak a kormány szervei ellen intézett akciói és az egyes ipari központokban lezajlott néhány nagyobb sztrájk — mindez jelentős mértékben hozzájárult a kommunista mozgalom megújulása körülményeinek megváltozásához, ugyanakkor többé-kevésbé tevékenységét is meghatározta.

A JKP vezetőségének felmérése alapján a nemzetiségi és agrárkérdés

megoldatlansága, vagyis a nemzetiségi, polgári szabadság kérdései és a falvakban a birtoklási viszonyoknak igazságtalan, nem megfelelő helyzete és alakulása folytán Jugoszláviában a politikai megmozdulások a burzsoá demokratikus forradalom közelségének és szükségességének előrejelzései voltak. Azonkívül miután megállapították, miszerint a burzsoá erők képtelenek a megérett forradalmi feladatok megvalósítására, ezért a munkásosztály, illetve a munkásmozgalom történelmi feladatának tekinti, hogy kezébe vegye az elkövetkező burzsoá demokratikus forradalom irányítását és annak következetes levezetését. A taktikai fordulatot a JKP vezetősége két módon valósította meg.

1932 közepén először a meglévő munkás szakszervezetekbe elsősorban az URSST-be irányította a kommunistákat, kihasználva ezzel a tömeges munkának legfontosabb legális lehetőségét, mely a munkásosztály akcióegységének megteremtését szolgálja. A JKP vezetősége belátta, hogy a fennálló munkásszakszervezetek képezik a kommunisták törekvéseinek legfontosabb küzdőterét, hogy ezáltal megszervezzék a munkásosztályt, és a gazdasági kizsákmányolás, a politika jogfosztottság, valamint az erősödő fasiszta veszély ellen fordítsák a tömegeket.

A vajdasági kommunisták közt kialakult belső harc 1929 és 1930 folyamán kedvezőtlenül hatott az osztályharc erőviszonyaira. Azonban a társadalmi erőknek fasiszta és antifasiszta átcsoportosulása közepette, valamint a kommunista mozgalomban a harcos erőknek „forradalmi" tévedésektől való felszabadításával 1932-től újra kezdetét veszi a munkásosztálynak a kommunista mozgalom köré történő csoportosulása.

A szocialista munkásszakszervezeteken belül az osztályharc jellegű tevékenység felújításával, a magyar proletárok részvétele a forradalmi tevékenységben, melyben 1932-ig abszolút többségben voltak, bizonyos fokig szükségszerűen viszonylagosan csökkent, mivel mind nagyobb számú szerb proletár csatlakozott a mozgalomhoz. Az osztályharc jellegű tevékenység erősödésével a szocialista szakszervezetek keretében megszűnt a proletariátus nemzeti elszigeteltsége. A negyedik országos értekezlet határozatot hozott nemzeti KP létesítéséről a JKP keretén belül.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a népek és nemzetiségek különválásra vonatkozó önrendelkezési jogának álláspontja, nemhogy hozzájárulna, de gátolja a több nemzetiségű munkásosztály és minden antifasiszta erő harcos csoportosulását, valamint tevékenységét Jugoszlávia megsemmisítése céljából. Ezért volt a horvátországi KP, a szlovéniai KP és a macedóniai KP létesítéséről szóló határozat a JKP keretén belül, egy gyökeresen új gyakorlat jóslata a nemzeti elnyomás, a munkásosztály nemzeti elszigeteltsége, valamint minden demokratikus erőnek a tőke és a burzsoá reakció ellen folytatott harcában.

A kieszközölt változások révén a JKP agrárpolitikája illetve a parasztsággal való viszonya még nagyobb jelentőséget kapott.

Lenin szerint ez elsősorban a kommunista mozgalom a középparaszt-

sághoz, akik munkájukkal és részben bérelt mezőgazdasági munkások munkájával bizonyos mértékben árutöbbletet termelnek, ugyanakkor a kisparaszthoz való viszonyát is jelenti, aki nincs olyan helyzetben, hogy parcelláján piaci árutöbblethez jusson. Vajdaságban és Jugoszláviában mindkét parasztréteg igen gyorsan süllyedt a kiméletlen agrárkrízis (a nagybirtokok erőködésével és növekedésével ellentétben a kis és középbirtokok felaprózódása figyelhető meg), és az általános nagy gazdasági válság közepette, amely abszolút mértékben leszállította a mezőgazdasági termények árát. Összeomlásukat a kormány veszteséggel járó gazdasági, különösen mezőgazdasági politikája is előidézte, nemcsak a diktatúra idején, hanem a későbbi kormányok uralma alatt is (a túlméretezett adókötelezettségek és ezek kényszerű végrehajtása a paraszt adósságok kérdésének elintézetlensége, az árollók állandó nyitottsága a városi ipar javára, valamint a német lakosság gazdasági erősödését anyagilag támogató fasiszta Németország ilyen jellegű tevékenységének megtűrése). Nemzeti szempontból tekintve ez az összeomlás nem volt mindenütt egyforma, Vajdaságban a német lakosság körében kevésbé volt kifejezett, mint a magyaroknál és szerbeknél.

A kis- és középparasztság, a más kisbirtokos rétegek, különösen pedig az iparosok felgyorsult rétegeződése és összeomlása e rétegek egy részének a proletár ideológiához és proletármozgalomhoz való csatlakozását eredményezte, azonban jelentős hányaduk a reakciós burzsoá mozgalmakhoz pártolt. A JKP figyelemmel kísérte a parasztság és a kisbirtokos tömegek rétegeződését, és ezáltal felismerte a forradalmi agitáció és akció lehetőségét. Emellett kiemelte, hogy a parasztságért folytatott harc valójában az osztályharc elengedhetetlen, sorsdöntő feltétele. Ezzel a fordulattal, mely gyakorlatban ellentmondásoktól és eltévelyedésektől sem volt mentes, a kommunisták ténylegesen a munkásosztály és a középrétegek felé fordultak, illetve a mindennapi életszükségleteik és osztályérdekeikért folytatott gyakorlati harchoz igazodtak, beilleszkedve ezáltal az általános társadalmi mozgásba, annak is elsősorban politikai vonulatába, mégpedig az osztályharc erőviszonyainak megbízható áttekintése, helyzetük alapos felmérése és az osztályharc további fejlődésének kilátásai alapján.

A JKP diktatúra és a válság idején előállt elszigeteltsége megszünt és a tömegmunkának egy új módja alakult ki.

A munkásosztály többségének a kommunista mozgalomhoz történő toborzása, a munkásszakszervezetek osztályharcos tevékenységének erősödése érdekében a kommunista és az egyesített munkásmozgalom vezető szerepének biztosítása a parasztság harcában az agrárkrízis rendezése, az elnyomott népek és nemzetiségek egyenjogúságának megvalósítása céljából történt. 1932-től a kommunisták felismerték azokat a tényleges új körülmények közepette előállt lehetőségeket, melyek a több nemzetiségű munkásosztály és munkásparaszt egységes frontjának megszervezését szolgálják. Mindez 1932-től a IV. országos értekezletig a kommunis-

ta mozgalom tevékenységében jelentős változást jelentett, ugyanakkor a munkásosztály egységes frontjának és a munkásosztály parasztsággal való szövetségének kialakításában is változás állt be. Megszűnt az a tévhit, mely szerint a forradalmi munkásmozgalom a diktatúráig fennálló formájában is felújítható. A taktikai változások ennek az eszmei felesztmélésnek az eredményei voltak. Az osztályharcba is az új nemzedék kapcsolódott be.

A társadalmi mozgásnak ilyen alakulása az osztályharc erőviszonyait változtatta meg, mégpedig a forradalmi erők javára. A vajdasági kisbirtokos demokrtikus mozgalmának felélénkülése mellett a forradalmi erők erősödése képezte az újra elindított forradalmi megmozdulás tényleges összetevőjét, mely a társadalmi válság megoldására irányult. Németországban a nemzeti szocialisták hatalomrajutásával, minden szociális demokrácia, így a jugoszláv is, a tévedés előidézőjét kereste, hogy önnön hibáját védve rámutasson a fasizmus valóságos veszélyére, és hogy a munkás érdekekért folytatott harcban annak a követelménynek adjon hangot, amelynek értelmében az állami szervekre hárulna a minimális munkabérekről szóló törvény meghozatala. Így cselekedtek a jugoszláv szocialisták 1933 és 1934 folyamán a szocialista párt felújítási hadjáratának keretében, melyet a mozgalom felépülése jelszóval vezettek a belső összetűzések áthidalása érdekében.

Gyakorlatban azonban tovább mélyítette a csoportosulás és személyes összetűzések jelenségét, és az ORSJ két külön szervezetre történő szakadását okozta, ugyanakkor felgyorsította a munkásszakszervezetek csoportosulásának további felaprózódását. A kommunista akció révén azonban felélénkült az URS-szervezetek tevékenysége, szembeötlő volt tömegesedése és gazdasági tevékenységének megújulása. 1935-től *Vajdaságban* élénk politikai harc volt kialakulóban a munkásrétegek helyzete, a vajdasági autonómia és a buzsoá Jugoszlávia szövetségi államberendezésének kérdése körül. Először a szocialisták 1933—1934 folyamán a szocialista párt felújítására irányuló hadjárata, majd a vajdasági mozgalom 1935—1936 folyamán meglehetősen alapos és meggyőző eljárással tájékoztatta a kisbirtokos tömegeket arról, hogy a kapitalizmus nem más, mint a fasiszta reakció politikai megtestesülése, tehát ellenség. A kisbirtokos gazdaság és az állami közösség fennmaradása érdekében a tömegeknek szembe kell szállniuk az ellenséggel, mégpedig a demokratikusabb, életképesebb államberendezésért folytatott harc révén. A hadjárat folyamán egyik is, másik is a néprétegek gazdasági nehézségeinek határozottabb megoldását, a nagytőké tehetetlen anacionális érdekeinek korlátozását kérte az államtól, illetve a hatalom apparátusától. A burzsoá reakció és a fasizmus egyre növekvő veszélye miatt a JKP is visszatért a Jugoszláviával szembeni elsődleges, helyes álláspontjára, melyet a III. országos értekezleten fogadott el. Sztálin téves álláspontja ellenére — mely szerint a nemzeti kérdés lényegét a parasztság kérdése képezi — a JKP gyakorlatában a parasztkérdéshez való viszonyulás kedvezően ala-

kult. A Párt foglalkozott a parasztság kérdésével, megismerte helyzetét, törekvéseit, belső alakulását, kereste és el is nyerte annak bizalmát.

Ellentétben a diktatúra idején jelentkező kételkedéssel, melynek értelmében Vajdaság a burzsoá Jugoszlávia része marad és önálló államként is létezhet, továbbá a gazdasági válság és az Európában elterjedt revizionista törekvések erősödésével — a békeszerződés módosításának mozgalmával ellentétben a JKP május ötödikén a népszkupstinában való képviselő-választásoktól, de különösen a KB spliti plénumától és az 1935-ben megtartott Kommunista Internacionálé VII. kongresszusától kezdve követelte a burzsoá Jugoszlávia megőrzését és demokratizálását. A kispolgári hazafias tömegek fokozatosan csatlakoznak a JKP soraihoz, mert belátják, hogy a polgári pártok vezetői valóban nem hisznek az állam, a jugoszláv közösség fennmaradásában, hogy semmit sem tesznek az imperialista feldarabolás és fasiszta leigázás veszélyének közeledtével az ország tényleges védelme érdekében.

A Kommunista Internacionálé és szekcióinak előkészületei a VII. kongresszusra, továbbá a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa, a Kommunista Ifjúsági Internacionálé VI. kongresszusa és az 1935. évi JKP KB spliti plénuma antifasiszta és népfront jellegű programot adott az antifasiszta erők egybegyűjtésére vonatkozóan. Ilyen alapon kezdte el a JKP fejleszteni a munkásszakszervezetek tevékenységét, mely az Egységes Munkáspárt és minden demokratikus erő politikai szervezetének létrehozását kellett hogy támogassa a burzsoá Jugoszlávia demokratizálásáért.

Jugoszláviában és Vajdaságban az antifasiszta népfront kialakításának első gyakorlati lépései 1935. május 5-től a szkupstinai választásokon következtek be.

A JKP vezetősége kihasználta a választási hadjáratot, mégpedig oly módon, hogy alkalmat nyújtott a kommunisták számára a tömegekben való mind élénkebb tevékenységre, melyek politikailag egyre aktívabbak voltak, hogy ezáltal meggyőzze a tömeget, a JKP társadalmi viszonyok és a társadalmi fejlődés égető kérdéseiről alkotott álláspontjáról és jelszavairól, hogy ily módon harcba indítsa a tömegeket a demokratikus földreform valóra váltásáért, a bérmunkások helyzetének javítása és egyéb követelményeinek valóra váltása céljából.

A május ötödikei választások alatt terjedt el a meggyőződés, amelynek értelmében elképzelhető a nagyszerb burzsoázia hatalmának megdöntése. Ez a felismerés idézte elő a választások utáni élénk politikai tevékenységet, amelyben a JKP más polgári oppozíciós pártokkal és erőkkel egyetemben új választásokat követelt az alkotmányozó nemzetgyűlésbe, illetve a nemzeti és tartományi népszkupstinákba. Azonban e helyett 1936. december 6-ra kiírták a községi választásokat, melyet egyetlen politikai erő sem hagyott kihasználatlanul.

Az említett két évben Jugoszláviában és Vajdaságban a gazdasági-po-

litikai körülmények a tömegek forradalmi demokratikus hangulatának meglehetősen viharos megnyilvánulását okozták.

A polgári oppozíció tevékenysége során két fő áramlat vált ki: egyfelől az ún. baloldali Agrárpárt, mely nem nyilatkozott határozottan az autonómiáról és a szövetségről, míg másfelől az Egyesült Oppozíció ún. vajdasági szárnya, illetve a Vajdasági Mozgalom, mely Vajdaság autonómiáját követelte. E két polgári oppozíciós áramlat harcolt az elsőbbség jogáért a parasztság körében Vajdaságban. Sok szó esett a Vajdasági Mozgalomban a vajdasági szerbségről, múltbeli szabadságszeretetéről és mostani küldetéséről, mely Vajdaság minden népének és nemzetisége nemzeti egyenjogúságának kivívására irányult.

Ehhez a Vajdasági Mozgalomhoz csatlakozott főként Bácskában a német lakosság és a szlovákok egy része, valamint a magyarok jelentős hányada. A Vajdasági Mozgalom a nemzeti kérdést lényegében az államberendezés kérdéseként kezelte, mely valójában a burzsoáziával való megegyezést jelentette. Képviselői szabadon nyilatkoztak az osztályharc ellen, szabadságot és egyenjogúságot, illetve Vajdaság autonómiáját követelték elsősorban, hogy ezáltal a népek és nemzetiségek Vajdaságban — mint mondották — egyedül is megoldhassák a társadalmi egyenlőtlenség, elsősorban pedig a parasztság helyzetének kérdését, ez utóbbiról meglehetősen nyíltan, nyilvánosan vitatkoztak.

A Vajdasági Mozgalom vezetősége elítélte a baloldali Agrárpártot és a baloldali (kommunista) erőket éppen a munkásmozgalomban betöltött szerepük miatt, miszerint idő előtt megbolygatják az osztálykérdéseket.

Az ún. parasztpártok, mint amilyen a HSS, az Agrár, illetve a baloldali Agrárpárt (SDS), melyet Vajdaságban a Vajdasági Mozgalom elindítójaként és hordozójaként tartottak számon — azonban a parasztságért folytatott harc során nem abból a döntő tényezőből indultak ki, mely szerint a kapitalizmus fejlődése a parasztságot egyre mélyebben két ellentétes osztályra szakítja (mint a nemzetet is). Következésképp nem léteznek egységes parasztérdekek, és a parasztállam, illetve a parasztdemokratizmus sem valósítható meg. Azok a fogalmak, melyeket minden egyes „parasztpárt" a „nemzeti" érdek viszonylatában használt, a tőkének a mezőgazdasággal és egyebekkel szemben támasztott tényleges igényeit tartalmazták, egyúttal a mezőgazdasági termelők kisbirtokos tévedéseit hordozták magukban, melyeket a vagyoni rétegeződés és a nagytőkével szembeni függőség szorongatott.

Voltak azonban parasztok, akik felismerték a társadalmi mozgalmak valódi lényegét és a helyes utat, melyen a munkásparasztságnak el kell indulnia.

Egy Bajmokon 1935-ben megjelent május elsejei röpirat ismeretlen szerzője és terjesztője kizárólag a földműveshez fordul: „Végső ideje, hogy feleszmélj, és hogy lássad mostani helyzeted! Eszmélj fel földműves és Szovjet Oroszországról végy példát..."[45]

Ez idő tájt a Szovjetunió ellen irányított burzsoá és általában az anti-

kommunista propagandatevékenység egyre gyengült, ezzel szemben erősödött a Szovjetunió szocialista építésének demokratikus eredményeit hirdető propagandatevékenység.

Figyelemre méltó jelenség a crepajai Milivoj Ćirić földműves levele, melyet a *Vojvođanin* című folyóirat 1935. október 13-ai számában jelentettek meg. A *Vojvođanin* a Vajdasági Mozgalom kispolgári közlönye volt.

A levélben a következő állt: „A vajdasági szerbek a magyarosodástól való félelmükben minden erejüket nemzeti individualitásuk megőrzésére összpontosították. Amennyiben a vajdaságiaknál (szerbeknél — Đ. M.) haladóbb eszmék jelentkeztek, ezek a szerbség fogalma alá helyezték. Vajon csodálkoznunk kell-e akkor azon, hogy mind ez ideig a vajdasági paraszt (szerb — Dj. M.) gondolkodott legkevésbé az ember jogairól, a szabadságról, a kizsákmányoltakról és a kizsákmányolókról. Számukra fontosabb volt tudni mi történik Szerbiában, mit gondolnak a Maticában és mit nyomtat a pancsovai Jovanović fivérek könyvnyomdája.

A háború után semmiképpen sem tudták feltaláni magukat az újonnan előállt körülmények közepette. A múlt kérdéseivel terhelten a háború után is a szerbeskedést folytatták. Nem ismerték fel, hogy a felszabadulás után új alapon kell a differenciálódás kérdését megoldani, és annak teljesen különböznie kell a háború előttitől."

Az olaszok Etiópiára gyakorolt agressziója, a Saar-vidék Németországhoz csatolása, a német hadseregnek a demilitarizált Rajna vidékre történő behatolása idején és a spanyolországi népfrontellenes fegyveres fasiszta támadás idején, a Vajdasági Mozgalomnak autonómiáért, nemzeti egyenjogúságért és a világbékéért folytatott harcának politikai jelszavai — továbbá a vajdasági parasztság helyzetének javítását sürgető követelések is a paraszttömegek és kisbirtokos rétegek jelentős részét vonzotta.

Az első helyen és leggyakrabban kihangsúlyozott jelenség Vajdaság adófosztogatása. Teljes fokú gazdasági elmaradottsága főként a középrétegeket fordította a nagyszerb centralisztikus államhatalom ellen, és felrótta: a motoros közlekedésre alkalmas úthálózat lassú kiépítését, a vízi utaknak és a csatornáknak mint az öntözés és lecsapolás rendszerének elhanygoltságát, az agrárreform megoldatlanságát stb.

A Vajdasági Mozgalom hordozóerejét kezdetben a veszélyeztetett és süllyedő rétegek képezték, így a parasztság, az iparosok, a kis- és középkereskedők, valamint az intelligencia különösen pedig az ifjúság jelentős hányada, akiket a jugoszláv kapitalista fejlődés kilátástalansága szorongatott. Azonban az autonómiáért folyó küzdelem a Vajdasági Mozglomról a munkásmozgalom irányába tolódott el, mivel a JKP magáévá tette „a Vajdaságot a vajdaságiaknak!" jelszót (mivel meggyőződése és szervezettsége minden erejével a szövetség létrehozását sürgette). Így kapott más jelleget az addig szerb, paraszt és kisbirtokos tömegeket egybefogó önkormányzati mozgalom.

Ezenkívül a JKP egyre jobban fejlesztette hatását a falun, mégpedig a mezőgazdasági munkások szakszervezeteinek erősítése, a baloldali Agrárpárt híveivel való együttműködés fokozása és a Vajdasági Mozgalom képviselőivel való kitartó együttműködés útján.

A számos politikai gyűlés és tanácskozás érvényrejuttatta a népnek a reakciós erők hatalmát megdönteni kívánó hangulatát; Óbecsén, Szabadkán, Zrenjaninban, Újvidéken, Rumán, Stara Pazován, Šiden és másutt is nagyszámú bérmozgalom és -sztrájk tört ki, mellyel a munkaidő csökkentését, magasabb béreket és általában a munkások munka- és életkörülményeinek javítását követelték, egyúttal a munkásszakszervezeteknek a munkásosztály gazdasági-politikai szervezeteiként való elismerését is kérték, melyek a proletárok osztályérdekeit képviselik. Mindezt közös megállapodás alapján tették.

Legtömegesebbek a mezőgazdasági dolgozók sztrájkjai voltak Szabadkán, Szenttamáson, Kikindán, melyek csaknem általános sztrájkokká és zavargásokká fejlődtek. Az 1935—1936 folyamán lezajlott sztrájkmozgalom során létrejött a munkásosztály magasfokú akcióegysége és gazdasági helyzetének jobbrafordulása is jelentős mértékben megvalósult. Horvátországból vett példa révén a parasztság körében, a sztrájkmozgalom mellett, terjedt a kis- és középbirtokosok egységes fellépésének mozgalma a mezőgazdasági termékek értékesítése terén. A haladó ifjúsági mozgalom külső megnyilvánulásában az Egyesült Szerb Ifjúság szabadságszeretetének hagyományaira hivatkozott az Osztrák—Magyar Monarchia 1867-es kiegyezés utáni idejéből, de aktivitását nem szerb vonalon fejlesztette, hanem Vajdaság minden népe és nemzetisége egyenjogúsága és a vajdasági autonómia érdekében.

A bérmunkások, a süllyedő parasztság, az iparos réteg és kereskedők érdekei történelmi körülmények folytán a nyilvános politikai életben a diktatúra alatti helyzetből kilábalva, nemcsak gazdasági, hanem mindenekelőtt a nemzeti egyenjogúságra vonatkozó követelményekként jutottak kifejezésre. A nemzeti és gazdasági egyenjogúság megvalósításának egyik első célja a centralisztikus államberendezés megdöntése és a szövetség bevezetése volt. A JKP tevékenysége arra irányult, hogy kezébe vegye a forradalmi-demokratikus mozgalom irányítását, továbbfejlessze és megőrizze irányvonalát az állam demokratikus átrendezése, a társadalmi viszonyok és saját sorai erősítése céljából.

Az 1935—1936 folyamán lezajlott erőteljes sztrájkmozgalom, az ifjúsági mozgalom hathatós tevékenysége és a kezdeményező bizottságok megalakítása az Egységes Munkáspárt és Népfrontbizottság megszervezésének érdekében, a JKP arra törekedett, hogy az autonómiáért folyó mozgalmat a demokratizmus és a munkásrétegek érdekeinek mind következetesebb harcosává tegye.

Ezzel kapcsolatban figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a szocialisták három ízben is megkíséreltek felújítani a pártot mégpedig 1934-ben, 1935-ben a szkupstinai választások idején és a választások után, de

a kormány nem engedélyezte. A nyilvánosság előtt panaszkodtak, miszerint emiatt nem eléggé erősek a munkásérdekek védelmezése terén és a munkásmozgalmat sem tudják megvédeni a fasizmus támadásától, a kapitalista reakciótól és a nacionalizmustól, mivel a munkásosztály nem rendelkezik egységes politikai mozgalommal. Valójában azonban a munkásosztálynak volt szervezett politikai mozgalma, mégpedig az illegális JKP vezetésével. Vajon ez alkalommal nem kedvezett-e akarata ellenére a rezsim a JKP tagságának azzal, hogy meggátolta a szocialisták önálló politikai mozgalmának létrehozását (ebben az esetben a rezsimnek minden bizonnyal megvoltak a sajátos érvei a szocialista mozgalom ellen)?

Az illegális párttal rendelkező kommunisták számára, akiknek sikerült maguk köré gyűjteni és forradalmasítani a szocialista és az össz fennálló szakszervezetet, bizonyos fokú könnyítést jelentett a Szocialista Párt hiánya. E tekintetben eredményeiket főként annak köszönhették, hogy a proletár osztályharc érdekeinek figyelembevételével közeledtek a nemzeti kérdés rendezéséhez, ezzel szemben nyilatkozataikban a szocialisták tagadták és lebecsülték a nemzeti kérdést, gyakorlatban pedig többé-kevésbé a burzsoázia és a sovinizmus oldalára álltak. Ennek következtében a jugoszláviai szociális demokrácia egy meggyorsított folyamatban elvesztette a munkásosztály és parasztság támogatását, bár ez utóbbiét nem is igen vallhatta magáénak. Cserébe a kormányzat létrehozta a JUGORAS-t (jugoszláv munkásszakszervezet), mely sokban hasonlított a korábbi JARS-re (Jugoszláv Független Szakszervezet).

Figyelemre méltó, hogy az autonómia gondolata most a diktatúrával, a nagyszerb centralizmussal, valamint a fasiszta és a szomszédos reakciós hatalmak imperialista terveivel szembeni álláspont formájában volt feltüntetve. A történelmi fejlődés megváltoztatta jelentését: többé már nem a szerb, hanem a többnemzetiségű Vajdaság autonómiájáról volt szó. A kisburzsoá demokratizmus vezetői nem voltak következetesek a harc során, nem igazodtak az antikapitalista és antifasiszta harcról alkotott jelszavaikhoz és különben sem voltak alkalmasak egységes akcióra, és ezért fokozatosan elvesztették a tömeg bizalmát.

A kapitalizmus és fasizmus elleni küzdelem tényleges harcosát egyre inkább a kommunista mozgalomban találták meg a tömegek, mely a jugoszláv népek közössége megőrzésének szükségességét hirdette a demokratizálásáért indított harc zavartalan fejlődése érdekében. *A JKP vezetősége felismerte, hogy létrejött a forradalmi akció egyik döntő feltétele: erőteljes kisbirtokos demokratikus mozgalom alakult ki, mely az antifasiszta harc során, vagyis az ország demokratizálásáért folyó harcban valójában a munkásmozgalom szövetségét képezte,* amennyiben ez utóbbi megteremti akcióegységét és ezáltal alkalmassá válik a fasiszta veszély elleni harcra. A sovinizmus, a nemzeti gyűlölködés és egyenlőtlenség elleni harc lett az össz antifasiszta, forradalmi-demokratikus erő, illetve a munkásosztály és parasztság szövetségének és az akcióegységükért folytatott harcnak legközvetlenebb feladata és megnyilvánulása. Tevékeny-

sége és az Egységes Munkáspárt létrehozását szolgáló kezdeményező bizottságok eredményes megalakítása révén, a sztrájkmozgalomban való részvételével, az ifjúsági mozgalomra gyakorolt hatásával, a JKP képviselte Vajdaságban az oppozíciós és demokratikus oldalon a harmadik jelentős politikai szervezetet.

A baloldali Agrárpárt, a Vajdasági Mozgalom és a JKP vezette osztályharcos munkásmozgalom egymás közti viszonya, abbéli törekvésükben, hogy egybegyűjtsék és egyesítsék a forradalmi-demokratikus erőket a Vajdaság autonómiájáért folytatott harcban, a demokratikus, antifasiszta erők képességeinek valódi kinyilvánítása volt a reakciós burzsoá erőkkel szemben.

A JKP fenntartás nélkül támogatta a Vajdaság autonómiáját sürgető követelést és a teljes nemzeti szabadság, illetve a nemzeti egyenjogúság gyorsabb megvalósításának tekintette. *A burzsoá Jugoszlávia fennmaradása és Vajdaság sorsának egyre határozottabb kérdése, egyúttal pedig a JKP Vajdaság autonómiájáért folyó harca, illetve a burzsoá Jugoszláviának az egyenjogú népek és nemzetiségek szövetségi közösségévé történő átalakítása, lényegében az osztályharc fejlődésének új mozzanatát jelentette.*

A kommunistáknak az Egységes Munkáspárt és az antifasiszta népfront kialakítására irányuló tevékenysége Vajdaságban igen nagy feszültséggel járt.

Az Észak-Bánátban, Bácska és Szerémség egyes vidékein erős támaszponttal rendelkező oppozíciós baloldali Agrárpárt politikai tevékenységének keretében, a kommunistáknak alkalmuk nyílt a népfront szellemében való tevékenységre. Ez különösképp a tömeggyűléseken jutott kifejezésre, melyeket Rumán 1935. szeptember 29-én, Kikindán október 20-án és Zrenjaninban november 10-én tartottak. Az említett gyűléseken a kommunisták az 1935. augusztus 9-én meghozott, a JRP megalakulását szolgáló kezdeményező bizottság kiáltványában felvázolt követeléseket tüntették fel.

Az 1935-ben lezajlott politikai gyűlésekről készült egyik jelentésben a következőket olvashatjuk: „A Kikindán megtartott gyűlés teljes egészében a Szabadság Népfrontjának gyülése volt... Felolvasták a határozatot, megválasztották az NFS és a JRP bizottságát."[46]

A zrenjanini gyűlésről írták: „A gyűlés tömegerejét a kommunisták képezték."[47]

Dragoljub Jovanović a baloldali Agrárpárt vezéregyénisége emlékezéseiben a következőket írja az őszi vajdasági gyűlésekről: „A népfront lehelete jobban érződik, mint az egyesült oppozíció (polgári — Dj. M.) szelleme."[48]

1935 július vége felé Szabadkán a kommunisták azzal a céllal indították meg a *Népszava* című hetilapot, hogy erősítsék a munkások szakszervezeti tömörülését és szakszervezeti harcát, egyúttal pedig hogy növeljék, a falu és város proletár, illetve középrétegeiben az antifasiszta

hangulatot. Ugyancsak Szabadkán jelent meg a *Stvaranje* című folyóirat egyetlen száma 1936. május végén, mely a világbéke, valamint a népfront szellemének terjedését és érdekét szolgálta.

1936-ban Újvidéken jelent meg az *Ék* című társadalmi-tudományos és irodalmi folyóirat hat száma, mely szintén a népfront szellemiségét tükrözte. A lapot a szakszervezetekbe tömörült magyar munkások olvasták és terjesztették.

Ugyanakkor az 1934-ben Szabadkán elindított baloldali *Híd* is a szerkesztésében részt vevő kommunisták hatására népfront közlönnyé vált. A kommunisták az irányú törekvése, hogy kapcsolatot teremtsenek a Vajdasági mozgalom vezetőivel, hosszú ideig nem talált visszhangra.

A községi választások kiírása alkalmával a kommunisták fokozottan dolgoztak az Egységes Munkáspárt és népfront megalakításán. Ez idő tájt, 1936 második felében a kommunisták tevékenységének már meglehetősen erős központjai alakultak ki, Zrenjaninban, Versecen, Kikindán, Szabadkán, Zomborban és Újvidéken, élen a JKP Tartományi Bizottságával. Ezekben a helységekben mindenütt fennálltak a JRP megalakulását támogató kezdeményező bizottságok, melyek röpiratok és kiáltványok útján széles körű politikai propagandára törekedtek. Ebből a szempontból különösen a szabadkai kezdeményező bizottság tevékenységét kell kiemelni, mely magyar és szerb nyelven közölt írásokat. Ez a bizottság tette közzé többek között *Az antifasiszta népfront tervezetét is.*

A JRP megalakulását, illetve a kommunisták megszervezését szolgáló kezdeményező bizottságok aktivitása során, 1936 októbere folyamán megalakult a vajdasági kezdeményező bizottság, mely az URS-vezetőségek képviselőivel a községi választások hadjáratában való közös egységes fellépésről folytatott tárgyalásokat. A tárgyalások eredményesen fejeződtek be 1936. október 25-én Újvidéken, ahol elfogadták és aláírták a felhívást és utasításokat a kommunisták és szocialisták együttes fellépéséről a választási hadjáratban. Ez volt a munkásosztály akcióegységéről szóló megegyezés. Ugyanakkor ezzel kapcsolatban tudni kell azt is, hogy előzőleg nem járt sikerrel az URS szakszervezetek vezetőségeiben a jobboldaliak arra irányuló kísérlete, hogy a vajdasági munkásokat az ún. Dolgozó Nép Szocialista Közösségébe tömörítsék, mely a munkásosztály jugoszláviai arányokban történő akcióegységének megakadályozása céljából létesült. A fent említett törekvésekkel ellentétben a kommunisták mint az osztályharcos akciók kezdeményezői és elöljárói egyre több pozícióhoz jutottak a szakszervezeti csoportokban és a községi szakközi bizottságokban. A felhívás és utasítások aláírói azonnal átvették a vajdasági kezdeményező bizottság szerepét, és ezt a példát követte a többi kezdeményező bizottság is.

Néhány nappal a megegyezés után, a demokratizmus élharcosaival kötött, a községi választásokra vonatkozó felhívás alapján, a vajdasági kezdeményező bizottság képviselői megegyezést írtak alá a Vajdasági

Mozgalom képviselőivel. Erről jelent meg a *Vajdaságiaknak* című közös kiáltvány.

Mindkét megegyezés, de különösen a Vajdasági Mozgalommal kötött egyezmény nagy eredményt jelentett a kommunisták tevékenységében. A megegyezések képezték Vajdaságban a demokratikus erők politikai együttműködésének alapját, beleértve a baloldali Agrárpártot is, mely formálisan ugyan nem tartozott ide, mégis jelentős népfront volt. A kommunisták törekvéseinek eredményeként Vajdaságban a népfront nemcsak a lentiek — a munkásszakszervezetek, a parasztság és ifjúság — akciói révén valósult meg, hanem a fentiek tevékenysége folytán is. A megállapodások növelték minden nép és nemzetiség munkásosztálya és demokratikus erői akcióegysége megteremtésének lehetőségét és ösztönözték a Vajdaság autonómiájáért folyó harcot. A JKP számára így vált lehetővé, hogy bizonyos fokig, sajátos formában megvalósítsa az akcióegységgel rendelkező munkásosztály és parasztság forradalmi szövetségét. Gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a mozgalom tömegbázisa és nemzetiségi összetétele is átalakult, és fokozatosan a munkásosztály mozgalmává vált, nem pedig kizárólag a munkásság és a parasztság, a kiskereskedők és az iparosok, valamint az intelligencia mozgalmát, hanem minden nemzet demokratikus antifasiszta meggyőződésű társadalmi erejének a mozgalmát képezte. A mozgalom hordozóereje pedig az osztályharcos egységes munkásmozgalom lett, élén a JKP politikai élcsapatával. A kommunisták hatása révén az autonómiáért folyó küzdelem kiszélesedett és a kisbirtokos megalkuvó jellegű Vajdasági Mozgalom fokozatosan forradalmi-demokratikus osztályharcos mozgalommá vált, mely a nagyszerb burzsoázia, az unitarisztikus ideológia és az állami centralizmus ellen harcolt.

A vajdasági társadalmi fejlődésében mély szakadás történt (jugoszláviai arányokban is ugyanez történt, csak más módon). A nemzeti ellentétek állandó és általános elmélyítésével szemben, a szerb, a magyar és a német reakciós burzsoá erőknek az abszolút nemzeti hatalmi elsőbbségre irányuló imperialista harcával ellentétben — a Vajdaság autonómiájáért, illetve a buzsoá Jugoszlávia szövetségi átrendezésére irányuló akcióegységű munkásmozgalom harcában és a népfrontos antifasiszta mozgalomban a JKP nyilvános politikai életben való részvételével, létrejött a nemzeti ellentétek áthidalása, felgyorsult a munkásosztály és minden dolgozó réteg csoportosulása a JKP és a forradalmi munkásmozgalom körül. *Ez a folyamat lényegesen megváltoztatta az osztályharc erőviszonyát és elősegítette a forradalmi átalakulás lehetőségeinek érlelődését.*

A kommunista mozgalomban 1936 végén bekövetkezett szakadás ideiglenesen gyengítette a JKP munkásszakszervezetekre és a népfrontmozgalomra gyakorolt hatását Vajdaságban. 1937 és 1938 folyamán a haladó ifjúság tevékenysége jelentős formája volt a kommunisták tömegekben, elsősorban pedig a kisbirtokos rétegekben kifejtett tevékenységnek.

Az antifasiszta ifjúsági mozgalom szervezett formájában a demokratikus mozgalom jegyében jött létre 1936 folyamán. E téren fontos szerepet játszottak az egyetemisták kommunista tevékenységének központjai. A Zágrábban, Belgrádban, Szabadkán és Ljubljanában tanuló vajdasági egyetemisták kezdeményezésére az ifjúság baloldali, antifasiszta csoportja Újvidéken az Egyetemista Matica keretében előkészítette és 1936. szeptember 13-án megtartotta az Egyesült Szerb Ifjúság fennállásának 70. évfordulójára rendezett ünnepséget, melyet a szervezett ifjúsági mozgalom közvetlen kezdetének tekinthetünk. Svetozar Miletićnek a feudális-tőkés Magyarország idején elhangzott szabadszellemű követeléseire és törekvéseire hivatkozva, az ünnepséget a „nemzetiségi és vallási hovatartozás figyelmen kívül hagyásával"[49] az antifasiszta ifjúság egybegyűjtésére használták fel a szervezett fellépés megbeszélése céljából. Az ünnepi díszelőadáson két beszámoló hangzott el: a korabeli ifjúságnak a korábbi ifjúsági mozgalommal való történelmi kapcsolatáról és az ifjúság törekvéseiről, melyben a nemzeti kérdés kapott első helyet. A beszámolókat Georgi Dimitrovnak a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán, O. Kuricsennek a KII VI. kongresszusán elhangzott beszámolója és a JKP az ifjúsággal való munkáról szóló újabb írásai és utasításai alapján készítették. A díszelőadáson elfogadták a beszámolók sugallta határozatot. Az ünnepségen kb. 800 ifjúsági küldött vett részt egész Vajdaságból, a nemzeti összetételben pedig a szerbeken és horvátokon kívül magyarok, szlovákok és németek is szerepeltek.

Az ünnepség folyamán egy kamenicai szőlőben megtartott bizalmas összejövetelen, melyen kommunista munkások is részt vettek, egy a polgári politikai pártoktól és csoportoktól független ifjúsági szervezet létrehozásáról szóló határozat született, az antifasiszta ifjúság egybegyűjtése céljából. Ezen a gyűlésen választották meg a szervezet szabályzatjavaslatát előkészítő akcióbizottságot. 1936. szeptember 27-én már megtartották az alakuló közgyűlést, mely elfogadta az ifjúsági kulturális-gazdasági mozgalom szabályzatát. Az OMPOK centrális szervezetté kellett hogy váljon, programja pedig az ifjúság kulturális-gazdasági oktatását kellett hogy szolgálja. Miközben a szabályzatnak és a szervezet munkájának illetékes állami szervek általi engedélyére vártak, azalatt az újra nyilvánosan megválasztott akcióbizottság megjelentette a *Kiáltványt* és az OMPOK 1937. január 3-ra tervezett évi közgyűlését készítette elő, és az ifjúság tömegesítésén dolgozott. Az említett előkészületek keretében az OMPOK valójában már a szabályzat formális jóváhagyása és vezető testületének az évi közgyűlésen történő megválasztása előtt is működött.

1936 novemberében jelent meg a Naš život című ifjúsági lap, mely annak ellenére, hogy nem az OMPOK szerve volt, hanem „a vajdasági ifjúság lapja" lényegében mégis az antifasiszta demokratikus harc hirdetőjeként és az ifjúsági erők szervezőjeként szerepelt ebben a harcban.

A legerőteljesebb alkalmat és példát a spanyol népfront erőinek a fasiszta reakció elleni harca szolgáltatta.

Az OMPOK 1937. január 3-án megtartott évi közgyűlésén az ifjúság szociális-gazdasági és kulturális-oktatási helyzetéről hangzottak el beszámolók, elfogadták a kulturális-oktatási és gazdasági munka tervezetét, azonban tevékenységében elsősorban az antifasiszta, politikai jelleg volt elsődleges. Ettől az évi közgyűléstől, egészen az október 28-án bekövetkezett betiltásáig az OMPOK egész Vajdaságra kiterjesztette szervezeteit: a Területi Bizottság vezetésével Bácskában 10, Bánátban 7, míg Szerémségben 4 szervezettel rendelkezett. Minden nemzet intellektuális, munkás és paraszt ifjúsága ide csatlakozott. Ezenkívül a Belgrádban tanuló vajdasági egyetemisták szervezete is számottevő erőt képviselt. Ugyanakkor Boszniában, Szerbiában, Crna Gorában is indított szervezeteket, és ezáltal kilépett a vajdasági keretekből; azonban a betiltásával ez a fejlődés megszakadt.

1937 januárjában a JKP KB megjelentette a Dolgozó népnek! Jugoszlávia minden népének! című kiáltványát, erőteljes, meggyőző erejű felhívásával a népfront létesítését sürgette a demokratikus szövetségi Jugoszláviáért folyó harc érdekében. Az OMPOK és a haladó ifjúság egész tevékenysége ennek a kiáltványnak és annak a cikknek a szellemében alakult, melyet Tito „Új úton a SKOJ" címmel jelentetett meg a Proleter 1937-ben megjelent 5., májusi számában.

1937 februárjában jelent meg az OMPOK hivatalos szerveként a *Naša knjižica*, melynek füzetei az ifjúság, valamint a falu gazdasági és kulturális felvilágosítását szolgálták. (1938-ban szűnt meg.)

A *Naša knjižica* füzeteinek hatása legjobban a Szovjetunió gazdasági, technikai és tudományos fejlődéséről készült rövid statisztikai adatokon keresztül jutott kifejezésre.

Az említett jegyzetek révén világos képet kaphattak a nagy, szocialista országról, mely a dolgozó tömegek egyre nagyobb figyelmét vonzotta.

Újvidéken 1937 május elején a szlovák ifjúság részvételével megtatották *„A csehszlovák kultúra napját"*, mely a csehszlovák köztársaság sorsa felett aggódó antifasiszta ifjúság csoportosulása és szolidaritási akciója volt.

Zrenjaninban a hónap végén a *19. századi vajdasági kultúra napját* ünnepelték meg. Rendeltetés az volt, hogy felidézze a forradalmi harcos hagyományt és hogy támogassa a nemzeti egyenjogúságért folyó harc elvét. A manifesztáción a magyarok képviselői is részt vettek, és egyenjogúan beszéltek szerbül és magyarul. Fruška gorán 1937 szeptemberében mintegy 200 ifjú részvételével — akik között kommunisták is voltak — értekezletet tartottak, melyen megalakították minden haladó ifjúsági csoport politikai bizottságát. Valószínű, hogy erről az összejövetelről származott a *Vajdaság ifjúságának és népének!* című kiáltvány, melyet a Vajdasági demokratikus antifasiszta egyetemista ifjúság dolgozott ki.

A kiáltvány határozatot hozott, melyet állítólag az 1937 augusztusában megtartott értekezleten fogadtak el. Vajon lehetséges-e hogy valóban két összejövetelről van szó? A határozatban meghozták az OMPOK tényleges programját, mely arra irányította az ifjúságot „hogy döntő harcba induljon az alapvető demokratikus szabadság kivívásáért, és hogy ezáltal lehetővé tegye a szabad és haladó Vajdaság fejlődését."[50], továbbá azért, „hogy a jövendő szabad és demokratikus Jugoszlávia berendezésében Vajdaság teljesen egyenjogú közösségként szerepeljen."[51] A határozat egész sor határozott követeléssel lépett fel a középréteg, a munkásosztály, különösen pedig a nemzetek anyagi és társadalmi helyzetének javítása érdekében. Az Újvidéken 1937. október 24-én született *Vajdasági mozgalom egyetemista ifjúságának a vajdasági ifjúság feladatairól szóló határozata* is az ifjúsági mozgalom programjának sajátosságát tartalmazza.[52] Tartalmi szempontból csaknem azonos az előbbivel, azonban a fő hangsúly az antifasiszta demokratikus erők népfront szövetsége gyakorlati megvalósításának szükségességén van és azon, hogy ezekben egyenrangúan legyen képviselve az Egységes Munkáspárt is, tehát a népfront egyezményt kell megvalósítani, illetve az 1937. október 8-án hozott népi megegyezés polgári demokratikus tömbjét kell az összes demokratikus erő felölelésével kiszélesíteni.

Ez a határozat teljes egészében Tito 1937. október 9-es levelének szellemében (Tito összegyűjtött művei 3, 103—104); a JKP KB a népi egyezmény tömbjének létesítéséről szóló Kommünikéje (no. 105—106), valamint Titónak a Proleter 1937-ben megjelent 12. novemberi számában közzétett „A munkásosztály és az egyezmény" cikke (no. 107—108) alapján készült. Kétségtelen, hogy mindkét határozat egy egységes akció megnyilvánulása volt, és az OMPOK betiltásának egyik döntő érvét képezte.

A népfront egyezmény lényege a haladó ifjúság aktivitásán keresztül valósul meg, melyben 1938 folyamán a Belgrádban tanuló vajdasági egyetemisták kommunista aktívája és a Naš život című folyóirat játszott nagy szerepet.

1938 április elején az ifjúság megünnepelte a polgári demokratizmus egyik kivételes egyéniségéhez, Vasa Stajićhoz fűződő jubileumot. Vasa Stajić arról volt ismeretes, hogy a társadalmibb, különösen pedig a nemzeti egyenlőségért küzdött Vajdaságban és Jugoszláviában. Az ünnepség egy sajátos, demokratikus, antifasiszta manifesztáció volt. Az ünnepség alatt bizalmas összejövetelt tartottak (a kommunista meggyőződésű egyetemista Papp Pál vezetésével), amelyen az OMPOK betiltása utáni ifjúsági aktivitás lehetséges formáiról tárgyaltak, és úgy döntöttek, hogy az önálló helyi ifjúsági szervezetekbeli tevékenység a legmegfelelőbb.

A haladó ifjúság aktivitását 1938 nyarán Újvidéken, a szigeten megtartott bizalmas értekezleten mérlegelték kb. 100 ifjú, főként munkásfiatalok részvételével. Határozatot hoztak az ifjúság körében kifejtett politikai munka fokozásáról és a munkás-, a paraszt- és az egyetemista

ifjúság felöléléséről. Hasonló értekezletet tartottak később Pancsován is. Mindkettőt a kommunisták szervezték.

Az 1938-ban bekövetkezett letartóztatásig a vajdasági kommunista egyetemisták aktívája Belgrádban szervezett akciót vezetett a vajdasági ifjúság harcos csoportosulása érdekében. Ezzel páhuzamosan a vajdasági kommunisták egy csoportja felújította a JKP megalakítására irányuló akciót. 1938 májusában Újvidéken megalakították a kezdeményező bizottságot. Ez dolgozta ki és terjesztette a *Tervezetet* szerbhorvát és magyar nyelven, valamint felújította a Vajdasági Mozgalom vezetőségével az együttes harcról szóló megegyezést. Ennek a megállapodásnak az értelmében a kezdeményező bizottság egy tagját beválasztották a Vajdasági Mozgalom végrehajtó bizottságába. 1938 szeptember végén letartóztatták a kezdeményező bizottság tagjait és még néhány politikailag aktív személyt, s ennek következtében a népszkupstinai választási hadjáratban 1938. december 11-től a forradalmi-demokratikus programot az autonómiáért folyó harc keretében a haladó ifjúság képviselte, mely 1938 októberében megjelentette a Választás előtti kiáltványt. Vajdaságban 1937 augusztusától 1940 végéig a haladó ifjúság nevében hét jelentősebb politikai kiáltvány látott napvilágot. 1938 végétől a JKP és a SKOJ (JKISZ) szervezeti megújulásával a haladó ifjúság tevékenysége is szervezettebbé, egységesebbé, szerteágazóbbá vált és antifasiszta jellege is kifejezettebb lett. A béke, a kenyér és demokratizmusért folyó harc jelszavai a *Védeni fogjuk az országot!* jelszó köré összpontosultak. A második világháború kezdetén és a Jugoszláviát közvetlenül fenyegető háborús veszély idején az ifjúsági tevékenység legtipikusabb példája a Fruška gora-i táborozás volt. Ezek tulajdonképpen a jugoszláv kommunista és ifjúsági vezetők számára szervezett tanfolyamok voltak. Az első ilyen jellegű táborozás 1939. augusztus 15-étől 31-éig tartott, míg a második 1940. július 21-étől augusztus 10-éig. Ezenkívül az egyetemisták által szervezett kisebb városokban és falvakban tett látogatások voltak még jelentősek, valamint az ifjúsági tevékenység egyéb formái a népfrontakció erősítése céljából a béke, a szabadság és a demokratizmus javára és a háború ellen.

Az OMPOK, illetve a haladó ifjúság tevékenységének fejlődése Vajdaságban a JKP fejlődésének történetében fontos szerepet játszott a haladó ifjúsági mozgalom, különösen az 1936-ban bekövetkezett legnagyobb vajdasági szakadás és 1938-ban a JKP tartományi vezetőségének felújítása idején. Szemmel láthatóan 1935-től és továbbra is a burzsoá Jugoszlávia demokratizálásáért folytatott harc mind szorosabban egybefonódott a békéért és a háborús veszély elhárítására irányuló törekvésekkel. A burzsoá Jugoszlávia belső politikai életére vonatkozó demokratikus törekvések kötelezően és logikusan tartalmazták azokat a követelményeket is, hogy a kormány külpolitikájában térjen vissza a nyugati demokratizmussal való együttműködéshez, hogy ismerje el a Szovjetuniót, és diplomáciai kapcsolatokat létesítsen vele. Ugyanakkor a párt-

dokumentumokban 1937-től egyre határozottabban hangsúlyozták a kommunistáknak egy széles körű, forradalmi-demokratikus mozgalom megteremtésére és a tömeges harc eszközeinek alkalmazására irányuló kötelezettségeit. A stratégiai és taktikai álláspont szempontjából a tömeges forradalmi-demokratikus mozgalom kiépítése kizárólag a belső akció révén valósítható meg, mivel megszűnt annak lehetősége, hogy kisburzsoá-demokratizmus vezetői és a JKP között együttműködés jöjjön létre. A dokumentumok híven tükrözték a középrétegek és a proletár osztálynelyzetének rosszabbodását, érdekeik megközelítését, valamint azt a felismerést, hogy kell legyőzni az egyre erősödő imperialista és nemzeti frontokat, melyeket a társadalmi demokratizmussal ellentétben a fasizmus és más reakciós burzsoá erő létesített.

Jugoszlávia szocialista egyesült munkások szervezeti szövetségének 1937-ben megtartott kerületi gyűlése a baloldaliak fölényével ért véget, azonban az önnön soraikban bekövetkezett árulások folytán az URSSJ kerületi igazgatósága a szocialisták kezén maradt.

Felvetődik a kérdés: mi fűzte oly tartósan a szocialistákat a munkásosztályhoz. A fontos tényezők egyikét a burzsoá hatalom beavatkozása képezte, mely 1920-ban és 1929-ben betiltotta és feloszlatta az osztályharcos munkásszakszervezeteket, hogy ezáltal meghosszabbítsa a szocialisták és a szocialista szakszervezetek egységes proletárfront kiépítésével szembeni ellenállását. 1940-ban ugyanez még egyszer megismétlődött, azonban nem volt különösebb hatása.

A kisbirtokos tömeg rétegeződésének következtében egy részük a proletariátushoz sodródott. A proletár tömegben, mely a legszámottevőbb kisbirtokos tömeggel és parasztsággal rendelkezett, kisbirtokos demokratikus tévhit uralkodott. Ezért találhattak itt támaszpontra a szocialisták. A JKP dokumentumai arról tanúskodnak, hogy a proletárság tudatában volt a kisbirtokos tömeg jelenlétének és nyomásának; azonkívül ideológiáját és politikai kiegyensúlyozatlanságát nemcsak a munkásmozgalomban, hanem önmagában is ismerte.

A jugoszláv szocialistáknak a tiszta osztályérdekek védelmére vonatkozó álláspontja nemcsak hogy hazug volt, hanem reakciós is, mivel a munkásosztályt és a munkásmozgalmat szembeállította a társadalom függő és elnyomott rétegei nagy többségének demokratikus érdekeivel.

1937 áprilisában mintegy válaszként az előbbi két évben lezajlott sztrájkmozgalomra, meghozták a minimális bérekről szóló törvényt. Az 1937-es események továbbra is gátolták az osztályharc fejlődését és megváltoztatták az erők elrendezését és fejlődését. A politikai viszonyok háborús összetüzéssé fejlődése Európában még jobban kiélezte és elmélyítette a nemzeti ellentéteket Jugoszláviában és Vajdaságban.

1939 folyamán még tartott a felújított tartományi kezdeményező bizottság a Dolgozó Nép Pártjának megalakulását támogató tevékenysége. Bácska, Bánát és Szerémség több helységében alakultak és működtek kezdeményező bizottságok, így Újvidékne, Óbecsén, Szabadkán. Zombor-

ban, Topolyán, Zrenjaninban, Törökbecsén, Versecen, Šiden, Stara Pazován és másutt. A *Híd* folyóirat mellett, mely továbbra is megjelent, Vajdaságban az SRH a Dolgozó Nép Pártjának is volt lapja, mely magyar nyelven és rövid ideig szerbhorvát nyelven is megjelent. Ez az újonnan elindított *Népszava* és a *Narodni glas* volt.

A szkupstinai választások hadjáratában 1938 decemberében Vajdaságban a JKP a Vajdasági Mozgalommal kötött megállapodást. A JRP jelöltje 853 szavazatot kapott a bácstopolyai járásban, s ebből hatszázat Csantavéren. 1939 végén a községi választásokon az SRH jelölőlistája Melencin, Szerb Aradon, Čentán és Kumanéban szerzett magának többséget. Ennek következményeként az SRH az autonómia megvalósításának legégetőbb demokratikus méreteire vonatkozó programmal lépett a tömeg elé. Lényegében ez volt az az időszak, amikor az autonómisztikus mozgalomban valóban az erőviszonyok kérdését rendezték és az a pillanat, amikor az önállóságért folyó harcban Vajdaságban a JKP megszerezte a vezető szerepet, a nemzeti vezető szerepet jelentette, mely 1939 folyamán a Horvát Bánság megalakításáról szóló megállapodás és a második világháború kezdetével jutott érvényre.

Az események hatására a Vajdasági mozgalom kisburzsoá vezetősége beszüntette az ország demokratizálásáért folyó harcot.

A JKP VI. tartományi értekezletének jelentésében Vajdaságra vonatkozóan 1940-ben csak az objektív tényezők voltak feltüntetve: „Az imperialista háború kitörésével és a Cvetković—Maček-féle egyezménnyel kapcsolatban, a Vajdasági Mozgalom önálló vezetősége nagy részben felhagyott a mozgalom politikájával, míg az önálló vezető Duda Bostović személyében elhallgatott."[53]

Tehát a forradalmi demokratikus mozgalomban az egyenrangú harcostárs helyzetéről, melyről 1936-ban hoztak megállapodást, és a választási hadjáratban a JRP és a Vajdasági Mozgalom közös fellépéséről szóló 1938 decemberi megállapodásától a JKP-nek sikerült az alapvető demokratikus követelményekre irányuló következetes és kitartó harc révén forradalmi élcsapattá válnia. Ez a mozgás különleges módon jött létre egész Jugoszláviában.

A szövetségi államberendezés, illetve a vajdasági önállóság követelményének figyelmen kívül hagyásával a polgári oppozíciós politikai pártok és csoportok Vajdaságban végre fölfedték antidemokratikus jellegüket. Az osztályerők elrendeződése a döntő ütközet közelségét jelezte.

A hatalom feloszlásáról szóló megegyezés és a Horvát Bánság megalakítása után, a horvát burzsoázia folytatta harcát a szerb burzsoázia ellen Bosznia és Hercegovina, valamint Vajdaság helyzetének kérdéséről. Ennek következtében fokozódott a szövetségi Jugoszlávia keretében a Vajdaság autonómiájáért folyó harc jelentősége. A Belgrádban, 1939. december 14-én történt tüntetőkre való lövöldözés alkalmával a *Dolgozó nép* című röpiratban „Vajdaság és Bosznia népét" a demokratikus népi autonómiáért „folyó harcra szólították fel".[54]

Vajdaságban a JKP az autonomisztikus mozgalom fenntartására törekedett, hogy ezáltal az egyre összetettebb és kedvezőtlenebb feltételek közepette folytassa és fokozza az ország demokratizálásáért, valamint a fasiszta erőkkel szemben tanúsított engedmények elleni harcot. Ilyen körülmények folytán el kellett állnia a Dolgozó Nép Pártja megvalósításának szándékától is, melynek a munkásosztály és a parasztság szövetségét kellett volna megtestesíteni.

Ezzel kapcsolatban számolni kell azzal a jelenséggel is, hogy a középréteg tömegei és a baloldali Agrárpárthoz, illetve a Vajdasági Mozgalomhoz tartozók is, most a JKP-hoz csatlakoztak. Az SRH helyett a tömegmozgósításnak és csoportosulásnak egyéb formáit alkalmazták: az üzemekben és helységekben drágaságellenes, szegénységi, drágaság- és éhségellenes bizottságokat; kulturális, oktatási, sportegyesületeket, helyi olvasóköröket, munkásszakszervezeteket stb. alakítottak. Tevékenységük együttesen képviselte a népfrontmozgalmat. Azonban az antifasiszta tevékenység egyik fontos formáját — a Népi Segély Szervezetét — Vajdaságban a kommunistáknak nem sikerült eléggé kibontakoztatni.

A néfrontmozgalom kiépítése Vajdaságban a háborút megelőző években egyre összetettebbé vált. A nemzetközi ellentéteknek háborús összetűzéssé való fejlődése, jelentős mértékben kiélezte és elmélyítette a nemzeti ellentéteket Jugoszláviában és Vajdaságban, ez pedig a kommunisták arra irányuló munkáját nehezítette meg, hogy a forradalom érdekében Leninnek a munkásosztály és minden dolgozó réteg többségének egyesítésére vonatkozó elvét megvalósítsák.

Nagy fontossággal bír, hogy a Vajdasági Ifjúság (melyet a JKP támogatott), illetve a Dolgozó Nép Pártjának létrehozását támogató kezdeményező bizottság dokumentuma, a JKP-nak bizonyos fokú legalizálásáról tudósítanak, ami nem jöhetett volna létre a demokratikus meggyőződésű tömegek megfelelő egysége és a JKP nélkül, valamint ezek magas fokú akcióegysége nélkül. A kommunista mozgalom és népfrontszellem, illetve -mozgalom erősödése szemmel látható volt. A tízéves kitartó törekvések, melyek szervezés szempontjából a termelő és a hivatásos alapszervezetek elvének megvalósítására irányultak, 1939 és 1940 folyamán a JKP-nek sikerült Vajdaságban megszervezni a termelő sejteket, a területeiket pedig vegyesek helyett hivatásossá változtatni. Az eredmények nem voltak nagyok, de jelentősek voltak, és a Párt meghatározott szervezettséggel kiegészült eszmei-politikai érettségét jelentették. Miután a Párt a forradalom valóságos élcsapatává vált, hiszen a párt és a jugoszláv kommunista ifjúsági szervezetek és vezetőségeik hálózata Titónak a JKP élére kerülése óta a korábbi gyakorlathoz viszonyítva igen eredményesen terjeszkedett. Vajdaságban 1940 végén 45 helységben a JKP kb. 650 tagot számlált. A Tartományi Bizottság hat kerületi bizottsággal, tíz járási és néhány helyi és városi bizottsággal rendelkezett. A SKOJ több mint 2000, részben illegális, részben legális aktív ifjúsági tagot számlált. A párttagság nemzeti és szociális összetétele nem volt ugyan a leg-

megfelelőbb, mégis a JKP szervezési-politikai fejlődésének kedvező alakulását tükrözte Vajdaságban.

A JKP 1940 szeptemberében megtartott VI. tartományi értekezletén kihangsúlyozták, hogy az összetételben a szerbek, horvátok, magyarok (30%), németek részvétele megfelelő arányú. A szociális összetétel pedig az iparos munkásság és a kisparasztság nagyszámú jelenlétét mutatta.

1940-ben Vajdaságban a JKP két tartományi közlönyt indított: az *Istina* a párt, míg a *Trudbenik*, illetve *A dolgozó* a dolgozó nép szerveként jelentkezett. A SKOJ tartományi bizottsága a *Mladi radnik* című lapot jelentette meg. Kikindán az *Omladinac* a SKOJ helyi bizottsága lapjaként látott napvilágot. 1939—1941 folyamán a burzsoá Jugoszlávia összeomlásáig, a közlönyökön kívül, mintegy kilenc tartományi jelentőségű kiáltvány jelent meg, az ifjúsági kiáltványokkal egyetemben.

A kommunisták eszmei-politikai és a tömegekben kifejtett mozgósító és propagandatevékenységének középpontjában a népfront a proletárdiktatúra, az osztályharcos stratégia és taktika, a proletárforradalom, a mezőgazdasági munkások helyzetének és szervezettségének, a mezőgazdasági munkások országos szövetsége vezetősége által kifejtett romboló tevékenység, az ipari, kisiparos és más munkások helyzetének, valamint szervezettségének, a kis- és középbirtokosok helyzetének, elsősorban a munkásparasztságnak az igazságos földreform szükségességének, a nemzeti kérdésnek, a nép hatalomrajutásáért való harc szükségességének, az ország fasiszta veszéllyel szembeni készültségének a problémája állt.

Vajdaságban a JKP kedvező szervezési-politikai fejlődésével ellentétben, a tömeges forradalmi-demokratikus, vagyis az antifasiszta népfrontmozgalomban kedvezőtlen áramlatok jelentkeztek.

A termelő és hivatásos alapsejtek kialakítása kétségtelenül szoros összefüggésben volt a kommunistáknak a szakszervezeti csoportokra és az URSSJ hat helyi szakközi bizottságára gyakorolt hatásával. Ez a kapcsolat a sztrájkok számbeli növekedésében jutott kifejezésre, melyet leggyakrabban a kommunisták indítottak és vezettek. Ezt példázzák az 1940-ben Sremska Mitrovicán lezajlott éhség- és drágaságellenes sztrájkok és tüntetések. Azonban a szakszervezetekbe tömörült munkások száma jelentősen lecsökkent. 1936-ban az URSSJ-nek 6638 tagja volt és az ipari-kisiparos munkások számának 6%-át képezte, míg 1938-ban a tagság száma 4369-re, illetve 4%-ra csökkent, és ezen a szinten maradt 1940-ben is. A mezőgazdasági munkások szövetsége, mely főként a magyar földnélküliek szervezete volt, úgyszólván teljesen megszűnt, pedig 1936/37-ben 23 734 tagot számlált.

A fent említett jelenséget az URSSJ kerületi vezetősége a hatalom általi nyomással és üldözéssel magyarázta, és kihangsúlyozta, hogy „a munkások, a hivatalnokok és a nemzeti kisebbséghez tartozók”[55] kevésbé ellenállóak az ilyen befolyásokkal szemben. Azonban a szocialistáknak a sztrájkhangulathoz és a munkások mozgalmához való viszonyulása az URSSJ vezetőségében sokban hozzájárult ehhez a jelenséghez.

Egyúttal ez a jelenség világította meg a vajdasági munkásszakszervezetek egységének és akcióképességének valóságos mértékét. Ebből a szempontból a SKOJ V. tartományi értekezletének és a JKP VI. tartományi értekezletének dokumentumai által kihangsúlyozott tényező bír rendkívüli jelentőséggel, mely szerint a vajdasági kommunista mozgalom nem rendelkezik megfelelő számú és képzettségű káderrel a munkásifjúság és az ipari proletariátus soraiból. A JKP tartományi értekezletén elhangzott jelentésben rámutattak a kommunistáknak a szakszervezeti munkával szemben észlelhető ellenállására, továbbá felismerték, hogy a szakszervezetbeli munka „lehetetlenségét" többek között a vállalatokban fennálló nemzeti tarkasággal mentegették.

Az egyre élesebb és mélyebb nemzeti ellentétek mind jobban akadályozták a kommunistákat abbéli törekvésükben, hogy megszervezzék a munkásosztály és minden középréteg többsgét. A JKP és SKOJ tartományi értekezletének említett dokumentumai közölnek erről meggyőző bizonyítékot. Így a SKOJ V. tartományi értekezletének határozata megállapítja, hogy az ifjúság soraiban kifejtett politikai akciók irányításában vannak ugyan bizonyos eredmények, de hiányosságok is. „Azonban az értekezlet megállapítja, hogy ezek az eredmények nem annyira a SKOJ szervezetének, mint inkább a világon és az országban bekövetkezett szituáció fejlődésének tudható be. A vajdasági ifjúság önnön súlyos helyzetének következtében, az imperialista háború szörnyűségei és a bizonytalan jövő küszöbén, a nyomor, a munkanélküliség, az éhség és a politikai, valamint szociális jogfosztottság hatására belátja, hogy ettől a társadalmi rendszertől nem várhat egyebet, mint az amúgy is nehéz helyzet rosszabbodását. Belátja, hogy két világ áll előtte: az egyik a kapitalizmus, amely megsemmisíti az ifjúságot, míg a másik, a szocializmus a jövő, a boldogság, a béke, a munka világát jelenti. A siker abban rejlik, hogy az ifjúság Szovjetunióra szegezi tekintetét, míg a hiányosságok azzal magyarázhatók, hogy az ifjúság nagy többsége nincs tisztában céljai megvalósításának módjával, és ezért különösen a kisebbség körében különböző népellenes és ifjúságellenes mozgalmakkal még befolyásolható és hazugságokkal félrevezethető".[56]

A Párt határozata még elbírálóbb magatartást tanúsított a JKP szervezeteinek és vezetőségeinek tevékenységével szemben, továbbá kihangsúlyozta, hogy Vajdaságban a JKP a belső eszmei-politikai és a szervezési tevékenységben jelentős eredményeket ért el, azonban ezek Vajdaságban a Pártot még nem teszik kellő mértékben a forradalmi demokratikus harc élcsapatává. A határozat egyik álláspontja rámutat, hogy Vajdaságban a JKP vezetősége túlzottan szűklátókörűen tekintett saját gyengeségeire és helyzetét nem látta eléggé világosan az osztályerők fejlődésében és elrendezésében. Ez az álláspont sorakoztatja fel a pártszervezetekben és vezetőségekben előforduló gyengeségeket és mulasztásokat:

„... az értekezlet számos gyengeséget is felsorakoztat, mint amilyenek a nem megfelelő fokú agitációs- és propagandatevékenység a munkás-

osztály körében, különösen pedig a széles néprétegekben, amelynek következményeként a Párt, mint a munkásosztály képviselője és a munkásnép harcának élcsapata nem érvényesülhetett. A tartományi bizottság hiányos tevékenysége a szakirodalom megjelentetése terén, különösen német, magyar és szlovák nyelven; a vajdasági nép nemzeti felszabadító mozgalmával való megfelelő kapcsolat hiánya és általában a széles néprétegekkel, a németekkel, a magyarokkal, a szlovákokkal, a románokkal folytatott hatástalan tevékenység stb., mely lehetővé tette, hogy a magyar revizionizmus és a német nácizmus gyökeret eresszen szintén a negatívumok és mulasztások közé sorolható. A nagyszámú vegyes és kevés vállalatbeli sejt létesítése, a fórumokon és az egységekben való jelentéktelen kezdeményezés, a szakirodalom és az anyagok rendszeres feldolgozásának hiánya, valamint a pénzügyi és elszámolási tevékenységben megnyilvánuló hiányosságok is."[57]

A vajdasági kommunisták helyes álláspontot vallottak a föld- és nemzeti kérdéssel kapcsolatban, azonban a nemzeti ellentétek gyakorlati áthídalásában lemaradtak. A JKP Vajdaságban állandóan szélesítette társadalmi alapját, azonban ez az egyre tömegesebb társadalmi bázis változtatta nemzeti színezetét. Ez némiképp azzal a helyzettel volt ellentétes, amikor a forradalmi munkásmozgalomba főként magyar proletárok csatlakoztak. A különbség és haladás abban nyilvánult meg, hogy most túlnyomórészt szerb—szlovén antifasiszta kisbirtokos tömegek és főleg a parasztság csatlakozott a népfrontmozgalomhoz.

Az út, melyet a JKP az egységes proletárfront stratégiájának és taktikájának, a munkásosztály és parasztság szövetségének megalakításától a munkásosztály, a népek és nemzetiségek osztály és nemzeti felszabadító harcának gyakorlati vezetéséig végigjárt, Vajdaságban az agrár és nemzeti kérdés álláspontjának tisztázásában, a frakciózás és a legális szocialista maradványok elleni harcban és a kisbirtokos, áruló, megegyezésellenes törekvésekben jutott kifejezésre. A JKP az egységes proletárfront taktikáját ténylegesen csak a fasizmus elleni harc folyamán tudta érvényesíteni, amikor a Párt eszmei-politikai kiépítése már csaknem befejeződött, és amikor erőteljes, aktív párttá kezdett szerveződni. Ugyanakkor, lényeges változások történtek a proletár és kisbirtokos tömegek tudatában is. A nemzeti kérdésre összpontosult politika hatására a tömegek egyre jelentősebb hányada döntött az élcsapat mellett.

A munkásmozgalomban a JKP a proletáregység és a szervezett munkásosztály és parasztság szövetségének érdekében oly módon harcolt az erőviszonyok viszonylagosan zavartalan, független fejlődésének megőrzéséért, hogy figyelmének középpontjába a nemzeti kérdést helyezte.

Azzal az igaz állítással szemben, mely szerint a jugoszláv burzsoázia nem alkalmas többé a nemzeti, illetve az általános társadalmi érdekek megvalósítására — a JKP megtalálta útját és módját annak, hogy ténylegesen képviselje és vezesse a néptömegek általános társadalmi és nemzeti érdekei megvalósítására irányuló harcát. Az első követelményt a

szövetség bevezetése, a burzsoá Jugoszláviának szövetségivé történő átalakítása képezte.

Csakis a fejlett burzsoá demokratizmus feltételei közepette — Lenin szerint, a burzsoá demokratikus köztársaság viszonyaiban — „kerülhet sor a proletariátus és burzsoázia közti döntő ütközetre".[58]

A nemzetközi körülmények azonban úgy alakultak, hogy a burzsoá demokratikus hatalom végét és a szocialista hatalomátvétel kezdetét jelentő demokratikus forradalomnak Jugoszláviában a demokratikus és reakciós erők nemzetközi összetűzésének tényezőjévé kellett válnia.

Az osztályharc egyre inkább a nemzeti felszabadító, a jugoszláv népek állami közösségének és függetlenségének megőrzéséért vívott harc kifejezése volt a demokratikus átalakulásért folyó zavartalan küzdelem céljából. Ez az időszak a valóságos harcra való előkészület volt.

Vajon 1937-től valóban megfakultak-e az 1935-től 1936 végéig megvalósult eredmények? A munkásosztály nemzeti elszigeteltségének és általában a nemzeti összetűzéseknek, vagyis a munkásosztály és középrétegek, illetve a parasztság kommunista mozgalom köré való csoportosulása, vajon valóban megszűnt? Nem. Csak a politikai helyzet fejlődése idézte elő az osztályharc erőinek elrendezését egy meghatározott több nemzetiségű környezetben.

A tény, hogy a forradalmi munkásmozgalomra hárult az ország teljes védelmének feladata, vagyis egy meghatározott több nemzetiségű társadalmi közösség önálló belső fejlődésének biztosítása azt eredményezte, hogy az osztályharc hordozóereje a proletár és a demokratikus meggyőződésű meghatározott nemzeti színezetű kisbirtokos tömeg legyen. A tömegek számára ez nem volt semmiféle kiváltság, egyedül csak a kommunisták és a forradalmi munkásmozgalom felelősségét növelte (mert némiképp ösztönözte: a sajátos „nemzeti" büszkeség és az ország teljes védelmével kapcsolatban az „ellenkező" nemzetiségű osztálytársra való „gyanakvás"). Egyúttal ezek képezték a kommunisták és a forradalmi munkásmozgalom forradalmi tevékenységének súlyosabb, összetettebb feltételeit. Azonban a társadalmi fejlődés az osztályharcot valóban nemzetközivé változtatta azzal, hogy fő, közvetlen feladatként a fasizmus elleni harcot jelölte meg, amelyben minden nép és nemzetiség forradalmi erői feltétlenül egybegyűlnek.

Az elmondottakból mindenekelőtt az elterjedt korszakolással ellentétes, más jellegű periodizáció alkalmazását kell kiemelni, mely az osztályerők fejlődésén, a forradalmi átalakulás érlelődésén és a társadalmi válság megoldásán alapul. A fent említett periodizáció ebben a visszatekintésben a forradalmi munkásmozgalomnak 1927-ben bekövetkezett szocialista mozgalommal szembeni elsőbbségében és az odaáti front létesítésében van megjelölve, valamint a diktatúrának a munkásosztály és a középréteg szövetsége ellen foganatosított eljárásaiban, a vajdasági „támaszpontokban" 1932 végén, a JKP 1935-ös népfront programjában, az 1936 októberében Vajdaságban megkötött népfront megegyezésben és

1939 szeptembere után a polgári oppozíció vezetői részéről az államberendezés demokratizálásáért folyó harc beszüntetésében.

Mindez csak alapját képezi az osztályharc fejlődésében bekövetkezett döntő mozzanatok még sokoldalúbb és mélyebb áttekintésének.

Ez a visszatekintés az említett fejlődés egy jelentős áramlatát, történetesen a párt soraiban kialakult baloldaliság figyelmen kívül hagyta. A baloldaliság áramlatának a diktatúra idején létrejött törekvései egyfelől a Független Szakszervezetek helyett és a szocialista szakszervezetekkel szembeni illegális szakszervezetek létesítésében, míg másfelől a tömeg fegyveres felkelésére való várakozásban és ösztönzésben jutottak kifejezésre. 1941-ben pedig a megszállás idején a fasiszta hadsereg keleti fronton történő gyors vereségének várakozásában, a szovjet ejtőernyősök megérkezésében és az össznépi partizán felszabadító harccal ellentétben a polgári jellegű forradalom előkészületeiben nyilvánultak meg. Ebben a két esetben hasonlóság észlelhető a Pelagić-hívek 1919-ben és 1920-ban kifejtett tevékenységével Vajdaságban.

Mind a három esetben valamiféle lényegi azonosság figyelhető meg, mely eszmei síkon köti egybe őket keletkezésük eltérő körülményei folytán. Ezt kell áttanulmányozni. Mindhárom esetben az akció súlypontját a forradalmi akció valóságos lehetőségeihez mérten — valami megvalósíthatatlan elképzelés alkotja.

A jugoszláv integráció (jugoszláv egység) osztályharcbeli fejlődésének kérdése érdemel még teljes tudományos kutatófigyelmet. A társadalmi gyakorlatban ez ma már új forradalmi tartalmat jelent. A jugoszlávság a proletárforradalom tartalmaként a nagyszerb jugoszlávsággal ellentétben, a népfrontmozgalom révén jutott kifejezésre. A jugoszláv integráció első tényleges lépését a szövetségi államberendezésért folytatott harc jelentette, melynek célja a burzsoá demokratikus forradalom befejezése és ennek szocialista forradalommá való fejlődése volt.

Ez az a három jelentősebb kérdés, amelyet osztályharcbeli jelentőségük szempontjából megvilágítani igyekeztünk ebben a munkában. A visszatekintés célja, hogy elsősorban a kutatók figyelmét hívja fel két párhuzamos áramlatra, melyek egyformán hozzájárultak a forradalmi átalakulás érlelődéséhez. Az egyik többé-kevésbé az elnyomott és kizsákmányolt munkástömegeknek a tőke és a burzsoá reakció ellenes forradalmi szövetségbe történő spontán csoportosulása. Ez a csoportosulás — a forradalmi hullámhoz való általános csatlakozás új időszakában az odaáti front megalakításával kezdődött. A másik áramlatot a JKP jugoszláv forradalmi élcsapattá fejlődése képezi, mind eszmei-politikai, mind szervezési szempontból.

Mindkét áramlat tulajdonképpen egy általánosabb folyamatnak: a tudományos szocializmus és a forradalmi demokratikus mozgalom egyesülésének összetevője. Tito személyiségének történelmi szerepe az osztályharcban és a forradalomban, valamint az osztályharc egész küzdőtere, jól áttekinthető az általánosabb folyamat szempontjából.

Ez a visszatekintés a polgári politikai harc, a munkásmozgalom — főleg a JKP — fejlődésének és tevékenységének ismert tényezőit, új, az osztályharcbeli jelentőségüknek mélyebb felismeréseivel egészíti ki, melyek a már ismert eseményekről részben felfedik, részben pedig előrejelzik az osztályerők és a forradalmi átalakulás érlelődésének egy teljesebb képét, megfogalmazását. A JKSZ, illetve a VKSZ története megírására irányuló új vállalkozásnak, az lenne a feladata, hogy kiteljesítse az említett megfogalmazást.

Az Újvidéki Történelmi Intézet által elkészített VKSZ történetének tervezete nem vezet világosan e célhoz. Nem tapasztalható benne a munkásosztály élcsapatának történetéhez viszonyuló, világos proletár hozzáállás, mely a jugoszláv burzsoá, főként kisbirtokos, paraszti társadalom osztálynélküli társadalommá történő átalakulásának hordozóereje volt.

A tervezet igen keveset foglalkozik az osztályharc kérdésével. Úgy tűnik, mintha akaratlanul is a munkásosztály és a munkásmozgalom történetébe „zárná" a JKP történetét. Ezzel a spontán törekvéssel ellentétben a tervezet egész sor olyan módszertani és történetírási kérdést tartalmaz, melyek a társadalmi áramlatok és változások mélyebb törvényszerűségeinek megismerésére irányuló tudatos törekvést és követelményt mutatnak, azonban az nem tartalmaz semmiféle téziseket, feltevéseket megoldásuk érdekében. Egy tudományos tervezet nem nélkülözheti azokat a feltevéseket, melyek a kutatást irányítják, és további felismeréshez, az objektív, igazsághoz vezetnek. A felismeréseken alapuló feltevések nélkül a tervezet homályos marad. Nem vehető ki világosan, hogy mi miatt folyik az osztályharc Vajdaságban, hogyan és mi körül támadt „az utolsó és döntő ütközet". A tervezet ismert tényeket közöl a munkásmozgalom, a JKP, az NFH és a szocialista építés történetéből. Azonban a tények nem az általánosítás, a felismerés elmélyítését szolgálják, hanem egyszerűen az elmondásra korlátozódnak. Ily módon az eseményes, „objektív" történetírás eddigi kereteit nem sikerült túllépnie. Valójában a felszínes események tényközlő üressége képezi a lényeget és nem ezek áthidalása. Következésképpen a tervezet megvalósítása nehezen fog „hozzájárulni a marxista tájékozódás megszilárdulásához történetírásunkban és a társadalmi tudományok területén".[59]

Fordította *Ágoston Pribilla Valéria*

Jegyzetek

39. Dr. Mijo Mirković: Ekonomska struktura Jugoslavije 1918—1941, Zagreb, 1952., 45. old.
40. Vajdaság Szocialista Forradalmának Múzeuma, (MSRV) arch. szám: 16360; Az eredeti dokumentum Belgrádban a JKSZ KB Levéltárában ta-

lálható. A határozatot dr. Todor Stojkov jelentette meg Odjek zagrebačkih punktacija u građanskim opozicionim krugovima Vojvodine című munkájában (Zbornik az istoriju MS, 1970., 2. szám); lásd még: mr Ranka Končar munkáját Novosadska rezolucija iz 1932. godine címmel (uo. 1973. 8. sz.)

41. Komunistička partija i revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1919—1941., II. kötet, Danilo Kecić és Đorđe Milanović válogatása és ismertetése, Novi Sad — Sremski Karlovci, 1971., 80—81. és 82. old.
42. Ugyanott, 89. old.
43. Ugyanott, 95. old.
44. Ugyanott, 127. old.
45. Ugyanott, 145. old.
46. Ugyanott, 203. old.
47. Ugyanott
48. Jugoszlávia Levéltára (Arhiv Jugoslavije), Beograd, — Dragoljub Jovanović: Političke uspomene, III. kötet, 227—228. old.
49. Naš život, Novi Sad, 1936. XI. 20. Povodom proslave 70-godišnjice Omladinskog pokreta u Novom Sadu.
50. Komunistička partija i revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1919—1941., II. kötet, 223. old.
51. Ugyanott
52. Jugoszlávia Levéltára, Belügyminisztériumi állomány, nem regisztrált anyag.
53. Komunistička partija i revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1919—1941., II. 367. old.
54. Vajdaság Szocialista Forradalmának Múzeuma, arch. szám: 14043/44.
55. Komunistička partija i revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1919—1941., II. 375. old.
56. Ugyanott, 345. old.
57. Ugyanott, 381. old.
59. A VKSZ történelmének tanulmánytervezete, 2.

Külpolitikai szemle

Risto Poplazarov

A SAN STEFANÓ-I FIKCIÓ

A bosznia-hercegovinai felkelés kitörésével 1875-ben ismét felszínre kerül a Macedóniát is közvetlenül érintő keleti kérdés. A nagyhatalmak — a balkáni népek szabadságtörekvéseit, a török ellen folytatott háborút és más eseményeket kihasználva — elhatározták, hogy rendezik a Balkán országainak állami és más kérdéseit. Ezzel kapcsolatban számos diplomáciai megbeszélésre, megegyezésre és szerződés megkötésére került sor. Macedóniával kapcsolatosan leginkább a San Stefanó-i békeszerződést használták fel rosszindulatúlag, elsősorban a bolgár történetírás, amely többek között egy nagybolgár állam, az úgynevezett „San Stefanó-i Bulgária" létrehozását tervezte, ami Szerbia és Albánia egyes területei mellett Macedónia nagy részét is magába foglalta volna. Ehhez el kell mondanunk, hogy a San Stefanó-i békeszerződésnek a nagybolgár állam létrehozásáról szóló rendelkezései ellentétben voltak azoknak a megegyezéseknek és szerződéseknek a többségével, amelyeket Oroszország kötött egy vagy több nagyhatalommal. A szerződéskötést megelőző tárgyalásokon szó esett Macedónia autonóm állami berendezésének lehetőségéről is. Ilyen elképzeléseket elfogadtak már a San Stefanó-i békekötés előtt és után is.

Az egyik legjelentősebb diplomáciai forrás, ami lehetővé teszi ennek a kérdéskörnek az áttekintését az a reichstadti egyezmény, amely Oroszország és Ausztria—Magyarország között jött létre a csehországi Reichstadtban 1876. június 26. és július 8. között. A rechstadti tárgyalások szövegének két hivatalos változata van: az osztrák—magyar és az orosz. Az orosz változat szerint, abban az esetben ha a török ellen folyó harcokról a keresztények kerülnek ki győztesen, akkor Oroszország és Ausztria—Magyarország kötelezik magukat, „hogy nem nyújtanak segítséget egy nagyszláv állam kialakulásához, de Szerbiát és Crna Gorát annektálják, mégpedig az egyikük Hercegovinát és az adriai-tengeri kikötőket, a másikuk pedig Ó-Szerbia egyes területeit és Boszniát.

...Ha végül a keresztények olyan nagy sikereket érnének el, hogy

felbomlana az Ottomán Birodalom európai része, akkor Bulgária és Románia független fejedelemségekké válhatnak saját természetes határaikon belül. Epeiroszt és Thesszáliát pedig Görögországhoz lehetne csatolni. Az osztrák—magyar változatban érdekesen van megfogalmazva az orosz változatból idézett részlet utolsó mondatának tartalma. Az osztrák—magyar változatban az alábbiakat olvashatjuk: Ha a törököket legyőzik, akkor „Bosznia, Rumélia és Albánia önálló államokká válhatnak. Thesszáliát és Kréta szigetét pedig Görögországhoz csatolják. Konstantinápoly és elővárosa... szabad várossá válna".

A nagyszláv állam létrejöttének megakadályozásáról szóló rendelkezés — amelyet minden külső ráhatás nélkül fogadtak el a szerződés aláírói — ellentétben állt a San Stefanó-i békeszerződésnek azzal a rendelkezésével, hogy egy nagybolgár államot kell létrehozni, amelynek része lett volna Macedónia jelentős területe is. De még ez az utóbbi is ellentétben állt a riechstadti megegyezéssel, hisz Macedónia, Rumélia alkotóelemeként autonóm állammá, illetve független fejedelemséggé is válhatott volna, a bolgár fejedelemségtől különállóan. A reichstadti egyezményt követően az önálló macedón állam létrehozásának eszméje több alkalommal is szerepelt a nagyhatalmak terveiben. Így tehát Macedónia államiságának kérdése nem a berlini kongresszuson különült el a bolgár és más kérdéstől, ahogyan azt tévesen a bolgár történetírás feltünteti, hanem már korábban, és ez rendkívül fontos és jelentős.

Miután Oroszország és Ausztria—Magyarország belátta, hogy a konstantinápolyi találkozó nem végződhet eredményesen, mert a törökök visszautasítják a javasolt reformokat, Budapesten 1877. január 3—15 között titkos összejövetelt tartottak, amelyen szabályozták egymás közti viszonyaikat és összeegyeztették a török birodalom európai részeivel szemben támasztott területi igényeiket. Emellett a budapesti összejövetelen tervbe vették, hogy az Osztrák—Magyar Monarchia egy alkalmas pillanatban elfoglalja Bosznia-Hercegovinát, Oroszország pedig Bulgáriát (7. szakasz). Ugyanakkor a kiegészítő tárgyalások záróokmányának 3. szakasza kimondja: „Területi változások vagy az ottomán birodalom széthullása esetén meg kell akadályozni egy nagy egyesült szláv vagy más állam létrejöttét, ezzel ellentétben Bulgária, Albánia és Rumélia más területei (azaz Macedónia is — a szerző megj.) önálló államokká válhatnak. Thesszáliát, Epeirosz egy részét és Kréta szigetét Görögországhoz lehet csatolni. Konstantinápoly... szabad várossá válhat".

Ezekben a kérdésekben mindkét uralkodó a reichstadti megegyezés rendelkezéseihez tartja magát. Ezúttal minden külső befolyás nélkül. A budapesti titkos értekezlet Oroszországnak a háborút előkészítő diplomáciai húzásai közé tartozott.

Tíz hónappal a Törökország elleni hadüzenet közzététele után Oroszország kapitulációra és a San Stefanó-i béke aláírására késztette Törökországot. A San Stefanó-i békeszerződés nagy ellenkezést váltott ki a nagyhatalmakból, mert azok úgy vélték, hogy sérti az érdekeiket. Ezen-

kívül még Oroszországban is helyteleníteték, hogy olyan gyorsan sor került az aláírására. Gorcsakov kancellár is úgy vélte, hogy egyáltalán nem kivitelezhető, és amint Ignatjev visszatért Petrográdba megjegyezte: „Aki aláírta a szerződést, annak kellene a gyakorlatban is érvényesítenie". P. Suvalov, a Londonba kiküldött haladó orosz diplomata a San Stefanó-i békét a legnagyobb ostobaságnak nevezte. Suvalov és a többi vezető orosz diplomata, élükön Gorcsakovval, egy mérsékeltebb politikai irányzat hívei voltak. Velük szemben Ignatjev gróf „a nagyhatalmi orosz politika hű képviselője diktálta Konstantinápolynak a súlyos békefeltételeket San Stefanóban. Ez a békekötés nem volt összhangban azzal a megegyezéssel, amelyet az orosz cár írt alá az osztrák—magyar uralkodóval Reichstadtban a balkáni nagyszláv állam létrejöttének megakadályozásáról.

A San Stefanó-i békeszerződést számos kiemelkedő személyiség bírálta. Többek között Dimitar Blagoev, a bolgár munkásmozgalom vezetője is, aki több alkalommal írt róla. A San Stefanó-i békeszerződést és a „San Stefanó-i Bulgáriát" Blagoev a cári Oroszország terjeszkedő politikájának részeként szemléli, hisz balkáni törekvéseinek az is célja volt, hogy Bulgáriát befolyása alá vonja. Szerinte ez a szerződés a cári Oroszország „egyik legravaszabb diplomáciai játékai közé tartozott", mert jól tudta, hogy a nagyhatalmak át fogják értékelni a berlini kongresszuson. „Hogy megmenthesse tekintélyét a „testvérek" előtt, és hogy előkészítse a talajt a Bulgária feletti védnökséghez, létrehozta a San Stefanó-i Bulgária fikcióját." A berlini kongresszus után éppen ez a „Bulgária" vált a bolgár hazafiak „nemzeti eszményévé", „a bolgár politikusok nagy nemzeti feladatává" — írta D. Blagoev Lenin Iszkra című lapjában 1903-ban. A San Stefanó-i békével — mondja Blagoev egy másik munkájában — „Oroszország igyekezett elterelni magáról a balkáni népek gyanakvását és megnyerni őket. Igyekezett a bolgár népet bevonni a saját „felszabadító" missziójába." Ezzel kapcsolatban Ignatjev a következőket írta „... Nagy-Bulgáriát én hoztam létre az orosz keleti érdekek miatt".

„A bolgár burzsoáziáról a következőket állapítja meg a Bolgár Tudományos Akadémia által 1952-ben és 1962-ben kiadott Bulgária története című kiadvány második kötete — A macedón kérdést úgy kezelték, hogy Macedóniának Bulgáriához kell tartoznia. Ehhez hódító háborúra volt szükség. A törökök alóli felszabadulást követően minden burzsoá kormány külpolitikájának alapköve a macedón kérdés volt. Ennek a külpolitikának a végcélja Macedónia bekebelezése maradt."

Az ötvenes évek hivatalos bolgár történetírása helyénvalóan mondta ki a bolgár burzsoázia Macedóniára irányuló nagyhatalmi törekvéseiről, hogy hódító jellegűek. A Bulgária története második kötetében olvashatjuk, hogy Georgi Dimitrov, a bolgár és az európai kommunista mozgalom vezetője, hogyan határozta meg általánosan a bolgár burzsoázia Macedóniára irányuló hódító politikáját: „Miben nyilvánult meg a bolgár monarchista és kapitalista burzsoázia nagybolgár sovinizmusa? —

kérdezi Dimitrov. — Elsősorban a balkáni nagyhatalmi törekvésekben, másodsorban pedig abban, hogy erőszakosan a bolgár államhoz csatolja Macedóniát." Dimitrovnak ezek a szavai fényt vetnek a San Stefanó-i ideológiához és gyakorlathoz kötődő minden régebbi és újabb jelenségre, amely előre vetítette Macedónia elfoglalását és a balkáni hegemónia kialakítását.

Fordította *Garai László*

Petar Stojanov

MACEDÓNIA HELYE AZ OSZTRÁK—MAGYAR, OROSZ ÉS SZERB KORMÁNY — A BALKÁN ÉRDEKSZFÉRÁKRA VALÓ FELOSZTÁSÁVAL ÉS MEGHÓDÍTÁSÁVAL KAPCSOLATOS — TERVEIBEN 1876—1878 KÖZÖTT

Az 1875. évi bosznia-hercegovinai felkelés jeladás volt a macedón nép számára is, amely az 1876-os razlozsi és az 1878-as kresznenszki felkeléssel kísérelte meg kivívni szabadságát. A boszniai, macedóniai és bolgár felkelők harcainak kiváltó okai között említhetjük Szerbia és Oroszország 1876 és 1878 közötti törökellenes háborúját. Úgy tűnt, hogy elérkezett az ideje a török birodalom felszámolásának a Balkánon, de az események folyamata nem ezt igazolta. Mivel a nagyhatalmaknak érdekükben volt fenntartani gazdasági és stratégiai pozícióikat a Balkánon, különösen Macedóniában, ezért mindent megtettek, hogy ne túl sokat változzon a helyzet. Hangsúlyozott érdeklődést elsősorban Oroszország és az Osztrák—Magyar Monarchia mutatott. Az első nyíltan izgatta Szerbiát Törökország ellen és támogatta a bolgár felkelést. Ugyanakkor igyekezett megegyezni az Osztrák—Magyar Monarchiával a Balkán felosztásáról, hogy az érdekszférák kialakulása után szabadon fordulhasson Törökország ellen. 1876 júniusában Reichstadtban az Osztrák—Magyar Monarchia és Oroszország aláírta a Balkán két érdekszférára osztásáról szóló egyezményt. Az Osztrák—Magyar Monarchia érdekszférájába tartozott a Balkán félsziget egész nyugati része, valamint Szerbia és Macedónia, Thesszalonikivel együtt. Bár nem húzták meg pontosan a határt az érdekszférák között, az kitűnt, hogy Bulgária és Thrákia az orosz érdekszférába tartozott. Erről a felosztásról tanúskodik az is, hogy gróf Andrássy Gyula, osztrák—magyar külügyminiszter egyértelműen arra számított, hogy a török uralom megszűnte után Macedónia önálló állammá válik és császári únióra lép az Osztrák—Magyar Monarchiával. Andrássy gróf orosz kollégája, Gorcsakov herceg teljesen egyezett Macedónia várható helyzetével. Éppen ezért a reichstadti egyezmény titkos záradékában Oroszország és az Osztrák—Magyar Monarchia közös megegyezéssel kimondta: Egy törökellenes háború esetén Oroszország nem bocsátkozik háborúba Szerbia és Macedónia területén, Ebből kitűnik, hogy a reichstadti egyezmény és annak titkos záradéka az Oszt-

rák—Magyar Monarchia diplomáciájának jelentős győzelmét jelentette és Macedóniát bekapcsolta tervezett hatalmi szférájába.

Oroszország, bár nem volt túlságosan megelégedve a reichstadti egyezménnyel, 1877-ben mégis megállapíthatta, hogy sikerült megteremteni a feltételeket legfőbb célja eléréséhez, a Boszporusz és a Dardanellák, illetve a háttér, Thrákia és Bulgária ellenőrzéséhez. Tulajdonképpen ezért is üzent hadat Törökországnak. Mint ismeretes, a háború Oroszország győzelmével és az 1878. március 3-án San Stefánóban megkötött, előzetesen szabályozott békekötéssel végződött. A legyőzött Törökország az orosz fölény hatására beleegyezett, hogy európai területein létrejöjjön a független bolgár fejedelemség, ami vazallusi viszonnyal kapcsolódott Törökországhoz. A San Stefanó-i békeszerződés szerint az új bolgár állam kiterjedt volna egész Bulgáriára, Macedóniára a Halkidikék és Thesszaloniki nélkül, valamint Kelet-Albánia egyes vidékeire. Oroszország úgy vélte, hogy a San Stefanó-i békeszerződéssel sikerült biztosítania a Balkán feletti hegemóniáját és mindent megtett az Osztrák—Magyar Monarchia balkáni előrehatolásának megakadályozására. Azonban az Osztrák—Magyar Monarchia már a békeszerződés aláírását követő napokban rendkívül erélyesen reagált. Ausztria—Magyarországhoz más európai hatalmak is csatlakoztak. Őket szintén meglepte az oroszok balkáni előrenyomulása és a Boszporusz, illetve a Dardanellák feletti dominációja. Mint ismeretes, ez vezetett a berlini kongresszus 1878 júniusára és júliusára való összehívásához, amelyen a San Stefanó-i békét revideálták és a „San Stefanó-i Nagy Bulgáriát" százharminckét nap múlva felszámolták. A San Stefanó-i békét Szerbia sem fogadta el.

A szerb burzsoázia Macedónia bekebelezésére irányuló törekvései már a tizenkilencedik század hetvenes éveiben aktivizálták diplomáciáját és katonai erejét Törökország ellen. Szerbia 1868-ban titkos szövetségre lépett a görögökkel Törökország ellen. Az egyezmény legfontosabb záradéka Macedóniának a két ország, Szerbia és Görögország közti felosztásáról szólt. Ebben az egyezményben fektették le, hogy az Ohrid — Gornya Dzsumaja (ma Blagoevgrad) vonaltól északra fekvő területek Szerbiához, az ettől délebbi vidékek pedig Görögországhoz tartozzanak. Az Oroszország által felbátorított Szerbia 1876-ban hadat üzent Törökországnak. A fegyverszünet tehát nem tartott sokáig. Amikor az orosz seregek 1877-ben átlépték a Dunát és megkezdték a Bulgáriában levő török erők elleni támadásukat, a szerb hadsereg ismét támadásba lendült a Kosovo területén állomásozó és a Morava-mentét, illetve Kelet-Szerbiát megszállva tartó török csapatok ellen. Mivel Szerbia Oroszország mellett lépett hadba, ígéretet kapott a macedón területek megszerzésére. A szerb kormány a Görögország iránti korábbi szerződéses kötelezettségétől függetlenül és a reichstadti egyezmény érdekszférákról és az önálló Macedóniáról szóló záradékát mellőzve igyekezett mindent megtenni Macedónia egyes részeinek a megszerzéséért. A háborúban való közreműködés és az összetűzések megszűnte, már a San Stefanó-i békeszerző-

dés aláírása előtt, arra bátorították a szerb kormányt, hogy megbízottai — Milosav Protić, Katardžijev és Lesjanin ezredes — útján írásbeli követeléseket intézzen a petrográdi orosz kormányhoz és a bulgáriai orosz katonai főparancsnoksághoz. Petrográdban Milosav Protić követelte, hogy Szerbia Szalonikinél kapjon kijáratot a tengerre. Katardžijev és Lesjanin pedig azért szálltak síkra, hogy a Törökországgal kötött San Stefanó-i békeszerződésbe bekerüljenek a következők: Szerbia megkapja függetlenségét, Ó-Szerbiához hozzácsatolják a keleti vidékeket és a Duna menti Vidint. Az orosz katonai vezetőknek és diplomatáknak San Stefanóban átadott térképen feltüntették mindazokat a területi követeléseket, amelyeket Szerbia indokoltnak tartott. A térképen szerepeltek mindazok a területek, amelyek török fennhatóság alatt voltak: nyugaton a Drim folyóig, délen Crna Gora határáig, ezenkívül Albánia északi és északkeleti területei, valamint Macedóniának az Ohrid—Gornya Dzsumaja vonaltól északra fekvő területei (az 1868-ban Görögországgal kötött megegyezés szerint), ezenkívül még Nyugat-Bulgária vidékei is, egészen Szófiáig. Bár a szerb kormány ezúttal csak Macedónia egyes vidékeire tartott igényt (az Ohrid — Gornya Dzsumaja vonaltól északra), a korabeli szerb uralkodó körök úgy vélték, hogy egész Macedónia Ó-Szerbiának a tartozéka. A San Stefanó-i orosz főparancsnokságnak átnyújtott térképen feltüntették egy lehetséges Nagy-Szerbia határait is: kiterjedésében felölelte volna a Bistrica és a Struma folyó közötti vidéket, amelyet délről az Égei-tenger határol, továbbá tiszta bolgárlakta vidékeket is felölelt volna, mert keleti határát a dunai Lom Palanka irányában vonták meg. Magától értetődő, hogy az oroszok nem vették figyelembe Szerbiának ezeket a túlméretezett hódító törekvéseit. Ezzel ellentétben Oroszországnak nagyon is megfelelt a csatlósállamként elképzelt „San Stefanó-i Bulgária", aminek létrehozása érdekében szerblakta vidékeket is hozzácsatolt az úgynevezett „Egyesült Bulgáriához". Egy ilyen Bulgáriára volt Oroszországnak szüksége a Boszporusz és a Dardanellák hátterének biztosításához és az Osztrák—Magyar Monarchia balkáni jelenlétének egyensúlyozásához.

De ahogyan nem valósultak meg Szerbiának a Macedónia és más nem szerblakta területek bekebelezésére irányuló törekvései, úgy foszlottak szét Oroszországnak a Duna menti guberniummal — a San Stefanó-i Bulgáriával — kapcsolatos tervei. Ez a fikció csak 132 napig volt érvényben. Az orosz terjeszkedési törekvéseket és a San Stefanó-i Bulgária létrehozását az Osztrák—Magyar Monarchia az 1876-os reichstadti egyezmény megszegésének és a Balkánnal kapcsolatos stratégiai érdekei közvetlen megsértésének tekintette. Ezzel az értékeléssel a maga módján a többi európai nagyhatalom is egyetértett, mert hasonlóan ellenezték Oroszország balkáni egyeduralmát, és ezért a nagyhatalmak berlini kongresszusán, amelyet 1878. június 13-tól július 13-ig tartottak meg, az Osztrák—Magyar Monarchiával együtt szálltak síkra a San Stefanó-i békeszerződés felülvizsgálásáért.

Amíg az európai nagyhatalmak a berlini kongresszusra készülődtek, a szerb kormány — amely már kifejezésre juttatta nemtetszését a San Stefanó-i békeszerződéssel kapcsolatban — lépéseket tett, hogy felhívja az európai országok diplomáciájának figyelmét arra a követelésére, hogy Macedóniát szabadítsák fel a török uralom alól és osszák fel Szerbia és Görögország között. Érdekes például az a jegyzék, amit a szerb kormány képviseletében Jovan Ristić, a kormány külügyminisztere adott át személyesen Bismarck német kancellárnak, a berlini kongresszus elnökének. A jegyzék szerint Szerbia lemondott Boszniáról és Hercegovináról, de ugyanakkor igényt támasztott Macedónia egyes területeire, városaira: Kicsevóra, Szkopjéra, Kriva Palankára stb. A szerb kormány jegyzékeit és Macedóniával kapcsolatos törekvéseit nem tűzték napirendre a berlini kongresszuson.

A berlini kongresszuson az európai nagyhatalmak állásfoglalása volt a döntő, és elsősorban Angliának és az Osztrák—Magyar Monarchiának sikerült visszaszorítani az oroszok balkáni terjeszkedését. A San Stefanó-i békeszerződés így semmissé vált. A több nemzetiségű „Egyesült Bulgária" helyett létrehozták a bolgár nemzeti fejedelemséget a Stara Planina és a Duna közötti térségben. Dél-Bulgáriát, azaz Kelet-Ruméliát autonóm területként helyezték ismét a szultán fennhatósága alá. Szerbia négy déli kerületét területileg megnövelték. Macedónia helyzete a korábbiakhoz képest nem változott, továbbra is közvetlen török fennhatóság alá tartozott, azzal hogy a berlini szerződés 23. szakasza közigazgatási függetlenséget helyezett kilátásba, de ezt a törökök figyelmen kívül hagyták.

A berlini kongresszust követően az úgynevezett keleti kérdés — még ha látszatra is — ismét háttérbe került.

Fordította *Garai László*

Szimpozion

Gaál György

A JUGOSZLÁV SZOCIALISTA HAZAFISÁG ÁPOLÁSA VAJDASÁG SZAT TÖRTÉNELMÉNEK OKTATÁSÁBAN*

Az 1971-es alkotmánymódosítások értelmében Vajdaságban az oktatás és nevelés önálló megvalósítása Vajdaság SZAT szerveire hárul. Az 1975/76-os tanévtől Vajdaság SZAT közoktatási rendszerének alapját azok a dokumentumok képezik, melyeket az alapfokú oktatás és nevelés törvényének (1972), továbbá Vajdaság SZAT oktatásának és nevelésének egységes alapjairól szóló határozatnak és Vajdaság SZAT oktatási és nevelési tantervének (1974) a szellemében fogalmaztak meg. A felszabadulás óta Vajdaság nemzeteihez és nemzetiségeihez tartozó tanulók először tanulnak egységes, az oktatás és nevelés feladatainak lényegi megközelítését tartalmazó tanterv szerint. — Ugyanakkor — ott, ahol azt a nemzetiségi összetétel megkívánja — lehetőség nyílik a vidék nemzeti jellegzetességeinek az ápolására. A feladatok új szerkezeti felépítésében nagy szerep hárul a történelemoktatásra, a célból, hogy Vajdaság minden nemzete és nemzetisége egyenjogúságának szavatolásával olyan oktató-nevelő tevékenységet hozzon létre, mely biztosítja minden nemzet és nemzetiség kulturális-történelmi hagyatékának, forradalmi hagyományainak és önigazgatói szocialista távlatának egyenjogú megismerését, ugyanakkor pedig a velük együtt élő nemzetek és nemzetiségek hasonló vívmányai megismerését is szolgálja.

A vajdasági tanterv értékelése a közösség és a jugoszláv hazafiság álláspontjának szemszögéből

A történelem tantervjavaslata jóváhagyását tömeges és általános társadalmi vita előzte meg. Szakmai, társadalmi-politikai, nemzetiségi tényezők véleményezték, majd egyértelműen elfogadták, és éppen ebben a témában felmerülő kérdések szempontjából vizsgálva kifogástalannak minősítették.

* Elhangzott a Tito eszméje és munkássága a Szocialista nevelés tükrében címmel megtartott szimpóziumon Újvidéken, 1977 decemberében.

Az a dokumentum, mely Vajdaság KSZ tartományi pártvezetősége nemzetiségi bizottságának a vajdasági tantervek megvitatására szervezett ülésen bevezetőként hangzott el, és amely a történelemoktatás tantervének alapkoncepcióit szabta meg a következőket tartalmazza:

„A történelemoktatás javasolt tanterve a legsikerültebb példája annak, hogyan kell a közösségi szellemiség, a kölcsönös megismerés rendszerének kidolgozása szempontjából megoldani a programtartalmak felvázolását és megfogalmazását. Ez az általános megállapítás vonatkozik a kitűzött célok és feladatok megvalósítására, valamint az egyes időszakaszok, illetve eseményfűzések felölelésére. Következetesen és párhuzamosan mutatja be a jugoszláv és a Duna menti népek történelmi fejlődését mind az általános iskolai, mind pedig a középiskolai történelemtanításban. Ilyen hozzáállással kellett volna az irodalom és természetesen más tantárgyak tantervét is kidolgozni, hiszen végeredményben ez az elképzelés közvetíti igazán azokat az eszméket, melyekért már idestova három évtizede küzdünk. Következésképpen ez az első közvetlen kísérlet arra vonatkozóan, hogy az anyanyelvre való tekintet nélkül minden egyes tanterv egyforma mértékben tartalmazza a kölcsönös megismerés gondolatát. Ez a próbálkozás arra irányul, hogy megfelelő alap létesítésével, tanterveinkben eszmei-politikai vonatkozásban tükröződjék e vidékhez való tartozásunk."[1]

A tantervjavaslattal kapcsolatos nyilvános vita és Vajdaság KSZ tartományi pártvezetősége nemzetiségi bizottságának bővített ülésén kialakult vita alapján összefoglaló készült a következő címmel: „A nemzetiségi egyenjogúság és szocialista közösség szempontjai, valamint közös alapjai a középfokú oktatás tantervében"[2], E munkában a következőket olvashatjuk a történelemtanítás tantervének értékminősítéséről.

„A történelemoktatás tantervének értékeiről hasonló elismerő vélemény hangzott el 1976-ban Vajdaságban megtartott nemzetközi tanácskozáson, melyen a következő téma szerepelt: A nemzeti egyenjogúság megvalósítása az oktatás és a nevelés terén."[3] Vajdaság SZAT pedagógusainak találkozóján megállapították, miszerint a vajdasági tantervekben „megkíséreltek a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának elvét, továbbá a testvériség-egység, a közösség és szolidaritás gondolatát különböző megfelelő területen és tantárgyakon keresztül folyamatosan megvalósítani... Különös figyelemmel készült a történelemoktatás anyaga, mely a tanár hozzáértő és alapos munkájával egyetemben, jelentős mértékben hozzájárulhat a fiatalok neveléséhez azáltal, hogy figyelmüket elsősorban arra irányítja, ami a múltban az egymáshoz való közeledésre, a közös munkára és életre ösztönzött bennünket."[4]

Nem véletben, hogy a történelemoktatás tantervének nyilvános vitája során majdnem minden résztvevő, a tanárok és társadalmi-politikai dolgozók egyaránt a tantervnek a közösség, a testvériség-egység, valamint a jugoszláv szocialista hazafiság ápolására vonatkozó értékeit helyezik előtérbe. A történelemtanítás tantervének ilyen vonatkozására tör-

ténő összpontosítás logikus volt, hiszen Vajdaságban a történelemoktatás terve ezzel a kérdéssel vizsgázott szakmai-politikai érettségből, egyúttal pedig lehetőség nyílt arra, hogy más köztársaságok és Kosovo SZAT előzetes tapasztalatai és eredményei figyelembevételével egy lépéssel előrehaladjon e kérdés rendezésében. Az eredmény nem maradt el, ezt igazolják a fent említett értékelések, mindez azonban főként a nemzetek és nemzetiségek közti viszonyok kristálytiszta és haladó álláspontjainak tudható be, melyet a JKSZ és a VKSZ tartományi pártvezetőségének számos dokumentuma fogalmazott meg Tito elvtárs elvszerű és következetes állásfoglalása szellemében. A történelemoktatás tantervének a szerzőire hárult az a feladat, hogy a Tito beszédeiben és a Párt dokumentumaiban megfogalmazott álláspontokat beiktassák a történelemoktatás tantervébe.

A nyilvános értékelések alapján megállapítható, hogy ez sikerült is. Hogy teljes egészében és megfelelő módon-e, azt majd a gyakorlat bizonyítja be. A gyakorlatnak kell megmutatnia az esetleges hiányosságokat is, amelyek könnyen kiküszöbölhetők.

Tito elgondolásai a nemzetek közti viszonyokról Jugoszláviában

Kardelj nemrégiben arra a jelenségre figyelmeztetett, mely szerint „Jugoszlávia Kommunista Pártja közvetlenül az első világháború utáni években az unitarizmust és centralizmust képviselte, azonban később elvileg változtatott álláspontján a népek individualitásának valamint szabadságra és egyenjogúságra való jogaik elismerése értelmében."[5] A JKP nemzeti kérdéssel kapcsolatos eszmei elkötelezettségében tapasztalható tévelygések elsősorban működésének körülményeivel, valamint a munkásmozgalom elméleti és gyakorlati eredményeinek fokával magyarázhatók. E kérdés nem tartozik szorosan ehhez a témakörhöz, ezért nem is foglalkozunk vele részletesebben.

Számunkra az a fontos, hogy megállapítsuk: Tito érdeme, hogy a nemzetek közti viszonyok ilyen politikájának kialakításával a JKP Jugoszlávia nemzeteit és nemzetiségeit alkalmassá tette a népfelszabadító háborúval, a népi forradalommal, az önigazgatói szocialista Jugoszlávia építésével kapcsolatos feladatok végrehajtására. A helyes nemzetiségi viszonyok megvalósítását szorgalmazó elgondolásai ihlették a történelemoktatás tantervének szerzőit Vajdaságban, mely lényegében közvetlen kísérlete annak, hogy Tito elvtárs álláspontjai és a JKSZ IX. és X. kongresszusának törekvései egyaránt a történelemoktatás tantervi javaslatába kerüljenek.

Tito már közvetlenül a fegyházbüntetése leteltével elkezdi a harcot, és egyre eredményesebben küzd a JKP nemzeti kérdés iránt tanúsított gyakorlatbeli ellenállása, ingadozása ellen. A KP IV. országos értekezletén Tito kezdeményezésére hozták meg Horvátország és Szlovénia KP

létesítéséről szóló döntést, és kidolgozták Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségei felszabadulásáért és egyenjogúságáért folyó harcnak következetes, hosszú távlatú tervét. A szavak tetté érlelődése során Tito közvetlenül is részt vett a JKP IV. országos értekezletén hozott nagyhorderejű döntések életbeléptetésében, nevezetesen azokban, melyek a JKP átszervezése, Szlovénia KP és később Macedónia KP létesítésére vonatkoztak. Az 1939-ben Anindolban megtartott Horvátország KP alakuló kongresszusát Tito szervezte és készítette elő, továbbá döntő szerepe volt a kongresszus munkájában. Horvátország KP alakuló kongresszusának kiáltványában Tito kihangsúlyozta, miszerint ennek megalapítása a JKP többéves harcának eredménye, mely nemcsak hogy védte a munkásosztály érdekeit, de zászlaján a nemzeti szabadság, az egyenjogúság és az egymás közti barátság jelszavát hirdette. Kiemelte, hogy a munkásérdekek és a horvát nép érdekei közt nem kerülhet sor nézeteltérésre, hiszen a munkások önnön népük egy részét képezik, és érdekeltek annak szabadságában, fejlődése biztosításában; történetesen abban, hogy kellőképpen értékeljék mindazt, ami szép és haladó szellemű vonása hagyományának és kultúrájának. Különösen kihangsúlyozta a következőket: „Mi a nemzeti elvakultság és sovinizmus ellen is harcolunk, mert tudjuk, hogy a horvát nép valóságos fejlődése és szabadsága csak Jugoszlávia többi népével baráti egyezés révén biztosított."[6]

Szlovénia, Horvátország, Macedónia, Crna Gora, Szerbia, Bosznia és Hercegovina kommunista pártja létesítésére való orientálódás folytán Jugoszláviában a nemzeti kérdés megoldásának titói elgondolása kezdett érvényesülni. Tito gyakorlata biztosította annak határozottságát, hogy az új Jugoszlávia szövetségi elven, a szeparatizmus és az unitarizmus nélküli Jugoszlávia minden népe és nemzetisége munkásainak tesvériségén és egységén épüljön fel, a nemzeti sajátosság és Jugoszlávia minden nemzete és nemzetisége egyenjogúságának megbecsülésével. A burzsoá propaganda tevékenységgel ellentétben, mely azt állította, hogy a kommunisták nemzetellenesek, és hogy a kommunista munkásmozgalom nemzetközi jellege tkp. a nemzeti politika tagadását képezi, Titónak a nemzetiségi kérdés megoldásával kapcsolatos elgondolásai Jugoszláviában a nemzetiségi kérdésnek valóságos marxista-leninista jelentőséget adtak, olyan értelemben cselekedve és oly módon indokolva, miszerint Szlovénia kommunistái szlovén kommunisták. Horvátország kommunistái horvát kommunisták, Szerbia kommunistái szerb kommunisták, valamint Jugoszlávia más nemzeteinek és nemzetiségeinek kommunistái népünk fiai és népünk, valamint egész Jugoszlávia szociális és nemzeti szabadságának egyetlen igazi harcosai.

A nemzetiségi kérdés megoldásának ilyen szerkezete a vajdasági nemzetiségi kérdés rendezésének és a felújított Vajdaság KP tartományi pártvezetősége tevékenységének a feltevéseit és reális lehetőségeit is tartalmazza. Tito Veselin Maslešához 1936-ban intézett levélben azt tanácsolja, hogy a horvát, a szlovén, a szerb, a macedón és a Crna Gora-i

népnek demokratikus módon kell nyilatkozniuk arról, hogyan kívánják rendezni egymás közti viszonyaikat a jugoszláv államközösségben. „Ugyanakkor Vajdaság és Bosznia-Hercegovina népének is jogában áll nyilatkozni erről a kérdésről."[7] Visszatérve az említett kérdésre a Szerbia Népfrontjának javasolt politikai platformjára tett észrevételek folytán, Tito azt üzeni, hogy a platformban becsülni kell Jugoszlávia minden nemzetének és nemzetiségének önrendelkezési jogát „úgyszintén Vajdaság és Bosznia-Hercegovina népének arra vonatkozó jogát, hogy megőrzik-e területi önállóságukat a szövetségi államban. Ugyanakkor a nemzeti kisebbségek: a németek, magyarok, albánok egyenjogúságra való jogát is ki kell hangsúlyozni."[8]

Vajdaság helyzetéről 1944 március elején is írt Tito „Vajdaság a többi területhez hasonlóan, melyek autonómiát kértek, legszélesebb önkormányzatot fog kapni, azonban az autonómia kérdése és hogy melyik szövetségi egységben lesz az illető tartomány csatolva, az már a néptől, magától függ..."[9]

Titónak a nemzetek közti viszonyok rendezését szolgáló elgondolásai Vajdaságban a Vajdaságra vonatkozó, a JKP VI. tartományi értekezletén a tartományi pártvezetőség beszámolójában, 1940 szeptemberében, a következő megállapításokkal nyertek megfogalmazást:

„Bár Vajdaság különböző nemzetiségű népek közössége, mégis egy gazdasági, földrajzi és történelmi egészet képez. Ha pedig egyezünk ezzel, már pedig ezt a burzsoá teoretikusok sem tagadják, akkor ez a terület egyedül a vajdaságiaké. A burzsoázia minden arra irányuló probálkozása, hogy rábírja Vajdaságot a szerb, magyar vagy egyéb jelző használatára, Vajdaság gyarmati kizsákmányolását szorgalmzza és ezáltal a magyar, a szerb vagy német nép nevében kizsákmányolja ezeket és más nemzeteket is."[10]

A történelemoktatás tantervkoncepciója Vajdaságban éppen a fentiekben idézett Tito álláspontokat tekinti kiindulópontjának, mely Vajdaság, illetve Jugoszlávia népei és nemzetiségei teljes egyenjogúságára vonatkozik, továbbá a koncepció kialakításánál alapul szolgáltak Vajdaság KSZ tartományi pártvezetősége beszámolójának megállapításai is, amelyek értelmében Vajdaság történelmi egységessége vitathatatlan.

Az említett politikai feltételek konkretizálása úgy történt, hogy a történelemanyag közös alapjait, az anyanyelvre való tekintet nélkül, minden tanuló számára kötelezővé tették. A közös alapot a nemzetiségek történelmének elemei alkotják, melyek a jugoszláv népek történelmének anyaga mellett lehetőséget nyújtanak Vajdaság minden nemzete és nemzetisége sokoldalú megismerésére és a soknemzetiségű Vajdaságban együtt élők, alkotók sokrétű kulturális-történelmi hagyományainak megismerésére.

A közös alapok annak a népnek kulturális-történelmi örökségéből vett elemekkel vannak kibővítve és kiegészítve, amelynek nyelvén az oktatás folyik, ily módon a tantervnek öt variánsa jött létre: szerbhorvát,

magyar, szlovák, román és ruszin. A tanterv ilyen jellegű variánsai, a már említett feladatok megvalósítása mellett, lehetővé teszik a tanulók számára népünk folyamatos fejlődésének megismerését. A korábbi gyakorlathoz viszonyítva a nemzetiségek történelmének kiegészítő részei nem mechanikus átültetések, és nem jelentenek külön megterhelést a tanulók számára, ugyanis a kiegészítő részek a nagy időrendi és tematikai egységekbe vannak beleágyazva, mely a történelem teljes anyagát közvetíti."[11]

A tanterv minden egyes változatának kiindulópontját, annak a nemzetnek történelme képezi, amelynek nyelvén az oktatás folyik, és a közös alapok révén Vajdaság, illetve Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei történelmével fonódik egybe.

A történelem nagy időbeli és tematikai egységet képező oktatása lehetővé teszi a múlt megközelítésének ésszerűsítését, a fölösleges ismétlések elkerülését, mely az eddigi történelemoktatást jellemezte, egyúttal lehetőséget nyújt arra, hogy minden nemzet, illetve nemzetiség fejlődésének jellegzetessége közös alapon a plasztikusabb megrajzolás útján, érthetőbb formában érvényesüljön. Ilyen tantervi elképzeléssel egyetlen kulturális-történelmi örökség sem szerzett a másik felett elsőbbséget, azonban a programlehetőségek révén minden nemzet és nemzetiség számára lehetőség nyílt kulturális-történelmi örökségük tanulmányozására és nemzeti azonosságának felismerésére. Titónak a vajdasági nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságáról alkotott elképzelése ezekben a tantervi tulajdonságokban valósult meg a teljesebb mértékben. A tankönyvek szerzőire és a tantervi követelményeket megvalósító tanárokra hárul az a feladat, hogy a tanterv kínálta lehetőségeket megvalósítsák. Mindenesetre nem lesz könnyű dolguk, hiszen járatlan utakon járnak, annál is inkább, mivel történetírásunknak még a mai napig is sok fogyatékossága van. A tájékozódás hiánya, a bizonytalanság, a tevékenységek tényezői mellett, olykor a tanárok tudatos ellenállásával is számolni kell. Azonban a történelemoktatásban új folyamat kezdődött, új minőség jött létre, melyet a megvalósítás folyamán az elkövetkező évek során tovább tökéletesítenek, korrigálnak és természetesen elölről ellenőrzik helyességét, eredményességét.

A patriotizmus történelmi és osztálykategória

A nemzeti tudat az ifjúság szocális örökségének jelentős tényezőjét képezi, mely más örökségek mellett a történelemoktatást is magában foglalja. A fentiekben kifejtett történelemoktatás terve Vajdaságban, Vajdaság minden nemzete és nemzetisége kulturális-történelmi öröksége megismerésének szavatolása mellett alapvető céljának tekinti a közösség, a testvériség-egység, és a jugoszláv szocialista hazafiság szellemiségét tükröző nevelő ápolását. A program által kitűzött célok, feladatok és mód-

szertani magyarázatok, világosan és egyértelműen tartalmazzák a Vajdaságban történelemoktatást végző tanárok kötelezettségeit. Bár a tanterv világosan megfogalmazza, hogy szükséges-e vagy sem ápolni a jugoszláv szocialista hazafiságot, mert a tanterv ezt határozottan megköveteli, mégis annak értelmezése, hogy mit kíván, és hogyan kívánja ápolni a jugoszláv szocialista hazafiságot, sok lehetőséget rejt magában, melyeknek jelentős hányada az elferdítés, a téves interpretálás és a fogalom eltorzított értelmezésének veszélyét hordozza magában.

A patriotizmus történelmi kategória és a város, illetve államhoz való érzelmi kötöttség értelmében már a rabszolgatartó rendszerben jelentkezett. Azonban a szűkebb területi vagy etnikai közösséghez ragaszkodás tudatával, csak a szabad ember rendelkezik, míg a rabszolga nem, bár az egész rendszer az ő munkáján alapul. A feudalisták hazafisága sem kapcsolta érzelmi köréhez a nép óriási tömegét: a jobbágyokat. A Balkán-félsziget és a Duna mellékének burzsoá társadalmaiban a patriotizmus a nemzeti mítosz alapján jött létre, és a nemzeti nagyság túlzott kihangsúlyozásán, a nemzeti hősök, a szabadságért és nemzeti függetlenségért harcolók kritikátlan értékelésén, a nemzeti történelmi küldetés hangsúlyozásán és más nemzet értékeinek lebecsülésén alapult, sőt beleértve a nemzetek státuszának tagadását is, mely az osztrák és magyar nacionalizmusra volt jellemző. Ezért nevezte el Engels joggal a burzsoá nacionalizmust *negatív patriotizmusnak.*

„A burzsoázia a haza iránti szeretetet „saját" népe, jobban mondva e nép uralkodó osztálya, tehát önmaga számára különleges kiváltság biztosításáért folytatott harccal azonosítja. Mivel „saját" népének kiváltsága csakis más népek rovására érhető el, a burzsoá negatív partriotizmus elkerülhetetlenül a sovinizmushoz, a más nemzetek iránti gyűlölethez vezet, mely fejlődésének szakaszain keresztül, a korabeli burzsoá reakció által hirdetett faji megkülönböztetésig jut el."[12]

A vajdasági történelemoktatásnak követnie kell a „patriotizmus" ilyen jellegű fejlődését minden nemzet és nemzetiség esetében, és saját nemzetével, illetve nemzetiségével szemben kell tanúsítania a legbírálóbb magatartását. Vajdaságban a történelemoktatásnak, mely célkitűzéseiben és feladataiban, a történelem marxista osztályjellegű megközelítését hirdeti, nem az ápolás, az átadás a feladata, hanem a bíráló magatartás, a nemzeti mítoszok — legyen az szentistváni vagy szentszávai —, osztály és történelmi feltételezettségének felismerése.

Tito elvtárs tanítása ebben is világos útmutatóként szolgált és szolgál még ma is. 1952-ben Zrenjaninban a következőkre figyelmeztetett: „Népeinket évszázadokon keresztül, úgyszólván minden oldalról a kölcsönös gyűlölködésre és ellenkezésre ösztönözték. Évszázadokon keresztül éltek itt olyan emberek, akik lidércnyomásként nehezedtek népünk lelkére, akik erőszak alá kényszerítették őket, és az egymás közti gyűlölködést táplálták. Ezért, csakis az általunk kiharcolt szocializmus tette lehetővé, hogy egyszer s mindenkorra, végérvényesen szakítsunk ezzel

az átokkal, s a testvéri szeretet és a népek közötti együttműködés útjára lépjünk."[13] 1964-ben A JKSZ VIII. kongresszusán a következő még mindig aktuális megállapításra hívta fel figyelmünket:

„A kultúra és történelem területén bizonyos negatív „hagyományok" élnek még a legerősebben. A múlt negatív oldala még mindig erős nyomást gyakorol az emberek tudatára, ezért mostantól kezdve, a múlt kulturális vívmányai és öröksége nemzeti tolmácsolásának megszüntetése jól átgondolt eszmei akciót követel. Gyakran találkozunk a nemzeti történelem eseményeinek és személyiségeinek nem marxista, kritikátlan és tudománytalan értékelésével. Sőt néha még közvetlenül is átvesznek burzsoá-nacionalista értékeléseket. Így például, meghatározott mozgalmaknak, eseményeknek, személyiségeknek csak pozitív oldalát tüntetik fel, míg a dolgok másik, negatív oldalát főként elhallgatják, vagy pedig nagy általánosságban és szemérmesen tesznek róla említést. Olykor, bár ritkábban, olyan jelenségekre bukkanunk, melyek közvetlen módon hirdetik egy meghatározott nemzeti történelem és kultúra másikkal szembeni elsőbbségét."[14]

Tito szavai biztos útmutatóként szolgálnak a program követelmények megvalósításában és lehetővé teszik a történelmi örökséggel szembeni bíráló viszonyulásunkat, valamint a történelmi örökség pozitív, vagyis haladó és negatív, osztályreakciós, kizsákmányoló, soviniszta elemek különválasztását. Ami még nem azt jelenti, hogy a történelem negatív példáiról nem kell beszélni. Ellenkezőleg, a történelem negatív példái is teljes értékű nevelő hatással bírnak, természetesen csak akkor és olyan feltételek közepette, ha nem magyarázzák félre őket, ha nem szúrkoló módjára közelítenek saját népük hódító háborúinak történelméhez, ha nem igazolják népük kizsákmányoló sikereit, hanem hogyha ezeket a jelenségeket marxista megvilágításban és a nemzetiség szellemében tolmácsolják. Csak ily módon lesznek hatással a tanulók érzelemvilágára, ha felébresztik bennük az osztály, a nemzeti reakció és a kizsákmányolás iránti gyűlöletet, és így a történelem emberi, haladó üzenetei mellett döntenek.

A jugoszlávság tartalmának téves értelmezései napjainkban

A történelemoktatásnak feladatai Vajdaságban arra kötelezik a tanárokat, „hogy a jugoszláv szocialista hazafiság, a nemzetközi szolidaritás és a nemzetköziség szellemében neveljék" a tanulókat.[15]

Ez a kristálytiszta követelmény nem szorulna különösebb magyarázatra, ha 1918-tól politikai és oktató-nevelő gyakorlatunkban nem jelentkezett volna a még mai napig is fennálló különböző értelmezése a jugoszlávság fogalmának, mely olykor az osztályi és nemzeti megközelítés szempontjából is nagyon eltérő. Ezért nem mindegy, hogy a ju-

goszlávságnak milyen szellemében nevelik tanulóinkat, hogy az oktatási munka a reakciós, a jugoszlávság nagyszerb burzsoázia által diktált tartalmán, vagy pedig a jugoszlávság unitarista, háború utáni bürokratikus tételén alapul-e. Hogy meg tudjuk különböztetni a jót a rossztól, ismerkedjünk meg az említett „jugoszlávságok" alapvető „üzeneteivel".

A nagyszerb unitarisztikus jugoszlávság teljes megnyilvánulása és negatív gyakorlata 1918 után jutott kifejezésre. Több nemzetiségű struktúránkat a Jugoszláv Királyságban, elméletileg „a három törzsből álló egy nemzet"-re egyszerűsítette. A hatalmon levő nagyszerb burzsoázia, melyet a marxista történészeknek sohasem lehet és nem is szabad a szerb néppel azonosítani, sohasem építette be saját jugoszlávság elképzelésébe a jugoszláv közösségnek a nemzeti állandóság és különbség egységével egyenlő látomását, hanem az egy állam, egy jugoszláv nemzet unitarista elméletet dolgozta ki. A jugoszlávság ilyen elméleti magyarázata valójában eszmei-politikai ellenzőként szolgált arra vonatkozóan, hogy a nacionalista hegemónia jugoszláv népekre való rátukmálása folytán ugyanúgy járjon el, mint saját nemzete dolgozó népének esetében, melyet kegyetlen osztálykizsákmányolás alá vetett.

„Az elképzelés gondolati és gyakorlati megvalósítását egyfelől a nemzeti különlegességek, különbségek és jellegzetességek tagadása jelentette, míg másfelől a „közös" elemek kihangsúlyozása és fejlesztése, melyek a hatalmon levő burzsoázia nemzeti, illetve a legtömegesebb nemzet elemeivel lettek azonosítva, azzal a magyarázattal, hogy ez tkp. a szlávság etnikai és kultúrelemeinek szublimátuma. Mindez tulajdonképpen az össz nemzet és nemzetiség sajátos nemzeti, új etnikai közegbe történő egybeolvasztásának kísérlete volt, melynek lényegében a hatalmon levő burzsoázia nemzeti azonosságát és fölényét kellett volna közvetítenie."

Annak ellenére, hogy a Jugoszláv Királyság iskoláiban rendszeresen ápolták az ilyen unitarista jugoszláv patriotizmust, mégsem sikerült hatásos tényezővé válnia; az osztály és a nemzeti kizsákmányolást már kikezdte a rozsda, mely azután a régi Jugoszláviát, a szocialista és nemzeti elnyomás országát szétmarta. Ezzel egyidejűleg egy új szocialista jugoszlávság fejlődött ki, mely Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek teljes egyenjogúságán alapul, amely nemzeti és szociális kizsákmányolástól mentes, az a jugoszlávság, melyet Tito elvtárs több ízben világosan és egyértelműen megfogalmazott.

A jugoszlávság téves, ártalmas értelmezése hazánk háború utáni fejlődésében is tapasztalható volt. E felfogás képviselői a forradalmi etatizmus, forradalmunk fejlődésének elkerülhetetlen szakaszában jelentkeztek. A bürokrata jugoszlávságnak „komáskodott" a nemzeti kérdés sztálini „értelmezése" is, amely szerint a nemzeti lény teljesen megszűnik a szocialista forradalomban, mivel hogy a nemzeti lény burzsoá vívmány, és hogy a nemzetiségi kérdés kizárólag az osztályérdekekre korlátozódik, annál is inkább, mivel a sztálini tolmácsolás értelmében a nemzetnek a kommunizmusban történő elhalása, és a kisebb nyelveknek zó-

nanyelvekbe, a kisebb népeknek pedig nagyobbakba való beolvadása tkp. a kommunista távlat feladata. Ezeknek a felfogásoknak a jegyében keletkeztek azok a tételek, melyek szerint a nemzetiségi érdekek és különbségek mindennemű megnyilvánulása a burzsoá nacionalizmussal immanens és hogy a forradalom politikai győzelmével a nemzetiségi kérdés is a múlté. Mindez megegyezett a „jugoszláv nemzet" elkerülhetetlen létesítése tételével és felfogásaival, mely állítólag a nemzet és a nemzetiségi eltérő érdekek meghaladásának formája, és a feldarabolt nemzeti struktúra helyettesítése, mely a múltra emlékeztet, de amely egyúttal a nem létező nemzetiségi ellentétek mesterséges kihívását is jelenti. Mindemellett nem maradtak el a mitologikus-romantikus felfogások sem; melyek szerint a nemzeti jugoszlávság eszméje nagyon elavult, továbbá ide kapcsolódik a jugoszláv népek természetének szellemiségét tükröző gondolat is, amelynek folytán államuk létrehozása, évszázados álmuk beteljesülését jelenti... A fentiekben kifejtett felfogások lényege tükröződik abban a tendenciában is, hogy hazánk nemzetiségi, több nemzetiségi kérdése és több nemzetiségű struktúrái a „mindannyian egyek vagyuk" meghatározásra korlátozódjon, hogy ezáltal látszólag kevesebb probléma merüljön fel. Ezt a megfogalmazást a nemzeti-unitarista politika által taglalták tovább egy „új nemzet" létesítése céljából, mely megegyezne az országhatárokkal, illetve egy nemzetek fölötti struktúrával, amelyben eltűnnek a külön nemzetek és nemzetiségek és különböző nemzetiségi érdekeik az egy nemzetbe történő beleolvadással.

A szabály megoldásának eredményét a polgári osztály logikai elve szerinti „egy állam — egy nemzet" képlettel kellett volna kifejezni: „így jött létre az etatista — integrált jugoszlávság" terve, mely lényegében „a jugoszláv nemzet" védelmezését és hangsúlyozását jelentette, valamint a hamis nemzetiségi egységet mint az unitarizmus fejlesztésének alapját a legtömegesebb nemzet más nemzetek feletti hatalmi fölénye szempontjából.

A jugoszláv szocialista patriotizmusra vonatkozó titói elképzelés

Tito jugoszlávságának nincs semmiféle közös vonása sem az első, sem a második jugoszlávság változattal, a nemzetiségi kérdése megközelítése, e kérdés nemzetiségi és osztálytényezőit is magában foglalja, ezzel ellentétben a sztálini értelmezés elhanyagolta az országtlykérdést, ugyanakkor a kérdés szociális tényezőjét helyezte előtérbe. 1937-ben a Proleterben megjelent Kommunisták és a horvát nép című cikkében Tito a következőket írja:

„A *kommunisták* határozott ellenségei egyes népek erőszakos egybeolvasztásának (egyesítésének, beleolvadásának). Emiatt elítélik és megcáfolják a belgrádi hatalomtartók minden arra irányuló kísérletét, hogy a horvát népet letöröljék a föld színéről, hogy a horvátokat szerbekké

vagy jugoszlávokká változtassák, és hogy a horvátokat egy-egy vagy háromnevű nép törzsévé tegyék. A kommunisták szerint a horvátok, szerbek, szlovénok három különböző testvéri népet képeznek. A testvérek pedig testvérek maradnak, ha testvériesen dolgoznak, és egyetértenek, ellenkező esetben rossz tesvérekké és ellenséggé válnak."[18]

Titónak a nagyszerb hegemóniáról alkotott bírálata mindenkor osztály és nemzeti jellegű. Egyértelmű nemzetközisége abban a tételben nyilvánul meg, hogy a horvát nép elnyomása a horvát nép ellen elkövetett igazságtalanság, mely a szerb nép számára is balszerencsét jelent, hiszen az a nép, amely más népeket igáz le, maga sem lehet szabad. Nemzetközisége abban jut kifejezésre, hogy szereti a kizsákmányolt szerb népet és azt sohasem azonosítja a hatalmon levő nagyszerb burzsoáziával, minthogy gyűlöletet érez a horvát nép hatalmon levő burzsoáziájával szemben is. Ugyanebben a cikkében írja: „... a kommunisták számára a horvát nép nem egy maroknyi dúsgazdag ember és előkelő úr, hanem egy nép; a parasztság, munkásság és a népi értelmiség..." Ők minden bizonnyal jobb, tiszteségesebb horvátok, mint a nagybirtokosok, gyáriparosok, bankárom és a többi gazdagok, akik mint ahogyan azt a történelem is bizonyítja, mindenkor készek feláldozni és elárulni a horvát népet és érdekeit, csakhogy megmenthessék önnön nagybirtokos, tőkés, gazdag és úri érdekeiket.

1945. május 21-én Tito a következőket mondta Zágrábban: „1941-ben kezdtem el elvtársaimmal az élet-halál küzdelmet együtt a šumadiai parasztsággal és a szerb néppel. És láttam a szerb falvakat, a szerb országutakat és utakat, és feltettem magamnak a kérdést: hol van az a gazdaság, amelyről Horvátországban beszéltek? Hiszen rossz utakat, kevés iskolát, rossz egészségügyi berendezéseket láttam, hajszálnyira ugyanazt, mint Horvátországban, mert minden Belgrádban, a vezetők zsebébe ment."[20]

A Jugoszláv Királyságban a nemzetek közti viszonyok ilyen osztályhozzáállásának értelmezése kell hogy példaképül szolgáljon oktató-nevelő munkánkban. Tito elvtárs sohasem nemzetfölötti kategóriaként értelmezte a jugoszlávságot és nem tekintette olyan érzésnek, mely kiszorítja a Jugoszláviában élő nemzethez való nemzeti hovatartozást. A már említett zágrábi beszédében a következőket mondja: „A múltban már láthattuk a nemzeti elnyomás eredményét, láttuk 1941-ben, amikor Jugoszlávia kártyavárhoz hasonlóan néhány nap alatt rombadőlt. Mi volt a lényeg? Az, hogy a népek nem szerették az ilyen Jugoszláviát, nemcsak hogy a horvátok, a szlovének nem szerették, hanem a szerbek sem, kiváltképpen nem úgy, mint ahogy az új Jugoszláviát szeretik."[21]

A szövetségi Jugoszláviáról mondja: „Ez a jóban való versenyért, a tesvérek támogatását jelenti, akik el vannak határolva, azonban mégis egy fedél alatt vannak. Ez egy közös ház, egy teljes egész, ahol belül mindenki a magáén uralkodhat, és kulturális, gazdasági téren továbbfejlődhet az új szövetségi Jugoszlávia keretében."[22] 1945-ben Bela

Crkván hangoztatta: „Mi egy összetettebb rendszert akarunk megvalósítani, olyat, ahol nincs elnyomás, olyat, ahol minden nép szabad. Ilyen Jugoszláviát akarunk. Ti jól tudjátok, hiszen már többször is elmondtuk: nem a szétválasztás, hanem az összekötés határait akarjuk. Határainkat összekötő láncszemnek kell lenniük, melyek a két „határos" népet összefűzik. Ilyen Jugoszláviát szeretnénk, az megerősíti országunkat és olyanná teszi, hogy népei szeressék és védjék. Szövetséget létesítünk, mely minden egymás közti gyűlölködés, minden sovinizmus abszolút megakadályozásának előfeltételét jelenti. Minden eszközt megragadva fogunk harcolni a sovinizmus minden megnyilvánulása ellen. A sovinizmust nem fogjuk megengedni. Az erős Jugoszlávia előfeltételét a testvériség-egység képezi."[23]

1948 novemberében a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia első tiszteletbeli tagjává választotta (díszdoktorává) Titót, aki többek között a következőket mondta: „A szocializmus nem követeli tőlünk, hogy lemondjunk szocialista országunk, népünk szeretetéről... Tudósok, Önöknek nagy szerepük van abban, hogy országunkba a nemzeti kérdés helyes megoldása zavartalan legyen, hogy népeink egymás közti viszonya, továbbra is az elmélyültebb, népeink kulturális és szellemi egységének irányában fejlődjenek, hogy minél hamarabb, kiküszöböljük a különböző nacionalista jellegű fogyatékosságokat, amelyek gátolják országunk szocialista építésére irányuló törekvéseinket."[24]

Büszkék vagyunk, de ez egyúttal arra is kötelez bennünket, hogy oktatói-nevelői, alkotó munkánk során, következetesen és megfelelő módon adjuk át Tito értékeléseit az ifjú nemzedéknek. 1953-ban Rumán a vajdasági néphez a következő szavakat intézte Tito elvtárs:

„Ti, elvtársak és elvtársnők, sokban hozzájárultatok annak a legnagyobb és legszebb eszmének a hirdetéséhez, melyet a partizánosztagok az első naptól kezdve zászlójukon hordoztak — ez pedig a testvériség-egység eszméje. Megakadályoztátok az egymás közötti gyűlölködést és vérengzést, mert nemzetiségre való tekintet nélkül megtudtátok különböztetni a jó barátot az ellenségtől, mindez magasfokú öntudatra vall. Ezért, elvtársak és elvtársnők, őrizzétek e nagy vívmányt, melyet hosszú harcok árán valósítottunk meg, őrizzétek mint szemetek fényét, és ne engedjétek meg senkinek, hogy aláássa, mert ez a vívmány tette lehetővé az egyenjogú népek egy erőteljes, egységes közösségének létrehozását, mely bár nagy erőfeszítések árán, mégis eredményesen építi boldogabb jövőjét. Őrizzétek mint szemetek fényét..."[25]

Ugyanebben az évben „Bjelováron megtartott beszédében Tito a szocializmusban, a munkásosztályban vélte felfedezni azt az összekötő erőt, mely minden nemzetiséget egy egységként köt kívülről, belül pedig minden népnek megvan a saját fejlődési lehetősége és történelme pozitív vívmányai becsülésének lehetősége; — mert ami negatív volt, azt el kell vetni és egy új szellemben továbbfejlődni, és más népekkel karöltve kultúránk-

nak új jellleget adni, amely fejlődik és alkot, és amelyben minden nép, társadalmi teljességében sajátos hozzájárulását adja."[26]

1962-ben Splitben Tito elvtárs a következőket jelezte előre: „Nekünk új történelmet kell teremtenünk, önálló saját jugoszláv szocialista történelmet, egységeset a jövőben is, megőrizve az egyes köztársaságok arra vonatkozó nemzetiségi jogát, hogy hagyományait ápolják, nem a közösség rovására, hanem ennek érdekében, valamint az egymás közti kiegészítés javára."[27] A Jugoszláv Ifjúsági Szövetség VII. kongresszusán a gazdasági integráció és a termelők kooperációja erősítésének és szükségességének gondolatát befejezve Tito a következő álláspontra helyezkedett: „Azért, az az álláspont, mely szerint az integráció az egyes köztársaságok, illetve nemzetiségek érdekeivel ellentétben áll, éppannyira helytelen, mint azok álláspontja, akik úgy vélik, hogy az integrációnak meg kell szüntetnie, el kell törölnie a nemzetiségeket, és hogy célját egy új, egységes nemzet létesítése képezi. Ezek az emberek tkp. összecserélik a nemzet és állam fogalmát, ami esztelenségre vall".[28] „A többnemzetiségű szocialista közösség helyes fejlődésére igen kedvezőtlenül hat a tömegesebb nemzet hegemóniája. A szocialista társadalomban az ilyen tendenciák súlyos következményekhez vezethetnek, melyek az önállósítás és különválás törekvéseiként jutnak kifejezésre. Ma erre nem is kerül sor, a kedvezőtlen tendenciák a közösség iránti érdektelenséghez, a magába zárkózáshoz vezetnek. Tehát különösen az effajta törekvések elfojtására kell összpontosítani, melyeknek gyökerei a múltba nyúlnak vissza, a kapitalista társadalomba."[29]

„A nemzetek — egy szocialista közösségbe történő társulásukkal legpozitívabb kultúr- és más örökségüket a közös kincstárhoz illesztik. Ezáltal a szocialista közösség mint egész válik gazdagabbá, amelyben közösen fejlesztik a kulturális, tudományos, anyagi és egyéb értékeket.[30] „Miben rejlik tehát a jugoszlávság fogalma, mit jelent jugoszlávnak lenni? Manapság a szocialista Jugoszlávia polgárát jelenti. Noha mindez érthető, nálunk mégis meddő viták folynak arról, hogy a muzulmánoknak dönteniük kell-e valamely nemzetiség mellett. Esztelenség. Mindenki azzá lehet, aminek érzi magát és senki sem tukmálhat rá semmiféle nemzetiségi hovatartozást, ha az egyszerűen csak Jugoszlávia polgárának érzi magát. A nemzetiségi hovatartozás és állampolgárság nem két ellentmondásos tényező. Azok a kommunisták, akik ezt nem értik, a nemzetköziség legalapvetőbb fogalmaival sincsenek tisztában."[31]

A JKSZ 1964-ben megtartott kongresszusának beszámolójában Tito ismét, és nem véletlenül, foglalkozott a nemzetek közti viszonyok kérdésével Jugoszláviában és arra figyelmeztetett, hogy e viszonyok „tartalmának" olyannak kell lennie, hogy népeink testvériségét-egységét szilárdítsa. Azonban vannak olyan emberek, sőt kommunisták is, akik számára már unalmassá váltak felszabadító harcunk jelszavai, és úgy tartják, hogy szocialista társadalmunk fejlődésében a nemzetiség túlhaladott kategória. Tulajdonképpen a nép egységét a nemzet felszámolásával, va-

lami új mesterséges létesítésével, vagy egy egységes jugoszláv nemzettel cserélik fel, amely bizonyos fokig az asszimilációhoz, a bürokratikus centralizációhoz, az unitarizmushoz és hegemonizmushoz hasonlítható.

A jugoszláv szocialista integráció a társadalmi közösség új típusa, amelyben minden nemzetiség megtalálja az együttműködés módját."[32]

A JKSZ VIII. kongresszusán Tito a következőkre hívja fel a figyelmet: „A nemzetiségi kultúrák közeledése, melyek különböző sajátos elemeket hordoznak, olyan társadalmi és kulturális folyamat, mely az internacionalista toleranciát és nagylelkűséget támogatja, míg ezzel szemben a nemzetiségi előítéletek, a türelmetlenség és szűkkeblűség akadályozza, súlyosbítja. Ez egyaránt vonatkozik a nacionalizmus olyan formáira, melyek a nemzetiségi kultúrák „felsőbb" felemelését hirdetik, állítólag az általános jugoszláv kultúra nevében.

Kétségtelen, hogy egyes különbségek kizárólag a nemzetiségi elzárkózás, szűkkeblűség és mások eredményeit lebecsülő magatartásból származnak, azonban ezek a jelenségek sem küszöbölhetőek ki az „egység" felírásával. Ellenkezőleg csak megerősödnének és ismét lángra lobbanának."[33]

Az Olasz Klub képviselőivel folyatott beszélgetése során Tito kihangsúlyozta, miszerint a JKP már a háború előtt helyesen ítélte meg a nemzetiségi kérdést és kiindulópontjának jelszava sem változott, mely a következőképpen hangzik: „jogai tekintetében mindenkinek egyenlőnek kell lennie, nem lehet különbség a népek, nemzetiségek és etnikai csoportok között. Mindez alapján, nekem az a véleményem, hogy a szocialista önigazgatói viszonyok további fejlődésének szempontjából, rendkívül fontos, hogyan fogják átérezni magukat polgáraink, nemcsak a horvátok, szlovének, szerbek, macedónok, crnagoraiak, hanem az etnikai csoportok is, mert mint ismeretes Jugoszláviában nagy az etnikai csoportok száma."[34]

Ezért ellenzi Tito elvtárs határozottan a nemzeti kisebbség kifejezést. „Én etnikai csoportokat és nem nemzeti kisebbségeket ismerek el. Mert ha nemzeti kisebbségről beszélnek, már eleve egyfajta egyenlőtlenség mellékhangzást kap, mintha legalábbis másodrendű polgárokról volna szó."[35] És végezetül a Tito által kifejtett, a nemzetek közti viszonyokról kialakult eszmegazdaságból, még két részletet emelünk ki: Egy alkalommal az Ifjúsági Szövetség és az Egyetemisták Szövetsége küldötteivel folytatott beszélgetés során Tito többek között azt mondta: „Én is azt állítom, hogy jugoszláv vagyok, és ezt is fogom mindig mondani, ami viszont még nem jelenti azt, hogy elfelejtettem zagorjei születésemet, és horvát nemzetiségemet.[36] Ugyanebben az évben 1969-ben a ljubljanai egyetem fennállásának 50. évfordulóján mondta a következőket:

„Az utóbbi időben valahogy egyre ritkábban hallani a Jugoszlávia kifejezést, és egyre több szó esik a szövetségről. Mi ugyan szlovének, horvátok, szerbek, macedónok, crnagoraiak vagyunk, egyúttal azonban mindannyian jugoszlávok, a szocialista Jugoszlávia polgárai vagyunk.

Ebben az értelemben kell továbbfejleszteni és megszilárdítani a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek szocialista közösségéhez való tartozás szellemét. Következésképpen nem az unitarista értelmezésű jugoszlávságról van szó, mely tagadja a nemzetek létezését, illetve szerepüket igyekszik csökkenteni. A jugoszlávság ilyen értelmezése ellen mindig energikusan harcoltunk, s a jövőben is határozottan fel kell lépnünk az unitarista tendenciák ellen, melyek a hegemonizmus csíráit hordozzák magukban. A Jugoszláviához tartozás felismerésének elmélyítéséről van szó, arról, hogy jugoszláv közösségünk szilárdítása minden nemzetünk és nemzetiségünk kötelessége, mert csak így tudjuk biztosítani fellendülését és jövőjét."[37]

A vajdasági történelemoktatás programjának közös alapú öt változatában a jugoszlávság ilyen értelmezése szerepel, melyek Titónak a nemzetek és nemzetiségek egyenlőségéről, történelmi és kultúrörökségéről, a nemzetiségre való joguk sérthetetlenségéről szóló eszméjének következetes visszatükröződései. Azonban a történelem nagy egységes témákban történő feldolgozása, minden jugoszláv nemzet és nemzetiség történelmének párhuzamos megismerése mellett módszertani megoldást nyújt Tito arra vonatkozó üzenete, hogy sohasem szabad elzárkózni, mindenkor nyílt magatartást kell tanúsítani a többi nemzettel és nemzetiséggel szemben, és ápolni kell a közösség, a testvériség és egység gondolatát, valamint a proletár szocialista nemzetköziség gyakorlati megvalósítását a jugoszláv nemzetek közti viszonyokban. A jugoszláv szocialista patriotizmus ápolása, azonban nem önmagáért van. A programfeladatok révén az előadóknak arra a kötelezettségére irányul, hogy a történelemoktatáson keresztül a JSZSZK társadalmi berendezésével egyetemben a tanulókat alkalmassá tegye „világunk fejlődése alapvető irányvonalának megértésére", továbbá „a tanulók önigazgató szocializmusra való tudatos elkötelezettségét is szolgálja. A történelemoktatás tantervének feladatai révén Vajdaság SZAT-ban az előadók kötelessége hatni a tanulók mint az önigazatói szocializmus tudatos építőinek és a szocialista Jugoszláviát védelmező harcosainak személyiség formálására . . ."[38]

Az egész történelemoktatás erre a feladatra összpontosul, valamint azokra az oktatási egységekre, melyek az általános honvédelem harcosának a nevelésére, annak céljaira, módszereire, távlataira vonatkoznak; ezenkívül azokra a tanítási egységekre, melyekkel lezárul a történelem tanulmányozásának ciklusa Vajdaság általános iskoláiban. Ezáltal a történelemoktatás Vajdaságban egy olyan jugoszláv szocialista patriotizmus ápolására nyújt lehetőséget, „mely a jugoszláv szocialista forradalom céljainak megvalósítására és folytonosságának védelmezésére irányuló harcnak egyik eszmei erkölcsi tényezője."[39]

Fordította *Ágoston-Pribilla Valéria*

Jegyzetek

1. Dávid András: U susret novim perspektivama vaspitno-obrazovnog rada, Savremenost, 1974., 10. szám, 77. o.
2. Vasilije Lalatović: Aspekti nacionalne ravnopravnosti i socijalističkog zajedništva u planu i programima zajedničkih osnova srednjeg obrazovanja, Pedagoška stvarnost, 1975., 7. szám, 394. o.
3. A nemzeti egyenjogúság megvalósítása az oktatásban és nevelésben, Újvidék, 1977.
4. Dr. Mihajlo Palov: Višenacionalnost vojvođanske zajednice kao faktor vaspitanja ličnosti mladih, elhangzott a VSZAT tanügyi munkásainak II. összejövetelén, Újvidék, 1976.
5. Edvard Kardelj: Politička i vojna strategija narodnooslobodilačkog ustanka i socijalističke revolucije u Jugoslaviji i Titova stvaralačka uloga u njenom koncipiranju i realizovanju, Pregled, 1977. 4. szám, 451. o.
6. Josip Broz Tito: Nacionalno pitanje i revolucija, Szarajevó, 1977., 31—32. o.
7. uo. 10.
8. uo. 16.
9. uo. 81.
10. Válogatás a — JKP 1935—1945 közötti forradalmi gyakorlatát tükröző — az Autonóm Vajdaság koncepciójának és autonóm tartománnyá alakulásának folyamatára vonatkozó dokumentumokból, Savremenost, 1974. 14., 102.
11. Általános iskola a VSZAT-ban, Újvidék, 1975.
12. Boris Ziherl: Komunizam i otadžbina, Belgrád, 1946., 6. o.
13. Tito, i.m. 187. o.
14. uo. 272. o.
15. Általános iskola a VSZAT-ban, i.m. 427. o.
16. Ibrahim Bakić: Socijalističko jugoslovenstvo izraz zajedništva, Savremenost, 1973., 5—6. szám, 93. o.
17. uo. 94. o.
18. Tito, i.m. 25. o.
19. uo. 27. o.
20. uo. 87—88. o.
21. uo. 88. o.
22. uo. 88. o.
23. uo. 72—93. o.
24. uo. 153. o.
25. uo. 19., 52., 196. o.
26. uo. 202. o.
27. uo. 24., 82., 249. o.
28. uo. 259. o.
29. uo. 260. o.
30. uo. 261. o.
31. uo. 261.—262. o.
32. uo. 267. o.
33. uo. 271. o.
34. uo. 333. o.
35. uo. 332—333. o.
36. uo. 335. o.

37. uo. 373. o.
38. Általános iskola a VSZAT-ban, i.m. 427. o.
39. Mr. Milan Mali: Jugoslovenski patriotizam i vaspitanje mladih za odbranu i zaštitu zemlje, VSZAT tanügyi munkásainak II. összejövetele, Újvidék, 1976.

Könyv és folyóiratszemle

Benes Márta

AZ ORG REPORTER 1977. 6. SZÁMA

Az ORG REPORTER folyóiratnak ez a sorozata az elektromos adatfeldolgozással, az információrendszerekkel, rendszerelemzéssel, valamint az adattárszervezéssel foglalkozik, és ezzel a területtel kapcsolatos külföldi szakosított folyóiratok legértékesebb cikkeinek fordítását közli.

A folyóirat értékes irodalmat képez mindazok számára, akiket érdekel ez az időszerű tudományág, és akik meg szeretnék ismerni egyes (főleg iparilag fejlett) országok értékes tapasztalatait az elektromos adatfeldolgozás különböző területeken való alkalmazásának.

Mivel a folyóirat különböző folyóiratok cikkeinek válogatását képezi, többször megtörténik, hogy egymással ellentétes véleményeket, hozzáállásokat és koncepciókat is közöl, de ez is értékes információkat nyújthat és lehetővé teszi, hogy megtaláljuk a számunkra optimális megoldást és szélesítsük látókörünket.

Az 1977. évi 6. szám tartalma:

William S. Donelson: A projektum tervezése és ellenőrzése (Project Planning and Control)

Fulvio de Micheli: Az elektromos adatfeldolgozás költségeinek jelentős csökkenése (Beachtliche kostendegression in der edu-Anwendung)

R. H. Milligan: Utasítás a komputer biztosításához (Managment guide to computer Protection)

John J. Davis: Az adatfeldolgozási részleg gazdasági effektusai (Economic effects on DP Departments)

Disztributív (elosztott) adatfeldolgozás — Mit mondanak a szakértők? (What the experts say)

Talán a legérdekesebb és legértékesebb információkat az adatfeldolgozási részleg gazdasági effektusaival foglalkozó cikk nyújtja. Ez a cikk beszámol egy kutatásról, mely 148 különböző profilú amerikai vállalat szakértőinek válaszait dolgozta fel. Ma már nagyon kevés azoknak a száma, akik kételkednek az elektromos számítógépek jelentőségében. A

kezdeti nehézségek után az igazgatási információrendszerek mindennemű ügyvitel egyik legjelentősebb elemévé váltak.

A kutatás egyik legérdekesebb megállapítása az, hogy sok vállalat, a periodikus gazdasági stagnáció és recesszió ellenére is szükségét látja, hogy növelje az adatfeldolgozásra szolgáló berendezéseit, és ezáltal növelje az adatfeldolgozásra szolgáló lehetőségeket.

A kutatások rámutattak, hogy a vállalatok 47%-a gazdasági recesszió miatt csökkentette az össztermelést az 1974-es évhez viszonyítva. Még több vállalat — 56% — csökkentette, legkevesebb 10%-kal, vagy meg is szüntette némely részlegének a munkáját. Egyidőben csökkent az összefoglalkoztatottak száma a vállalatok 62%-ában. Viszont ezekben a vállalatokban az adatfeldolgozás ellentétes irányban fejlődött. A vállalatok fele növelte az elektromos adatfeldolgozást szolgáló felszerelését, míg azok 35%-a megmaradt a meglevő szinten. Az utóbbi öt évben fokozatosan és ellenőrzött növekedést mutat az adatfeldolgozáson dolgozók száma. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy az alkalmazottak száma nem tart lépést azokkal a befektetésekkel, melyeket erre a célra fordítanak.

Ezt mutatja a következő összehasonlítás is:

— az alkalmazottak száma 1975-ben 1970-hez viszonyítva:

	Vállalatok száma	%
— növekedett	92	61,9
— csökkent	42	28,6
— nem vátlozott	14	9,5
	148	100,0

— a befektetések nagysága 1975-ben 1970-hez viszonyítva:

	Vállalatok száma	%
— növekedett	123	83,1
— csökkent	18	12,2
— nem változott	7	4,7
	148	100,0

Tehát a befektetéseket nem kísérte különösebb létszámnövekedés.

Valószínű, hogy az ilyen irányú fejlődés a 60-as évek gazdasági nehézségeinek következménye, amikor is a nehézségek fő okozójának a

túlméretezett személyzetet tekintették. Ma már a vállalatok legnagyobb része igyekszik elkerülni a túlméretezett foglalkoztatást.

Az adatfeldolgozással kapcsolatos termelékenység az érintett időszakban az ankétált vállalatok 93%-ban növekedett.

Ez a növekedés igen nagyfokú. A vállalatok 56%-ban a termelékenység 25%-kal, a vállalatok 24%-ban pedig több mint 100%-kal növekedett. Az ankétált vállalatok egynegyede nincs megelégedve az adatfeldolgozó részleg eredményeivel.

Ezt az utóbbi adatot azonban nem lehet egyértelműen elfogadni, mert a kutatások arra is rámutattak, hogy a termelékenység mérési módszerei az egyes vállalatoknál nagyon eltérőek; sőt azok még egy-egy vállalaton belül sem szabványozottak, állandóak.

A meglevő módszerek a termelékenység mérésére:

	Vállalatok száma	%
— szigorúak	52	35,4
— „elvesztettek"	84	57,1
— nem léteznek	12	7,5
	148	100,0

Annak ellenére, hogy az adatfeldolgozó részlegben kimondott hangsúlyt fektetnek a tudományos munkára, a tevékenységek legnagyobb része rutin műveletekre szűkül le.

Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy a vállalatok 72%-a a pénzalapjának legalább 20%-át fordítja fejlesztési célokra, és a megkérdezett vállalatoknak csak 6%-a fektet be kevesebbet a pénzalapja 6%-nál.

A pénzalap ilyen alokációja utal az adatfeldolgozás megváltozott szerepére. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés: „Hogyan tekintenek az adatfeldolgozás szerepére, és mit tekintenek az adatfeldolgozás céljának?

Erre a kérdésre a vállalatok a következő feleleteket adták: Az adatfeldolgozás célja.

1. a vállalat specifikus feladatainak segítése és támogatása (50,7%)
2. a központosított információrendszer fenntartása (20,9%)
3. az igazgatást szolgáló információk biztosítása (16,9%)
4. a könyvelés támogatása (8,8%)
5. különböző információk biztosítása (8,8%)
6. a pénzügyi könyvelés vezetése (7,4%)
7. egyéb (15,5%)

Nem is olyan régen a komputer alkalmazásával kapcsolatos jövőbeni nehézségeket főképpen a hardware nem megfelelő kihasználásában látták. Ma, amikor az adatfedolgozás már „felnőtt", már valóság, egész más jellegű nehézségekkel küzd. Az ankétált vállalatok 26%-ban a legnagyobb nehézségeket az adatfeldolgozó részleg és az igazgatóság között

meg nem értések okozzák. Ez részben eredhet abból, hogy az adatfeldolgozásban dolgozók nem tudják teljes egészében felfogni az igazgatóság szükségletét, de eredhet abból is, hogy az igazgatóság képtelen teljes egészében kihasználni az adatfeldolgozás nyújtotta lehetőséget.

A másik legjelentősebb nehézséget a komintensekkel kapcsolatos nehézségek képezik (23,6%).

Az operatív nehézségek is jelentősek, a vállalatok 15,5%-ánál nehézségeket okoz a tervezett feladatok végrehajtása, míg a vállalatok 10%-ánál jelentősek a személyzeti nehézségek.

A vállalatok 7%-ánál a túlméretezett költségek jelentik a legnagyobb nehézségeket.

Majdnem az utolsó helyen (gyakoriságát illetően) áll a kapacitás nem elegendő kihasználása. A vállalatok 11%-ánál a hardware, 6%-ánál pedig a software nem megfelelő alkalmazása képezi a legnagyobb nehézségeket.

Ezek az adatok alapján állíthatjuk, hogy az adatfeldolgozás mennyiségileg és minőségileg is javult. Ez a fejlődés folyamatos tendenciát mutatott, még akkor is, amikor az ügyvitel más részei leszűkültek.

Nehézségek viszont még mindig vannak, melyek részben objektív, részben pedig szubjektív jellegűek.

Mit mondanak a szakértők? címmel megjelent cikkben megismerkedhetünk a disztributív adatfeldolgozáshoz fűződő különböző koncepciókkal és nézetekkel.

1977 júliusában a Computer Weekly szervezésében Londonban egynapos tanácskozást tartottak, melynek témája a „Disztributív adatfeldolgozás gyakorlati felhasználása" volt.

A legérdekesebb beszámolót talán dr. Frank Taylor tartotta, aki a Britisc Computer Society Standards Commitee elnöke.

Dr. Taylor elmondta, hogy a disztributív adatfeldolgozásnak több megjelenési formája van, melyek közül az egyik végletet a hagyományos centralizált, vagy on-line rendszer képezi, amelyben a központi egység inteligencia nélküli terminálokkal van összekapcsolva. A másik végletet a teljesen decentralizált disztributív adatfeldolgozás képezi, amikor is a felhasználók inteligenciával ellátott terminálokkal vannak ellátva, melyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a központi memóriával. Dr. Taylor szerint a részleges disztributív adatfeldolgozás (tehát az arany középút) képezi az optimális megoldást.

A disztributív adatfeldolgozást több csoportba osztja:

1. Integrált terminálok
   Ebben az esetben a központosított rendszerre inteligenciával ellátott terminálok kapcsolódnak, melyek elvégzik az alacsonyabb rendű feladatokat (pl. szortírozás, tesztírozás), s ezáltal csökkentik a központi egység megterhelését és megkönnyítik az adatátvitelt.
2. Mini-maxi rendszerek
   Az ilyen rendszereknél egy vagy több térbeliség elválasztott mini-

komputer kapcsolódik a központi memóriaegységre, mely az adatfeldolgozást végzi. Ezek a rendszerek többször hierarchikusan csoportosítottak. Pl. a miniprocesszorok, melyek az adat összegyűjtését végzik, és mint ellenőrző rendszerek szolgálnak, egy helyi komputerre kapcsolódnak. Több ilyen helyi komputer kapcsolódik a központi egységre. Ily módon több komputer-csoportot kapunk.

3. Multi-tier rendszerek
   Két alcsoportra oszlanak, és mindig több mint 2 alapelemet tartalmaznak.
4. Multiple mini rendszerek
   Az ilyen rendszereknél némely műveleteket mindjárt az információk keletkezési helyénél elvégeznek, míg a többit a kapacitás megoszlása (load-sharing) vagy a kompetencia elve alapján továbbítanak magasabb rendű rendszerekhez.
5. Resaerce sharing rendszerek
   Ebben az esetben a nagy rendszerek közötti „munkamegosztásról" van szó, a túlterhelés vagy segédrendszerek elve alapján.

Dr. Taylor szerint a disztributív adatfeldolgozásnak 3 előnye van:

1. Csökkennek a kommunikációval kapcsolatos költségek.
2. Az ilyen rendszerek biztonságosabbak, és lehetővé válik a rendszer jobb kihasználása.
3. Jobb lehetőségeket nyújt a rendszer fejlesztésére, melyet új elemek beépítésével érhetünk el.

A disztributív adatfeldolgozásnak a software szempontjából bizonyos hátrányai is vannak, ugyanis a nagy rendszerek tulajdonosai igyekeznek rendszereiket minél jobban kihasználni. Ez olyan operatív rendszerek kifejlesztéséhez vezetett, mely lehetővé teszi a multiprogramozást és time-sharinget, s ezzel a kapacitás egy nagy részét a rendszer szervezésével foglalja le, az adatfeldolgozás kárára. Ez a jelenség „thrashing" néven ismert.

Jan Piyle az University of York professzora kihangsúlyozta, hogy a legfontosabb meghatározni az indítékokat, amiért át akarunk térni a disztributív adatfeldolgozásra.

Ha a motiváció a komputerizáció költségeinek csökkentése a disztributív adatfeldolgozás még eddig nem nyújt segítséget.

Ha a motiváció speciális problémák megoldásának jobb minősége, a disztributív adatfeldolgozás ezt biztosíthatja, de még csakis magas költségek mellett.

Ha a motiváció a hibák kiküszöbölése, ez részben elérhető, de ez a rendszer sincs jobban biztosítva a software hibáktól.

Ellenben, ha a motiváció a különböző lokációkon megjelenő adatok feldolgozása, a meglevő technológia kielégítő és a költségek sem túl magasak.

A cikk írója szerint a távadatfeldolgozásról már érdemes beszélni, és úgyszintén érdemes elgondolkozni annak bevezetéséről, ha az ilyen rend-

szer megfelel a munkaszervezet szükségleteinek. De a teljes disztributív adatfeldolgozás még mindig csak elmélet.

Fulvio de Michel cikkében az elektromos adatfeldolgozás költségeivel, ennek összetételével és csökkenésével foglalkozik.

A cikk mindenekelőtt beszél arról, hogyan csökkentek a hardware-rel kapcsolatos költségek, és ezzel párhuzamosan hogyan növekedtek a lehetőségek és a termelékenység. A számítógépek generációin át az ár és teljesítmény közötti arány 1:3 arányban növekedett. Részletesen feldolgozza a költségek fejlődését és a befektetésekből eredő eredményeket. Foglalkozik a költségek összetételével, felépítésével. Konkrét példán, IBM rendszer 370 modell 125 (amely svájci viszonylatban jellemző), mutatja be az elektromos adatfeldolgozás költségének struktúráját, és összehasonlítja az 1955-ös és az 1975-ös évet a költségek fejlődése szempontjából.

A cikk második részében Micheli az aplikatív programok definíciójával, alkalmazásával, kínálatával, racionalizáló lehetőségeivel foglalkozik. Micheli cikkében rámutat azokra a veszélyekre, melyek a software-t és hardware-t fenyegetik, valamint utasításokat ad a felszerelés és tárolt adatok megvédésére.

Ez a cikk különösen jelentős most, amikor mind gyakoribb a távadatfeldolgozás. A telefonvonalon történő távadatfeldolgozásra való áttéréssel a veszélyek is, melyek a rendszert fenyegetik, megsokszorozódnak. Míg a batek adatfeldolgozás zárt rendszert képez, mely adataihoz csak a felhasználók és az adatfeldolgozó-részlegben dolgozók juthatnak hozzá, a távadatfeldolgozásnál, mindenkinek telefon- és terminálkapcsolata van a rendszerrel, hozzáférhet az össz adattárhoz, melyeket diszken és mágnesszalagon tárolnak. Viszont azok a biztonsági kulcsok, amelyeket az ilyen rendszerek megvédésére használnak, sem olyan biztonságosak, mint amilyennek hitték.

William S. Donelson a projektum tervezésével és ellenőrzésével foglalkozik. Szerinte jobb eredményeket érnének el az információrendszerek projektum-célok meghatározásában, ha a felhasználóknak előre nyújtanának utasításokat a rendszer használatához, nem pedig a rendszer felállítása után. Matematikai módszerek segítségével megállapítható az is, hogy mennyi időt és pénzt igényel a felállított célok elérése. Az igazgatási információrendszereknek (Management Information Systems) ugyanis két jellemzője van:

1. Késésben vannak.
2. Mindig jelentősen túllépik a tervezett költségeket.

A folyóirat utolsó 2 oldalán áttekintését kapjuk az 1977 folyamán megjelent 27 cikknek. Összegezve ezeket a cikkeket megállapíthatjuk, hogy az ORG REPORTER AOP folyóirata az 1977-ben főleg a következő témákkal foglalkozott:

— Információrendszerek tervezése, bevezetése és elemzése, információ-

rendszerek a termelésben, kereskedelemben, közlekedésben, és közigazgatásban.
— Rendszerelemzés: a munka technikája, programozás, rendszerfejlesztés, az adatok biztonságossága és védelme, az elektromos adatfeldolgozás költségei.
— Adattárak és adatbankok szervezése.

A folyóiratnak évente 6 száma jelenik meg összesen 360 oldalon. Előfizetési díj 1978-ra 870.— din. Kiadja a CDI (Centar za dokumentaciju i informaciju) ETC-Zagreb, Trg Republike 1/1.

Az ORG REPORTER még 6 más tematikával jelenik meg:

1. A SZÁMÍTÓGÉPEK PROGRAMOZÁSÁNAK IGAZGATÁSA, melyben a hangsúly a programozás szervezésén és technikáján, a program dokumentációján és a programozási részleg vezetésén van.
2. MANAGEMENT (igazgatás) folyóirat témája a célok meghatározása, a döntéshozatal, a hosszú távlatú tervezés, a koordináció, a befektetések és az emberek közötti viszonyok az irányításban.
3. MARKETING a termék meghatározásával, fejlesztésével és diverzifikációjával, az ár és elosztás politikájával, a piackutatással, a konkurrenciával, konzumerizmussal, reklámmal, operáció kutatással, a piackutatás adatainak elektromos adatfeldolgozásával foglalkozik.
4. A TERMELÉS TERVEZÉSE ÉS IRÁNYÍTÁSA a termelési programok optimalizálását, szabványozását, racionalizációját, a minőség ellenőrzését, a sifrírozást és információrendszereket, valamint a termeléssel kapcsolatos adatok elektromos feldolgozását mutatja be.
5. TERVEZÉS ÉS GAZDASÁGI ELEMZÉS a kutatások módszerének az érték-, jövedelem- és termékszervezés elemzésével, a hosszú távlatú és stratégia tervezéssel, számítógép alkalmazásával foglalkozik.
6. KÁDEREK a káderpolitikával, a káderek tervezésével és kiválasztásával, definíciójával, a teljesítmény mérésével és a munka szerinti elosztással, a káderekkel kapcsolatos adatok kialakításával és ezek elektromos adatfeldolgozásával foglalkozik.

Mindezek a kiadványok kéthavonta jelennek meg és az előfizetési díj 870.— dinár egy évre.

A CDI kiadásában még több más folyóirat jelenik meg. Így az ORG REGISTER is, mely meghatározott tematika szerint rendszerezve könyvek, cikkek, külföldi és hazai folyóiratok bemutatását nyújtja. A témák:

1. Az igazgatás modern módszerei
2. Piackutatás — reklám — eladás
3. A termelés szervezése
4. Informatika
5. Tervezés és elemzés

Megjelenik kéthavonta, az előfizetési díj az 1978-as évre számonként 860.— dinár.

Az ORG MANUAL-ok dokumentáció jellegű publikációt képeznek, melyek több forrásból merítve meghatározott speciális tematika szerint csoportosítva évről évre közlik a legújabb eredményeket.

Emellett a CDI kiadóvállalat különböző szolgáltatásokat is végez. Így pl. kiadványainak legnagyobb részét „kölcsönadja" 15 napi ingyenes használatra minden kötelezettség nélkül. Ez az ún. kísérleti eladás.

KÖNYVÚJDONSÁGOK

A FORUM MARXISTA KÖNYVESBOLTJÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA*

1978. április

Szerbhorvát nyelven

● A MARXIZMUS KLASSZIKUSAI
Marks, Karl: KAPITAL I—III
Prosveta, Belgrád, 1977
Fűzve, 862+478+842 oldal
Ára I—III 380.— dinár

Marks, Karl: REZULTATI NEPOSREDNOG PROCESA PROIZVODNJE (Rukopis neobjavljene Šeste glave Prve knjige „Kapitala")
Komunist, Bgd, 1977.
Vászon, 137 old.
110,— din.

● MARXISTA ELMÉLET — SZOCIALISTA GYAKORLAT

Božić, Vojislav: SISTEM MERENJA REZULTATA RADA
Savremena administracija, Bgd, 1977
Fűzve, 235 old.
170,— din.

Korać, Veljko: MARKSOVO SHVATANJE ČOVEKA, ISTORIJE I DRUŠTVA

IV. kiadás

BIGZ, Bgd, 1975
Fűzve, 358 old.
120,— din.

* Olvasóink tájékoztatása érdekében a Létünk folyóirat e számától kezdve a Forum Marxista Könyvesboltjával karöltve rendszeresen közzéteszi a társadalomtudományokkal foglalkozó újonnan megjelent kiadványok jegyzékét. A könyvek beszerezhetők a Forum Marxista Könyvesboltjában (Újvidék, Narodnih heroja 5.).

Mesihović, Munir: SKJ U BORBI ZA SAMOUPRAVLJANJE I EKONOMSKU STABILIZACIJU
Privredni pregled, Bgd, 1978
Vászon, 290 old.
220,— din.

OSNOVNE TEZE ZA PRIPREMANJE STAVOVA I DOKUMENATA XI KONGRESA SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE
Komunist, Bgd, 1978
Fűzve, 263 old.
35,— din.

POLITIČKA TEORIJA I PRAKSA
(Edicija Centra PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje, Novi Sad, 1977—1978)

Broz, Josip, Tito: SKJ U NOVOJ ETAPI RAZVOJA SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA
Fűzve, 550 old.
100,— din.

Kardelj, Edvard: SAVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE U REVOLUCIONARNOJ AKCIJI
Fűzve, 300 old.
60,— din.

Popović, Dušan: ZA REVOLUCIONARNI KURS SKJ
Fűzve, 270 old.
60,— din.

AUTONOMIJA VOJVODINE
430 old.
Vászon: 120,— din.
Fűzve: 100,— din.

Doronjski, Stevan: SAVEZ KOMUNISTA JUGOSLAVIJE U AKCIJI
321 old.
Vászon: 120,— din.
Fűzve: 100,— din.

Grličkov, Aleksandar: EVROPA U OČIMA KOMUNISTA
200 old.
Vászon: 120,— din.
Fűzve: 100,— din.

Vlaškalić, Tihomir: BORBA ZA SOCIJALISTIČKO SAMOUPRAVLJANJE
270 old.
Vászon: 120,— din.
Fűzve: 100,— din.

PREDAVANJA POLITIČKE ŠKOLE „JOSIP BROZ TITO" U KUMROVCU
Komunist, Bgd, 1976—1977—1978

J. B. Tito: BORBA ZA RAZVOJ KPJ IZMEĐU DVA RATA
Fűzve, 73 old.
30,— din.

FILOZOFSKE OSNOVE MARKSIZMA
(Sveska prva)
Fűzve, 229 old.
72,— din.

MARKSISTIČKA TEORIJA I PROBLEMI REVOLUCIJE
(Sveska druga)
Fűzve, 171 old.
72,— din.

OSNOVE MARKSISTIČKE EKONOMSKE TEORIJE
(Sveska treća)
Fűzve, 243 old.
72,— din.

RAZVOJ SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE U JUGOSLAVIJI
(Sveska peta)
Fűzve, 302 old.
72,— din.

IDEJNI OSNOVI SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA
(Sveska šesta)
Fűzve, 215 old.
72,— din.

EKONOMSKI ODNOSI SISTEMA SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA
(Sveska sedma)
Fűzve, 403 old.
130,— din.

DRUŠTVENO-POLITIČKI SISTEM SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVLJANJA
(Sveska osma)
Fűzve, 280 old.
72,— din.

OPŠTENARODNA ODBRANA, BEZBEDNOST I DRUŠTVENA SAMOZAŠTITA
(Sveska jedanaesta)
Fűzve, 161 old.
72,— din.

PROGRAM SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE
Komunist, Bgd, 1977
Fűzve, 263 old.
18,— din.

Rendulić, Nedeljko: DOHODAK I DOHODOVNI ODNOSI
Centar za kulturnu djelatnost SSO Zagreb, Zgb, 1977
Fűzve, 163 old.
60,— din.

Šuvar, Stipe: ŠKOLA I TVORNICA
Školska knjiga, Zgb, 1977.
Karton, 234 old.
140,— din.

Zaječaranović, Gligorije: FILOZOFIJA MARKSIZMA
(Uvod u marksizam, IV dopunjeno izdanje)
Gradina, Niš, 1977
Fűzve, 239 old.
130,— din.

● FOLOZÓFIA — SZOCIOLÓGIA — ESZTÉTIKA

David, Andraš: MOSTOVI UZAJAMNOSTI
(O jugoslovensko—mađarskim kulturnim i književnim vezama)
Radivoj Ćirpanov Munkásegyetem, Újvidék, 1977
Fűzve, 348 old.
120,— din.

Despot, Branko: LOGIČKI FRAGMENTI
Centar za kult. djel. SSO Zagreb, Zgb, 1977
Fűzve, 135 old
80,— din.

From, Erih: BEKSTVO OD SLOBODE
Nolit, Bgd, 1978
Fűzve, 264 old.
100,— din.

Fung Ju-Lan: ISTORIJA KINESKE FILOZOFIJE
(II izdanje)
Nolit, Bgd, 1977
Fűzve, 394 old.
100,— din.

Gallas, Helga: MARKSISTIČKA TEORIJA KNJIŽEVNOSTI
Školska knjiga, Zgb, 1977
Fűzve, 196 old.
85,— din.

Grlić, Danko: ESTETIKA III
(Smrt estetskog)
Naprijed, Zgb, 1978
Vászon, 338 old.
320,— din.

Cassirer, Ernst: OGLED O ČOVJEKU
(Uvod u filozofiju ljudske kulture)
Naprijed, Zgb, 1978
Vászon, 289 old.
300,— din.

Lukač, Đerđ: HAJDELBERŠKA ESTETIKA I
Mladost, Bgd, 1977
Fűzve, 178 old.
120,— din.

Majstorović, Stevan: KULTURA I DEMOKRATIJA
Prosveta, Bgd, 1977
Fűzve, 492 old.
270,— din.

Matvejević, Predrag: KNJIŽEVNOST I NJEZINA DRUŠTVENA FUNKCIJA (Od književne tendencije do sukoba na ljevici)

Radivoj Ćirpanov Munkásegyetem, Újvidék, 1977
Fűzve, 156 old.
40,— din.

Milanja, Cvjetko: ALKEMIJA TEKSTA
Centar za kult. djel. SSO Zagreb, Zgb, 1977
Fűzve, 231 old.
80,— din.

Pavičević, Vuko: OGLEDI O HUMANIZMU
Radivoj Ćirpanov Munkásegyetem, Újvidék, 1977
Fűzve, 218 old.
95,— din.

Potrč, Jože: O SOCIJALISTIČKOJ ETICI I MORALU
Radivoj Ćirpanov Munkásegyetem, Újvidék, 1977
Fűzve, 159 old.
85,— din.

Roszak, Theodore: KONTRAKULTURA
Naprijed, Zgb, 1978
Vászon, 236 old.
250,— din.

Vukasović, Ante: MORALNI ODGOJ
Liber, Zgb, 1977
Fűzve, 362 old.
200,— din.

Magyar nyelven

A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA SZÖVETSÉG PROGRAMJA
Forum, Újvidék, 1977
Fűzve, 262 old.
45,— din.

A JKSZ XI. KONGRESSZUSA ÁLLÁSPONTJAI ÉS OKMÁNYAI ELŐKÉSZÍTÉSÉNEK TÉZISEI
Forum, Újvidék, 1978
Fűzve, 333 old.
40,— din.

Bosnyák István: EMBER A FORRADALOMBAN, EMBER A SORON KÍVÜL
Forum, Újvidék, 1977
Vászon, 465 old.
100,— din.

EL NEM TAPOSHATÓ CSILLAGOK
(Forradalmi költészetünk 1937—1977)
Forum, Újvidék, 1977
Fűzve, 106 old.
25,— din.

Kardelj, Edvard: A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁS POLITIKAI RENDSZERÉNEK FEJLŐDÉSI IRÁNYAI
Forum, Újvidék, 1977
Fűzve, 241 old.
22,— din.

Kardelj, Edvard: SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁS
Forum, Újvidék, 1976
Vászon, 407 old.
85,— din.

Petkovics Kálmán: A MOSTOHA BARÁZDA
(Társadalomrajz)
Forum, Újvidék, 1977
Vászon, 273 old.
70,— din.

Veselinov, Jovan: AZ AUTONÓM VAJDASÁG SZÜLETÉSE
Forum, Újvidék, 1975
Vászon, 545 old.
50,— din.

Vidmar, Josip: ESSZÉK ÉS MEDITÁCIÓK
Forum, Újvidék, 1977
Fűzve, 230 old.
80,— din.

A Létünk ez évi 1. számának 82. és 84. oldalán SOMOGYI SÁNDOR: A KEVERÉKTAKARMÁNY IPARI ELŐÁLLÍTÁSÁNAK JELENTŐSÉGE VAJDASÁGBAN című cikkében a lábjegyzeteket a szöveg közé tördeltük, amiért Olvasóink és a Szerző szíves elnézését kérjük. A szöveg helyesen a következő:

A keveréktakarmány iránti kereslet egyre növekszik, következésképpen a keveréktakarmányt előállító gyárak így az állattenyésztés és a takarmány kihasználásának fontos tényezőivé válnak.* A kiváló minőségű keverékek előállítása és optimális gazdasági áron történő eladása jelentősen befolyásolhatja az állattenyésztés fejlődését, valamint a takarmány állati eredetű termékké való *természeti* és *gazdasági* átalakítását.**

Ez a kérdés az állattenyésztés gazdálkodásának szempontjából is rendkívül fontos, hiszen a háziállattartás összköltségeinek 60—80%-át a takarmány képezi. Ezt illusztrálja a sertéstenyésztés pénzügyi eredményének, valamint az élelmezés költségeinek kölcsönös összefüggése és a pénzügyi eredmények rugalmassága az élelmezés költségeihez viszonyítva. Az értékek ilyen alakulása azt igazolja, hogy az állattenyésztés egyes ágazataiban a termelés harmadik szakaszához érkeztünk, melyben minden újabb beruházás a gazdálkodás pénzügyi eredményét csökkenti. Mindez a háziállatok élelmezésére fordított beuházásokkal kapcsolatos gazdálkodás kérdésének rendezetlenségét igazolja, és azt hogy minden intézkedés, mely a takarmányozással kapcsolatos beruházások csökkentését irányozza elő, az állattenyésztés pénzügyi eredményének javulásához kell hogy vezessen.

Vajdaság SZAT keveréktakarmány termelésének jelentősége Jugoszláviában

Hazánk mezőgazdasági árutermelésében Vajdaság SZAT-nak nagy a mezőgazdasági teljesítőképessége.

* M. Winterhalter A termelő felelőssége a takarmány káros hatásáért című 1967-ben megjelent cikkében a keveréktakarmány 2 500 000 tonna évenkénti termeléséről és a termelők felelősségéről ír, akiktől nagy mértékben függ az állattenyésztés termelésének rentabilitása és fejlődése.

** Márton János A mezőgazdasági termelésben rejlő potenciál tényezői című cikkében írja: „Az USA-ban az élelmiszertermelés 1/6-át fordítják a konverzió javítására, továbbiakban a konverzió hatékonyságának folytán a takarmánymegtakarítás jelentősége az állattenyésztés termelésének növelését és a takarmánynövények vetésterületének csökkentését teszi lehetővé."

A 4. SZÁM TARTALMA

Tomislav Bandin	A jövedelemszerzési autonómia fejlődési irányai a szocialista önigazgatási társult munkában
Fejős Szűcs Magdolna	A közlekedési deliktumok kollíziós szabályozása
Čedomir Torbica	A vajdasági dolgozók külföldre való migrációja
Bela Duranci	Stipan Kopilović (1877—1924)

Dokumentum

Dušan Alimpić	Beszámoló a VKSZ XVI. választási értekezletén

Jelen és múlt

Major Nándor	Žarko Zrenjanin forradalmi munkássága

Külpolitikai szemle

Ivan Iveković	Ahmed Sékou Touré
Ahmed Sékou Touré	Demokratikus forradalom

Szimpozion

Laki László	A szociológusok Soko Banja-i tanácskozásáról
Szórád György	A körzeti számítóközpont létrehozásával kapcsolatos tapasztalatok
Kövesdi Illés	

Könyvszemle

Ágoston Pribilla Valéria	Az iskola és a munkaszervezet — Dr. Stipe Šuvar azonos című könyvének az ismertetése
Szilágyi Károly	A macedón nemzet című kiadványról
	KÖNYVÚJDONSÁGOK — A Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója

MUNKATÁRSAINK

Lektor: Gombár Imre

A szerbhorvát nyelvű szövegeket magyarra fordították: Milenkovics Szvetiszláv, Árokszállási-Borza Gyöngyi, Garai László, Benes Márta
Angol nyelvű összefoglalók: Jaszenovics József
Szerbhorvát nyelvű összefoglalók lektora: Lazar Merković
Korrektor: Kecskés Mária

SZÁMUNK SZERZŐI

Dunai Tibor,	a VDNSZSZ Községi Választmányának elnöke, Zrenjanin
Rövid József,	a Községi Szakszervezeti Tanács munkatársa, Szabadka
Laki Mária	diplomás közgazdász, középiskolai tanár, Szabadka
Fejős I. István	diplomás jogász, az újvidéki Jogi Kar tanársegédje
Dr. Milena Vlaškalić	a közgazdasági tudományok doktora, a szabadkai Közgazdasági Kar dékánja
Szórád mr. György,	a szabadkai Közgazdasági Kar Üzemszervezési Intézetének igazgatója
Petar Ljubojev,	az Újvidéki Rádió szerkesztője
Tolnai Ottó	költő, az Újvidéki Rádió szerkesztője
Đorđe Milanović	történész, a Szocialista Forradalom Múzeumának tudományos kutatója, Újvidék
Dr. Risto Poplazarov,	a történelemtudományok doktora, a Macedón Tudományos Akadémia tagja
Dr. Petar Stojanov,	a történelemtudományok doktora, a Macedón Tudományos Akadémia tagja
Dr. Gaál György	a történelemtudományok doktora, Újvidék
Benes Márta	diplomás közgazdász, a szabadkai Gorenje—Sever villanymotorgyár dolgozója
Szilágyi Károly,	a Forum Marxista Könyvesboltjának vezetője

létünk — társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. Kiadó: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék. Felelős szerkesztő: dr. Rehák László. Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 2/I. Szerkesztőségi fogadóóra mindennap 10—12 óráig. Megjelenik kéthavonta. Ára példányonként 10 dinár, kettős számoké 20 dinár. Az előfizetés díja egy évre belföldön 50, külföldön 100 dinár. Megrendelhető: Forum terjesztő részlege, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1.